

18. YÜZYILDA MERKEZ- TAŞRA İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE KAYSERİ AYANLARI

Nejla DOĞAN

**2020
DOKTORA TEZİ
TARİH**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Zeki TEKİN**

**18. YÜZYILDA MERKEZ- TAŞRA İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE
KAYSERİ AYANLARI**

Nejla DOĞAN

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalında
Doktora Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

Prof. Dr. Zeki TEKİN

**KARABÜK
Haziran 2020**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	10
ABSTRACT.....	11
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	12
ARCHIVE RECORD INFORMATION	13
KISALTMALAR	14
ARAŞTIRMANIN KONUSU	17
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	17
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	18
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	19
GİRİŞ	21
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA AYANLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI.....	21
BİRİNCİ BÖLÜM	36
KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE AYANLIK VE KAYSERİ SANCAĞI.....	36
1.1. Alana Dair Yapılmış Çalışmalar	36
1.2. A'yânlık Kavramı ve Ayanlıkla İlgili Tartışmalar	48
1.2.1. Ayanlık ve Derebeylik Tartışmaları	52
1.2.2. Ayanlık ve Müesseses Tartışmaları.....	53
1.2.3. Ayanlık ve Ortaya Çıkış Tarihi Tartışmaları.....	55
1.2.4. Ayanlık ve Müttegallibelik Tartışmaları	57
1.2.5. Ayanlık ve Sınıf Tartışmaları.....	58
1.2.6. Ayanlık ve Seçim Tartışmaları.....	60
1.2.7. Ayanlık ve Ünvan Bazlı Tartışmalar	66
1.3. 18. Yüzyılda Kayseri Sancağının Genel Durumu	68
1.3.1. Kayseri Sancağının Tarihsel Arka Planı.....	69
1.3.2. Kayseri Sancağının Coğrafi Konumu ve İdari Yapısı	71

1.3.3. Kayseri Sancağının Nüfus Yapısı ve İskân	81
İKİNCİ BÖLÜM.....	85
KAYSERİ AYANLARI VE OLUŞUM SÜRECİNDEKİ FAKTÖRLER.....	85
2.1. 18. Yüzyıl Kayseri Sancağında Ayanlık Olgusu.....	85
2.2. Kayseri Ayanlarının Aile Tarihlerine Genel Bir Bakış	89
2.3. Kayseri Sancağında Ayanlığın Oluşum Sürecine Etki Eden İdari, Askeri, İçtimaî ve İktisadi Gelişmeler	102
2.3.1. İdari Alandaki Değişimler	102
2.3.2. Askeri Alandaki Değişimler	105
2.3.3. Toplumsal Alandaki Değişimler.....	107
2.3.4. İktisadi Alandaki Değişimler.....	115
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	119
KAYSERİ AYANLARININ MERKEZ VE TOPLUM İLE İLİŞKİLERİ	119
3.1. Kayseri Ayanlarının Merkez ile İlişkileri	119
3.1.1. Askeri Açından İlişkiler	119
3.1.1.1. Asker Talebi	119
3.1.1.2. Mühimmat Temini.....	128
3.1.1.3. Lojistik Hizmeti ve Zahire Temini.....	130
3.1.2. Asayiş ve İdari Açından İlişkiler	133
3.1.2.1. Eşkıya Tedibi ve Sancak Asayişinin Sağlanması	133
3.1.2.2. Yol ve Menzil Güvenliği	142
3.1.3. İktisadi ve Mali Açından İlişkiler.....	147
3.1.3.1. Vergi Toplama	147
3.1.3.2. Vergi Toplanmasında Ortaya Çıkan Problemlerin Önlenmesi	150
3.1.4. Kamu ve Beledi Açısından İlişkiler	156
3.1.4.1. Şehirlerin İmar ve Bakımının Sağlanması	156
3.1.4.2. Zabıtalık Görevleri	160
3.1.5. Adli Açından İlişkiler	161
3.1.5.1. Muhallefat Tespiti ve Miras Taksimi.....	162
3.1.5.2. Adli Soruşturmalarda Ayanların Rollerini	165
3.2. Kayseri Ayanlarının Toplum ile İlişkileri.....	167
3.2.1. Ayanların Halk ile İlişkileri: İhtilaflar-İttifaklar.....	167
3.2.1.1. Vergi Düzenleme- Para Toplamadan Doğan Problemler	167

3.2.1.2. Sulama Kaynakları ve Arazilerin Kullanımından Doğan İhtilaflar.....	176
3.2.1.3. Ayanların Himayesindeki Kapı Halkı ile Ahali Arasındaki İlişkiler	178
3.2.1.4. İltizam- Malikane Sisteminden Doğan Anlaşmazlıklar	183
3.2.1.5. Ayanlık ve Mütesellimlik Makamlarını Elde Etme Mücadelesi	184
3.2.2. Ayanların Sancak İdarecileri ile İlişkileri.....	187
3.3. Kayseri Ayanların Birbirleriyle Mücadeleleri: Ayanlık İddiaları	192
3.4. Sorunlu Ayanlara Yönelik Merkezi Yönetimin Tutumu	196
3.4.1. Ayanların Yargılanması: Mahkemeler	197
3.4.2. Bir Müdahale Yöntemi Olarak Azil	200
3.4.3. Nefy/Sürgün- Kalebend Cezaları	202
3.4.4. Muhallefata El Konulması.....	203
3.4.5. Adalet Fermanlarının Yollanması ve Affedilme.....	205
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	208
GÜÇ VE SERVET: KAYSERİ AYANLARININ İKTİSADİ FAALİYETLERİ, SERVETLERİ VE HAYIR İŞLERİ	208
4.1. Ekonomik Güç Kaynakları	208
4.1.1. Vergi Toplamak.....	208
4.1.1.1. Mütesellimlik Görevi ve Kayseri Mütesellimleri.....	209
4.1.1.2. Malikane-İltizam Sistemi	221
4.1.2. Ticari Faaliyetler	229
4.2. Mal Varlıkları: Tereke	232
4.3. Kayseri Ayanlarının Vakıf Faaliyetleri.....	243
4.3.1. Güpgübzâde Ebubekir Ağa Vakfiyesi	243
4.3.2. Zennecizâde es-Seyyid Mehmed Ağa Vakfiyesi.....	257
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	266
KAYNAKÇA	278
TABLolar LİSTESİ	298
ŞEKİLLER LİSTESİ	299
HARİTALAR LİSTESİ	300

EKLER	301
Ek 1. Zennecizade es- Seyyid Mehmet Ağa Vakfiyesinin Transkripsiyonu ...	301
EK 2: Zennecizade Mehmet Ağa'nın Terekesi.....	306
EK 3. Zennecizade Mehmet Ağa Vakfiyesinin Orijinal Suretine Ait Bit Varak	
308	
EK 4. Kayseri Sancağı Haritası	309
Ek 5. Benzerlik Raporu	310
ÖZGEÇMİŞ	311

TEZ ONAY SAYFASI

Nejla DOĞAN tarafından hazırlanan “18. Yüzyılda Mekez-Taşra İlişkileri Çerçevesinde Kayseri Ayanları” başlıklı bu tezin Doktora Tezi olarak uygun olduğunu onaylım.

Prof. Dr.Zeki TEKİN .....
Tez Danışmanı, Tarih Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği/Oy Çokluğu Seçiniz ile Anabilim Dalınızı buraya yazınızda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir. Savunma sınavı tarihi

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Arif BİLGİN (SAÜ) .....

Üye : Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ (SAÜ) .....

Üye : Doç. Dr.Sinan YILMAZ (KBÜ) .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU (KBÜ) .....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Program Seçin derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ .....
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı : Nejla DOĞAN

İmza :

ÖNSÖZ

Empire of Difference adlı eserinde “*Osmanlı'nın tarihsel dönemleri akademik ilgi ve dikkatten yoksun kalma konusunda yarışacaksa hiç kuşkusuz bu yarışta on sekizinci yüzyıl kazanırdı*” diyen Karen Barkey'e göre bu yüzyıl hem ihmal edilmiş hem de doğru analiz edilemediğinden yanlış anlaşılmıştır. Ancak son yıllarda yapılan akademik çalışmalar bu devrin aydınlatılmasına büyük katkılar sunmuştur ve sunmaya devam etmektedir. Yapılan en büyük katkı kuşkusuz “*gerileme paradigmasından*” vazgeçilmesidir. 18. yüzyılda imparatorluk sınırlarında yaşanan toprak kayıpları ve artan ekonomik bunalımların sonucunda yaşanan olumsuzlukları gerileme diye adlandırarak basit bir yorumlamadan kaçınıldığı görülmektedir. Son dönem revizyonist tarihçilerin yaklaşımına göre bu yüzyıl artık bir *transformation/ dönüşüm* yüzyılıdır. Bu bağlamda her alanda olduğu gibi taşra- merkez ilişkileri de yeniden konumlandırılmak zorundadır. Bu tez çalışmasında, Kayseri sancağı ayanlarının merkezi hükümet, yerel halk ve idarecilerle olan ilişkilerinin sistem içerisindeki yerlerini konumlandırarak şekilde ele alarak alana katkıda bulunmaya çalışılacaktır.

Bu araştırma, ayanlık konusunda merak edilen ve açıklanmaya muhtaç olan hususları Kayseri sancağı ayanları üzerinden tekrar değerlendirmeyi hedeflemektedir. Araştırma evreninin Kayseri sancağı olarak belirlenmesinin temel sebeplerinden biri önemli bir örneklem teşkil edeceği düşünülen bölgenin ayanlık çerçevesinde şimdiye kadar yeterince incelenememiş olmasıdır. Kayseri ayanlarıyla ilgili Hamit Karasu'nun hazırladığı yüksek lisans tezi dışında herhangi kapsamlı bir çalışmanın olmadığı belirtilmelidir. Araştırmacının tez kaynaklarını şer'iyye sicilleri ile sınırlı tutmuş olmasından dolayı merkez- taşra ilişkileri açısından Kayseri ayanları konusu eksik kalmıştır. Örneklem olarak Kayseri bölgesinin seçilmesinin bir diğer temel nedeni- Ronald Jennings'in çalışmasında da görüldüğü üzere- halkın kadı makamını sıklıkla kullanmasıdır. Halkın hukuki haklarının farkında olması ve şikâyet etme haklarını etkin olarak kullanacakları doğrultusundan yola çıkmıştır ki sancağa ait kadı sicillerinin sayı olarak fazla olması bu durumu teyit etmektedir. Kayseri sancağının başta İran olmak üzere Doğu seferlerinin geçiş güzergahında olması, ticari faaliyetlerde etkin bir

coğrafyaya sahip olması ve Celali isyanları gibi önemli toplumsal hadiselerin yoğun yaşandığı bölge olmasından dolayı ayanların merkez ile mali- idari ve askeri ilişkilerinin daha iyi analiz edilmesine katkıda bulunacağı düşünülerek bu konunun seçilmesine karar verilmiştir.

Tez, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Osmanlı imparatorluğunda ayanlığın ortaya çıkışı ele alınmıştır. Birinci bölümde, alana dair yapılmış ulaşılabilen akademik çalışmalar değerlendirilerek ayanlık hususundaki *merkezi otoriteye meydan okuma ve adem-i merkezîyetçilik* olarak kabul edilen klasik yorumlamanın zaman içerisinde nasıl farklı bir noktaya evrildiğinin fikri takibi yapılmaya çalışılmıştır. Ardından ayanlık kavramı ile ilgili bazı tartışmalara değinilmiştir. Kayseri bölgesinin tarihsel arka planı, nüfusu, coğrafi konumu ile idari yapısı hakkında bilgi verilerek ikinci bölüme geçilmiştir. Bu kısımda, Kayseri sancağı ayanlarıyla ilgili toparlayıcı bilgi sunulduktan sonra sancakta ayanlığın oluşum ve gelişiminde etkili olan idari, askeri, içtimaî ve iktisadi dinamikler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Kayseri ayanlarının merkez ve toplum ile ilişkileri, ayanların birbirleriyle olan mücadeleleri ve sorunlu ayanlara karşı merkezi yönetimin tutumuna değinilmiştir. Son bölümde ise, Kayseri ayanlarının ekonomik güç kaynaklarına ve vakıf faaliyetlerine odaklanılmıştır. Değerlendirme ve sonuç kısmında ise çalışmamız neticesinde elde ettiğimiz sonuçlar tartışılmıştır.

Tez çalışmasında başta danışmanım Prof. Dr. Zeki Tekin olmak üzere tez izleme komitesindeki değerli hocalarımdan Doç. Dr. Sinan Yılmaz ve Dr. Öğr. Üyesi Sami Ağaoğlu'na fikri görüşleriyle buldukları katkılardan dolayı teşekkür etmeyi borç biliyorum. Sakarya Üniversite'sinin kıymetli öğretim üyesi Prof. Dr. Arif Bilgin'e bu süreçte yaptığı kıymetli dönütlerden dolayı şükranlarımı sunuyorum. Bu zorlu süreçte göstermiş olduğu destek ve sabrın yanında akademik bilgisi ve kıymetli görüşleri ile tezin son şeklinin oluşmasına yardımcı olan Sakarya Üniversite'sinin çok değerli öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Yaşar Ertaş hocama çok şey borçlu olduğumu belirtmeliyim. Arşiv malzemesi özellikle şer'iyye sicil kısmında elindeki materyalleri cömert bir şekilde paylaşarak bu süreçte karşılaştığım çeşitli sıkıntıların giderilmesine yardım eden yardım eden Arş. Gör. Hamit Karasu'ya teşekkür etmeyi bir borç bilirim. İsam ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanları özellikle Salih Değirmencioğlu'nun yanı sıra Boğaziçi ve Koç Üniversiteleri kütüphane çalışanlarının ihtiyacım olan tüm

kaynaklara erişim konusunda sağladıkları kolaylıklardan dolayı teşekkür ediyorum. Bölüm başkanımız Prof. Dr. Barış Sarıköse'ye bu süreçte göstermiş olduğu anlayış için şükranlarımı belirtmeliyim. Tezin bazı bölümlerini okuyarak yanlışlarımı düzelterek, fikri açıdan destekte bulunan Bandırma Üniversite'sinin değerli öğretim üyesi Doç. Dr. Cemile Şahin ve dostum Gülizar Sinem Ön'e; uzaktan uzağa manevi destekleri ile beni sürekli motive eden yakın dostlarım Derya Karabulut, Zeynep Dağınık ve Gülsen Kılıç'a şükranlarımı sunuyorum. Bu süreçte ailem ve yeğenlerimden çalmak zorunda olduğum zamandan dolayı üzgün olduğumu da dile getirmeliyim. Son olarak Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora eğitimlerimde akademik çalışmalarına burs sağlayarak destek veren TÜBİTAK'a müteşekkirim.

ÖZ

Tarihsel araştırmalarda ihmal edildiği düşünölen 18. yüzyıl, yapılan yeni çalışmalar ile klasik söylemlerinden sıyrılarak farklı bir tarihsel yorumlamaya doğru evrilmiştir. Bu düşünceден yola çıkarak, ayanlık hususunda açıklamaya muhtaç olunan konuları Kayseri sancağı örneklemini üzerinden yeniden ele alıp yorumlamak tezin temel gayesidir. Tez çalışmasında ne bir ayan ailesi monografisini ortaya çıkarmak ne de detaylı bir şehir tarihini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayanlığın merkez- taşra ilişkileri çerçevesinde ele alındığı bu araştırma giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, imparatorluk sınırlarında etkili olan ayanların ortaya çıkış serüveni genel bir çerçevede ele alınmıştır. Birinci bölümde, alana dair yapılmış çalışmalara değinildikten sonra, ayanlık kavramı ve ilgili tartışmalara odaklanılmıştır. Ayrıca, Kayseri sancağının tarihsel arka planı, nüfus yapısı, coğrafi konumu ve idari yapısı hakkındaki bilgilere bu bölümde yer verilmiştir. İkinci bölümde, Kayseri sancağı ayanları hakkında detaylı bilgi verildikten sonra Kayseri sancağında ayanlığın gelişimini etkileyen siyasi, içtimai, askeri ve idari temeller ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, ayanların merkez ve toplum ile ilişkileri incelendikten sonra merkezi hükümetin sorunlu ayanlara yönelik tutumları ele alınmıştır. Son bölümde ise, ayanların ekonomik kaynakları, mal varlıkları ve vakıf ile olan ilişkilerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kayseri Sancağı, Ayanlık, Sosyal Tarih, Merkez- Taşra İlişkileri, 18. Yüzyıl, Taşra Teşkilatı

ABSTRACT

It is the general purpose of the thesis to reconsider and analyze the subjects that need to be explained in the light of Kayseri, based on the idea that the 18th century, which is thought to have been neglected in historical research, evolved from its classical discourses and evolved towards a different historical analysis. In the thesis study, it was not aimed to reveal the monograph of a local notable (landed proprietor in Ottoman Empire) family, nor to reveal a detailed city history. This study, in which the concept of local notables is dealt with in the context of the central-rural relations, consists of introduction and four chapters. In the introduction part, the adventure of the emergence of the local notables who are influential in the imperial borders is discussed in a general framework. In the first part, after mentioning the studies on the field, the concept of the local notables and related discussions are focused on. After mentioning the historical background, population structure, geographical location and administrative structure of the Kayseri sanjak, the second section was started. In this section, after giving detailed information about Kayseri sanjak local notables, the political, social, military and administrative foundations that affect the development of the local notables in Kayseri sanjak are discussed. In the third section, after examining the relationship of the local notables with the center and the society, the attitudes of the central government towards the problematic local notables are discussed. In the last part, the economic resources, assets and relations of the local notables with the foundation are mentioned.

Keywords: Kayseri Sanjak, Ayanship, Social History, Center- Province Relations, 18th century, Provincial Organization.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	18. Yüzyılda Merkez- Taşra İlişkileri Çerçevesinde Kayseri Ayanları
Tezin Yazarı	Nejla DOĞAN
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Zeki TEKİN
Tezin Derecesi	Doktora
Tezin Tarihi	25.06.2020
Tezin Alanı	Tarih
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	311
Anahtar Kelimeler	Kayseri Sancağı, Ayanlık, Sosyal Tarih, Merkez- Taşra İlişkileri, 18. Yüzyıl, Taşra Teşkilatı

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Kayseri Ayans in the framework of Center and Periphery Relations in the 18th Century
Author of the Thesis	Nejla DOĞAN
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Zeki TEKİN
Status of the Thesis	Doctorate
Date of the Thesis	25.06.2020
Field of the Thesis	History
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	311
Keywords	Kayseri Sanjak, Ayanship, Social History, Center- Province Relations, 18th century, Provincial Organization.

KISALTMALAR

A.DVN. ŞKT. d. : Bab- Asafiye Kayıtlı Şikâyet Defteri

A.} MKT : Mektubi Kalemî Evrakı

AE. SMST. II : Ali Emiri Sultan Mustafa II

AE. SMST III : Ali Emiri Sultan Mustafa III

AE. SABH. I : Ali Emiri Sultan Abdülhamit I

AE. SAMD. II : Ali Emiri İkinci Ahmed

AE. SAMD. III : Ali Emiri Üçüncü Ahmed

AE. SMHD. I. : Ali Emiri Sultan Mahmut I

AE. SSLM III : Ali Emiri Sultan Üçüncü Selim

A.Ü. DTCF : Ankara Üniversitesi Dil- Tarih- Coğrafya Fakültesi

Bkz : Bakınız

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. ADL : Cevdet Adliye

C. AS : Cevdet Askeriye

C. BLD : Cevdet Belediye

C. DH : Cevdet Dahiliye

C. EV : Cevdet Evkaf

C. MF : Cevdet Maarif

C. ML : Cevdet Maliye

C. ZB : Cevdet Zabtiye

Çev.	: çeviren
d.	: Defter
D. BŞM. MHF	: Muhallefat Halifeliği
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.T.C.F.D.	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	: editör
h.	: hüküm
H.	: Hicri
Hat	: Hatt-ı Hümayun
Haz	: Hazırlayan
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İE. ŞKRT	: İbnülemin Şükr ü Şikâyet
İE. ML	: İbnülemin Maliye
İ.MSM	: Mesail-i Mühimme
İ. MVL	: Meclis-i Vala
İ. Ü.	: İstanbul Üniversitesi
KAD	: Karaman Ahkam Defteri
KŞS	: Kayseri Şer'iyeye Sicili
MD.	: Mühimme Defteri
MAD	: Maliye'den Müdevver Defterleri
MVL	: Meclis-i Vala
No	: numara

- örn** : örneğin
- s.** : sayfa
- SBE** : Sosyal Bilimler Enstitüsü
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- TS. MA. e.** : Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
- TTK** : Türk Tarih Kurumu
- Vol.** : volüme

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Osmanlı Devleti'nin merkez – taşra ilişkilerinde öne çıkan ayanların ele alındığı “18. Yüzyılda Merkez- Taşra İlişkileri Çerçevesinde Kayseri Ayanları” başlıklı tez çalışmasında Kayseri ayanları tanıtılarak sancakta etkin olmalarında öne çıkan iktisadi, mali, askeri ve idari faktörlere değinilmiş ve Kayseri sancağında ayan-halk ve devlet ilişkileri irdelenmiştir. Bununla birlikte ayanların servetleri, yerel ve ülke bazında üstlendikleri görevler, sosyal hadiselerdeki rolleri ve sancaktaki idari ve sosyal yapının oluşumundaki etkileri tartışılmıştır. Arşiv kaynaklarına dayandırılan bu çalışmada Kayseri ayanlarının merkez ve yerel unsurlarla ilişkileri tezin odak noktasını oluşturmuştur.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kayseri ayanlarına odaklanılan bütüncül bir çalışma olmadığından dolayı bu konudaki eksikliği gidermek temel amaçlardan biridir. Karaman eyaletine bağlı Kayseri sancağında ayan ailelerinin incelendiği bu çalışma ile ne büyük ayan ailelerinin soy bağlarını takip ederek bir aile tarihi ortaya çıkarmak ne de sancağın tarihini ele almak amaçlanmıştır. Daha ziyade, ayanlık hususuna eğilerek halen tartışmalı olan meseleleri Kayseri sancağı ayanları üzerinden tekrardan değerlendirmek temel gayedir. Bu bağlamda yaklaşıldığında, 18. yüzyılın adem-i merkeziyetçilik olarak yorumlanmasının artık güç olduğu ve bunun düzeltilmesi gerektiğini gözler önüne sermek bu çalışmanın amaçlarından birisi olmuştur. Merkezi hükümetin ayanlar karşısında zayıf kaldığı ve çözülmeye gittiğini söylemek dönemi anlamlandırmanın basit bir söylemi olduğu kanısından yola çıkılmıştır. Klasik dönemin getirdiği bazı sistemlerin dönüşerek başka bir şekilde uygulanması (iltizam vb.) adem-i merkezileşme sürecine değil aksine merkezileşmeye yol açtığı savunulduğu bu çalışmada ayan- merkez ikileminde üçüncü aktör olarak toplum ile ilişkilerini irdelemek temel amaçlardan birini teşkil etmektedir. Kayseri ayanlarının toplum ile ilişkilerinde yaşanan problemlerde merkezin tutumu ve yaklaşımına değinilmiştir. Ayanların mali ve iktisadi faaliyetlerinde Kayseri ayanlarının konumlandırılmaya çalışıldığı son bölümde ayan- vakıf ilişkileri yeniden ele alınarak irdelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Ayanlık hususunda ele alınmış çoğu tez, kitap, makale gibi ikincil kaynakların yanı sıra Osmanlı Tarihi'nin şüphesiz en önemli kaynakları olan kronik ve tetkik eserlerden çalışma boyunca istifade edilmeye çalışılmıştır. Arşive dayalı literatür taramasında elde edilen belgeler tezin temel kaynaklarını teşkil etmektedir. Araştırma 1700-1808 yıllarını kapsamaktadır. Bir yüz yıldan fazla süreyi içerdiğinden dolayı bu dönemi kapsayan şer'iyye sicilleri, ahkam, mühimme ve şikâyet defterleri başta olmak üzere çeşitli arşiv belgelerine ulaşılmıştır. İlk olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivinde katalog taraması yapılmıştır. Daha sonradan tezin ana kaynaklarını oluşturan defter serilerine yönelinmiştir. Kayseri şer'iyye sicillerinde bir yüzyılı kapsayan 120-183 numara aralığındaki 63 defter taranmış olup Kayseri ayanları hususundaki hükümler tespit edilmiştir. Daha önce değinildiği gibi sicillerin bir kısmı Hamit Karasu tarafından taranmıştır. Siciller dışında Karaman Ahkam Defterlerinden 1- 28 numaraları arasındaki defterler taranmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şikâyet defterlerinin devamı olarak tutulmuş olan Ahkam defterleri ile sicillerde tespit edilen hükümlerin eksik kısımları böylece tamamlanmaya çalışılmıştır. Taşra-merkez ilişkilerine dair idari, hukuki ve askeri alanlar ile sosyal hayat hakkında ehemmiyetli bilgiler ihtiva etmesinden dolayı dönemi içeren 140-213 numaraları arasındaki mühimme defterleri taranmıştır ve ayanlık özellikle örneklem sancağı olan Kayseri ayanlığı hususundaki hükümler tespit edilmiştir. Son olarak 980 numaralı Bab-ı Asafi Defterleri kataloğundaki şikâyet defterleri incelenmiştir. Bunun dışında muhalledat defterleri de taranmış olup dönemin ayanlarına ait terekeler tespit edilmiştir. Maliye'den Müdevver kataloğundaki bazı kayıtlar taranmıştır ancak tezin kapsamındaki ayanlara dair çalışmaya ciddi katkıda bulunacak bir belgeye rastlanılmamıştır. Her defterin orijinal sayfa sayıları ve hüküm numaraları referans olarak verilmiştir. Eğer hüküm, numaraları ile kaydedilmemiş ise 1,2,3... şeklinde ardışık olarak numaralandırma sistemi kullanılmıştır. Böylece birincil ve ikincil/teorik okumalar çerçevesinde merkez- taşra ilişkileri bağlamında Kayseri ayanları tutarlı bir bütün oluşturacak şekilde ele alınmaya gayret edilmiştir. Çalışma, ulaşılabilen belge ve defter taramalarından oluşmaktadır ve yapılacak olan araştırmalar ile Kayseri ayanlarına yeni katkılar sunulabilir ancak bu çalışma ile Kayseri ayanlarının genel bir çerçevesinin ortaya konulduğunu düşünmekteyim.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Tezin inceleme alanı Karaman Sancağı'na bağlı Kayseri sancağıdır. Merkez-Taşra ilişkileri kapsamında Kayseri ayanlarının henüz detaylı olarak incelenmemiş alan olması bölgeyi örneklem olarak seçmenin en temel nedenlerindedir. 17. yüzyılda meydana gelen Celali isyanları ve beraberindeki eşkıyalık gibi birtakım toplumsal çalkantıların yoğun yaşandığı sancaklardan biri olmasının yanı sıra coğrafi konumu sayesinde elde ettiği ticaret merkezlerinden olması bölgenin seçilmesindeki önemli etkenler arasındadır. Böylece ayanlığın ictimai ve mali temellerini daha iyi analiz etme şansı doğmuştur. Kadı makamının sıklıkla kullanılması merkez- taşra arasındaki iletişim ağını daha iyi incelemeyi mümkün kılmıştır. Ayrıca sancağın çok fazla kadı sicillerine sahip olması bölgenin seçilmesinde önemli etkiye sahiptir. Bilindiği üzere kadı sicilleri bölgelerin ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarına ilişkin hükümleri ihtiva etmektedir. Bundan dolayı, mahkeme kayıtlarından elde edilen çarpıcı hükümler merkez- taşra ilişkileri bağlamında ele alınan ayanların rolleri konusunda temel veriler olmuştur.

Defter taramalarında pek çok güçlükle karşılaşmıştır. Birincisi, taşra kayıtları olduğundan dolayı yıpranmış, mürekkepli veyahut eksik sayfalı defterler ile oldukça sık karşılaşmıştır. Yazı stili olarak da kötü yazılmış olmasından dolayı bazı kelimelerin okunmasında güçlükler çekilmiştir. Sayfaların eksik olması hükümler arasında olay zincirinin takip edilememesine sebebiyet verdiği gibi bazı kopukluklar da meydana getirmiştir. Bu kopukluklar diğer defterler ve arşiv malzemeleri ile tamamlanmaya çalışılmıştır. Tezin yazımı için gerekli olan odaklanma ve konsantrasyon sıkıntılarının, tüm dünyayı etkileyen salgının sebebiyet verdiği endişeden dolayı akademik çalışmaların evde devamı doğrultusunda alınan karar sonucu azaldığını, en azından kendi açımdan, belirtmeliyim.

Bu çalışma, Kayseri ayanlarını merkez- taşra ilişkileri bağlamında ele almayı amaçlamıştır. Tezin odak noktası Müslüman ayanları ve halk olduğundan dolayı bunların gayrimüslim cemaatteki denkleri olan *kocabaşları* ve *arhontes* denilen ileri gelenlerine değinilmemiştir. Sınırlı sürede, çerçevesi çizilmiş kendi içinde bütüncül bir çalışmanın ortaya koyulması beklendiğinden dolayı maalesef bu konuya değinilmemiştir. Ayan ile kocabaşı arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmak başlı başına bir çalışma olacağı düşünülmektedir ve alandaki en büyük

eksikliklerden birisi olarak görülmektedir.

Ayanlık hususunda yapılan çalışmalarda gözlemlenen en büyük eksikliklerden bir diğeri karşılaştırmalı analizin olmamasıdır. 18. yüzyıl Anadolu veyahut Balkan topraklarında etkili olan ayan grupları ile aynı dönemde etkili olan Avrupa ya da Uzak Doğu ülkelerindeki ileri gelenlerinin benzerlikleri ve farklılıklarını ortaya koyan geniş kapsamlı bir çalışma maalesef ki yoktur. Osmanlı topraklarının dışına çıkılarak oralardaki benzer grupları ele almak ve ayan benzeri oluşumlar ile sağlıklı bir karşılaştırma yapılabilme için tüm bölge ayanlarının detaylı monografilerinin ortaya konulması gerekmektedir.

GİRİŞ

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA AYANLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI

Osmanlı tarih yazımında 18. yüzyılı kimileri sorunlu bir çağ¹ kimileri de bakir bir alan olarak yorumlarken, Mehmet Genç bu yüzyılın *kör bir nokta* olarak algılanmasının yanıltıcı² olduğunu belirtmektedir. Genç'in değindiği gibi bu yüzyıl başına araştırmaya değer bir yüzyıldır ve bu çağa son dönem revizyonist tarihçiler tarafından büyük katkılar yapılmıştır. Yapılan en büyük katkı kuşkusuz gerileme/çöküş paradigmasına son verilip olaylar, kurumlar ve aktörlerin yeniden farklı bir tarih yorumlaması ile ele alınmasıdır. Bu bağlamda ele alınan çalışmalardan biri de merkez-taşra ilişkileridir.

Merkez ile taşradaki güç sahipleri arasında önemli bir yer edinen ayanlık meselesi tarihçiler tarafından ele alınan ve henüz tam olarak netlik kazanmayan konuların başında gelmektedir. 18. yüzyılda özellikle ikinci yarısından itibaren toplumda güçlü bir şekilde ortaya çıkan ayanlar, merkeziyetçiliğin bozulmasına sebebiyet veren değil; aksine “padişahın tebaası”³ olarak görülmeye başlanmıştır. İmparatorluğun idari, mali ve sosyal düzenini derinden etkileyen ayanlığı daha iyi anlayabilmek ve açıklayabilmek için öncelikle ortaya nasıl çıktığı sorusuna cevap verilmesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile, Khoury'nin belirttiği gibi “*köşeleri en belirsiz grup*”⁴ olan ayanların taşrada sosyo- politik üstünlüğü nasıl ele geçirdiği ve nüfuz sahibi olduklarını ele almak bu bölümün temel gayesidir.

Ayanlığın ortaya çıkış ve güçlenmesinde etkili olan en önemli dinamik *toprak tasarrufundaki dönüşümler* ve buna bağlı gelişmelerdir. Osmanlı klasik dönemine damgasını vuran ve devletin askeri ve ekonomik yapısının belkemiğini oluşturan tımar⁵

---

¹ Jane Hathaway, “Rewriting Eighteenth- Century Ottoman History”, *Mediterranean Historical Review*, ed. Amy Singer, Cilt 19, Sayı 1 (Tel Aviv University A Frank Cass Journal, 2004), 29.

² Kahraman Şakul- Ayşe Çiçek, “Bir Çalıştayın Ardından, 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu: Süreklilik ve Değişim”, *Toplumsal Tarih*, Sayı 237 (İstanbul, 2013): 59.

³ Bruce Masters, “Arap Vilayetlerinde Yarı Özerklik Güçler”, *Türkiye Tarihi 1603-1839*, ed. Suraiya Faroqhi (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016).

⁴ Dina Rizk Khoury, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkez ile Taşradaki Güç Sahipleri Arasındaki İlişkiler: Bir Tarih Yazımı Çözümlemesi”, *Türkiye Tarihi 1603-1839*, ed. Suraiya Faroqhi (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016): 186

⁵ Tımarın menşe'i halen tartışmalıdır. Örneğin: M.Belin, ilk izleri Selçuklu Sultanı Ali Arslan'ın veziri Nizamulmulk'e dayandırır. V.A.Gordlevski, Çin'in kurumsal yapılarından etkilenen Moğol İmparatorluğu'na dayandırır. Tischendorf ise tımar sisteminin kökenini halife Osman'a kadar

düzeninden 16. yüzyılın sonlarından itibaren zuhur eden birtakım mali sıkıntılar sonucu iltizam ve malikane sistemine geçilmiştir.⁶

Toprak sistemindeki dönüşüme geçmeden önce, Osmanlı Devleti’ni iktisadi yönden sarsan gelişmelere değinmek gerekmektedir. Tarihçilerin “fiyat devrimi” olarak adlandırdığı hadise ekonomik krizlerden birini teşkil etmektedir ki temel nedeni Amerika’nın keşfi ile İspanya ve oradan da Avrupa ve Asya kıtalarına akan büyük miktardaki altın ve gümüşün piyasadaki para miktarını arttırmasıdır. Dolaşımda artan bu paralar paralel olarak ürünlerdeki fiyatların artışına da sebebiyet vermiştir ve Avrupalı devletler mali bunalıma sürüklenince ek para basma yoluna başvurmuşlardır. Bu durum, dolaşımdaki para miktarının daha da artmasına yol açmıştır.⁷ Bu genel fiyat artışı Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomisini de etkilemiştir.⁸

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı ekonomisini etkileyen diğer bir faktör yaşanan nüfus artışıdır. F. Braudel’e göre 16. yüzyılda Akdeniz genelinde (Fransa, İspanya, İtalya ile Balkanlar ve Orta Asya) bir nüfus artışı meydana gelmiştir. 1500-1600 yılları arasında Akdeniz’deki toplam nüfusta yaklaşık olarak iki kat artış gözlemlenmiştir ve bu durum 30-35 milyondan 60-70 milyon gibi bir istatistiksel artış ile ifade edilmiştir.⁹ Yunus Koç, hazırladığı çalışmada, Braudel’in Osmanlı topraklarındaki

---

götürmektedir. Hammer’e göre Sasaniler döneminde kuruldu. Denny’e göre Osmanlı bu sistemi Bizanslılardan görüp etkilenmiştir. Çağdaş Türk Tarihçileri de tımar sisteminin geleneksel Türk geçmişine vurgu yapmaktadırlar. (İlhanlı ve Selçuklu dönemine atıfta bulunurlar). Yapılan okumalardan ortaya çıkan sonuca göre tımar sisteminin kökeni Selçukluların ikta düzeninde, Bizansların pronoiasında, Moğol ve İran rejimlerinde aramak gerekmektedir. Vera P. Moutafchieva, *Agrarian Relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries*, (Newyork: Columbia University Press,1988), 7-8. Ayrıca bakınız: Halil İnalcık, “Tımar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, (İstanbul, 2012): 168. Ayrıca bakınız: Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015), 111.

⁶ E. Şükrü.Batmaz, “XVIII. Yüzyıldaki Mali Uygulamaların Osmanlı Taşra Yönetimi Üzerindeki Etkileri Hakkında Bir Araştırma”, (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995), 82-89.

⁷ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Durumu 1500-1914*, (İstanbul: İletişim Yayınları,2007), 105-107.

⁸ Fiyat devriminin Osmanlı İmparatorluğu’na etkisini tartışan tarihçilerden biri de Şevket Pamuk’tur. Pamuk gibi bazı tarihçiler fiyat devriminin batıda kapitalizme doğuda ise çöküşe sebebiyet verdiği fikrine sıcak bakmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda çöküşe yol açtığı fikrini eleştiren Pamuk, bunalımın sebeplerini dışarıda aramamak gerektiğini ileri sürmektedir. Osmanlı’nın tağşiş sistemi ile kendi içinde yarattığı enflasyon daha büyüktür. Paranın ayarı ile oynayarak ek gelir elde edilmeye çalışılması enflasyona sebebiyet vermiştir. Pamuk’a göre yeterince vergi toplayamayan devletlerin sıkça başvurduğu bu yöntem Osmanlı’da büyük bir enflasyona yol açmıştır. Şevket Pamuk- Kıvanç Kahraman, “Ottoman State Finances in European Perspective, 1500-1914”, *The Journal of Economic History*, Vol. 70, No.3, (September 2010): 613-614. Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması*, (İstanbul: Kitabevi, 2018), 13. Ayrıca *Kültür- Tarih Sohbetleri* programındaki “17. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi” adlı videodan çıkarılan notlardan bilgi aktarımı yapılmıştır.

<https://www.youtube.com/watch?v=t7wZDambDrQ&t=11s>

⁹ Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, vol. I,

nüfusun yüzyıl sonunda 16 milyon olarak hesaplamasına rağmen Barkan'ın Batı Akdeniz havzasında genel bir nüfus artışının meydana geldiğini işaret ederek 1530'larda 12-13 milyon olan imparatorluk nüfusunun yüzyıl sonlarında 25-30 milyona yükseldiğini vurgulamıştır.¹⁰ Nüfusun artışı beraberinde toprakların yetersiz kalmasına yol açtığı gibi işsizlik sorunun büyümesine de sebep olmuştur.

Osmanlı ekonomisinde krize sebebiyet veren bir diğer gelişme ise artan saray kutlamaları ve taht değişikliğinden (cülus) kaynaklanan harcamalardır¹¹. Saray harcamalarında en çok göze çarpan doğum ve sünnet törenlerine yapılan harcamalardır. Saray kutlamaları, 17. yüzyıla ait bir gelenek değildir. Önceki yüzyıllarda da çeşitli kutlamalar yapılmıştır ki III. Murad'ın oğlu Mehmet'in sünnet töreni için Başkent'te düzenlenen tören Peirce'e göre "Osmanlı kentinde yapılmış en büyük kutlamaydı."¹² Ancak, sonraki yüzyıllarda bu kutlama ve törenlerin maliyetlerinde artışlar görülmüştür. IV. Mehmet'in surnamelere yansıyan oğullarının sünnet törenleri ve kızının düğünü ile III. Ahmed'in üç oğlu için on beş gün süren sünnet törenleri saray kutlamalarının hazineye olan yükünü gözler önüne sermektedir.¹³

16. yüzyılın sonlarından itibaren padişahın anneleri ve oğulları sarayda kalmaya başlamıştır. "XVII. yüzyılda veraset sisteminin değiştirilmesi, şehzadelerin haremde hapis hayatı yaşamaları, hareme bir de şehzadeler dairesinin ilavesini gerektirmiş, böylece kadın efendiler ve şehzadelerin hareme bütün maiyetleriyle yerleşmeleri, harem nüfusunu arttırmıştır."¹⁴ Bunun yanı sıra, valide sultanların maaşları da hazineye ek yük olmuştur. Örneğin Nurbanu Sultan'ın günlük tahsisatı iki bin akçe iken Safiye Sultanın üç bin akçeydi ki Akyıldız'a göre bu maaş imparatorluğun en yüksek maaşıdır.¹⁵ Saray

---

(California Yayınevi, 1996), 402-403.

¹⁰ Yunus Koç, "Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları", *Bilgi*, Sayı 65, (Bahar 2013): 183-184.

¹¹ Abdülkadir Özcan, "Cülus", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, (İstanbul, 1993).

¹² Peirce, *Harem-i Hümayun*, 265.

¹³ Hatice Aynur, Surname, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, (İstanbul, 2009). Saray harcamalarının ve cülus bahşişlerin hazineye olan yükü için bakınız: Oğuz Adanır, *Osmanlı ve Ötekiler*, (İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2013).

¹⁴ Çağatay Uluçay, *Harem-II*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992), 9. Peirce'e göre, 1575 yılında yeni sarayda harem nüfusu 49 ve aylık akçe harcaması 12,510 iken 1652 senesinde harem nüfusu 436'ya harcama ise 206,258 akçeye yükselmiştir. Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, çev. Ayşe Bertay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 170-171.

¹⁵ Nurdan Şafak, "Ali Akyıldız, Harem'in Padişahı Valide Sultan: Harem'de Hayat ve Teşkilat", Kitap Değerlendirmesi, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı 13, (İstanbul: 2019), 508.

kadınlarına verilen günlük maaşların yanında bazılarına verilen paşmaklık denilen hasların genişletilmesi¹⁶ de hazinenin yükünü arttırmıştır.

Saray harcamalarının yanı sıra, askerlerin cülus bahşişleri ve maaşları da maliyeyi zorlamıştır. 1669-1670 tarihinde kapıkulu sayısı 94.999 iken mevacic tutarı 308.693.568 akçe idi. 1687-1688 yılında ise kapıkulu sayısı 131.693 kişiye yükselmiş olup, ödenen mevacic ise 456 milyon akçeyi aşmıştır. Yüzde kırk sekiz (%48) oranında artışın gözlemlendiği bu mevacic yükü maliyeyi zor duruma koymuştur.¹⁷ Bunun yanı sıra, klasik dönem ile kıyaslandığında 16. yüzyılın sonlarından itibaren yapılan savaşların daha uzun sürdüğü ve nakit ihtiyacının daha çok arttığı bilinmektedir. Avusturya savaşları, Girit kuşatması ve 1683-1699 yılları arasında süren uzun savaş Osmanlı maliyesindeki yükü arttırmıştır.

16. yüzyılın ortaları ve 17. yüzyılda meydana gelen uluslararası ticaret yollarının değişmesi, piyasadaki altın ve gümüş bolluğu ile meydana gelen fiyat hareketliliği, 16. yüzyılda yaşanan nüfus artış, uzayan savaşlar¹⁸, artan saray harcamaları ve cülus bahşişlerinin yarattığı mali sıkıntılar hazinenin nakit ihtiyacını arttırmıştır. Bunun için başlangıçta tekalif-i örfiyye ile toprağa bağlı halktan çeşitli nakit vergiler toplansa da yeterli olunamamıştır ve sonunda toprağın işletme yöntemi değişmiştir. Devletin en büyük gelir kaynakları olan tımar topraklarından nakit para toplanamamasından dolayı bu sistemden adım adım vazgeçilmiştir. Böylece, miri mukataalar önce iltizam daha sonra da malikane (kayd-ı hayat) olarak vilayet ayanlarına verilmiştir.

İltizam, “mukataaların müteşebbisler eliyle bir bedel karşılığı işletilmesi” anlamına gelmektedir.¹⁹ Hazinenin artan mali sıkıntısına çözüm olarak başvurduğu

---

¹⁶ Detaylı bilgi için bakınız: Peirce, *Harem-i Hümayun*, 294.

¹⁷ Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması*, (İstanbul: Kitabevi, 2018), 19.

¹⁸ Savaşların maliyeye getirmiş olduğu yük hususunda Ahmet Tabakoğlu, Erol Özvar, Halil Sahillioğlu gibi bazı tarihçiler araştırma yapmıştır. Muhasebe icmali veya bütçe rakamlarından devletin gelir gider tablosunu oluşturan Tabakoğlu'na göre, hicri 933 senesinde (1527-8 M.) gelir 277 244 773 akçe iken gider 150 228 227 akçe idi ve aradaki fark +93 049 876 akçedir. II. Viyana kuşatması sonrasında bu fark -247 126 955 akçeye kadar çıkmıştır. 1161 (1748-9 M.) senesinde gelir rakamı 1 648953720 akçe iken gider toplamı 1 712 656 400 akçe ve aradaki fark -65 702 680 akçe idi. Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985), 14-16. Erol Özvar'ın hazırladığı tabloda bu yıllık gelir gider tablosu 1202 (1787-88 M.) senesini de kapsamaktadır ve bu yıla ait gelir gider farkı -606 300 000 akçe idi. Hazırlanan tablolarda savaşların yoğun olduğu yıllarda giderler çok olmaktadır ve hazinedeki açık artmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: Erol Özvar “Osmanlı Devleti'nin Bütçe Harcamalar, (1509- 1788)”, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*, Haz. Mehmet Genç ve Erol Özvar, Cilt I, (İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006): 219-220.

¹⁹ Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikane*, 122.

iltizam sisteminin sahipleri olan mültezimler genellikle İstanbul'daki kişilerden oluşmaktaydı ve bu kimseler vergileri toplamak için iltizamın olduğu yerlere pek gitmezlerdi. Başkentten edindikleri mukataaları parçalara bölüp vergi toplama ayrıcalığını taşradaki ortakları olan alt- mültezimlere yani ayanlara devrederlerdi. Bu iltizam sisteminin en yaygın sonucu olarak gösterilmiştir.²⁰ Alt mültezim denilen bu şahıslar genellikle o bölgenin halkından seçilmekteydi. Böylece mültezim-ayan sınıfı arasında onları birbirlerine bağlayan bir hiyerarşi zinciri oluşmaya başlamıştır.²¹

Devlet, mültezim ile yerel ileri gelenler arasındaki anlaşmayı zaman içerisinde kontrol edemez hale gelmiştir ve ileri gelenler yönetimde daha aktif rol almaya başlamıştır. Giderek güçlenen ve İstanbul'daki büyük devlet memurlarıyla iş birliği yapıp mukataaları ellerine geçiren bu ileri gelenler ayanlardır. 18. yüzyılda devlet adına vergi toplama görevini üstlenmek onların iktisadi yükselişlerinde önemli rol oynamıştır.²² Vergi toplamak ilk başlarda sistem içinde sadece mali bir iş gibi görülse de zaman içinde idari ve askeri alanlarda ayanların yolunu daha da açmıştır.

Mali sıkıntılar artınca devlet mukataaların sürelerini uzatarak kayd-ı hayat şartıyla vermeye başlamıştır ki buna *malikâne* sistemi denilmektedir.²³ Malikane sisteminde mukataalar için bir miktar ücret peşin alındıktan sonra geri kalan miktar taksitlendirme yapılarak belli bir kesime satılırdı.²⁴ Malikane sahipleri olan mutasarrıflar, genelde başka yerde otururdu ve malikanesini başkasına kiraya verirdi. Özellikle İstanbul gibi yerlerde ikamet eden mukataa sahipleri vergilendirmeyi kendileri yapmaz başkalarına verirdi. Ayanlar, bu kişilerin (genellikle merkezdeki bürokratlar ve yüksek rütbeli askeri sınıfın) mukataalarını satın alıyordu.

18. yüzyılda malikane sistemi genişledikçe iltizam da buna doğru orantılı olarak genişlemekteydi ki bu durum reayayı zor duruma düşürmekteydi. Barkey'e göre, en kısa sürede maksimum kârı elde etmeyi amaçlayan mültezimlerin köylüler üzerindeki

---

²⁰ Özcan Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, C. VI, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 174.

²¹ Eftal Batmaz, "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 18, Sayı 29, (Ankara, 1996): 40.

²² Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Durumu*, 148.

²³ "Malikane sistemi hızla genişleyerek 18. yüzyılın ortalarından sonra mukataa sektörünün hemen hemen tamamını kapsamıştır" Mehmet Genç, "Osmanlı Maliyesinde Mukataa Kavramı", *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*, Haz. Mehmet Genç ve Erol Özvar, Cilt I, (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006), 62. Ayrıca bakınız: Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması*, 22.

²⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985), 129.

baskıları artmaktaydı. Diğer bir deyişle, reyanın kollanacağına umulduğu bu sistemde kâr oranı düştükçe köylülüğün daha da sömürüldüğünü ve bunun nedenini de mültezimlerin önceden devlete ödedikleri peşin parayı en kısa sürede toplama gayesinde olmasına bağlamaktadır. Barkey, tımar sahibi ile mültezimler arasındaki farkı “*tımar sahibinin sömürüsü askeri ve idari görevleri nedeniyle üretim sürecinin dışında kalmasından kaynaklanırken, mültezimin sömürüsü çıkarının köylülerin emeğinin ürünlerine dayanmasından kaynaklanıyordu*” şeklinde açıklayarak aslında reaya açısından değişen bir şeyin olmadığını ve hatta tımar sahipleri ile aralarındaki bağların mültezimler ile daha da zayıfladığını vurgulamaktadır.²⁵ Görüldüğü üzere, malikane sistemi de iltizam sisteminin eksikliklerini tamamlayamamıştır. Kısacası, devletin mali bunalımına çare olamamıştır; ancak sosyo-politik sonuçlarına bakıldığında malikane-iltizam sistemi sayesinde “ayanlar” olarak adlandırılan yeni bir topluluğun meydana geldiği tarihçiler arasında ortak kabul görmüştür

Yerel ileri gelenlerin farklı görevler edinmesine sebebiyet veren diğer bir alan ise arpalık uygulamasıdır. Arpalık, devlet memurların maaşlarına ek olarak verilen ve görev süreleri dolunca da bir çeşit emekli maaşı gibi kendilerine tahsis edilen gelir için kullanılan bir terimdir.²⁶ Bu ilave gelirlerin devlet görevlilerine tam olarak ne zaman verilmeye başlandığı bilinmemekte olup, daha çok ilmiye sınıfına tevcih edilmiştir. 17. yüzyıldan itibaren ise seyfiye sınıfına verilmeye başlanmıştır. Arpalık sahibi kişiler genellikle arpalıkların bulunduğu yere gitmeyerek yerlerine vekiller tayin etmişlerdir ki bu vekillere mütesellim denilmiştir.²⁷ Mütesellimler de bölgenin ileri gelenlerinden veyahut nüfuzlu ayan ailelerinden seçilirdi.

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren meydana gelen ekonomik bunalımlar imparatorluğun sadece toprak sistemini değil; klasik askeri sistemini de etkilemiştir. Ekonomik buhranın etkisine paralel olarak imparatorluk sınırlarında meydana gelen *askeri değişiklikler* ayanlığın ortaya çıkışına sebebiyet veren bir diğer dinamik olarak görülmektedir. 17. yüzyıldaki uzayan verimsiz savaşlar ve getirdiği mali yükümlülüklerden dolayı devlet yeni arayışlar içerisine girmiştir

Osmanlı klasik döneminde eyaletlerdeki ordunun büyük çoğunluğu tımarlı

---

²⁵ Karen Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet-Osmanlı Tarzı Merkezleşme*, çev. Zeynep Altıok, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 104-105.

²⁶ Cahit Baltacı, “Arpalık”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, (İstanbul-1991): 392.

²⁷ Baltacı, “Arpalık”, 393.

sipahilerden oluşmaktaydı.²⁸ Yapılan bir araştırmaya göre, Kanuni döneminde 6.000 kapıkulu sipahisi, 10-12.000 yeniçeri ve 40.000 eyalet sipahinin var olduğu tahmin edilmektedir.²⁹ Başka bir kaynağa göre Kanuni dönemi sipahilerin sayısı yaklaşık olarak 80.000; 1600lerin başında ise bu rakam yarı yarıya düşmekteydi.³⁰ Bununla birlikte, 17. yüzyılda sayıları yüz binlerden fazla olan tımarlı sipahiler, tımar alanlarının giderek mukataa haline getirilerek iltizama dönüştürülmesi neticesinde 19. yüzyılın ortalarında 5.200 kişiye kadar düşmüştür.³¹

Tüfek başta olmak üzere yeni askeri teknoloji ile baş edebilecek askerlere olan ihtiyacın artması sonucu tımar sistemi işlevini yitirmiştir. Diğer bir ifade ile, ateşli silahlar lehine gelişen teknoloji karşısında tımarlı sipahiler önemini yitirmiştir ve yerine *sekban* ve *sarıca* olarak bilinen paralı askeri birlikler kurulmaya çalışılmıştır. Eyalet valileri, kapılarını tımarlı sipahiler yerine daha çok sekban birliklerinden tercih etmişlerdir.³² Valiler, maiyetlerindeki sarıca-sekban ve levent birlikleri ile reayaya zulmetmeye ve *salgun* adıyla fazla vergi almaya başlamıştır; ancak bu kişiler, vali emrindeki maiyetleri bitince Anadolu'da başıboş dolanıp halka karşı güç kullanmışlardır. Sekbanlara karşı çaresiz kalan köylülerin bir kısmı ise kaçmak yerine yerel ileri gelenlere sığınmıştır. Kendilerini savunmak için silahlar edinen bu köylü halkın Anadolu'da yerel liderlere müracaat etmesi bölgedeki eşraf sınıfının gücünü arttırmıştır.³³

Mali ve askeri dönüşümlerin yanı sıra meydana gelen *idari değişimler* de ayanlığın ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer dinamik olarak görülmektedir. 16. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan ve "*Hasıl eden, husule getiren*" anlamına gelen

---

²⁸ Mehmet Doğan, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Askeri Islahatları (1703-1789)", (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), 13. İmparatorluk ordusunun büyük kısmını ise eyalet askerleri diğer bir deyişle Anadolu askerleri oluşturmaktadır. Eyalet askerleri ilk başlarda tımarlı sipahi, azap ve akıncılardan ibaret iken zaman içerisinde tımarlı sipahi, yaya, müselleme, cerahor, canbaz, tatarlar, akıncılar, yörükler, azaplar, gönüllü ve beşliler olarak teşkilatlandırılmışlardır.

²⁹ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, 112.

³⁰ Virginia H. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1800; An Empire Besieged*, (London and New York: Routledge, 2013), 55.

³¹ İnalçık'a göre, 17. yüzyılda yapılan seferlerde tımarlı sipahilerin toplam sayısı şöyledir. 1616 seferinde 14.867; 1621 seferinde 15.058; 1655 seferinde ise sipahi sayısı toplamda 6052'dir. Bakınız: Halil İnalçık, "Tımar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, (İstanbul, 2012):172.

³² Suraiya Faroqhi'ye göre Kayseri ve Amasya 1580 ile 1620 yılları arasında nüfusunun yarısını kaybetmiştir. Suraiya Faroqhi, *Devletle Başa Çıkmak*, çev. Hamide Koyukan Bejsövec (İstanbul: Alfa Yayınevi, 2016), 135.

³³ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 27-31.

muhassıl her çeşit malın tahsilini yapan memur anlamına gelmektedir.³⁴ Bu memuriyetin önem ve işlev kazanması daha çok Tanzimat devrinde olmuştur. Vergi toplayan bu muhassıllar, Tanzimat öncesi taşrasında valiler kadar olmasalar da geniş yetkiye sahip olmaya başladılar. 18. yüzyılda muhassılların yerel ayanlar arasından seçilip atandığı bilinmektedir. Böylece ayanlar, valinin yetkilerine sahip olan muhassıllığı valiliğe giden bir basamak olarak değerlendiriyorlardı.³⁵

Muhassıllık dışında, voyvodalık istihdamı da ayanların taşrada güçlenmelerine ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olmalarına kapı aralamıştır. Kadının yargı yetkisinin hâkim olduğu kazaların genelde idari merkezi bir şehir veya kasabaydı. Kasabalarda mütesellimlerin yerine voyvodalar getirilirdi.³⁶ Atamaları iki şekilde olmaktadır: birincisi vali ve mutasarrıfların kendi adlarına görevlendirdikleri voyvodalar; ikincisi ise doğrudan hazineye bağlanmış yerlere hazine yöneticilerince atananlardır. Valiler, voyvodaları genelde kendilerine geliri bırakılan ayanlar arasından seçmekteydi.³⁷ 17. yüzyıldan itibaren voyvodalar, buldukları kaza ve kasabadan seçilmişler ki bunlara *kaza ayanı* denilmesinin gerekçesi de budur.

Ayanların muhasıllık ve voyvodalığın yanı sıra mütesellimlik görevini üstlenmeleri sancakta etkin ve nüfuzlu olmalarının yolunu açmıştır. Anadolu'daki birçok sancak İstanbul'daki paşalara, vezirlere veyahut yüksek rütbeli memurlara arpalık olarak verilmekteydi. Bu kişiler, sancağa gitmeyip kendi yerlerine bir vekil tayin ederlerdi. 16. yüzyılın sonlarından itibaren bu vekiller karşımıza mütesellim olarak çıkmaktaydı. Beylerbeyi, sancakbeyi veyahut valiler kendi yerlerine artık mütesellim tayin etmeye başladı. Arpalık uygulaması yaygınlaştıkça mütesellimler o yerin ayanlarından seçilmeye başladı. Bu da ayanların taşra yönetiminde ön planda olmalarına sebebiyet veren diğer bir etmendir. Bu durum aynı zamanda artık sancak yönetiminin ayanlardan seçilen mütesellimlerin kontrolüne geçmesi demektir.

Nüfuzunu artıran mütesellimlerin sancak asayişinin ve yol güvenliğinin sağlanması gibi asayiş görevleri; hazariye ve seferiyyelerin toplanması ve iltizam sisteminin işletilmesi gibi mali görevleri; malların müsadere edilmesi ve muhallefatın

---

³⁴ Ayla Efe, "Muhassıllık Teşkilatı", (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2002), 8.

³⁵ Halil İnalçık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, ed. Thomas Naff and Roger Owen, (Londra, 1977), 28-29.

³⁶ İnalçık, "Centralization and Decentralization", 35.

³⁷ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu), 29.

tespiti gibi adli görevleri; seferlere asker toplama ve sefere katılma gibi askeri görevleri; gemi levazımatı ve iş gücünün sağlanması, donanma için kürekçi temini gibi donanmayla ilgili birtakım görevleri; orduya, zahire, et ve araba tedariki gibi sorumlulukları bulunmaktaydı.³⁸ Bu da kökeni ne olursa olsun yerel eşrafı ve ayanları devlet nezdinde vazgeçilmez bir ortak haline getiriyordu.

Toprak sistemindeki değişimler, askeri ve idari yapıdaki dönüşümlerin yanı sıra *toplumsal hadiseler* de ayanlığın ortaya çıkışında önemli bir etkene sahiptir. Bunlardan en önemlisi *Celali İsyanları*dır. Celali isyanlarının en önemli sebebi ekonomik sıkıntılardır. Uzun süren savaşlar, köylülerin üzerindeki vergi yükünü daha da ağırlaştırmıştır ve zaman içerisinde topraklarını terk etmelerine sebebiyet vermiştir. Oktay Özel bu hususta oldukça çarpıcı bir iddiada bulunmaktadır. Anadolu'da 1570'lerde fakirleşme ve topraksızlaşma karşısında erkeklerin geç evlendiklerine veyahut hiç evlenmediklerine dikkati çekmektedir. Dolayısıyla bu durum, bekar erkek sayısında ciddi bir artışın olmasına sebebiyet vermiştir.³⁹ Yığılan erkek nüfusunu köy toplumu kaldıramaz bir noktaya gelmiştir. Özel'e göre bu genç ve dinamik nüfus patlamaya hazır bir bomba haline gelmiştir.⁴⁰

Mustafa Akdağ, dönemin ekonomik bunalımını göstermek adına ekmek gibi önemli bir gıdanın pahalılaşma derecelerini yüzde (%) hesabı ile akçenin altın ve gümüş değerlerindeki değişiklikler ile anlatmaktadır. Akdağ, Kanuni döneminde ekmek fiyatında çok büyük iniş ve çıkışların olmadığını, ancak 17. yüzyılın ilk yıllarında ekmek ve akçe açısından düşünüldüğünde, 1 akçeye düşen ekmek gramajının on misli küçüldüğünü belirtmektedir.⁴¹

İmparatorluk sınırlarında baş gösteren nüfus artışı sadece mali buhrana sebebiyet

---

³⁸ Fatma Şimşek, "Anadolu Sancaklarında Mütessellimlik Kurumu" (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi SBE, Antalya, 2010).

³⁹ Oktay Özel, *Türkiye 1643- Goşa'nın Gözleri*, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2018), 108-109.

⁴⁰ Özel, *Türkiye 1643*, 175-176. Bu genç ve dinamik erkeklerin dışarıya gittiği ve eşkıyalık hadiselerine karıştığını iddia etmektedir. Paşa ve askeri kapılarına kapılıp celali olduklarını belirtmektedir.

⁴¹ Mustafa Akdağ, "Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk (1603-1606)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2-3, (1964 Ankara): 3-4. "Örneğin fiyat yükselmesi yüzdeye çevrilince Kanuni devrindeki 100 rakamı, III. Murad zamanında 200, I. Ahmet tahta çıktığı sıralarda 400 ve Büyük Kaçgunluk sırasında 800 ya da 1000 olmuştur. Bu tabloya göre ekmek fiyatının on misli kadar arttığı söylenebilir. Bir akçeye düşen ekmeğin ağırlığı, örneğin Kanuni döneminde normal olarak, 900-1000 dirhem iken (2880-3200 gr), III. Mehmet devrinde, yarıdan fazla düşerek, 400-350 dirheme (1280-1120 gr), I Ahmet'in tahta çıktığı sıralarda bu da yarıya inip 200-175 (640-460 gr), 1603'ten sonraki on yıllık zaman zarfında daha da düşerek 100-150 dirhemi bulmuştur".

vermemiştir. Aynı zamanda büyük bir toplumsal düzensizliğe de yol açmıştır. 16. yüzyıl Anadolu'sunda ve Osmanlı kırsalında büyük bir demografik artışın olduğu halen tartışılan bir konudur. Aslında bu demografik artışın tahrire dahil edilmeyen grupların dahil edilmesinden kaynaklanmış olabileceği savı bazı tarihçiler arasında tartışılrsa da dünya genelinde demografik büyük bir artışın olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Fernand Braudel, *Akdeniz* isimli kitabında 16. yüzyılda, dünyada nüfus artışının olduğunu ve bu durumun imparatorluk topraklarında da gerçekleştiğini vurgulamaktadır.⁴² Bunun yanı sıra göçebe toplulukların iskân edilmesi sonucu ortaya büyük bir problemi de çıkarmaktadır; *artı nüfus*. Diğer bir deyişle ekilebilir alanların nüfustan az olması sonucunda artı bir nüfus ortaya çıkmaktadır. Bazı kitaplarda bunun 17/10 gibi bir orana tekabül ettiği vurgulanmaktadır.⁴³

Anadolu demografik problemle uğraşırken yeni bir sorun ile karşı karşıya idi: “*Climate Rebellion*” diye adlandırılan iklimsel sıkıntılar. İklimsel problemlerin Anadolu'daki isyana etkisi tartışılan paradigmalardan birisidir. S. White'den önce Peter Kuniholm çalışmasında ağaç halklarına bakarak dönemin iklimini tespit etmeye çalışmaktadır. Kuniholm, kuraklık dönemlerinde halkaların küçüleceği; aşırı yağış durumlarında ise tam tersi anormal derecede büyüyeceği tezinden yola çıkarak Celali isyanlarında iklim faktörünü incelemektedir. Kuniholm, Celali isyanları sırasında Anadolu'daki ağaç halkalarının çok küçüldüğünü vurgulamaktadır.⁴⁴

16. yüzyılın sonlarına doğru önemli bir gelişme daha dikkati çekmektedir: *statü değişiklikleri*. 1580'lerden itibaren devletin asker ihtiyacını Anadolu'daki halktan karşılamasının yanında yeni bir vaka ortaya çıkmaktaydı. Osmanlı köylülerinin orduya girmesi yeniçerileri rahatsız etmiştir. Bunun dışında, tımar topraklarının iltizama verilmesi sonucu tımarlı sipahilerin gelirlerinin azalması; medrese öğrencilerinin (suhtelerin) iş bulamaması sonucu büyük ayaklanma başlatmaları (suhte ayaklanması); askeri sınıftan olan sekban ve levendlerin ayaklanmalarına şahit olunmaktaydı. Bunun

---

⁴² Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, vol. I, (California Yayınevi, 1996).

⁴³ Oktay Özel, “Population Changes in Ottoman Anatolia during the 16th and 17th Centuries: the Demographic Crisis Reconsidered”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt 36, Sayı 2, (May 2004): 188-190. Ayrıca, celali isyanları hususunda aktarılmaya çalışılan bilgilerin çoğunluğu “Ottoman History Podcast” sitesindeki Taylan AKYILDIRIM tarafından yapılan söyleşiden çıkarılan notlar ve verilen kaynak önerilerinden yararlanılarak yazılmıştır. Bkz: “Tedirgin Anadolu”. <http://www.ottomanhistoricalpodcast.com/2013/02/celali-rebellions-anatolia.html>

⁴⁴ Peter I. Kuniholm, “Archeological Evidence and Non-Evidence for Climatic Change”, *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, Cilt 330, Sayı 1615, 650-651.

yanı sıra, Osmanlı yerel yöneticilerin halka uyguladığı mezalim durumlar isyanın nedenleri arasında sayılabilir. Buna ek olarak, aşiret beylerinin halka baskı yapması ve hükümete karşı gelip düzen dışı davranışları da celali isyanlarının önemli bir parçası idi.

Büyük isyan, 17. yüzyılın başında son bulunca (1603) arkasından korkunç bir karışıklık, sosyal ve ekonomik düzeni temelden sarsan 7 yıllık bir süreci kapsayan “Büyük Kaçgun” dönemi başlamıştır. Bazı kaynaklar, Bruce McGowan gibi tarihçiler bunu “demografik kriz/felaket” olarak isimlendirmektedir.⁴⁵ Maria Todorova ise böyle bir adlandırmayı kabul etmemektedir ve kaynakların doğası gereği böyle büyük lafları etmemize engel olduğuna değinmektedir. Demografik bir azalmayı kabul eden yazar, en azından vergi veren kesimlerde de azalma olduğunu eklemektedir. Todorova, bu durumda özellikle cizye vergisindeki düşüşün kitlesel din değiştirme sonucu İslamiyeti kabul edenlerin artması ihtimalinden kaynaklanabileceğini de belirtmektedir.⁴⁶

Celali isyanlarıyla büyük sıkıntı içine giren Anadolu, *Büyük Kaçgun* hadisesi ile daha da kaotik bir hal almıştır. Bu durum, Celali isyanlarıyla Anadolu’daki asayişin bozulmasını ve devletin savaşlarla uğraşmasını fırsat bilen eşkıyaların ülkede kol gezmesine yol açmıştır. Bu olaylar sonucunda halk toprağını bırakıp kaçmak zorunda kaldı. Celali isyanlarının en önemli etki ve sonucu olan büyük kaçgun hadisesi insanların güvenli yerlere kaçmasıdır. Bu durumda şu sorular yöneltilebilir: Bu insanlar nereye gittiler? 80-100 hanelik köyler nasıl oluyor da 5-6 haneye düştü? Bu insanlara ne oldu? Gerçekten kaçtılar mı yoksa vergi ödememek için mi kayboldular? Bu tarz sorulara odaklanan Oktay Özel’e göre, halk vergiden kaçıp rahat yaşayacakları “büyük sultani vakıflara, vüzera ve Hameyn vakıflarına ve serbest tımar olan yerlere, köylere” göç edip orada saklanmışlardır. Bu serbest bölgeler merkezi hükümetin vergi memurlarının giremediği yerler olduğundan dolayı köylülerin sığındığı yerler olmuştur.⁴⁷ Bu konuda yapılan bir diğer önemli bir çalışma Mustafa Akdağ’a aittir. Akdağ, malından vazgeçerek çiftlerini bozarak dağlara, sarp yerlere, ulaşılması güç vadilere ve bataklıklara doğru göç ettiğini, ancak herkesin kaçmadığını bazı reayanın da eşkıyaya katılarak soygunlara giriştiğini belirtmektedir. Köylerinden ayrılmayanlar ya eşkıyanın

---

⁴⁵ Bruce McGowan, *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade, and Struggle for Land, 1600-1800*, (Cambridge University Press, 1981), 61.

⁴⁶ Özel, *Türkiye 1643*, 53. Dönemin avarız defterlerini inceleyerek nüfusta yüzde seksenlere (%80) varan bir azalmanın olduğunu iddia etmektedir Maria Todorova, “Was There a Demographic Crisis in the Ottoman Empire in the Seventeenth Century?”, *Etudes Balkaniques*, Sayı 2, (1988): 58-62.

⁴⁷ Özel, *Türkiye 1643*, 45-46.

soyacağı herhangi bir şeyleri olmayan fakir insanlar ya da kaçanların mallarını yok pahasına satın alarak toprak ağalığına yönelmiş kişilerdir.⁴⁸ Yaşanılan kargaşa ve otorite boşluğundan yararlanan ileri gelenler de toprakları kiralamaya başladı. Ayrıca 16. yüzyılın sonlarından itibaren baş gösteren Celali isyanları ve eşkıyaların zorbalıkları 17. yüzyılda da devam etmiştir. Eşkılalardan kaçan halk yerel ileri gelenlere sığınmaya başlamıştır ki bu karışık durumlar ayanlığın teşekkülünü hızlandıran hususlar arasında sayılabilir.

Celali isyanları tüm Anadolu'da 17. yüzyıl boyunca devam etmiştir. 17. yüzyılın sonlarında özellikle 1683-1699 yılları arasında süren savaşlar sebebiyle Anadolu'da otorite boşluğu daha fazla hissedilir olmuştur ve eşkıyalık hadiseleri oldukça artmıştır. Devlet uzun süren Avusturya savaşları ile ilgilendiğinden dolayı buralarla ilgilenecek bir vaziyet içerisinde değildi. Eşkılalaların tedibi hususunda yeterli idareci ve kuvvet bulunmadığından dolayı merkezi hükümet bölgenin ayanlardan faydalanmak zorunda kalmıştır.

Eşkılalaların yanı sıra, 17. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun çeşitli yerlerinde aşiretlerin çıkardığı sorunlar da imparatorluğu uzun süre uğraştırmıştır. Merkezi meşgul eden başlıca meselelerden biri olan aşiret iskanı uzun süren savaşlardan dolayı ihmal edilmiştir. Devletin aşiret meseleleriyle uğraşacak zamanı bulamaması bölgenin ayanlarının işine yaramıştır.

Celali isyanları ve eşkıyalık hadiselerinin yanı sıra bir türlü iskân edilemeyen aşiretlerin çıkardığı sıkıntılar ile devletin baş edememesi sonucu mütegalibelik hareketleri de artmıştır. Mütegalibe hareketleri de Anadolu topraklarındaki asayiş ve düzeninin bozulmasına etki ederek ayanlığın ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer olgudur. Haksız yolla servet edinenler olarak tabir edilen mütegalibe terimi⁴⁹ bir nevi eşkıyalıktır. Zorba takımı⁵⁰ denilen mütegalibe bir zümreyi tabir etmektedir. Eşkılalaya ile kıyaslandığından daha özel bir kesimi kapsamaktadır. Mütegalibe hadiseleri, 18. yüzyılda o kadar artmıştır ki imparatorluk topraklarına ait defterlerin, özellikle şeriyye sicil ve mühimme defterlerin hemen hemen her varağında bir olaya rastlanıldığı

---

⁴⁸ Akdağ, "Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk", 41-42.

⁴⁹ Mütegalibe kavramı "haksız ve mücerred kuvvet ve galebe ile hükme destres olanlar, zorba gürûhu, derebeyleri" şeklinde tanımlanmaktadır. Şemsettin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, (Dersaadet: İkdam Matbaası, 1317): 1381.

⁵⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, (Ankara: Aydın kitabevi, 2013): 1030.

söylenbilir. 17. yüzyılın sonu 18. yüzyılın başlarında Anadolu'nun her yerinden merkeze eşkıya ve mütegalibe tarafından yapılan zulüm ve soygunlara dair şikayetlerin yollandığı gözlenmektedir.

Yukarıdaki faktörlere ek olarak, leventlerin de toplumda yarattığı asayişsizlik ayanlığın kuvvet kazanmasında önemli bir role sahip olmuştur. Osmanlı tarihinde leventler konusunu detaylı inceleyen Yavuz Cezar leventlerle ayanların yakın bağlantı ve ilişki içerisinde olduğunu ve leventleri ayanlığın ortaya çıkmasında kuvvetli bir tesir olarak gördüğünü ileri sürmüştür. Ayanlığı müessese olarak tanımlayan Cezar'a göre 18. ve 19. yüzyıllarda ayanlığın şekillenmesinde en büyük etken "mevcut ortam" ki bunun ile kastedilen şey "kapılı levend müessesesi" ile "başiboş levendlerin" mevcudiyetidir.⁵¹ Vergi ve resimlerden muaf olmak ve mevcut işsizlik ve fakirlikten kurtulmak için Anadolu'daki halk, kapı halkı olmaya büyük bir rağbet gösteriyordu. Devlet de kapı halkını hazır asker olarak gördüğü için bu sistemi desteklemiştir; fakat savaş olmadığında başiboş levendlerin eşkıyalık faaliyetlerine girişmesi ve memleketi bunların taşkınlıklarından koruyacak başka kudret sahiplerinin eksikliği ortaya çıkmıştır. Bu sebepten dolayı ayanlık zaman içerisinde şekillenip ortaya çıkmıştır. Özellikle harp yıllarında vali ve beylerbeyleri kapı halkı ile cepheye gidince boşluktan yararlanan eşkıyaların saldırılarını önleyecek yeni bir varlığa ihtiyaç vardı ki bu durum ayanları kuvvetlendirmiştir.⁵²

18. yüzyılda, taşra ayanlarının ön plana çıkmalarına sebebiyet veren sürecin uzun ve karmaşık olduğu görülmektedir. Tek bir sebep ile açıklamak zordur ancak çoğu tarihçinin ortak fikri 16. yüzyıldan itibaren başlayan toprak sistemindeki dönüşüm olduğu söylenebilir. Yukarıda detaylı olarak anlatılan Osmanlı toprak sisteminin temelinde çift-hane sistemi yatmaktadır. İmparatorluk, yüzyıllar boyunca Avrupa'da yaşanan toprak rejimindeki değişimlerden etkilenmeden bu yapısını devam ettirmiştir. Ayan denilen zümre çift-hane sistemi ile belirlenen miri toprakları mukataa olarak tasarrufu altına alarak ekonomik olarak güçlenmişlerdir. Ekonomik olarak güçlenen ayanlar, yüzyılın ortalarından itibaren sancakta nüfuz ve güç sahibi olmuşlardır.

Artan ekonomik bunalımın sebebiyet verdiği Celali isyanları sonucu bunalıp yerini yurdunu terk etmek zorunda kalan Anadolu halkının geride bıraktığı topraklara

---

⁵¹ Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 224.-229.

⁵² Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, 230-233.

bölgenin ileri gelenleri, kadıları, yeniçerileri veyahut diğer memurları tarafından el konulup büyük çiftlikler⁵³ kurulmaya başlanmıştır. Devlet ise bu büyük çiftlikleri kurmaya çalışanlar ile büyük mücadeleye girişmiştir.⁵⁴ Toprağını terk eden reaya ise ya büyük şehirlere göç etmiştir ya da eşkıyalığa soyunmuştur. Cezar'ın dediği gibi eğer topraksız kalarak eşkıyalığa girişen bu köylü halk tamamen bölgenin ileri gelenlerinin kontrolüne girseydi ve onların ihtiyacı olan insan malzemesini teşkil etmiş olsaydı 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başında güçlü ayanlar ortaya çıkmış olabilir miydi tartışılır; ama kesin olarak bilinen şu ki Celali isyanları ve beraberinde gelen otorite boşluğu birtakım kişilerin güçlenmesine yol açmıştır.

Anadolu'daki eşkıyalar, E. Hobsbawn'ın *Bandits* kitabında *soylu soyguncular* olarak nitelendirdiği *Robin Hood* karakterinde değillerdi.⁵⁵ Reayaya zarar verdiklerinden dolayı halk tarafından desteklenmemiştir. 17. yüzyılda imparatorluğun maruz kaldığı isyanlar Batı'daki gibi bir *köylü veyahut elit isyanlarının* aksine eşkıyalık olarak zuhur ettiğine vurgu yapan Barkey, Anadolu'daki eşkıyalık ve mütegalibelik hareketleri ile Avrupa'da sıklıkla görülen eşkıyalık olaylarını yer yer karşılaştırmaya çalışmaktadır. Satır aralarından çıkarılan sonuca göre, Anadolu'daki eşkıyalık hareketlerinde reaya Avrupa'daki köylü gibi asi bir harekete girişmedi; aksine topraklarını bırakıp şehirlere göç ettiler. Hiçbir zaman devlete karşı isyana kalkışmadılar. Köylüler, bölgenin ileri gelenleri ile birlik olup merkeze karşı meydan okumamıştır. Batı ülkelerinde ise durum tam tersidir. Avrupa'da özellikle erken dönem Fransa tarihine bakıldığında isyanların temel özelliği devlet karşıtı olmasıdır. Ayrıca köylülerin soylularla ittifaklarına şahit olunmaktaydı. "Fransa'da hem isyan çıkmasına müsait bir toplumsal yapı hem de merkezileşerek köylüleri ve soyluları çileden çıkararak ve onları ittifak kurmaya iten bir devlet vardı".⁵⁶ Burjuva sınıf ile ittifak içine giren köylüler, devlete karşı mücadelecilerdir. Avrupa'daki elitlerin sahip olduğu özerk ve bağımsızlıklarına karşı Osmanlı topraklarındaki eşkıyalar özellikle Anadolu vilayetlerindeki isyancılar ne devlete karşı ciddi bir girişimde bulunmuşlardır

---

⁵³ Immanuel Wallerstein, yarı- periferi olarak konumlandığı İmparatorluk'taki ticari tarımın çiftlikler sayesinde genişlediğini ileri sürmüştür. Büyük çiftliklerin bazı bölgelerde ayanların elinde olduğu bilinmektedir ancak Kayseri sancağında büyük çiftliklere rastlanılmamıştır. Immanuel Wallerstein, "Ottoman Empire and the Capitalist World-Economy: Some Questions for Research", *Research Foundation of SUNY, Review* (Fernand Braudel Center), vol. 2, No. 3, (Kış 1979): 389-398.

⁵⁴ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, 223

⁵⁵ Eric J. Hobsbawn, *Bandits*, (New York, Pantheon Books, 1981), 41-42.

⁵⁶ Barkey, *Eşkıyalar*, 2-13.

ne de bağımsızlardı.

Tüm bunların yanı sıra, ayanların Osmanlının içinde bulunduğu bunalımdan ve otorite boşluğundan yararlanarak ve “*gayet hesaplı kitaplı bir denge oyunu ile uzlaşma sağlayarak*”⁵⁷ ortaya çıktığı söylenebilir. Keyder ise ayanlığın ortaya çıkışındaki en büyük etkinin iltizam sistemi olduğunu ve tıpkı Fransa’da olduğu gibi mültezim sahibi ayanların 18. yüzyıl boyunca vergi toplama hakkını elde etmesine bağlamaktadır. Böylece *tarımsal artığın toplanmasına olanak sağlayan meşru bir konumun siyasi güce dönüştürülebileceği tehlikeli bir statü yaratılmış oldu*.⁵⁸ Ayanlık.

---

⁵⁷ Masters, “Yarı Özerklik Güçler”, 230.

⁵⁸ Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 25.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE AYANLIK VE KAYSERİ SANCAĞI

1.1. Alana Dair Yapılmış Çalışmalar

Son dönemde yapılan çalışmalar arasında ilgi gören önemli konulardan biri de *ayanlık*'tir. Alana dair eksiklikler tam olarak giderilememiş olsa da ayanlık üzerine bugüne kadar birçok makale ve kitap ele alınmıştır. Ayanlıkla ilgili belki de en klasikleşmiş eser Yücel Özkaya'nın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık* adlı çalışmasıdır. Çalışmasında, Anadolu'nun farklı sancaklarına ait şer'iyeye sicillerini kullanan yazar, ayanlığın güçlenip kuvvetlenmesinde devletin payının yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Mütesellimlik görevinin zaman içinde yalnızca ayan ailelerine ait bir görev olarak görüldüğünü, vali ve kadıların ayanlarla iş birliği içerisinde olduğunu belirtmektedir⁵⁹. 1700-1808 yılları içerisinde Kayseri sancağına atanan mütesellimlerin büyük çoğunluğunun ayan ailelerinden oluştuğu ve bu makamı elde etmek için kadı ile sıkı bir bağ kurdukları anlaşılmaktadır.

Özkaya'nın ayanların halk üzerindeki kanunsuz uygulamalarına yoğunlaştığı bu eserinde birtakım eksiklikler göze çarpmaktadır. İlk olarak, eserin başlığı çok geniş kapsamlıdır. Okuyucuda, kitabın adından dolayı İmparatorluk sınırlarındaki ayanların geneline değinileceği beklentisi oluşmaktadır. Ancak Özkaya, sadece Anadolu ayanlarına özellikle Ankara ayanlarına değinmiş olup imparatorluğun diğer vilayetlerinde (örneğin Arap vilayetleri) bulunan ileri gelenlerine hiç değinmemiştir. Eserde dikkati çeken diğer bir genelleme hatası ayanlığın ortaya çıkış tarihini 1726 yılına dayandırmasıdır ki böyle bir tarihlendirmenin tüm imparatorluk genelinde geçerli olmadığı hem Kayseri sancağında hem de diğer sancaklarda yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur. Bölümler arasında tekrara çok sık düştüğü bu eserde, ayanların merkez tarafından verilen tüm görevlerin yerine getirildiği vurgulanmasına rağmen, ayanları *mütegallibe* olarak ele alması sorgulanması gereken bir diğer husustur.

Ayanlar üzerine yapılmış bir diğer önemli çalışma İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "*Meşhur Rumeli ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllık oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*" adlı eseridir. Alemdar Mustafa Paşa hakkında malumat verilmeden önce

---

⁵⁹ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014).

Rumeli'nin en nüfuzlu ayanı olan Tirsinikli oğlu İsmail Ağa ve Silistre ayanı ve mütesellimi Yıllık oğlu Süleyman Ağa'dan bahsedilmektedir. Ayanların adem-i merkezîyetçiliğe sebebiyet verdiğini ve merkezin güç kaybettiğini iddia etmektedir.⁶⁰ Ayanlık üzerine yapılan ilk çalışma olması açısından oldukça önemli bir eserdir.

Uzunçarşılı, hükümetin önemli ayan aileleri arasındaki kavga ve çekişmeleri sakinleştirmeye gücünün yetmediğini ve zaman zaman iki tarafı birbirlerine kötlediğini ve hatta bunların birbirleriyle ittifak etmelerinden ziyade muhalif kalmalarını uygun gördüğünü vurgulamaktadır. İlk zamanlarda vali ile yazışan ayanların sonraki dönemlerde direk sadrazam ile yazıştığını belirten Uzunçarşılı, mektuplarda bazı sadrazamların ayanlara yalvarır şekilde yazışmaları olduğunu ve Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Gümülcine ayanı olan Tokatçıklı Süleyman Ağa ile olan mektuplaşmalarını bu konuya örnek göstermektedir.⁶¹

On sekizinci yüzyıla *Ayanlar Çağı* (The Age of Ayans) adını veren Bruce McGowan ayanların Anadolu'daki yükselişini Lale Devri'nde artan malikanelerin temelinde aramaktadır. Sadrazam Muhsinzade Mehmet Paşa'nın ayan seçim sistemindeki çabalarının, ayanların yükselişini durduramadığını makalesinde dile getiren McGowan güç ve nüfuzlarının artmasını ihale sistemiyle kontrolünü ele aldıkları arazilere bağlamaktadır. Anadolu'daki eşkıyaları bastırarak güçlerini kanıtlayan ayanların tarım sistemini bir düzene koymak için çaba sarf etmediklerini, bunun yerine hazinelerini arttırmanın en güvenilir yolu olan tefeciliği tercih ettiklerini belirtmektedir.⁶² Ancak tefecilik, imparatorluk sınırlarındaki her ayan ailesi için söz konusu değildir. Kayseri ayanlarının tefecilik ile zengin olduklarını söylemek neredeyse imkansızdır. Çünkü bu bilgiyi doğrulayacak herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır.

Karen Barkey, ayanların iltizam kaynakları ile bir nevi "*yerel kalkınma örneğine dönüştürme*" gücüne ve dehasına sahip olduklarını söylemektedir. Diğer bir deyişle ayanların, buldukları bölgenin altyapısının gelişmesinde büyük katkıları oldukları ve kazandıkları servetlerin ailelerinin haricinde dağıtıp yerel yatırımlar yaparak

---

⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllık oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010).

⁶¹ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli ayanlarından*, 1-7.

⁶² Bruce McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812". Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarih, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert. (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), 795.

modernleşme sürecinin ilk adımlarını attıklarını iddia etmektedir.⁶³ Yazara göre ayanlar, imparatorluğun toprak ve vergi toplama yapısını manipüle edip kendi ailelerinin yönetim rejimlerini inşa ederek merkez-taşra ilişkilerini yeni bir yapıya büründürmüşlerdir. Bunu gelişigüzel değil *örgütlü, düzenli ve yarı emperyal bir tarzda* yaptıklarını dile getiren Barkey, ayanların böylece yönetimle hem dikey hem de yatay olarak daha sıkı bir şekilde ilişki kurduklarını vurgulamaktadır.⁶⁴ Yazar, ayanları ademi merkezleşmeye yol açan grup olarak görmemektedir ki bu farklı yaklaşım tez çalışmasının da kilit noktalarından birisini teşkil etmektedir.

Ayanlar üzerine yazılmış diğer önemli eser, Yuzo Nagata'nın *Tarihte Ayanlar: Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme* adlı monografik çalışmasıdır. Yazar, kitabın ön sözünde asıl hedefinin ne Manisa yöresi ne de bir aile tarihinin yazılması olduğunu belirtse de çalışmada daha çok Karaosmanoğulları ailesi üzerine odaklanılmıştır. Kitapta, Manisa bölgesinin jeopolitik ve ekolojik yapısının yanı sıra demografik ve idari özellikleri ele alınmıştır. Anadolu'nun tanınmış önemli ayan ailesi olan Karaosmanoğullarının Tanzimat öncesindeki mütesellim, mültezim, çiftlik veya vakıf sahibi olma gibi özelliklerinden yola çıkılarak incelenmeye çalışıldığı görülmektedir.⁶⁵ Kitabın büyük bölümü ekler adı altında transkript edilmiş olan belgelerden oluşmakta ve söz konusu ayan ailesini daha çok ekonomik güç kaynakları açısından incelemiştir.

Ayanlık konusu üzerinde çalışan araştırmacıların, ayanların güç ve servetlerinin çiftlikten ziyade mukataa ve malikane sistemine dayandığı fikrinde birleştiğini vurgulayan Nagata, olayın altında yatan gerçeğin görünenden daha karmaşık bir yapıda olduğunu belirtmektedir. Mukataa ile çiftliklerin birbirinden ayrı etkenler olmadığını ele aldığı örneklem üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Karaosmanoğullarına ait çiftliklerin sadece köylerde veya vakıf topraklarında kurulmasıyla oluşmadığını aynı zamanda başka ailelerin (şehirde oturanların) elinde bulunan toprakların tasarruf hakkının satın alınması gibi çeşitli yollarla meydana geldiğini vurgulamaktadır.⁶⁶

Yuzo Nagata tarafından kaleme alınan ve alana önemli katkı sunan bir diğer

---

⁶³ Karen Barkey, *Empire of Difference; The Ottomans in Comparative Perspective*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 226-228.

⁶⁴ Barkey, *Empire of Difference*, 261-263.

⁶⁵ Yuzo Nagata, *Tarihte Ayanlar: Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997), 1-6.

⁶⁶ Nagata, *Tarihte Ayanlar*, 190-193.

önemli eser ise “*Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*” adlı çalışmadır. Ayanlığı bir müessese olarak ele alan yazar, sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa dönemindeki ayanlık müessesesini Paşa’nın uyguladığı politikalar ile detaylı bir şekilde açıklamaya çalışmaktadır. Ayanlığın belli bir zümrenin (ayan veya derebeyi), taşrada güç ve nüfuz elde etmesiyle kaza çerçevesinde ortaya çıkan yeni bir müessese olduğunu vurgulamaktadır. Ayanlık müessesesinin oluşumunu ise klasik Osmanlı döneminin sonlarında ortaya çıkan birtakım gelişmelere bağlamaktadır.⁶⁷ Nagata’nın ayanlığı müessese olarak ele almasına katılmadığını ve ayanlığın herhangi bir ferman ile kurulmadığını ayanlık ile ilgili bazı tartışmaları içeren bölümde izah etmeye çalıştım.

Nagata’nın eserinde göze çarpan açıklamalardan biri ise Gibb-Bowen teorisini⁶⁸ destekler şeklinde olmasıdır. Bazı belgelerde kocabaşların ayanlık vasıflarını hatırlatacak özelliklere sahip olduğunu vurgulayan yazar, kocabaşlar için kimi araştırmacıların ayan tabirini kullandığını dile getirmektedir.⁶⁹ Nagata, ayanlığı Sadrazam Muhsinzade Mehmet Paşa dönemini ele alarak incelemektedir ve Mora isyanı sırasında Paşa’nın ayanların yardımlarına sıklıkla başvurduğunu belirtmektedir. İsyân sonrası ayanlara makam ve mansıplar verilerek müessesenin daha da önem kazandığını vurgulamaktadır.⁷⁰ Oysaki ayanlığın gelişmesinin altında yatan şartlar ve nedenler bu kadar basite indirgenemeyecek kadar karmaşıktır. Yazarın eserinde göze çarpan diğer bilgi karışıklığı ise 1786 yılında ayanlıkla şehir kethüdalığının kısa bir süreliğine birleştirildiğini iddia etmesidir.⁷¹ Ancak o tarihte ayanlık ile şehir kethüdalığı birleştirilmemiştir; aksine ayanlık kaldırılınca yerine şehir kethüdalığı getirilmiştir. Ayanlık seçim sistemi başlığı altında bu konu detaylı olarak ele alınacaktır.

Ayanlık üzerine yapılmış diğer bir çalışma ise Ayhan Yüksel tarafından kaleme alınan Doğu Karadeniz’e bağlı Görele’deki ayan aileleri arasında önemli bir yer edinen *Kuğuoğulları*’dır. Eser, ayanlıktan ziyade aile tarihi şeklinde olup ailenin yerleşim tarihini, kökenini, mahkeme kayıtlarına yansıyan hayatlarını, siyasi ve sosyal değişimlerinin yanı sıra ailedeki önemli simaların bilgilerini ihtiva etmektedir. Yazara

---

⁶⁷ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi* (İzmir: Akademik Kitapevi, 1999), 1-7.

⁶⁸ İmparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Hıristiyan halk arasında görülen kocabaşlık müessesesinin ayanlık ile eş anlamlı olabileceğini ileri sürmektedir.

⁶⁹ Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa*, 7.

⁷⁰ Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa*, 75-85.

⁷¹ Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa*, 39.

göre ayanlar, iltizama katılma veya çiftçilere borç verme yollarıyla iktisadi yönden güçlenmişlerdir ve böylece topraklarını genişletmişlerdir. Yüksel, Doğu Karadeniz'in sefer güzergahında olmasının yanı sıra asker ve mühimmat sevkiyatında bölgedeki limanların kullanılmasının, söz konusu ayan ailelerinin ortaya çıkıp güçlenmesine sebebiyet verdiğini dile getirmektedir.⁷² Diğer bir deyişle bölgenin coğrafi özellikleri, ayanların ortaya çıkmasındaki önemli etkenlerden biri olarak görülebilir.

Özcan Mert'in *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları* adlı eseri doktora tezinin genişletilmiş bir çalışması olup ayanlık ile ilgili önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Mert'e göre Anadolu'da cereyan eden isyanlar ve celali olayları sonucunda taşradaki tımarlı sipahiler ile kapıkullarının nüfuzu azalmış olup onların yerine yeni bir toplumsal zümre doğmuştur: *Ayanlar*. Ayanların iktisadi güç kazanmasını diğer tarihçiler gibi iltizam ve köylüden alınan faize bağlarken içtimai nüfuzlarını da Anadolu'daki suhte ve levent isyanlarında asilerin desteklenmesi olarak açıklamaktadır. İltizamdan malikane sistemine geçilmesiyle birlikte ayanların nüfuz ve güçlerini arttırdığını söyleyen Mert, ayanların 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren beyberbeyilik veyahut sancakbeyilik gibi makamlara tayin edilmelerini devlet tarafından resmen tanınması olarak değerlendirmektedir.⁷³

Çapanoğullarının menşe'i, Bozok'ta nüfuz ve güç elde etmelerini, merkezle ilişkilerinin yanı sıra Samsun'da hakimiyet kuran Canıklılar ile mücadelelerini ele alan yazar, Türkmen beyliğinden gelen Çapanoğullarının, bölgenin en önemli ayanları arasında olmayı nasıl başardığını eserinde anlatmaktadır.⁷⁴ Çapanoğullarının siyasi tarihine odaklanılan eserde göze çarpan en büyük eksikliklerden biri arşiv kaynaklarından yeterince yararlanılmamasıdır. Örneğin ayanların merkez ile ilişkileri hususunun ahkam ve şer'iyye sicil defterlerinde herhangi bir tarama yapılmadan ele alınması sağlıklı bir değerlendirmeyi engellemiştir. Ayrıca söz konusu ayanların iktisadi kaynaklarına çok az değinilmiştir.

17. ve 18. yüzyıllardaki önemli gelişmelerden birinin ayanlığın ortaya çıkması olduğunu vurgulayan Gibb ve Bowen, ayanlığın tam olarak hangi tarihte ortaya çıktığının belli olmadığını *Islamic Society and The West* adlı çalışmasında dile

---

⁷² Ayhan Yüksel, *Kuğuoğulları: Eski Bir Osmanlı Ayan Ailesi* (Trabzon: Serander,2017), 13-19.

⁷³ Özcan Mert, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1980), 1-16.

⁷⁴ Mert, *Çapanoğulları*, 72-75.

getirmektedir. Taşradaki düzenin bozulması sonucu ortaya çıkan ayanların devlet memuru olmadıkları tezini ileri sürmektedirler.⁷⁵ Ayanların halk tarafından seçilmelerinden dolayı hükümete karşı halkı temsil ettiklerini belirten yazar, mütesellim ve voyvodaların sonradan ayan olabileceklerini belirtmektedir.⁷⁶ Tokat şer'iyye sicillerini kullanarak Tanzimat dönemi Tokat'ı ele alan John K. Bragg'ın *Ottoman Notables and Participatory Politics: Tanzimat Reform in Tokat, 1839-1876* adlı eserinin ilk iki bölümünde bölgenin ileri gelenleri ve onların merkez ile ilişkilerine değinilmektedir.⁷⁷

Ayanlık üzerine yapılmış son dönemlerdeki en önemli çalışmalardan biri de Ali Yaycıoğlu'na aittir. *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions (İmparatorluğun Ortakları: Devrimler Çağında Osmanlı Nizamının Krizleri)* adlı çalışmada 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında imparatorluktaki iktidar pratikleri çok farklı bir çerçeveden ele alınmaktadır. Yaycıoğlu, iktidarın ortakları olarak adlandırdığı saray çevresi, ayan, yeniçeri, ulema gibi farklı grupların iktidar için birbirleriyle yaptıkları ittifakları veyahut mücadeleleri analiz etmeye çalışmaktadır.⁷⁸ Osmanlı reformlarını “*batılılaşmayı destekleyenlere karşı muhafazakâr kesim*” gibi eski bir tarih yazıcılığı söylemi olan bu ikilem çerçevesinden çıkaran yazar, bizlere “birçok grupların ve bireylerin” savaşı olduğu yeni bir resim sunmaktadır. Yaycıoğlu'na göre bu durum Sultan'ın mutlak gücünün azalarak çoklu bir ortama geçilmesine işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile dikey bir devletten yatay bir devlete geçildiğini iddia etmektedir.

“18. yüzyıl boyunca mali, idari ya da askeri roller üstlenen taşra ileri gelenlerinin (Çapanoğulları, Yanyalı Ali Paşa ve Tirsinikli İsmail) merkez ile ilişkilerinde geçirdikleri dönüşümlerin anlatıldığı bu çalışmada taşra ileri gelenler memurdan ziyade hizmet verenler olarak tabir edilmiştir. Yaycıoğlu, ayanların Osmanlı sistemine nasıl entegre olup kendilerini konsolide etmeye çalıştıklarını, müzakere ile kendi bölgelerinde nasıl güç elde ettiklerini, reformlar karşısında (Nizam-ı Cedid) duruşlarını önde gelen

---

⁷⁵ H.A.R. Gibb ve Bowen, *Islamic Society and The West*, (London: Oxford University, 1957), 256.

⁷⁶ H.A.R. Gibb ve Bowen, *Islamic Society*, 257.

⁷⁷ John K. Bragg, *Ottoman Notables and Participatory Politics: Tanzimat Reform in Tokat, 1839-1876* (England: Routledge, 2014). Book review by M. Safa Saraçoğlu (Department of History, Bloomsburg University of Pennsylvania).

⁷⁸ Ali Yaycıoğlu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions* (Stanford,2016).

güçlü ayanlar üzerinden ele almaya çalışmaktadır. Meydana gelen ekonomik, sosyal-politik değişimler sonucu taşradaki ileri gelen ve nüfuz sahibi ailelerin güç elde etmelerini ve yönetim sistemine dahil olmalarını detaylı bir şekilde anlatan Yaycıoğlu, 18. yüzyılın gerileme dönemi özellikle ekonomik çöküş dönemi olarak tabir edilmesine karşı çıkışını da taşradaki ileri gelenler örneğinden yola çıkarak analiz etmektedir. Kısacası 18.yüzyılın klasik çöküş söylemini makroekonomik performanslara dayandırarak eleştirmektedir.”⁷⁹

Yaycıoğlu'nun kaleme aldığı eserin alana getirdiği en önemli katkılardan biri *Sened-i İttifak*'ı global bir bağlamda ele almasıdır. Senedi İttifak'ın Magna Carta'ya benzetilmesi gibi bir klişe söylemini eleştirerek metni iyi analiz etmek için gereken asıl dönemin 1770-1840 yılları arasında olduğunu vurgulamaktadır. Yoğun bilgi içermesi, hacimli olması (336 sayfa) ve farklı bölümlerden oluşmasına rağmen akıcı bir üslup ile yazılması ve konuların iyi organize edilmesi eserin takip edilmesini kolaylaştırmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde eser içerisinde daha önce değinmediği konulardan bahsetmesi kafa karıştırıcı gibi duruyor olsa da merkezileşme- *adem*'-î merkezileşme-sened-i ittifak gibi henüz detaylı incelenmemiş hususlara katkıda bulunmuştur.⁸⁰

Ayanlık üzerine kaleme alınan kitapların yanı sıra akademik makale çalışmaları da mevcuttur. Bunların içerisinde göze çarpan en önemli çalışma Mustafa Akdağ'ın ele aldığı *Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri, 1730-1839* adlı makaledir. Türkiye adını verdiği Rumeli-Anadolu'daki ayanların resmi görevlerinin yanı sıra bir de sosyal-siyasi fonksiyonları olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır.⁸¹ Aynı yazar, ayanlık düzenini bir nevi derebeylik yaşantısı olarak tanımladığı başka bir makalesinde Anadolu ayanlarının “türedi eşkıyası” hareketi içinde olduğunu⁸²; ayanların yayılmasını Devlet-i Aliyye'nin engelleyemediğini ve bundan dolayı merkezîyetçi politikalarından vazgeçen merkezin ayanlığı resmileştirmek zorunda kaldığını dile getirmiştir.⁸³

---

⁷⁹ Nejla Doğan, “Ali Yaycıoğlu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*”, Kitap Değerlendirmesi, *Turkish Studies Historical Analysis*, Cilt 14, Sayı 1, (Makedonya-Ankara, 2019): 138-139.

⁸⁰ Ali Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*.

⁸¹ Mustafa Akdağ, “Osmanlı Tarihi'nde Ayanlık Düzeni Devri, 1730-1839”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, no. 14-23, (1974): 60-61.

⁸² Kayseri İncesu kazası türedi eşkıyası sebebiyle tüccarlar ve seyahat eden yolcular zarar görmekteydi. Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, Cilt 1, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), 258.

⁸³ Mustafa Akdağ, “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, *A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, no. IV/6-7, (1966): 233.

Devletin güçlü olduğu zamanlarda ayan ve yerel eşrafı *devleti asiste eden grup* olarak tanımlayan Mehtap Özdeğer, sonraki yüzyıllarda devletin gücünü kaybetmesi ile ayanların güçlendiğini dile getirmektedir.⁸⁴ Ayanlık kurumunu Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilinde bir bütün olarak ele alan R. Zens, çalışmasında ayanlığı Anadolu, Balkanlar ve Arap topraklarındaki örnekleriyle karşılaştırmalı olarak incelemektedir.⁸⁵ Ayanlık hususunda makale çalışması olarak öne çıkan önemli çalışmalardan biri de Özer Ergenç'e aittir. Yazarın Osmanlı klasik döneminde ayan ve eşrafın nasıl tanımlandığını, hangi rolleri üstlendiğini ve zaman içerisindeki değişimini irdelediği bu çalışması alana önemli katkı sunmaktadır.⁸⁶

Girit'te düzenlenen uluslararası sempozyumda sunulan tebliğlerin "*Provincial Elites in the Ottoman Empire*" başlık adı altında kitaplaştırıldığı eser, ayanlık üzerine önemli katkılar sunmuştur. Taşra ileri gelenlerinin kim olduğu sorusu üzerine yoğunlaşan Antonis Anastasopoulos⁸⁷ ile "seyyid" ve "şerif" terimlerini irdeleyerek ileri gelenlerle ilişkilerini anlatan Hülya Canbakal'ın kaleme aldığı "*on the nobility of provincial notables*"⁸⁸ adlı çalışmalar kitabın öne çıkan makaleleridir. Elitlerin kim olduğu sorusunu tartışarak başladığı çalışmasında Osmanlı elitleri olarak tanımladığı metropolitleri ve kocabaşları ele alan Pinelopi Stathi'ye göre bilinenin aksine Osmanlı topraklarındaki piskoposlar bilgili ve eğitimliydi ve elitlik sadece güç ve zenginlikten ibaret değildi.⁸⁹ 16. yüzyılda Antep bölgesinin önemli ileri geleni olan Seydi Ahmed Boyacı'yı tanıtan Leslie Peirce, aynı bölgede olmalarına rağmen ayanların güç ve toplumsal prestiji elde etme yollarının farklı olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁰ Erken dönem Balkan bölgesindeki Müslüman elitlerini Karaferya örnekleme üzerinden tartışan Eleni

---

⁸⁴ Mehtap Özdeğer, "Ayan Era in the Ottoman Government", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2003): 29-42.

⁸⁵ Robert Zens, "Provincial Powers: The Rise of Ottoman Local Notables (Ayan)", *History Studies*, cilt 3, sayı 3, (2011): 433.

⁸⁶ Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Ayan Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, (1982): 105-118.

⁸⁷ Antonis Anastasopoulos, "Provincial Elites in the Ottoman Empire", *Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete University Press, 2005): XI- XXVIII.

⁸⁸ Hülya Canbakal, "On the Nobility of Provincial Notables", *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V*, (Rethymno, Crete University Press, 2005): 39-50

⁸⁹ Pinelopi Stathi, "Provincial Bishops of the Orthodox Church as Members of the Ottoman Elite", *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete University Press, 2005): 77- 83.

⁹⁰ Leslie Pierce, "Entrepreneurial Success in Sixteenth Century Ayntab: The Case of Seydi Ahmed Boyacı, Local Notables", *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete University Press, 2005): 115-132.

Gara'ya göre erken dönem Balkan ileri gelenlerinin merkezin kontrolündedir.⁹¹; Tereke defterlerinden yola çıkarak Sofya toplumunu örnek alarak zenginlik potresini irdeleyen Rossitsa Gradeva'ya göre servetler cinsiyet ve dini aidiyetlik ile sıkı bağlantılıdır. Ayrıca incelediği terekeye göre zenginlerin şehir merkezine yakın oturduklarını tespit etmesine rağmen, Sofya'da zengin- orta- fakir sınıfları arasında kuvvetli bir mekânsal ayrışmanın olmadığını iddia etmektedir.⁹² Manastır'daki çiftlik sahibi yerel ileri gelenlerini Manastır sicillerini kullanarak ele alan Michael Ursinus'a göre ekonomik ve politik güç arasında paralellik bulunmaktadır. Yazar, çiftlik sahiplerinin ayanlık ve kaymakamlık gibi makamları elde etmeleri arasındaki bağı irdelemektedir.⁹³; Manisa bölgesi ayanı Karaosmanoğullarını ele alan Yuzo Nagata'nın tebliğinde vakıf ayan ilişkileri irdelenmektedir.⁹⁴ Yukarıda bahsi geçen tarihçilerin yanı sıra, birçok değerli araştırmacı tebliğleri ile ayanlığa önemli katkıda bulunmuşlardır.

Yavuz Cezar, Havza ve Köprü kazaları ayanı Kör İsmail oğlu Hüseyin örneklemeden yola çıkarak incelediği muhalefat defterleri sayesinde "ayanların toplumdaki yerleri ve dayandıkları ekonomik ve sosyal güçleri"ni anlamaya çalışmaktadır.⁹⁵ 18. yüzyılın son on yıllık bir zaman diliminde ayanlığı inceleyen V.P. Mutaççieva'ya göre ayanlık "*Osmanlı feodalizminin yeni müesseselerinden*" biridir.⁹⁶ Yer yer zikredeceğimiz bu makale ayanlık müessesesinin halen tartışılan meselelerini açıklığa kavuşturmaya çalıştığından önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük ayan aileleri üzerinden ayanlık meselesinin izah edilip genel bir çerçeveye oturtulmasının sağlıklı olmadığını vurgulayan Emecen, dar bölge çalışmalarının ehemmiyetine değinmek için Doğu Karadeniz'deki Kethüdazade ailesini ele almıştır.⁹⁷

---

⁹¹ Eleni Gara, "Moneylenders and Landowners: In the Search of Urban Muslim Elites in the Early Modern Balkans", *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete University Press, 2005): 135- 147. Ayan ve eşraf sınıfının arşiv belgelerinde daha az geçtiğini vurgulamaktadır.

⁹² Rossitsa Gradeva, "Towards Portrait of the rich in Ottoman Provincial Society: Sofia in the 1670s", *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete University Press, 2005): 149-199.

⁹³ Michael Ursinus "The Çiftlik Sahipleri of Manastır as a Local Elite, Late Seventeenth to Early Nineteenth Century", *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete University Press, 2005): 247-257.

⁹⁴ Yuzo Nagata, "Ayan in Anatolia and the Balkans During Eighteenth and Nineteenth Centuries: A Case Study of the Karaosmanoğlu Family", *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete University Press, 2005): 269-294.

⁹⁵ Yavuz Cezar, "Bir Ayanın Muhalefatı: Havza ve Köprü Kazaları Ayanı Kör İsmail-oğlu Hüseyin", *Belleten*, XLI/161 (Ocak 1977): 43.

⁹⁶ V.P. Mutaççieva, "l'institution de l'ayanlık pendant les dernieres decennies du XVIII siecle" (XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi), çev. Bayram Kodaman, *İ.Ü. Tarih Dergisi*, sayı:31 (1977): 163.

⁹⁷ Feridun M. Emecen, "Doğu Karadeniz'de Ayanlık: Tirebolulu Kethüdazade Mehmet Emin Ağa",

Bu hususta göze çarpan diğer bir çalışma ise Batı Anadolu'nun güçlü ayan ailesi olan Tavaslızade Osman Ağa örneklemeden yola çıkılarak Tanzimat dönemindeki merkezi hükümet ile ayan ilişkilerinin incelendiği makaledir.⁹⁸

Editörlüğünü Suraiya Faroqhi'nin yaptığı *Türkiye Tarihi 1603-1839* adlı çalışmada ayanlık üzerine yazılmış makaleler mevcuttur. Osmanlı İmparatorluğu'nda, merkez ile taşradaki güç sahipleri arasındaki ilişkileri ele alan Dina Rızık Khoury'e göre bu ilişki her zaman ihtilaflıydı. Ancak taşra elitleri ile merkez arasındaki bu ilişkiye meydana gelen birtakım değişiklikler sonucu yerel elitlerin "*Osmanlılaştığını*" ve böylece adem-i merkezileşmeye karşı panzehir oluşturulduğunu ileri sürmektedir.⁹⁹ Kitapta ele alınan diğer önemli çalışma ise Fikret Adanır'a aittir. Fikret Adanır bu kısa çalışmasında dolaylı da olsa ayanlık hususuna değinmiş ve genel olarak Balkanlar ve Anadolu'daki yarı özerk taşra güçlerini ele almıştır.¹⁰⁰

Çağatay Uluçay'ın klasik çalışması dolaylı olarak ayanlığa katkıda bulunmuştur.¹⁰¹ Ayanlığın kaldırılması, muhallefet ve müsadere hususlarına değinilen birçok çalışma mevcuttur.¹⁰² Bunların dışında ayanlık üzerine yazılmış ansiklopedi maddeleri de mevcuttur.¹⁰³ 1991 yılında yayınlanan *Osmanlı* ansiklopedisi ile *Türkler* ansiklopedisinde ayanlık konusu üzerine bir dizi makale yer almasına rağmen alana dair mevcut problemlere ciddi katkılar maalesef sunamamıştır.¹⁰⁴

Bellekten, LXV/242 (Nisan 2001): 193- 214.

⁹⁸ M.Yaşar Ertaş, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezileşme Karşısında Bir Osmanlı Ayanı:

Tavaslızade Osman Ağa", *History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, Cilt 4 (2012):117-133.

⁹⁹ Khoury, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkez ile Taşradaki Güç Sahipleri Arasındaki İlişkiler", 171-190.

¹⁰⁰ Fikret Adanır, "Balkanlar ve Anadolu'da Yarı Özerk Taşra Güçleri", *Türkiye Tarihi 1603-1839*, ed. Suraiya Faroqhi (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016): 195-227.

¹⁰¹ M.Çağatay Uluçay, "Karaosmanoğulları'na Ait Bazı Vesikalar", *Tarih Vesikaları Dergisi*, Cilt III, Sayı 14 (1944): 117-126.

¹⁰² Mensure Öztürk, "XIX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Müsadere Usulünde Alemdar Mustafa Paşa Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016); Yavuz Cezar, "Bir Ayanın Muhallefatı: Havza ve Köprü Ayanı Kör İsmailoğlu Hüseyin (Müsadere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)", *Bellekten*, Cilt 41, Sayı: 161, (1977); Cahit Telci, "Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 22, Sayı: 2, (2007); Fikret Yılmaz, "Kara Osman-oğlu Ataullah Ağa'ya Ait Malların Müsaderesi ve Bir Kira Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 5, (1990); Feridun M. Emecen, "Ayan ve Muhallefatı: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa", *XIV. CIEPO*, (Ankara, 2004); Özer Küpeli, "Yenişehir Bursa Ayanı Sarıcaoğlu Osman Ağa ve Muhallefatı", *History Studies*, Cilt 3, Sayı 3, (2011); Cahit Telci, "Turgutlu Ayanı Seyfizade Ailesine Ait Bir Muhallefat Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, (2007).

¹⁰³ Özcan Mert, "Ayan", *DİA*, Cilt 4, (İstanbul, 1991); Ariel Salzman, "İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzyılında Paşalar ve Ayanlar", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Editör: Güler Eren, Cilt 3, (Ankara, 1999).

¹⁰⁴ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Taşra Yönetimine Genel Bir Bakış", *Türkler*, Cilt 8, (2002); Nuri

Ayanlık üzerine yapılmış birçok yüksek lisans ve doktora çalışması da mevcuttur. Bunların büyük çoğunluğu aile tarihi diğer bir deyişle birer vaka çalışması şeklinde olup genelde birbirinin tekrarı şeklindedir.¹⁰⁵ Ancak, bu çalışmalar içerisinde dar bölgele monografik çalışmalardan bazıları alana dikkate değer katkılar sunmuştur. İçel sancağı ayan hanedanlarının faaliyetlerini ele alan çalışma¹⁰⁶; mali alandaki dönüşümün Konya ayanları özelinde incelenen doktora tezi¹⁰⁷; Caniklizadeleri tüm yönleriyle ele alan doktora çalışması¹⁰⁸ ile Güçlü Tülüveli tarafından hazırlanan doktora tezi¹⁰⁹ bu alana ciddi katkılar sunan çalışmalara örnek olarak gösterilebilir.

Kayseri ile ilgili yapılmış tezlere baktığımızda bu konuda Hamit Karasu tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi dışında doğrudan Kayseri ayanlığı üzerine hazırlanmış tez mahiyetinde bir araştırma görülmemektedir. Araştırmacının kaynakları 125-156 numaralı Kayseri Şerhiye sicillerine dayanmaktadır ancak bu durum birçok hususun eksik kalmasına sebebiyet vermiştir.¹¹⁰ Kayseri üzerine yapılmış doktora tezlerinde yer yer ayanlardan bahsedilmiştir ve bu mevcut çalışmalara araştırma boyunca değinilecektir.¹¹¹

1742 yılında Uzunçarşılı'nın kaleme aldığı öncü çalışma ile başlayan ayanlık

---

Çevikel, "Osmanlı'da Ayanlık ve Kıbrıs Eyaleti (XVIII. Yüzyıl)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 13, (2002); Yücel Özkaya, "Merkezi Devlet Yapısı Zayıflaması Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar", *Osmanlı*, Cilt 4, Editör: Güler Eren, (Ankara 1999).

¹⁰⁵ Yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarından bazıları şunlardır: Emre Yürük, "Trabzon-Giresun-Gümüşhane eksenindeki ayan aileleri ve faaliyetleri (1750-1800)" (Yüksek Lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2014); Derya İdikurt, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Ayanlık Örneği=Kozanoğulları ve Fırka-i İslahiye'nin Kuruluşu" (Yüksek Lisans, Nevşehir Üniversitesi, 2011); Ali Yavuz, "Vidin Ayanı Pazvantoğlu Osman'ın faaliyetleri ve merkezi hükümetle ilişkileri", (Yüksek Lisans, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2010); Alper Başer, "Gümülüne Ayanı Tokatçıklı Süleyman Ağa ile Ferecik Ayanı Ali Molla'nın faaliyetleri ve merkezi hükümetle olan ilişkileri" (Yüksek Lisans, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006); Serkan Polat, "Yenilikçi bir âyan: Çapanoğlu Süleyman Bey" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017); Volkan Tekdemir, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık Kurumu ve Bursa Ayanları: 1750-1800" (Yüksek Lisans, Uludağ Üniversitesi, 2004); Nagehan Üstündağ, "Power politics in the Ottoman Balkans: A case study of Pazvandoğlu Osman" (Yüksek Lisans, Ortadoğu Üniversitesi, 2004); Nagehan Üstündağ "Osmanlı Devlet ve Toplum Yapısının Dönüşümü Sürecinde Balkanlarda Ayanlık (XVII.-XVIII. Yüzyıllar)" (Yüksek Lisans, Hacettepe Üniversitesi, 2004).

¹⁰⁶ Ensar Köse, "Âyanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013).

¹⁰⁷ Eşref Temel, "Konya'da Ayanlık (1639-1839)" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2017).

¹⁰⁸ Canan Şahin "The Rise And Fall Of An Ayân Family in the Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)" (Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2003).

¹⁰⁹ Güçlü Tülüveli, "De Mystification of the Contemporary Historiographical Paradigms: Ottoman Provincial Notables in Historical Perspective" (Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1993).

¹¹⁰ Hamit Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık: Kayseri Sancağı örneği (1730-1774)" (Yüksek Lisans, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2014).

¹¹¹ Muhammet Karakaş, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775)", (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1997); Mehmet Karagöz, "XVIII. Asrın Başlarında Kayseri (1700-1730)", (Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993).

araştırmalarında günümüze kadar gelen başlıca kitap, makale, sempozyum bildirileri ve tezleri ana hatlarıyla anlatmaya çalıştık ve çalışma boyunca burada zikredilmeyen eslere yer yer değinilecektir. Ayanlık hususunda bu kadar hacimli bir literatürün varlığına rağmen birtakım problemlerin özöme kavuşturulmadığı da aşıktır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ayanlığın tanımı, müessese olup olmadığı, ortaya çıkış zamanı, ayanların statüleri, merkezi hükümet ile ilişkileri, güç ve zenginlik kaynakları gibi konular halen tartışmalıdır.

Ayanlar konusunda yapılan çalışmalarda göze çarpan en büyük eksiklik karşılaştırmalı bir analizin olmamasıdır. 18. yüzyıl Anadolu veyahut Balkan topraklarında etkili olan ayan grupları ile aynı dönemde etkili olan Avrupa ya da Uzak Doğu ölkelerindeki ileri gelenlerinin benzerlikleri ve farklılıklarını ortaya koyan geniş kapsamlı bir çalışma maalesef ki yoktur. Osmanlı topraklarının dışına çıkarak oralardaki benzer grupları ele almak ve ayan benzeri oluşumlar ile karşılaştırma yaptıktan sonra konu daha sağlıklı bir şekilde analiz edilebilir. Ancak yapılan hemen hemen tüm alışmalar Osmanlı topraklarındaki ileri gelenlerinin aile tarihlerini ya da monografilerini içermektedir. Bu çalışmanın da söz konusu karşılaştırmaya imkan verecek alt yapıyı kurmak üzere gerçekleştirilen bir dar bölge araştırması olduğunu belirtmek gerekir.

Ayanlık konusunda hissedilen diğer bir eksiklik ise, elimizde bu konuyu sistematik ve bütün boyutlarıyla ele alan kapsamlı bir çalışmanın mevcut olmamasıdır. Ancak şunu da belirtmekte fayda vardır ki 18. yüzyıl öncesindeki ayanlık hususunda kesin bir çizgi çizerek yargılamada bulunmak, gerek resmi bir müessese kimliğine sahip olunmaması gerekse erken dönem belgelerinde farklı şekillerde yer almasından dolayı maalesef ki çok zordur. Tüm imparatorluk sathındaki ayanların tamamı incelendikten sonra genel bir ayanlık çerçevesi çizilebilir kanısındayız.

Osmanlı taşrasındaki güçlerin tarih yazımı dikkate alındığında arşiv belgelerine dayandırıldığı için daha çok *merkezi otoriteye meydan okuma* ve *ademi merkeziyetçilik* belirtileri olarak yorumlanmıştır. Yerel ileri gelenlerin yönetim içinde görev üstlenmeleri gerileme olarak yorumlanmıştır. Ancak son zamanlarda ayanlık üzerine yapılan çalışmalar, farklı bir tarih özömlenmesi ile karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Ariel Salzmann devletin her zaman merkezi gücü elinde tuttuğuna işaret ederek, ayanların bağımsız olmadıklarını vurgulamaktadır. Ali Yayıcıoğlu ise, halka ayanları

denetleme rolü verilmesi ve halk tarafından merkeze yapılan şikayetlerin çokluğunu, halkın bu görevi yerine getirmesinin kanıtı olarak sunmuştur. Ayrıca ayanların modernleşme ve batılılaşma karşısında durmadığını ve merkezin yanında olduğunu vurgulamıştır. Son dönemde ele alınan farklı tarih yazımı çalışmalarında, ayanların yerel idarede olmaları merkezin hakimiyetinden hiçbir şey kaybetmediğine, aksine onların katılımları ile taşrada sükûneti sağlamış oldukları görülmektedir. Bu durum zayıflık olarak değil; güçlülük olarak yorumlanmıştır.

1.2. A'yânlık Kavramı ve Ayanlıkla İlgili Tartışmalar

Arapça kökenli olan *A'yân* terimi *ayn* kelimesinin çoğulu olup vücûh, eşraf ve erkan kelimeleri ile aynı anlama gelmektedir.¹¹² Diğer bir deyişle, Osmanlılarda 18. yüzyıla gelinceye kadar, şehir ve kasabada ileri gelenlere veyahut itibarca sivrilmiş olan bir takım nüfuzlu ailelere eşraf veya ayan denilirdi.¹¹³ Özer Ergenç, eşraf ve ayan terimlerini Osmanlı klasik döneminde “devlet ve reaya arasındaki ilişkileri düzenleyen, reayanın temsilcisi durumunda bulunan hem de devlet emirlerinin uygulanmasında resmi görevlilerin yardımcısı”¹¹⁴ olan bir grup olarak tanımlamaktadır.

Emecen'e göre ayanlar, mahalli güç ve servet sahibi olmalarının yanı sıra devlette itibarlı bir konuma gelerek hem mahalli hem de resmi kimliklere sahip olan topluluktur.¹¹⁵ Mustafa Cezar, Osmanlı müelliflerinin ayan sözcüğünü daha geniş manada ele aldıklarını ve genellikle devletin yüksek mülki ve askeri makam sahiplerini kastettiğini iddia etmektedir. Müelliflerin bir şehrin ileri gelenlerini kastederken kullandıkları bu tabiri aynı zamanda “devletin yüksek mülki ve askeri makam sahiplerinden söz ederken *âyân-ı devlet*, *âyân-ı devlet ve erkân-ı saltanat*, *âyân-ı asakirî*, *ekâbir-i âyân-ı devlet*” gibi birtakım tamlamalar ile kullanmışlardır.¹¹⁶

Ayanlık terimi üzerine yapılan tartışmalar yukarıda bahsi geçen çalışmalar ile

---

¹¹² Özcan Mert, “Ayan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4 (1990): 195. Ayrıca bkz: Mehmet Zeki Pakalın, “Ayan”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 120-122.

¹¹³ M. Fuad Köprülü, “Ayan”, *İslam Ansiklopedisi* (İ.A.), Cilt II (İstanbul, 1944): 40-41.

¹¹⁴ Özer Ergenç, “Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Ayan Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı III, (İstanbul: 1982): 108.

¹¹⁵ Feridun M. Emecen, “Ayan ve Muhallefati: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa”, *Ciepo Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004): 141.

¹¹⁶ Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 220-221.

sınırlı değildir. Avrupa feodalite gerçekliği ile ayanların benzer olduğu görüşüne itibar etmeyen Mutajçieva, ayanlığın “*üstün ve hatırı sayılır vatandaş; şehir yöneticisi ve kaza şefi*” olarak anlaşılması gerektiğini ifade eden A.F. Miller’in görüşüne katılarak ayanları *mahalli eşraflar* olarak tanımlamaktadır.¹¹⁷ 18. yüzyılı “*ayanlar çağı*” olarak adlandıran Bruce McGowan ayanları “*tüccar, tefeci, askeri sınıf mensubu veya toprak sahibi olabilen yerel zevat*” şeklinde tanımlar vergi tahsildarlığının peşinde olan çıkarıcı bir grup olarak gördüğü ayanların ihtiyaç sahibi fakir ve köylü sınıfa faiz ile para vererek zengin olduklarını iddia etmektedir.¹¹⁸

18. yüzyıl öncesindeki kaynaklarda ayanlık terimi *âyan-ı vilâyet*, *âyan-ı eşraf*, *âyan-ı memleket*, *âyan-ı belde* gibi ifadeler şeklinde geçmektedir ve bunlar ile tam olarak neyin ifade edildiği; hangi zümreyi kapsadığı hususundaki tartışmalar halen devam etmektedir. Ayan terimine kroniklerde farklı tamlamalar şeklinde karşılaşılmıştır. Örneğin 1666/1667 yıllarındaki rütbe tevcihlerinin anlatıldığı kısımlarda “...*ceste ceste a’yân-ı devlet hizmet tebriklerine kıyam ettikçe..*”¹¹⁹; 1669 yılındaki Timurtaş sahrasına yapılan hareket için “*Şehriyâr-ı şevket- şî’âr hazretleri umûmen vükelâ-yı devlet ve a’yân-ı saltanat ile Timurtaş sahrâsından...*”¹²⁰; 1679/1680 yıllarında yapılan hareket ile ilgili olarak “*Sadrazam hazretleri dahi Edirne’den cümle a’yân-ı devlet ve erkan-ı saltanat ile mahmil-bend-i rihlet olub..*”¹²¹; “...*a’yân-ı sipahtan Oruc Bey..*”¹²²; “...*tahsile kadir olan a’yân-ı vilâyetin uhdesine iltizam olunmak hususu...*”¹²³; “...*bi’l-cümle tavâif-i askeriyye ve ocak ağaları ve serâpâ a’yân-ı devlet...*”¹²⁴; “...*a’yân-ı huddâm-ı devlet ismetlü Ümmü Gülsüm Sultân hazretlerinin...*”¹²⁵; “...*a’yân-ı hâcegân-ı divândan Büyük Rûznâmçeci Sebzi Mehmed Efendi...*”¹²⁶ gibi kullanımları mevcuttur.

¹¹⁷ Vera P. Mutajçieva, “XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi”, çev. Bayram Kodaman, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 31 (1978): 164-165.

¹¹⁸ Bruce McGowan, “Ayanlar Çağı 1699-1812”. Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarih, ed. Halil İncelik ve Donald Quataert. (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), 785.

¹¹⁹ Râşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Râşid ve Zeyli*, Cilt I, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), 83.

¹²⁰ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, 95; 244; 246.

¹²¹ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, 208; 211; 231; 378.

¹²² Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, 257; 470; 477-478.

¹²³ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, 500.

¹²⁴ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, Cilt II, 681; 717

¹²⁵ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, Cilt III, 1351, 1352.

¹²⁶ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, Cilt III, 1387. Bunların dışında ayan-ı memleket (Cilt II, 1150); ayan-ı ordu-yı hümayun (Cilt II, 1099); ayan-ı rical (Cilt II, 1067); ayan-ı rical-i devlet (Cilt II, 1165); ayan-ı sadat-ı kiram (Cilt II, 1199); ayan-ı saltanat (Cilt I, 685-834); ayan-ı vilayet (Cilt III, 1447); ayan-ü ağayan (Cilt III, 1427); ayan-ü ağniya (Cilt III, 1590) ayan-ı ahali (Cilt III, 1431); ayan-ı ekabir (Cilt II, 793); ayan-ü ekabir (Cilt II, 793); ayan-ü esafil (Cilt II, 1037); ayan-ü eşraf (Cilt I, 386-425).

Benzer tamlamalar ile 18. yüzyılın ilk yarısına ait İzzi tarihinde de karşılaşılmıştır: “...Lezgi tâ’ifesinin sair vücûh ve a’yânına ilân ü iş’ar...”¹²⁷, “...Bağdad kal’asının üslûb-i sâbıkı üzere zabt ve muhâfazasına kıyâm ve ru’esâ ve zâbitân ve eşrâf ü a’yânının ‘ala meratibihim...”¹²⁸; “...rütbe-i ayanlık...”¹²⁹; “... mütekellem bahde olan ba’zı a’yânı beynlerinde...”¹³⁰; “...a’yân-ı belde-i mezkûre...”¹³¹ şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Bu tamlamalardan anlaşılacağı üzere ayan terimiyle bölgenin ileri gelenleri, idari yöneticileri, bölgenin nüfuzlu kişileri ile hükümet mensupları kastedilmiştir.

Halil İnalçık kadı sicilleri ve Evliya Çelebi’nin eserinden yola çıkarak ayan ve eşraf sınıflarını dört kategoriye ayırır.¹³²

1. “Ulema sınıfından mollalar, kadılar, nakipler, müftiler ve müderrisler

2. Kapıkulları (ağa unvanını taşıyanlar: kethüda-yeri, yeniçeri serdarı, çavuş, kapıcıbaşı ve müteferrika). İnalçık, bunun dışında şehir merkezlerinde bazı yönetici fonksiyonları olanları da kapıkulları grubuna dahil etmiştir ki bunları şöyle sıralamaktadır: muhızırbaşı, muhtesib, pasbanbaşı, asesbaşı, dizdar, valilerin emekli kethüdaları; ya da paşa ve beyler, tımar ve zeamet sahipleri, yeniçeriler, kapıkulu sipahileri ve katipler

3. Kıymetli mal satan tüccarlar (bezzaz, attar, çuhacı, kemhacı, kuyumcu ve sarraf ya da varlıklı kimseler ve mültezimler)

4. İleri gelen esnaflar (kethüdalar, kasabbaşıları, bakkalbaşı, pazarbaşı ve şehir kethüdası)”¹³³.

Robert W. Zens, ayanlık teriminde meydana gelen değişimlere bakmaksızın, Osmanlı Devleti’nde 18. yüzyılın başlarına gelindiğinde ayan olarak tabir edilen iki farklı grubun var olduğunu iddia etmektedir. Bunlardan ilkini kendi servet ve yerel nüfuzu sayesinde mahalli nüfustan ayrılan “*small local notables*” olarak adlandırdığı

¹²⁷ İzzi Süleyman Efendi, *İzzi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 22,

¹²⁸ İzzi Süleyman Efendi, *İzzi Tarihi*, 738; 878; 962.

¹²⁹ İzzi Süleyman Efendi, *İzzi Tarihi*, 834.

¹³⁰ İzzi Süleyman Efendi, *İzzi Tarihi*, 600.

¹³¹ İzzi Süleyman Efendi, *İzzi Tarihi*, 699.

¹³² İnalçık, “Centralization and Decentralization”, 37.

¹³³ İnalçık, “Centralization and Decentralization”, 37-38.

küçük yerli ileri gelenleridir. İkinci grup ise tüm taşrayı etkisi altına alan ve devlet tarafından resmi olarak tanınan “*grand ayans*” olarak tabir ettiği büyük ayanlardır. Bu iki grubun imparatorluk boyunca etkili olduğunu ve taşra yönetiminde önemli fonksiyonlara sahip olduğunu belirtmektedir.¹³⁴

Robert W. Zens’e göre, büyük ayanların (*grand ayans*) gücü küçük ayanların (*lesser ayans*), kendilerine sağlamış olduğu destekten gelmektedir. Küçük ayanlar her bir kasaba veyahut kazada yer almakta olup reaya ve devlet görevlileri arasında aracılık görevini üstlenmektedirler. Bu ayanlar tek bir nesep taşımaktadırlar. Bunun aksine, büyük ayanlar birkaç kuşak devam eden ve ataerkil bir unvan taşıyan-*oğlu ya da zade*-kişilerdir.¹³⁵

Robert W. Zens ayanların ortak özelliklerine dair bir modellemenin yapılıp yapılamayacağını sorgulayarak başladığı başka bir çalışmada bir ayan modeli oluşturmaya çalışmıştır. Zens’e göre tüm ayanların, birkaç istisna dışında ortak özellikleri şunlardır:

-Buldukları toplumun ileri gelenleridirler. (*notable members of their community*)

-Sorumlu oldukları yerin vergisini toplama hakkını elinde bulundururlar.

-Başta taşra olmak üzere imparatorluk periferisindeki geniş arazileri ve alanları kontrol altında tutarlar.

- Hizmetlerinde askeri güçler bulundururlar.

-Merkez-taşra arasında aracı rolü üstlenip halk ile yakın bir ilişki içindedirler.¹³⁶

Ayanların buldukları bölgede güçlenmelerini merkezi hükümete karşı bir başkaldırı olarak yorumlamayan Donald Quataert ayanları kökenlerine göre sınıflandırmıştır. Birinci grup, dışarıdan resmi görevli olarak atandıkları bölgede merkez ile yaptıkları anlaşmalar sonucu kalıcı olarak kalmayı başarmış kişilerdir. Şam’da El

---

¹³⁴ Robert W. Zens, “The Ayanlık and Pazvantoğlu Osman Paşa of Vidin in the Age of Ottoman Social Change 1791-1815” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Winconsin, 2004), 49.

¹³⁵ Zens, “The Ayanlık and Pazvantoğlu”, 51.

¹³⁶ Robert W. Zens, “Provincial Powers: The Rise of Ottoman Local Notables (Ayan)”, *History Studies*, Cilt 3, Sayı 3 (2011): 447.

Azm ailesi, Musul'da Celili ailesi, Batı Anadolu'da Karaosmanoğlu ailelerini bu gruba örnek göstermektedir. İkinci grup, yaşadıkları bölgenin önde gelenleri ve Osmanlılar öncesi seçkinler olarak tanımlamaktadır. Üçüncü grup ise Arap eyaletlerine özgü kökenleri gulamlardan oluşmaktadır.¹³⁷

1.2.1. Ayanlık ve Derebeylik Tartışmaları

Ayanlık terimi ile değinilmesi gereken hususlardan biri ayan- derebeyi ile kastedilen zümrenin ne olduğudur. Yukarıda bahsedildiği gibi Özkaya, Cabbarzadeleri derebeyi kategorisinde ele aldığını şöyle açıklamaktadır: “*Âyân ve derebeyi unsurları farklıdır. Pek çok kişi bunları birbirine karıştırır. Morttman: Çapanoğullarını, Karaosmanoğullarını, Kozanoğullarını derebeyi maddesinde, derebeyi olarak tanımlamıştır. Bu doğrudur. Ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bunları âyân olarak gösterir. Bu yanlıştır. Âyânlar ve yerli hanedana mensup derebeylerini birbirinden ayırmak lazımdır*”.¹³⁸

Derebeyi terimi genellikle 18. yüzyıldan itibaren Anadolu'da kendi başına buyruk ve hükümetin memuruyken zamanla özerk hale gelen nüfuz ve kudret sahibi kişiler için kullanıldığını vurgulayan Pakalın'a göre, 18. yüzyılın başında memleket derebeylerin kontrolüne geçmiş ve hükümetin kontrolü kalmamıştır.¹³⁹ Mustafa Akdağ, çalışmasında ayanlığı derebeylik ile eş anlamlı olarak kullanan tarihçilerdendir.¹⁴⁰ Yaşar Yücel ise çalışmasında Karaosmanoğulları, Çapanoğulları büyük ayan ailelerini anlatırken “*ayan-derebeyi*” tabirini kullanmıştır.¹⁴¹ Karpat ise devlete karşı çıkan ayanları derebey olarak tanımlayarak Suriye'deki Ahmed Cezzar, Libya'daki Karamanlis ve Mısır'daki Mehmed Ali Paşa'yı derebeyi olarak örnek göstermektedir.¹⁴² Fransız Devrimi'nin etkisinden olsa gerek bazı Türk tarihçilerinin derebeylik ile feodalizmi eşit tuttukları görülmektedir ki bundan dolayı ayan terimi yerine derebeyi

¹³⁷ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 86-87.

¹³⁸ Yücel Özkaya, “Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren Cilt VI (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 171.

¹³⁹ Mehmet Zeki Pakalın, “Derebeyi”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 425.

¹⁴⁰ Mustafa Akdağ, “Osmanlı Tarihi'nde Ayanlık Düzeni Devri, 1730-1839”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, no. 14-23 (1974): 51.

¹⁴¹ Yaşar Yücel, “Osmanlı İmparatorluğunda Desentralizasyona Dair Genel Gözlemler”, *Belleten*, Cilt 38, Sayı 152 (Ekim 1974): 695-697.

¹⁴² Kemal H. Karpat, *Osmanlı Devleti'nin Kısa Sosyal Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 117.

terimini kullanmışlardır.¹⁴³

Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma* adlı çalışmasında ayanlarla derebeylerin arasındaki farkı şöyle açıklamaktadır:

“*Ayanların çoğunun bağımsızlık istemekten ziyade bir haraç-güzar olarak özerklik peşinde olmaları, nadir olarak isyan etmeleri, çok kez derebeylere karşı devlet yanında savaşmışlardır. Derebeyler ise bağımsız prenslikler kurma amacı gütmeye eğilimlidirler. İçlerinde Rusya, Fransa ve Avusturya ile temas kuranlar, yardım alanlar vardı. Güçlenmeleri daima merkezi devletin askeri gücünün zayıfladığı, yabancı devletlerle savaş ya da diplomasi güçlükleri içine düştüğü, asker kaçaklarının, eşkıyanın çoğaldığı zamanlara rastlar...*”¹⁴⁴

Tüm karışıklığın terimin çevirisinden kaynaklanmakta olup feodalizm terimi Türkçe’ye çevrildiğinde *derebey* olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama imparatorluk sınırlarında Batı’daki gibi bir feodalite hiçbir zaman görülmemiştir.

1.2.2. Ayanlık ve Müessese Tartışmaları

Ayanlığın bir müessese olup olmadığı konusu araştırmacılar arasında halen devam eden diğer bir tartışmadır. Bu üzerinde düşünülmesi ve açıklık getirilmesi gereken bir konudur. Mustafa Akdağ, ayanlığı müessese olarak kabul görmeyen araştırmacılardan birisidir. Akdağ’a göre ayanlık “...Anadolu’nun en az 150 yıldan beri bir türlü sonu gelmeyen karışıklıklardan kendiliğinden doğmuştur.”¹⁴⁵

Halil İncalık, ayanlığın resmi bir kurum veyahut müessese olarak hiçbir zaman mevcut olmadığını iddia eden araştırmacılardan bir diğeridir. İncalık, ayanların vali gibi resmi bir makama atandıktan sonra “*ayanlık statü*”lerinin sona ermesinin temel sebebini müessese olmamasına bağlamaktadır. Ayrıca, vali ya da sadrazam buyruldu ile ayan ünvanı alanların kamu otoritesinin tamamını değil sadece yerel ahalinin temsilcisi olarak kabul görüldüğünün de altını çizmektedir.¹⁴⁶ Bu derece karışıklığın nedenini ayanların,

---

¹⁴³ Ali Rıza Gökbunar, *Türk Maliye Tarihinde Ayanlık Kurumu, Rantiyer Bir Sınıfın Oluşum Mücadelesi* (Bursa: Ekin Yayın, 2007), 30.

¹⁴⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 110.

¹⁴⁵ Akdağ, “Ayanlık Düzeni”, 53.

¹⁴⁶ İncalık, “Centralization”, 32.

ayan kökenli valilerle özdeşleştirilmesine bağlamaktadır.

Müessese, kuruluş (*institution*) demek olup ¹⁴⁷ resmi bir anlam ifade etmektedir. Resmi bir müessese için yetki alanları devlet tarafından belirlenmelidir ve ayrıca müesseselerin değişmez kriterleri ve sınırlı özellikleri olmak zorundadır. Ancak, ayanların tüm imparatorluk sathında eşit olarak uygulanan yazılı kuralları olmadığı gibi belirlenmiş bir yetkileri de yoktur. Emecen'in de aşağıda ifade ettiği gibi ayanlık çerçevesi kesin bir şekilde belirlenmemiştir:

“...Müessese olarak vasıflandırılmasını anlamak güçtür. Eğer müessese kavramıyla devletin karşısındaki onu kontrol eden sivil güçlere resmi bir nitelik verilmesi kastediliyorsa o zaman bu tabir yerli yerine pek oturmaz. Zira bu sosyal gelişmenin kendi iç teşkilatıyla mahiyetinin çerçevesinin kat'i sınırlarıyla belirlenemediği, yetkilerin değişmez niteliği tespit edilemediği için böyle bir kavramı öne sürmek yanıltıcı olabilir...”¹⁴⁸

Emecen, ayanlığın müessese olarak adlandırılmasını doğru bulmamaktadır ve müesseseden ziyade ‘zümreleşme’¹⁴⁹ tabirini kullanarak konuya bir açıklık getirmektedir

Yapılan çalışmaların geneline bakıldığında birkaç çalışma dışında ayanlık bir kurum olarak ele alınmamaktadır.¹⁵⁰ Bu istisnalardan biri Necmettin Alkan'ın çalışmasıdır. N. Alkan yaptığı çalışmada Muhsinzade Mehmed Paşa'nın Anadolu ve Rumeli'ye gönderdiği fermanlar ile ayanlığa bir düzen verilmesi; Sultan I. Abdülhamid'in yayınladığı adalet fermanında ayanları uyarması; fermanlarda valiler ve sancak beylere yapılan hitaba ayanların da mazhar olmasını ayanlığın Osmanlı taşra müessesesi olduğunu kabul eden deliller olarak öne sürmektedir.¹⁵¹ Ancak, ayanlığa çeki düzen vermek için merkezden eyaletlere gönderilen fermanlar sadece ayanlara özgü

¹⁴⁷ M.Tayyip Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış* (İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977), 1.

¹⁴⁸ Feridun Emecen, “Osmanlı Taşrasında Yerel Güçlerin Yükselişi, Kethudazadeler Örneği”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 364.

¹⁴⁹ Emecen, “Osmanlı Taşrasında”, 364-365.

¹⁵⁰ Müessese olarak tanımlayan bazı araştırmacılar şunlardır: Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*; Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*; Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*. Rıfat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Fiziki, Demografik, İdari-Ekonomik Yapısı 1785-1840*, (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986).

¹⁵¹ Necmettin Alkan, “Ayanlık'ın Son Dönemlerinde Tipik Bir Örnek: Gümüşhane Sancağı Kürtün-i Zir Kazası Ayanı Süleyman'ın Meselesi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12 (2007): 70-71.

olmamıştır. Bölgenin diğer idarecilerine de hitaben gönderilen fermanlar veyahut adalet fermanları bulunmaktadır. Bu durum, ayanları müessese olarak tanımlamak için doğru ve yeterli bir kriter değildir. Bunların yanı sıra, merkez tarafından Kayseri sancağına gönderilen bazı belgelerde Zennecizadelere mütegalibe¹⁵² olarak bahsedilmiştir. Sıkıntı yaratan bir grup olarak tanımlandıkları aşikâr olmasına rağmen onları devletin müessesesi olarak görmek çelişkili bir durumdur. Ayrıca, ayanlık konusu kanunnamelerde yer almadığı gibi belli bir hiyerarşi düzenine de sahip değildir.

Ayanlık seçim sisteminin varlığı¹⁵³ ayanları resmi bir hüviyete büründürmek için bir dayanak olarak öne sürülmüştür ancak seçim her yer de aynı şekilde uygulanmamıştır. Hatta, bazı yerlerde seçim dahi yapılmamıştır. Ayrıca, İncalcık'ın da belirttiği gibi seçim ile ayan olanlar kamu otoritesinin tamamı yerine sadece yerel ahalinin temsilcisi konumundaydı. Bunun yanı sıra, seçim belli bir düzen için merkez tarafından başvuru olan geçici bir uygulama olarak yorumlanabilir. Genel olarak bunlar göz önünde bulundurulduğunda, bazı araştırmacıların çalışmalarında ayanlık bir müessese olarak yazılsa da ayanlığın bir müessese olmadığı başka bir ifade ile merkez tarafından ortaya çıkarılmadığı söylenebilir. Ayanlar, 17. yüzyıl hatta 16. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorluk sınırlarında baş gösteren siyasi ve ekonomik değişimlere paralel olarak meydana gelen otorite boşluğu neticesinde ortaya çıkan Emecen'in tabiri ile *güçlü bir zümredir*.

1.2.3. Ayanlık ve Ortaya Çıkış Tarihi Tartışmaları

Ayanlık üzerine çalışan tarihçiler arasında tartışmaya konu olan ve kesin bir sonuca varılamayan konulardan biri de ayanlığın ortaya çıkış zamanıdır. Mustafa Akdağ'ın 1730 yılında başlattığını, Bruce McGowan'ın 1699, Mustafa Cezar ve Yuzo Nagata'nın ise 17. yüzyılın son çeyreğini işaret ettiğini belirten Özcan Mert'e göre ayanlık 17. yüzyılın son yirmi yılında başlamıştır.¹⁵⁴ Mert, ayanlığın karakteristik özellikleri olan resmi ayan seçimi ile malikane sisteminin yaklaşık olarak 17. yüzyılın son yıllarında ortaya çıktığından ayanlığı da bu yıllara dayandırmaktadır¹⁵⁵. İncalcık'a

¹⁵² KAD 5, s. 87, h.2. Bu belgede “ayan-ı mütegalibe Zennecizade...” şeklinde geçmektedir.

¹⁵³Yapılan çalışma boyunca kadı sicillerinde ayanların sadrazam ya da vali buyruldu ile atandığına rastlanılmamış olması seçimin de resmîyetini sorgulamaktadır. Yollanan fermanlara rağmen uygulanmamış olması fiili varlığına işaret etmektedir.

¹⁵⁴ Özcan Mert, “Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Cilt VI (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 175.

¹⁵⁵ Mert, “Ayanlık Dönemi”, 175.

göre ayanlığın gelişmesindeki en önemli safha bir ayanın, yörenin ileri gelenleri arasından kaza temsilcisi olarak seçilip devlet tarafından tanınmasıdır. Araştırmaların gösterdiği sonuca göre ayanlar arasından bir *reis-i ayan* seçimi 1680'lere kadar gitmektedir. 1710'lara gelindiğinde ise kaza ayanı olarak seçilen kişinin diğer ayanlar tarafından yazılıp imzalanan ve sonradan kadı tarafından sicil defterine kaydedilen bir belgesi olurdu. Bu yöntemin daha önceden lonca kethüdası seçimlerinde uygulandığını belirtmektedir.¹⁵⁶ Ensar Köse tarafından hazırlanan doktora tezinde ise Halil İncalcık'ın ileri sürmüş olduğu bu tarihin yanlış olduğu ve doğrusunun hicri 1127 (1715) tarihi olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁷

Ayanlığın doğuş zamanı üzerinde durulan önemli tarihlerden biri ayanlığın resmîyet kazandığı iddia edilen 1726 senesidir. Yücel Özkaya'ya göre 1726'dan önce Anadolu'da ayanlık mevcuttu ve 1726 yılına kadar henüz tam olarak oluşumunu tamamlayamamıştır. 1726'da hanedan sahibi olanların sancakbeyi makamına gelmeleriyle birlikte ayanlık sancakların büyük çoğunluğunda yerleşmeye başlamıştır. 1726-1740 yıllarını ayanlığın hazırlık evresi olarak nitelendiren Özkaya, Anadolu'da 1740- 1770 yılları arasında kuvvetli hanedanların ayanlığı ele geçirdiğini vurgulamıştır.¹⁵⁸ Kısacası Özkaya'ya göre ayanlık 1726 yılında resmîyet kazanmıştır ki buna kıstası da hanedan sahiplerinin vali olarak atanmasını göstermektedir. Özkaya'nın bu yargısını İçel bağlamında inceleyen Köse'ye göre ayanlık daha erken tarihlerde teşekkül etmiştir. İçel sancağının en güçlü hanedanı olan Abdülmümin Paşa'nın 1683'te vali olarak atandığını ve eğer bu düzenleme kıstas olacaksa İçel'de ayanlığın daha önce başladığını vurgulamıştır.¹⁵⁹

V.P. Mutafçieva, ayanlığın doğuş tarihinin ve safhalarının tüm imparatorluk topraklarında aynı zamanda gerçekleşmediğini belirtip incelediği belgelerden yola çıkarak ayanlığın 1780'lerden itibaren Bulgaristan bölgesinde kendini kabul ettirdiğini vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra ayanlığın 1780'lerden önce de teşekkül edebileceğini ve bu açıdan değerlendirildiğinde 18. yüzyılın ilk yarısında (1747) Razgard bölgesindeki

---

¹⁵⁶ İncalcık, "Centralization", 46.

¹⁵⁷ Ensar Köse, "Ayanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013), 27.

¹⁵⁸ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 149.

¹⁵⁹ Köse, "Ayanlar Çağında İçel", 28-29.

karışıklıktan dolayı ayanlığın o bölgeye yerleşmiş olabileceği sonucuna varmaktadır.¹⁶⁰

N. Alkan, ayanlığın Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren ortaya çıktığını ve Sultan II. Mahmut'a kadar devam ettiğini belirten Osman Nuri Ergin'in yorumuna ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini vurgulamaktadır. Alkan, 1786 yılında ayanlığın geçici olarak şehir kethüdalığı ile birleştirilmesinden kaynaklanan yanlışlıktan dolayı Ergin'in ayanlık ile şehir kethüdalığını birbirine karıştırdığını iddia edip ayanlığın daha geç bir dönemde müessese olarak kurulduğunu vurgulamaktadır.¹⁶¹ Sonuç olarak, ayanlık ile şehir kethüdalığı birleştirilmemiş aksine ayanlık kaldırılıp yerine şehir kethüdalığı getirilmiştir.

Ayanlığın doğuş tarihine değinen diğer bir araştırmacı Mustafa Cezar'dır. Cezar'a göre kesin ve net bir tarih söylemek mümkün değildir ve ayanlığın gittikçe şekillenip gelişen bir müessese olduğunu belirterek belli bir tarih aramanın abes olacağına kanaat getirmektedir. Bunun yanı sıra ele aldığı bazı belgelerden yola çıkarak 17. yüzyılın son çeyreğinde ayanlığın prototipinin artık oluştuğunu da belirterek 18. yüzyılın ortalarından itibaren ise yalnızca ayanlara hitap edilen yazıların tutulduğunu vurgulamaktadır.¹⁶²

Ayanlığın doğuş tarihinin bu kadar tartışılmasında yatan en önemli etken onun bir müessese veyahut bir kurum bağlamına oturtulmaya çalışılmasıdır. Ayanlık bir müessese olmadığından dolayı ortaya çıkış tarihinin kesin bir şekilde tarihlendirilmesi yanlış varsayımlara yol açabilir. Kendiliğinden ortaya çıkan bir zümre olarak savunulduğu bu çalışmada ayanlık için genel bir tarihlendirme yapılmasının yanlış olabileceği kanısına varılmıştır. Emecen'in dediği gibi ayanlığın zuhuru hususunda "kat'i bir tarih aramak nafile bir uğraş"tır. Bunun yerine söz konusu zümreleri *Osmanlı sosyal tarihinin gelişim süreci* içerisinde ele almak daha makuldür.¹⁶³

1.2.4. Ayanlık ve Mütegalibelik Tartışmaları

Ayanların mütegalibe olarak anılması sorgulanması gereken bir durumdur. Emecen'in değindiği gibi "ayanlık-eşkıyalık- mütegalibe üçgeninin birbirinden çok

---

¹⁶⁰ Mutaftçieva, "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında", 166.

¹⁶¹ Alkan, "Kürtün-i Zir Kazası Ayanı", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12 (2007): 73.

¹⁶² Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, 230- 231.

¹⁶³ Emecen, "Yerel Güçlerin Yükselişi", 364.

ince çizgilerle ayrılan yanlarının” ortaya koyulması gerekmektedir.¹⁶⁴ Kayseri sancağındaki ayanların mütegalibe sıfatı ile kullanılması çalışma boyunca sorgulanmaktadır. Ayanların başıboş levent ve eşkıyaları himayelerine almaları, halktan haksız vergi toplamaları ve idari görevlerini suiistimal etmeleri neden gösterilerek ayanlar mütegalibe olarak tanımlanmıştır. Ancak ayanlar gibi diğer tüm yöneticilerin de aynı uygulamalarda buldukları tez çalışması boyunca irdelenmiştir. Resmi idarecilerin (örneğin valilerin) neden mütegalibe olarak nitelendirilmediği sadece ayanlara ait bir sıfat gibi kullanıldığı artık sorgulanması gereken önemli hususlardan biridir.

1.2.5. Ayanlık ve Sınıf Tartışmaları

Anastasopoulos, vilayet seçkinlerinin kim olduğunu ve toplumsal bir sınıf (social class) oluşturup oluşturmadığını tartıştığı “*Provincial Elites*” isimli makalesinde *ayan* ve *ayan-ı vilayetin* yanı sıra *derebeyleri*, *vücu*, *iş erleri*, *söz sahipleri*, *muteberan* ve *kocabaşlıları* bu gruba dahil etmektedir ve taşra ileri gelenlerini “*sınıfa yakın bir grup*” olarak tanımlamaktadır.¹⁶⁵ Peter Burke’nin dikkat çektiği üç temel özelliğin (statü, servet ve güç) taşra ileri gelenlerin temel karakteristik özellikleri olduğunu belirtir. Yazar, bu temel özelliklere coğrafi perspektiften yaklaşarak belirli bir bölge veyahut çevre (a particular locality or region) maddesini ekler. Bunun yanı sıra taşra seçkinlerinin ikincil özellikleri de olduğunu belirtir:

- neseb, soy (*lienage*)
- ağ kurma (*networking*)
- prestijlerini artıracak bir ünvan taşımak (*acquiring titles*)¹⁶⁶

Ayanların soy veyahut nesebe dayalı bir sınıf oluşturup oluşturmadığı halen tartışmalıdır. Ayanların sınıf olma potansiyeli tartışmasına katkı yapanlardan biri de Çağlar Keyder’dir. Keyder’e göre ayanlar bürokratik güçlerini ekonomik çıkarlarını artırmak için kullanan sınıf olma potansiyeline sahip bir gruptur.¹⁶⁷ Akdağ ise vergilerin

---

¹⁶⁴ Emecen, “Doğu Karadeniz’de Ayanlık”, 193.

¹⁶⁵ Antonis Anastopoulos, “Introduction”, *Provincial Elites in the Ottoman Empire*, Halycon Days in Crete V (Rethymno 2005): XV.

¹⁶⁶ Anastopoulos, “Introduction”, XXI-XXIII.

¹⁶⁷ Çağlar Keyder, “Osmanlı İmparatorluğunda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?”, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,

toplanma yetkisinin ve bazı sancakların idaresinin ayanlara geçmesinin onları Türk toplumunun *aristokrat sınıfı* durumuna getirdiğini iddia etmiştir.¹⁶⁸ Hazırlanan bir tez çalışmasında, ayanların bir sınıf bilincinde olmadıkları vurgulanmaktadır ve Sened-i İttifak süreci de bu durumun en belirgin göstergesi olarak belirtilmektedir. Ayanların kendileri için bu senedin ne anlam ifade ettiğini kavrayamadıklarını belirten araştırmacı, II. Mahmut'un merkezîyetçi politikası karşısında tutunamamalarını sınıf bilinci zayıflığına bağlamaktadır.¹⁶⁹

Bruce McGowan, Osmanlı'nın mutlakîyetçi devletlerdeki gibi bir soylular sınıfına sahip olmadığını ve bundan dolayı merkezin taşradaki işlerinde kullanabileceği bir taşra tabakasının varlığına işaret etmektedir. Bu ara sınıf ile ilişkilerin iç içe girmesinden dolayı yüzyıla ayanlar çağı adını vermiştir.¹⁷⁰ McGowan, yerel ayanların içinden zorla ya da yarı-feodal ağları kullanarak ele geçirdikleri "*savaş ağalığına*" yakın yeni ve seçkin ikinci bir grubun çıktığını belirtmektedir.¹⁷¹ Thomas Naff, ayanların farklı mesleki geçmişleri olmasına rağmen (tüccar, esnaf, lonca üyesi, toprak sahibi, ağa, asker vb.) onları ayan yapan temel iki özelliğe vurgu yapmaktadır: *şehirli ve zengin olmaları*.¹⁷² Kemal Karpat'a göre ayanlar gerçek bir sınıf oluşturabilecek servete sahipti ancak ideolojik olarak eksik olduklarından birbirleriyle uyumlu bir toplumsal sınıf statüsü oluşturamamışlardır.¹⁷³

Osmanlı ayanlarının Avrupa'daki gibi bir aristokrat ya da burjuva sınıfı ile benzer olduğunu söylemek zordur. Hukuki ve mali açılardan incelendiğinde sosyal sınıf oluşturmaları mümkün değildir; çünkü Anadolu'daki ayanlık sistemi doğuştan babadan oğula geçen bir sistem değildir. Ayrıca her zaman devlet tarafından kontrol altında tutulmuşlardır. Toplumun ileri gelenleri oldukları ise şüphe götürmeyen bir gerçektir.

1998),10-11.

¹⁶⁸ Akdağ, "Ayanlık Düzeni Devri", 61.

¹⁶⁹ İsmet Tuncer, "18. Yüzyılda Antakya'da Ayanlar" (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 21.

¹⁷⁰ McGowan, "Ayanlar Çağı", 764.

¹⁷¹ McGowan, "Ayanlar Çağı", 786.

¹⁷² Thomas Naff, "Introduction", *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, ed. Thomas Naff ve Roger Owen (Carbondale: Southern Illinois University, 1977), 8.

¹⁷³ Karpat, *Osmanlı Devleti'nin Kısa Sosyal Tarihi*, 128.

1.2.6. Ayanlık ve Seçim Tartışmaları

Ayanlık seçimi tartışmalı meselelerden biridir. Kimi araştırmacılara göre halk tarafından kimilerine göre ise kazanın ileri gelenleri veyahut eşraf tarafından seçilmişlerdir. Yapılan tartışmalardan çıkarılan tek kesin sonuç atamaların seçim sonucunda yapıldığıdır. Ayan olabilmek için mahalli ileri gelenler tarafından kaza temsilcisi olarak seçilmek ve merkez tarafından da onaylanmak seçimin en önemli noktalarından birisi olarak görülmektedir.¹⁷⁴ Yaycıoğlu'na göre ahalinin rızasının alınmasının yanı sıra merkezin de onayının olması önemli iki yaklaşımı birleştirmiştir. Ahali bir yandan “kendilerinin mali ve idari işlerini yerine getirecek kişileri seçmiştir; diğer yandan merkezi yönetim bu seçimleri onaylayıcı veyahut veto edici nihai bir irade olma konumunu netleştirmiştir”.¹⁷⁵

Ayan olan kişi vefat edince ya da görevinden azledilince yerine yeni bir ayan seçmek için vali, kazanın kadısına ayan için bir buyruldu gönderirdi. Bunun üzerine kadı mahallin ileri gelenlerini toplayıp onlardan bir ayan seçmesini talep ederdi. İleri gelenler üç saatlik gizli veyahut açık görüşmenin sonunda kadıya bir dilekçe ile seçtikleri kişiyi belirtirlerdi. Kadı da dilekçenin onaylanması için valiye resmi bir ilam gönderirdi. Kadı tarafından hem dilekçe (mahzar) hem de ilam merkeze gönderilirdi.¹⁷⁶

Seçilecek olan ayanın birtakım özellikleri olmak zorundaydı. Eğer bir ayan ölürse veyahut zülüm ederse azl ve ihracı lazım olurdu ve yerine ayan olacak kişi o belde ve kazanın *bi'l-cümle ahali ve reayalarının muhtarları olan mu'tedil* (hoşgörülü), iyi huylu ve dürüst bir kişi ayan nasb olurdu.¹⁷⁷ Yukarıda değinildiği gibi ayan olacak kişi kazanın ileri gelenleri tarafından halkın temsilcileri olarak seçilmekteydi.

Merkez, ayan seçilecek kişinin seçim usulüne uygun olmasına ve halkın memnuniyetine çok önem verirdi. Halkın onayı olmadan ayan seçilen kişilerin hükümleri iptal edilirdi ve merkez tarafından kendilerine sürekli ikazlarda bulunulurdu.¹⁷⁸ İmparatorluk tarafından dikkat edilen en önemli husus seçilen ayanın

---

¹⁷⁴ İnalçık, “Centralization and Decentralization, 46-48.

¹⁷⁵ Ali Yaycıoğlu, “Rahova 1784: 18. Yüzyıl Osmanlı Balkanlarında Katılım, Bilgi ve Güç”, *Özer Ergenç'e Armağan*, ed. Ümit Ekin (İstanbul: Bilgi Kültür Sanat, 2013), 467.

¹⁷⁶ İnalçık, “Centralization and Decentralization”, 47.

¹⁷⁷ *AE. SABH.I.*, 42/3038. 1190 R 10 (25 Ağustos 1776) Kazalarda ayan tayin olunacak kişilerde aranan özelliklerin anlatıldığı belgedir.

¹⁷⁸ *AE. SABH.I.*, 42/3038.

halk tarafından kesinlikle memnun olunması ve onaylanmasıdır. Eğer halk onaylamışsa merkez tarafından da onaylanırdı. Örneğin Görice kazası sakinlerinden olan ayan Emrullah Beyzade Ali'den halk memnun olduğu için tekrardan söz konusu kişinin ayan olarak atanması talepleri merkez tarafından onaylanmıştır.¹⁷⁹ Devletin halkın seçtiği ayandan emin olması ve ondan hoşnut olmasını istemesinin en büyük sebebi isteklerini halka kolayca kabul ettirmektir. Seçilmiş olan ayanın devletin verdiği yükümlülükleri yerine getirmek için halka ihtiyacı vardı ve halk kendisinden hoşnut olursa istekleri kolaylıkla yerine getirebilirdi. Bu da devletin işini kolaylaştırırdı.¹⁸⁰

18. yüzyıl boyunca özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra ayan seçimleri ve tayinlerinde birçok yolsuzluklar yapıldığına dair şikayetler görülmüştür. Arşiv belgelerine yansıyan şikayetler daha çok halkın desteğini almadan atamaların yapılması veyahut valiye rüşvet vererek ayanlık buyrulduğunun dağıtılmasından oluşmaktadır. Halkın şikâyet etme hakkını bilmelerine rağmen ayanların usulsüzlüklerinin sonu gelmemekteydi. Yüzyıl boyunca sahte buyrulduklar ile ayan olanların yanı sıra birçok kişi ayanlık iddiaları ile bölge halkına zararlar vermekteydi.

Vali tarafından ayan olacak şahsa ayanlık buyrulduzu verilirdi ancak valiler bu görevlerini kötüye kullanmışlardır. Halka zulüm uygulayan kişiler, valilere rüşvet vererek ayanlık buyrulduklarını elde etmişlerdir. Ayanlık buyrulduğunu aldıktan sonra kazalarına varan ayanlar “*bu buyruldu için şu kadar akçe verdim*” deyip salyane defterlerine kendileri için fazladan akçe eklemişlerdir. Bu da fukaradan daha fazla akçe almak demektir.¹⁸¹

Valilerin ayanlık buyrulduğunu fazla akçe verene vermeleri ve halkın isteklerini göz ardı etmeleri merkezin de gözünden kaçmamıştır. Görevlerini kötüye kullanmaları sonucunda 1765 yılında valilerin ellerinden bu yetkileri alınıp sadrazamlara devredilmiştir. Sahte ayanlık buyrulduzu alan ayanlar halkı mağdur etmişlerdir. Şikayetler artınca artık ayan olacak kişi kadının ilamı ile sadrazama bildirilmeye başlanmıştır: “*...Bundan sonra asla vülat ve hükkam taraflarından ayanlık için buyruldu ve mürasele verilmeyecektir. Eğer fukaray-ı ra'yyet tarafına varub bir kimesnenin ayanlık nasbını istida' eylediklerinde sadakat ve istikamet ve fukaraya şefkat*

---

¹⁷⁹ AE SMHD.I. 42/2488.

¹⁸⁰ İnalçık, “Centralization and Decentralization”, 48.

¹⁸¹ MD. 164, s. 244, h. 973.

ve himayet ile mevsuf ve mehasin-i etvarı cümle indinde müselleme ve maruf olduğuna tahsil-i ittıla' olunduktan sonra hasbice keyfiyet-i hali sadrazam ve vekil-i mutlakım tarafına tahrir ve ilam olunmuştur..."¹⁸² Belgenin devamında, sadrazam tarafından ahalinin ayanlığa talep eyledikleri kişinin tahrirâtı yapıldıktan sonra eğer kişi uygun şartları taşıyorsa kaza ayanlığına tayin edilmesi belirtilmiştir. Tayin olduktan sonra fukaradan salyanesine *kendi nefsi için* akçe eklediği bildirilirse siyaseten cezasının uygulanması emredilmiştir.¹⁸³ Kazalara gönderilen bu fermana göre ayanın tayini artık vali yerine sadrazama bağlanmış olup reayanın haklarının korunacağı belirtilmiştir. Bu ferman aynı zamanda imparatorluğun merkezî politikasının da uygulandığına işaret etmektedir.

1765 yılında çıkarılan bu ferman dönemin sadrazamı olan Muhsinzade Mehmed Paşa tarafından Anadolu'nun her yerine ve Rumeli'nin üçer kollarına gönderilmiştir. Paşa, sadarete kaldığı süre boyunca ayanlık müessesesini tanzim etmek için verdiği mücadelelerden biri olan bu fermanın çıkarılması zaman içerisinde uygulanamamıştır. Ruslar ile yapılan yoğun savaşlar döneminde fermanın bir kısmı hükümsüz kalmıştır. Devlet, bir yandan Ruslar ile savaşırken sulh zamanındaki gibi taşra ile uğraşamamaktaydı. Diğer bir ifade ile, taşradaki ayanlar ihmal edilmekteydi. Ayrıca, devletin asker ihtiyacını sağlayan ayanlar ile kesintisiz iletişim içinde olmak zorunda kalan merkez ölen bir ayanın yerine yenisini hemen tayin edememekteydi. Bundan dolayı 1765 yılında çıkarılan ferman geçersiz kalmıştı. 1769 yılında çıkarılan ferman ile de önceki hatt-ı hümayunun terk edildiği teyit edilmiştir. Bundan sonra ayan olacak kişi kazanın halkı tarafından seçilecektir.¹⁸⁴ Artık eskisi gibi ayan adayı sadrazam tarafından önceden tahkik edilmeyecektir. Ancak halk tarafından seçildikten sonra vali değil; sadrazam buyrulduzu ile ataması kuralı devam etmiştir.

1193 senesinin evahir-i rebiyü'l evvelinde (1778 Mart sonunda) kazalara gönderilen hükme göre, 1765 yılında çıkarılan fermanın tekrar yürürlüğe koyulduğu belirtilmiştir. Kayseri dahil olmak üzere her yere gönderilen ferman şöyledir: "*Ayanlık maddesi için 1193 senesinde; memâlik-i mahrusamda vakî belde ve kazalarda ayan nasbı emr-i âlî ve vali buyrulduzuyla olmayub vülat ve hükkam taraflarından fi ma bad*

---

¹⁸² MD. 164, s. 244, h. 973.

¹⁸³ MD. 164, s. 244, h. 973.

¹⁸⁴ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi* (İzmir: Akademik Kitapevi, 1999), 53.

ayanlık için buyruldu ve mûrasele verilmemesi bir kazanın umumu üzere reayasının ayan nasbını istida' eyledikleri kimesnenin hal ve hareketlerinden iyicene emin olduktan sonra sadrazama ilâm (bildirildikten sonra) ve sadrazam tarafından dahi ol kimesnenin haline ilmi tayin hasıl oldukda izin mektubu tahrir olunmak (sadrazamdan izin mektubu alınır) ... Valiler tarafından alınan ve sadrazam tarafından mektub olmadan ayan nasbına ve ayanlık namıyla mesarif akce tahsili diyu ve bir eyalet veyahut sancak bir senede bir iki valiye verildikde her gelen vali ayanlık zımnında akçe ahzı ve iddiasıyla ayan azl ve nasbına cesaret ederse cezalandırılacaktır. Bunda böyle sadrazamın izin mektubu olmadan kangı vali ve kadı ya da naib ayan tayinine cesaret ederse ayanlık peşinde alenen veyahut gizliden koşarak fukaradan bir akce tahsil ederse her kim olur ise haklarında gelineceği sadrazam kethüdası Hüseyin ile irsal olunmuştur. Ve eğer validen hil'at giydim ve yedime vali buyruhdusu aldım ve ahali beni ayan edub yedime hâkimden hüccet alıverdiler diyu badel yevm fermanı hümayunum muhalefet ayanlık iddiasına ider olursa veyahut sürüt-ı merkûme üzere izn-i icazet sadriazam alan ayanlar dahi vali ve hâkime akçe verdik ve masraf ettik diyu defter düzenleyıp ayaniye adı ve aher namlar ile kendü nefisleri için akçe toplayanlar olur ise İstanbul'a derhal durum bildirilecektir. Ayanın nasbı ve tayin işine ve azl işine asker taifesi karışmayacaktır. Karışan olursa cezalandırılacaktır.”¹⁸⁵ Görüldüğü üzere valilerin rüşvetle ayanlık buyruhdusu vermesine devam edilmesi ve ayanlık için çekişmelerin olması üzerine 1765 yılındaki düzenlemeye geri dönülmüştür. Benzer şekilde, vali ve hakimler tarafından verilen ayanlık buyruhduların geçersiz sayılacağı vurgulanmıştır. Ayan olacak kişi araştırıldıktan sonra sadrazam buyruhdusu ile ayan tayin edilecektir. Halktan kendileri için herhangi bir fazla akçe almamaları da belirtilmiştir. Önceki ferman da olduğu gibi ayanın halk tarafından seçilmesi ve dışarıdan birinin müdahalesinin olmaması tekrarlanmıştır. Belgenin sonunda bu tayinlere asker taifesinden de kimsenin karışmayacağı belirtilmiştir.

Sadrazam buyruhdusu ile atamalar olmasına rağmen mektupsuz atamaların da olduğu bilinmektedir. İmparatorluğun çeşitli yerlerine gönderilen bu hatt-ı hümayun Kayseri sancağına da yollanmıştır. Musul ve Karaman valileri ile Bağdad kadısı bu hükme uyacaklarını mektuplar yazarak belirtmişlerdir. Maden, Karamürsel ve Bilecik

---

¹⁸⁵ KŞS 163, s.14, h. 2.

kazalarının kadıları kazalarında ayanların olmadığını açıklamıştır.¹⁸⁶

1786 yılında Anadolu'nun orta koluna gönderilen bir fermana göre kanuna aykırı olarak ayan olanların reaya envai zulümler uygulayıp bir kazada halef ve selef kişiler ikişer ve üçer ayan toplanmasıyla halktan fazla vergi aldıkları ve çeşitli zulümler ile memleketleri harap eyledikleri tahkik olunmuştur Bunun üzerine mektupsuz ayan olunmayacağı hususunda Anadolu ve Rumeli'nin üçer koluna ahkam-ı celile gönderilmiştir. Ahali her kimi seçerse arz ile merkeze bildirilir ve sadrazam senedi verildikten sonra o yere ayan tayin olunacağı ve bu suretle atanan ayanların kanuna aykırı davranmayacağı fukaradan nefisleri için akçe almamak ve alırlar ise haklarından gelineceği tekrar tekrar vurgulanmıştır.¹⁸⁷ Tüm uyarılara rağmen kanuna aykırı davranıp akçe bedeliyle valilerden ayanlık buyruvduları alınmaya devam ettiği gibi paşalar tarafından “*bizim bu senedi almağa şu kadar bu kadar masrafımız gitti ve sizin uğrunuza sarf eyledik*” diyerek tahammülünden fazla akçeler ekledikleri belgenin devamında dile getirilmiştir.

Ayrıca, ayan olmak için taraftar tedarik edip aldatma yoluyla kadı ve naiplere reayanın paralarından rüşvet vererek ayanlık mektubunu aldıkları ve halka eziyetleri fazla vergilerle devam ettiği vurgulanan belgenin devamında “*bundan sonra memalik-i mahrûsa tacdaranemizden ve kaza ve kasabattan ayan lafzı kalkıp ahali ve reaya tekalif ve tevzi'at ve vilayetleri mesalihini ruiyyete beyinlerinde şehir kethudası şeklinde ihtiyarlarından kimi isterler ise kendileri intihab ve istihdam eylemeleri*” belirtilerek artık ayanlık kaldırılmıştır. Eğer ayanlığa cesaret eden olursa haklarından gelineceği ve “*hilaf-ı ferman hareket vukua gelir ise cesaret edenlere eman ve zaman verilmeyeceği cümlenizin malumunuz oldukda emr-i şeriftir. Mehakim sicillatına kayd ve badezin her kaza ve kasaba ve nahiye ahali ve fukarası binlerinde umurlarını ru'iyet için eyledikleri kimesneyi intihab ve şehir kethüdası nasb edip alat ve kuzat ve zabitan saire taraflarından kat'a müdahale ve bir akçe mukabele olunmamak ve bu vecihle nasb olunanlar bir mahallesinde muhtaç olmamak ve nefisleri için fukaradan bir akçe almamak ve aldirmamak hususlarına riayet edilmesine*” dair ferman sadır olunmuştur (7 Eylül 1786).¹⁸⁸

¹⁸⁶ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, 343.

¹⁸⁷ KŞS 164, s. 101, h. 1

¹⁸⁸ KŞS 164, s. 102, h. 1

Rumeli’de olduğu gibi Anadolu’nun her yerinde ayanlık lafzının kalkıp ahali ve reayanın şehir kethüdası terimini kullanacakları ve ahaliye asla müdahale olunmamak ve kendi nefisleri için bir akçe dahi almamak ve aldırılmamak ve bu nizamın devam edeceğine dair ilamlar gönderilmiştir. Ayanlık lafzının kalktığı ve şehir kethüdası ismiyle ahalinin seçecekleri kimseleri kullanacakları ile ilgili ferman her yere gönderilmiştir.¹⁸⁹

Yapılan tüm düzenlemeler de dikkati çeken en önemli ve değişmeyen tek husus ayan veyahut şehir kethüdası seçerken halkın seçimine bırakılmasıdır. Devlet, halk ile ilişkilerinde onların rızasını almaya dikkat etmiştir. Ayrıca, merkez şehir kethüdalığı sistemini getirerek ayanların güçlerini azaltarak merkezi otoritesini korumaya çalışmak istemiştir ama maalesef sistem istenilen sonuçları vermeyince tekrardan ayanlığa geri dönmüştür.

Şehir kethüdalığının kaldırılmasının nedenleri arasında ayanların yerine getirdiği vazifelerin şehir kethüdaları tarafından yapılmaması veyahut geciktirilmesidir. Belgede mealen şöyle geçmektedir: “Seferiyye işlerinin yerine getirilmesine dikkat edilmediği ve eskisi gibi ihtimam gösterilmediği gibi bazı kazalarda sıkıntıların ortaya çıktığı görülmüştür. Memleketin işlerinin görülmesinde, idaresinde ve düzeninde sıkıntıların baş gösterdiği ve bundan dolayı fukara ve ahali çeşitli haksızlıklara maruz kalmıştır. Aslında seçilen kişiler o yerin kişizadelerinden seçilmekteydi. Ama bazı şehir kethüdaları nüfuz sahibi olmadığından ahali arasında pek itibarları yoktu. Ayanlık kalktığı için devletin bir işi düştüğünde ‘biz bir ayan değiliz işe karışmayuz’ diyerek kendilerinin şehir kethüdaları olduklarını ileri sürerlerdi. Şehir kethüdaları kendi kendine bir hususu resmi olarak yapamadıklarından ve boş mahallere külliyetli akçe verdiklerinden dolayı reaya perişan olmuştur. Bunun yanı sıra, sefer sırasında gerekli olan araba, bargir ve sair ihtiyaçlar vakti zamanıyla tanzim olunamamıştır ve gönderilen *mürettabat-ı seferiyye* bir işe yaramayıp düşman üzerine vaktiyle varılamadığı gibi seferler de gecikmiştir. Hem de fukara zarar görüp çabaları da beyhude olmaktadır. Bundan dolayı şehir kethüdaları yararlı olmayıp ayanlığa göre daha az fayda vermiştir.

---

¹⁸⁹ C.DH. 322/16093. Bunlardan bazıları şunlardır: Seydişehir Abdülhalim imzalı ilam, AE. SABH.I. 45 /3256 (1200 Ş 20); Bolvadin Naibi imzalı ilam AE. SABH. I. 45 /3254 (1200 Za 12); Niğde Kadısı İbrahim imzalı ilam AE.SABH.I. 46 /3275 (1200 Ş 29); Bigadiç Naibi Mahmud imzalı ilam AE. SABH. I. 46/3279 (1200 Ca 03); Afşar Naibi es-Seyyid Yusuf’un ilamı AE. SABH. I. 46/3316 (1200 Ş 20); Tavas Naibi Ali imzalı ilamı AE. SABH. I 47/3353 (1200 Z 29).

Böylece ayanlık sistemine geri dönmüştür.”¹⁹⁰ Belgenin devamında ahalinin seçtiği kişinin mutedil (hoşgörülü) ve *edây-ı umûra* muktedir ve reayayı koruyacak kudrete sahip kişilerin ayan seçilmeleri vurgulanmaktadır.¹⁹¹

Alınan tüm kararlarda görüldüğü gibi merkeziyetçi bir politika benimseyen devlet ayanları bir şekilde kontrol altında tutmaya çalışmıştır ve halkın onayına büyük ihtimam göstermiştir. Şehir kethüdalığı sistemi ile de merkezin ayanlık sisteminden kurtulmak istediği çıkarımında bulunulabilir. Ancak, yeni sistem beklentileri karşılayamadığından dolayı tekrar ayanlığa geri dönmüştür. Hükümetin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik krizden dolayı ayanlara olan ihtiyaçları da böylece ortaya çıkmaktaydı.

19. yüzyılın başlarında ayanların nüfuzları devam etmiştir. 1808 yılında yapılan Sened-i ittifak ile durumları güç kazanmıştır. Sened-i İttifak’a katılanlardan biri de Kayseri mutasarrıfı olan Çapanoğlu Süleyman’dır. 1810 yıllarında ise bazı yerlerde ayanlık sisteminde değişikliklerin olduğu ve hatta yer yer kaldırıldığı arşiv belgelerine yansımaktadır. II. Mahmut döneminde ayanlık büyük ölçüde kaldırılmış olsa da bir anda ortadan kalkmamıştır. Tedrici olarak zaman içerisinde ortadan kaldırılmıştır.¹⁹²

1.2.7. Ayanlık ve Ünvan Bazlı Tartışmalar

Ayanlık konusunda halen tartışmalı olan ve açıklamaya muhtaç konulardan biri de dini bir mensubiyet olan *seyyidlik* özelliğidir. Ayanlar *serbevvaban-ı âli* ya da *kapıcıbaşı* gibi idari ünvanların yanı sıra *seyyid*, *hacı* veyahut *sadat* gibi dini ünvanları da taşımaktadır. Şerif ve seyyid tabiri Hz. Muhammed’in torunu Hüseyin ve Hasan’ın soyundan gelenler için kullanılırdı. Hz. Ali’nin diğer eşlerinden gelen çocuklarına ise bu kadar kutsal bir önem atfedilmemiştir.¹⁹³ Osmanlı Devleti’nde hizmete devam eden Nakibüleşraf müessesesi seyyid iddiasında bulunanların şecerelerini araştırıp deftere kaydedilirdi ve sahte iddiada bulunanlar (müteseyyid) cezalandırılırdı.¹⁹⁴

Nakibüleşrafların bir portresini çizmeyen çalışan Ahmed Rıf’at’a göre nakiplerin

¹⁹⁰ KŞS 167, s.114. h.86.

¹⁹¹ KŞS 167, s.115. h.86.

¹⁹² Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*, 356-366.

¹⁹³ Ahmet Rıf’at, *Osmanlı Toplumunda Sadat-ı Kiram ve Nakibüleşraflar, Devhatü’n- Nukaba*, haz. Hasan Yüksel- M. Fatih Köksal (Sivas, Dilek Matbaası, 1998), 3.

¹⁹⁴ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Seyyid”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37 (İstanbul, 2009): 40-41.

%29'u Bursa, Bolu, Isparta Ankara ve Kayseri gibi şehirlerdendir¹⁹⁵ ve 18. yüzyılda imparatorluk topraklarında ayanlar arasında seyyid ünvanına sahip kişilerin sayısı artmıştır.¹⁹⁶ Hülya Canbakal'ın ele aldığı çalışma bu konu üzerine önemli katkılar sunmaktadır. Canbakal, Osmanlı topraklarındaki gözlemleri sonucunda bu konuyu *ekonomik ve statü tabakalaşması* şekliyle iki önemli karaktere bağlamaktadır. İnsanların seyyid ünvanına sahip olmak istemesinin ardındaki en önemli etkeni vergiden muaf tutulmaya ve getirdiği bazı ekonomik avantajlara sahip olmaya bağlamaktadır.¹⁹⁷ Es-seyyid ünvanını alan kişiler avarız gibi birtakım vergilerden muaf olmanın yanı sıra bazı ekonomik ayrıcalıklara sahiplerdi. Erol Özvar tarafından kaleme alınan çalışmada, 1695-1697 yılları arasında satılan malikanelerin yüzde 15'inin ilmiye mensuplarına ait olduğu ve bu sınıfa satılan toplam 167 mâlikânedenden 82'sinin seyyid ve 19'unun da şeyh ünvanına sahip kişiler tarafından alındığının tespit edilmiş olması konunun mahiyetine dikkat çekmektedir.¹⁹⁸

Diğer özellik ise toplum nezdinde itibarlı bir konuma sahip olmak diğer bir deyişle statü sahibi olmaktır. Canbakal'ın çalışması boyunca bu iki katmanı tartışmasının yanı sıra değindiği diğer bir konu nakibüleşraflık müessesesi ve kontrolüdür. Denetimin sınırlı olduğunu ve 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren seyyidliğin en zirve dönemine ulaştığını iddia etmektedir.¹⁹⁹

Halil İncalcık, ulema kökenli seyyidlerin Osmanlı taşrasında ön safhalarda bulunduğu ve ayanlık sınıfını dolduran çoğu kişinin, özellikle 18. yüzyılda, ulema sınıfından olduğunu belirtmektedir. İncalcık, bu sınıfta olmanın maddi ve toplumsal artılarını açıkça vurgulamıştır.²⁰⁰ Dini ünvanların yanı sıra ayanların askeri kökenine de değinen İncalcık, klasik dönemden beri ayan kökenli yeniçerilerin olduğunu vurgulamaktadır. Ayanların dini ve askeri ünvanlarına rağmen ayanlığın temel kriterinin servet olduğunu ve 18. yüzyıldaki ayanlık teriminden zengin insanların kastedildiğini de

¹⁹⁵ Rıf'at, *Osmanlı Toplumunda Sadat-ı Kiram*, 26.

¹⁹⁶ Rıf'at, *Osmanlı Toplumunda Sadat-ı Kiram*, 19.

¹⁹⁷ Hülya Canbakal, "On the Nobility of Urban Notables", *Provincial Elites in the Ottoman Empire: Halycon Days in Crete V*, (Rethymno 1996), 48-50.

¹⁹⁸ Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması* (İstanbul: Kitapevi,2018), 64-65. İlmiye sınıfı içerisinde en çok malikane satın alan kişiler *seyyid* ve *şeyh* ünvanlı kişilerdir. Burada şeyh ile kastedilenin tarikat şeyhliğinden ziyade oldukları mahallin seçkin zümresidir. Yazar, ayrıca tarikat şeylerinin de olabileceğini de vurgulamıştır.

¹⁹⁹ Canbakal, "On the Nobility of Urban Notables", 49-50.

²⁰⁰ Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 81-82.

belirtmektedir.²⁰¹

Nagata'ya göre ayanlar genelde askeri özellikler taşımakta ve bundan dolayı ulemaların karakteriyle pek uyuşmadığını belirterek ayanlık ile doğrudan çok fazla ilişkileri olmamasını bu gerekçeye bağlamaktadır. Ancak, ulemaların tam tersine kapı kullarının ayanlık ile sıkı bir bağı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, mukataa ve malikane sahibi olarak büyük ekonomik güç kazanmış olan tımarlı ve ocaklı askerlerin ayanlığın ilk adayları olduklarını vurgulamaktadır.²⁰²

Güçlü Tülüveli ünvanların mikro düzeyde kişileri birbirinden ayırt ettiğini; makro düzeyde ise kişinin sosyal konumu hakkında ipucu verdiğini ileri sürmektedir.²⁰³ *Çelebi* ünvanının genelde ulema kökenlilere ait olmasına rağmen bazı belgelerde tüccar kökenli kişilerde de kullanıldığını iddia etmektedir. *Efendi* ünvanının ise genelde *yüksek seviye ulema* ve *ehl-i kalem* için kullanıldığını; ağa ünvanının daha ziyade asker kökenliler için; *beşe* ünvanının da askerlerle alakalı olduğunu ileri sürmektedir.²⁰⁴ Ayanları “dini ve ilmi geçmişleri sebebiyle yüksek toplumsal statü sahibi olan aileler” olarak tanımlayan Barkey'e göre bu özellikler zaman içerisinde yerini zenginlik ve yerel bağlantılara bırakmıştır. Servetlerini arttırarak zenginleşen ayanların yatırımlar yaparak daha da zenginleştiklerini ve böylece siyasi ağlar kurarak nüfuz ve güç sahibi olduklarını vurgulamaktadır.²⁰⁵

1.3. 18. Yüzyılda Kayseri Sancağının Genel Durumu

Ayanların merkezi hükümet ve halk ile ilişkilerinin incelendiği bu çalışmada Kayseri sancağının kısa tarihine, nüfusuna, coğrafi ve idari yapısına değinmek konunun mahiyeti açısından gereklidir. Yerleşim, güvenlik ve ekonomi gibi dinamikler coğrafi yapı ve tarihsel gelişim ile yakından ilişkilidir. Sancağın idari yapısının izah edilmesinin temel gayesi ise, ayanların diğer idareciler ile sıkı ilişkiler içerisinde olmalarıdır. Düzen içerisindeki ilişkileri analiz etmek için sistemdeki idarecilerin kim olduğunu iyi

²⁰¹ İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, 83.

²⁰² Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa*, 9-11.

²⁰³ Güçlü Tülüveli, “Şeriyye Sicillerinin Işığı Altında Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri- Reaya Ayrışması Üzerine Bazı Gözlemler”, *Ciepo Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004). Yazar, sosyal konumdan kişinin askeri- reaya sınıfını kastetmektedir.

²⁰⁴ Tülüveli, “Şeriyye Sicillerinin Işığı Altında”, 768.

²⁰⁵ Karen Barkey, *Empire of Difference; The Ottomans in Comparative Perspective* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 244-245.

kavramak gerekiyor. Ayrıca Kayseri ayanlarının idari görevler (mütesellimlik-mutasarrıflık) ile güçlenmeleri arasındaki paralel ilişkiyi irdeleyebilmek için sancağın idari yapısına değinilmiştir.

1.3.1. Kayseri Sancağının Tarihsel Arka Planı

Bilinen en eski adı ile *Mazaka* veya *Özeyya* (Eusebia)²⁰⁶ olarak adlandırılan Kayseri şehri Bizans döneminde *Kaisareai*, Araplar döneminde ise *Kayseriyye* şeklinde biliniyordu. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de Kayseriyye olarak adlandırıldığı 18. yüzyıla ait arşiv belgeleri ve defterlerde de görülmüştür ancak bazı kaynaklarda Kayseri olarak kaydedilmiştir.²⁰⁷ Kayseri, “Erciyes Dağı’nın kuzey etekleriyle kuzeyindeki ovanın temas sahasında iç kale ve surlar çekirdek olmak üzere kurulmuştur.”²⁰⁸ Kayseri tarihinin ilk devirleri hakkında kesin bir bilgiye sahip olunmamasına rağmen, şehrin yakınındaki Kültepe’de çivi yazısıyla yazılmış tabletler ve arkeolojik bulgulardan bölgede Babillerin, Asurların ve Hititlerin egemen oldukları bilinmektedir.²⁰⁹ M.Ö. I. yüzyılın son yarısından itibaren Kayseri, krallık Roma tarafından yönetilmiştir. M.S. 17 senesinde Roma eyaleti haline gelen bu kent Kaisareia (eski Mazaka) olarak adlandırılmıştır. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca Bizans İmparatorluğu sınırlarında kalmıştır.²¹⁰

Bizans’tan sonra Sasanilerin hakimiyetine giren Kayseri, Arapların istilası sonrası 726 yılında tamamen onların eline geçmiştir.²¹¹ Selçukluların fethine kadar, Kayseri İslam devletleri ile Bizans İmparatorluğu arasında çok defa el değiştirmiştir. 1067 senesinde Selçuklu komutanı Afşin Bey tarafından fethedilen Kayseri, Malazgirt meydan muharebesinden sonra hızla Türkleşmeye başlamıştır. Daha sonra, Anadolu’daki siyasi kuvvet ve kudret Danişmendilere geçmiştir. 1169 senesinde, Anadolu Selçuklu hükümdarı II. Kılıçarslan tarafından Kayseri fethedilince şehirde

---

²⁰⁶ Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Haz. Kemal Göde (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011), 24.

²⁰⁷ Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılda Kayseri”, *Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri* (Kayseri: Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği Yayınları, 1986), 36.

²⁰⁸ Mehmet İpşirli, “Kayseri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25 (İstanbul, 2002), 96.

²⁰⁹ Edhem, *Kayseri Şehri*, 25.

²¹⁰ Ed. Ahmet Deniz Doğan, *Kayseri Medeniyetlerin Beşiği*, (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 55-56.

²¹¹ Hamiyet Sezer, “III. Selim Zamanında Kayseri’de Şehir Hayatı” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990), 1-2.

siyasi birlik sağlanmış ve böylece ticari canlılık da artmıştır.²¹² Şehrin mimari yapısına önemli katkıda bulunan Selçukluların bu çabası Moğolların (İlhanlıların) istilası sonucu büyük tahribata uğramıştır. Timur, Mısır'a gitmesi üzerine yerini Eretna'ya bırakmıştır ancak Eretna kısa bir süre sonra bağımsız olarak Kayseri'de hüküm sürmüştür. Bir süre Erednalıların hakimiyetinde kalan Kayseri, önce Kadı Burhaneddin daha sonra da Karamanlıların egemenliğine girmiştir. Karamanlılar ile Dulkadiroğulları arasında sürekli el değiştiren Kayseri, 1399 senesinde Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır.²¹³

Yıldırım Bayezid tarafından Kayseri'nin Osmanlı topraklarına katılmasından kısa bir süre sonra Ankara savaşı meydana gelmiştir. Savaşın yenilgisinden sonra tekrar Karamanoğullarına geçen şehir, 1474'te Fatih Sultan Mehmet döneminde tekrar Osmanlı topraklarına katılmıştır ancak idaresi Dulkadiroğullarına bırakılmıştır. 1515 senesinde Yavuz Sultan Selim'in sefer dönüşü Dulkadiroğullarını ortadan kaldırmasıyla birlikte Kayseri yüzyıllar boyunca tamamen Osmanlı Devleti'nin hükümranlığında kalmıştır.²¹⁴

16. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı Devleti hakimiyetinde sakin bir sancak olan Kayseri, 17. ve 18. yüzyılda birçok tarihsel olay ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bunların en önemlilerinden biri, sancağı uzun süre meşgul eden Celalilerin çıkardığı isyanlardır. Tavail Ahmet, Zülfikar Paşa, Kalenderoğlu ve Karayazıcı'nın önderlik yaptığı Celali isyanları ile Kayseri harap olmuştur.²¹⁵ 1599-1600 senesinde meydana gelen Karayazıcı isyanı önemli hadiselerden biri olup, Kayseri halkını aylarca huzursuz etmiştir. Bunun yanı sıra 1621 yılında Kayseri mutasarrıflığına atanan İn'âm Zade Ali Bey'in kötü ve sert yönetimi yüzünden halk perişan olmuştur.²¹⁶

Sancakta meydana gelen ve göze çarpan en önemli hadiselerden biri de Abaza Mehmet Paşa olayıdır. 17. yüzyılda zuhur eden bu isyan, Genç Osman'ın (1618-1622) tahttan indirilip öldürülmesinden sonra Erzurum Valisi Abaza'nın, sultanın intikamını

---

²¹² Muhammet Köse, *Kayseri Şehri, 1830-1860 İdari, Demografik, Sosyal ve İktisadi Yapısı*, (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 38.

²¹³ Muhammet Karakaş, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775)" (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1997), 5-10.

²¹⁴ Sezer, "III. Selim Zamanında Kayseri'de Şehir Hayatı", 2. Edhem, *Kayseri Şehri*, 96-97.

²¹⁵ Nuray Avcı, "Bazı Arşiv Belgeleri Işığında Kayseri" (Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi, 2018), 57.

²¹⁶ Özen Tok, "Kayseri Kronolojisi: 1398-1920 Osmanlı Dönemi", *Kayseri Ansiklopedisi*, Cilt 4 (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 42-43.

almak amacıyla çıkardığı büyük çaplı bir hadisedir. Devlet, gittikçe büyüyen bu isyanı büyük bir kuvvetle bastırmış ve isyan sonrası Abaza kendisinin affedilmesini talep etmiştir. Bağdat'ta meydana gelen hadiselerden dolayı devlet, Abaza'yı affetmiş ve kendisini yeniden Erzurum Valiliği'ne tayin etmiştir. Fakat Abaza 1626 yılında da isyan etmiş ve tekrardan affedilip Sultan IV. Murat tarafından Bosna Valiliği'ne tayin edilmiştir. Bosna'dan sonra Vidin Valiliği'ne tayin edilen Abaza'nın 1634 tarihinde isyan çıkarma niyetinde olduğu şayanın yayılması sonrası Abaza idam edilmiştir.²¹⁷

17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyıl boyunca Kayseri'de çeşitli eşkıyaların ve aşiretlerin isyanları vuku bulmuştur.²¹⁸ Bir yandan aşiretlerin iskân problemleri ve mütegalibeler ile uğraşmakta olan devlet bir yandan da uzun süren savaşlarla meşgul olmuştur. Sancakta doğan boşluktan dolayı 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli ayan ailelerinin hakimiyeti daha hissedilir hale gelmiştir. 18. yüzyılda ayan ailelerinin (Zennecizadeler, Emir Ağazadeler, Kalaycıoğulları) birbirleriyle çekişmeleri ve mücadeleleri görülmüştür. 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ise sancak Çapanoğullarının etkisi altında kalmıştır.

1.3.2. Kayseri Sancağının Coğrafi Konumu ve İdari Yapısı

Birçok kavme ev sahipliği yapan Kayseri ticari olarak önemli bir mevkide bulunuyordu. “Kültepe- Kaniş- Karum M.Ö. 2000’li yıllarda Asur ticaret kolonisi olup, Anadolu sanayi ve ticaretinin merkeziydi”.²¹⁹ Türkiye Selçuklular döneminde ise (XIII. ve XIV. yüzyıllarda) önemli ticaret yolları üzerinde olmasından dolayı yolcuların ve tüccarların yararlanması için hanlar ve kervansaraylar inşa edilmiştir. Ayrıca dünyanın her yerinden tüccar ağırlayan “*Yabanlu Pazarı*” olarak adlandırılan uluslararası bir pazar inşa edilmiştir.²²⁰

Kayseri, Anadolu'nun merkezinde ve ekonomik faydalar sağlayan ünlü İpekyolu güzergahındaydı. Bu bölgede iki önemli ticaret yolu dikkat çekmektedir. Birincisi

---

²¹⁷ Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye*, 124- 138. Ayrıca Mehmet İnbaşı, “Abaza Mehmet Paşa İsyanı”, *Kayseri Ansiklopedisi* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi yayınları, 2015), 19-20.

²¹⁸ Detaylı bilgi için ayrıca şu esere bakılabilir. Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye*, 134-148. Aşiret ve eşkıyaların anlatıldığı kısımlarda bu konuya dair detaylı bilgi bulunmaktadır.

²¹⁹ Sefure Deveci Çetinkaya, “Ekonomi”, *Kayseri Ansiklopedisi*, Cilt 2 (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 118.

²²⁰ Bahattin Keleş, “Anadolu’da Gelişen Bazı Önemli Ticaret Merkezleri”, *Anadolu’da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri* (İstanbul, Globus Dünya Basımevi, 2002), 30-31. Yazara göre, Türkiye Selçuklular Döneminde Kayseri’de inşa edilen kervansaraylar şunlardır: Aksaray- Kayseri arasında 9; Kayseri- Sivas arasında 6; Kayseri- Malatya arasında 4; Konya- Kayseri arasında 17 kervansaray bulunmaktadır.

Antalya'dan başlayarak Konya, Aksaray Kayseri üzerinden Erzurum ve Tebriz'e giden yol; ikincisi Sinop limanından başlayarak Sivas üzerinden Halep'e ulaşan yoldur.²²¹ Sancak, coğrafi konumundan dolayı ticaret yollarının kesiştiği noktadadır ve bu durum bölgede ticaretin canlılık kazanmasına katkı sağlamıştır. Faroqhi, Kayseri'yi Bursa, Ankara ve Tokat gibi ticaret merkezleri ile karşılaştırarak şehrin hareketli bir ticari hayatının olduğuna vurgu yapmaktadır.²²² Ticaretin yoğun olduğu bir bölge olması, ayanlara ait vakfiyelerden de anlaşılmakta ve ticari faaliyetler ayanların ekonomik güç kaynaklarından birini teşkil etmektedir. Hatta ticarete etkin rol oynayan sancağın önemli ayanı olan Güpgübzadelerin sancağın idari görevlerini ellerinde tutan ve atanmış büyük ayanları (Zennecizadeler, Kalaycızadeler ve EmirAğazadeler) kadar zengin oldukları söylenebilir.²²³

“Kayseri şehir planı düzenli olup çarşıları sur kapıları etrafında teşekkül etmiştir”.²²⁴ Kayseri, iç ve dış kalelerden ve surlardan meydana gelmektedir. Şehrin kuzey yönü dış kale denilen surlarla çevrilidir. Dış kalenin kuzeyinde iç kale bulunmaktadır. İç kalenin dış kaleye açılan iki kapısı vardır ki bunlardan biri At meydanı denilen önemli ticaret merkezine açılmaktadır.²²⁵ Ticari hayatın yoğunluğu; At Pazarı, Odun Pazarı, Un Pazarı ve Araba Pazarı gibi birçok pazarın yanı sıra bedesten ve hanların mevcut olmasından da anlaşılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu topraklarına tamamen katıldıktan sonra, Kayseri, araştırmayı da kapsayan yüzyılda, Karaman eyaletine bağlı bir sancaktı. İmparatorluktaki en büyük idari birim olan *eyalet*,²²⁶ sancakların birleşimiyle meydana gelmekteydi ve askeri bir kimliğe sahip olan beylerbeyi tarafından idare edilirdi.²²⁷ 18.

---

²²¹ Emine Güldüoğlu, “Osmanlı Merkez- Taşra İlişkileri Çerçevesinde XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı” (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 12-13. Ayrıca bakınız: Peter Frankopan, *İpek Yolu: Alternatif Dünya Tarihi*, çev. Mengü Gülmen, (İstanbul, Pegasus Yayınları, 2018). Nebi Bozkurt, “İpekyolu”, TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 22 (İstanbul: 2000).

²²² Suraiya Faroqhi, *Men of Modest Substance* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 23-62.

²²³ Kemal Karpat bazı ayanların idari atamalardan dolayı güçlü olduklarını; bazılarının ise arazi sahipliği, ticari ve zirai sermaye ile zengin ve güçlü olduklarını vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle yazara göre ayanlar sadece devlet makamlarını ellerinde tutarak değil aynı zaman da ekonomik başarı ve zenginlik sayesinde ön plana çıkmıştır. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Devleti'nin Kısa Sosyal Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 115-116.

²²⁴ Çetinkaya, “Ekonomi”, 121.

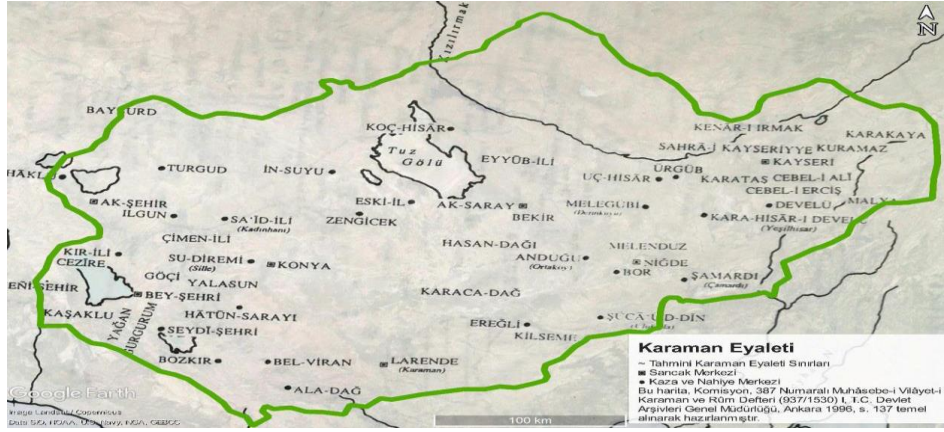
²²⁵ Sezer, “III. Selim Zamanında Kayseri'de Şehir Hayatı”, 6. Edhem, *Kayseri Şehri* 22-23.

²²⁶ Arapça “idare etme, icra” anlamındaki iyale kelimesinden meydana gelmektedir ve resmi olarak 16. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlanmıştır. Halil İnalçık, “Eyalet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, 548.

²²⁷ Mustafa Akdağ, “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, *D. T. C. F. D.*, Cilt XVIII, Sayı 1-2 (Ankara, 1955), 50.

yüzyılda, Karaman eyaleti, yedi sancaktan meydana gelmekteydi ve paşa sancağı Konya'ydı. Konya haricinde eyalete bağlı sancaklar Kayseri, Niğde, Kırşehir, Beyşehir, Akşehir ve Aksaray'dır.²²⁸ 1474 yılında Karaman eyaletine bağlı bir sancak olan Kayseri, 1850 yılına ait salnamede geçen kayıtlara göre Bozok vilayetine bağlanmıştır.²²⁹ 1867 yılında da Ankara vilayetine dahil edilmiştir.²³⁰ 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilince de Kayseri vilayeti olarak yeniden taksim edilmiştir.²³¹ Orhan Kılıç'a göre, Karaman eyaleti coğrafi olarak devletin siyasi hareketlilik arz etmeyen bir bölgesinde bulunduğundan dolayı idari taksimat yönünden pek bir değişiklik yapılmayan eyalettir.²³²

Harita 1. 18. Yüzyılda Karaman Eyaleti'nin Sınırları

Kaynak: Eşref Temel, "Konya'da Ayanlık (1639-1839)" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2017), 54.

Birçok kazanın birleşmesi sonucu ortaya çıkan sancak, idarî taksimatın ana birimidir.²³³ 16. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar Karaman eyaletine bağlı olan Kayseri sancağı Osmanlı topraklarına ilhak edilince 1467 senesinde hemen tahriri yapılmıştır. Tahrir sırasında sınırları da şu şekilde kaydedilmiştir:

²²⁸ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu), 10. Ayrıca bakınız: Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Şubat 2008).

²²⁹ Karagöz, "XVIII. Asrın başlarında Kayseri (1700-1730), 141.

²³⁰ Metin Ünver, "Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1876)", *1864 Vilayet Nizamnamesi*, ed. Erkan Tural- Selim Çapar (Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2015), 103. 1867 yılında Bozok ve Kayseri sancakları Ankara vilayetine bağlanmıştır.

²³¹ Karagöz, "XVIII. Asrın başlarında Kayseri (1700-1730), 141-142.

²³² Orhan Kılıç, "XVII. yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Cilt VI (Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 93. Makalenin başlığı 17. yüzyılın ilk yarısı şeklinde olmasına rağmen makale içeriği tamamen 18. yüzyıla ait bilgilerden oluşmaktadır. Başlık ile içerik uyumsuzluğunun basım hatasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

²³³ İlhan Şahin, "Sancak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36 (İstanbul, 2009), 98.

“Kayseriyye, sınırı Karamanoğlu zamanında tasarruf olunmuş Kaya ve Şeyh köyünden Göstere dağına tabi ne kadar mezra ve yaylak ve kışlak varsa Aladdin-Hân’a varınca andan Kazık deresi başına andan Kılıç deresi başına andan Gedüke hududuyla andan İlgun deresine, Darberne hududuyla andan Orta yola andan Kaba-dağ hududuyla andan Özeke başından Odunluğa varınca andan Eğri-bel andan Dere-boğazına andan Koraman hududuyla andan Ortavirana varınca andan Dike taşta hududuyla Pınarluca Gözeği andan Sohur kalesinden berusı andan Ağce-çalı eteğinden su dikine andan Kızılca ırmağı andan Harmancüğe andan Elkinde andan Tekür taşına hududuyla andan Beşparmağa andan Omuzu -güçlüye andan Safa-taşta Karahisardan gekince ulu yola varınca andan Yoran köyünde andan küçük dikili taşta andan Çallara andan Yuva deresine andan Su virmezın orta başına andan Boyalu ensesinden andan Sivas ırmağını geçer Akbınarın anaru yanındağı çaydan İsmail seferinin depesine varur andan Akarca bınarı başına andan Göloyuğa andan İki kavağa andan İl- dilake andan Ak pınar başına andan Osman Paşaya andan Songur köprüsüne andan Buladı özünün iki gecesinden Rum dikine varur andna Akdoğan burnundan Sarvani dibinden andan Iğdır özının yukarı başından andan Yüzerlik geçiüüne andan Çubuk boğazına varınca ki Malya ovasıdır Kayseriyye sınırıdır.”²³⁴

Bilindiği üzere, Osmanlı taşra teşkilatında kazaların bileşimiyle sancaklar, nahiyelerin birleşimi ile kazalar ve köylerin birleşimiyle nahiyeler meydana gelmektedir. Kayseri sancağı, Nefs-i Kaza, Yahyalı ve Karahisar adıyla biri merkez olmak üzere 3 kazadan meydana gelmektedir. 18. yüzyılın son çeyreğinde (1775-1800) Kayseri sancağında 3 kazanın yanı sıra Cebel-i Erciyes, İslamlu, Karataş, Sahra, Çay, Koramaz, Cebel-i Ali, Karahisar, Köstere, Karakaya, Kenar-ı Irmak, Gediris, Malya, Kulaklı Kaya, Çukur Kuyu, Çağsak, Mahrumlar, Eğri Bucak, Akyazı, Görele, Beğendik, İncecik, Çakıl Dere, Yılanlı ve Sakar olmak üzere toplamda 25 nahiyeye tespit edilmiştir.²³⁵ Nahiyeleri meydana getiren köylerin sayısı kesin olarak tespit edilememiş ise de 18.

---

²³⁴ Tayyip Gökbilgin, “XVI. Asrın Başlarında Kayseri Şehri ve Livası”, 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Z.V. Toğan’a Armağan* (İstanbul, 1950-1955):99-100. Yazar, vilayet tabiri ile Kayseri kazasının kastedildiğini belirtmiştir.

²³⁵ Ahmet Gündüz, “XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri (1775-1800)” (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 160.

yüzyılın son çeyreğine ait yapılan bir çalışmada yüzden fazla köy mevcuttur.²³⁶

Sancağın yapısı hakkında verilen kısa bilgiden sonra sancak ve kaza yöneticilerine değinmek gerekmektedir, çünkü ayanlar, bu idari görevleri üstlendikleri gibi diğer idareciler ile de sıkı ilişkiler içerisinde bulunmuşlardır. Diğer bir ifade ile, ayan ve idarecilerin ilişkilerini anlayabilmek için mutasarrıf, mütesellim, kadı ve naip gibi sancak yöneticilerini iyi tanımlamak gerekmektedir. Bilindiği üzere, Osmanlı taşra idaresinin temel yönetim birimi olan sancak, tımar sistemine dahil idare birimiydi ve sancak beyleri tarafından yönetilirdi.²³⁷ Ortaylı, beylerbeyi ve sancak beylerini toplumun “*lord bürokratları*” olarak tanımlar ve onları imparatorluğun zengin ve kudretli sınıfları olarak görmektedir.²³⁸

Sancakları yönetenlere sancak beyi denilirdi ancak 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sancak yönetiminde görevli en üst düzey yöneticilere *mutasarrıf* denilmiştir ki atamaları sancak beyi atamaları ile aynı şekilde olup onun sahip olduğu hak ve yetkiler hususunda eşittirler. Devlet, vezir olmuş bu kişilere valilik veremeyince arpalık sistemindeki gibi bazı sancakların yönetimini geçimlerini sağlamaları için bırakıyordu. Diğer bir deyişle, vali olması gereken ama boş eyalet bulunmamasından dolayı paşa ve beylere bazı sancakların idari gelirleri arpalık olarak kendilerine tevcih ediliyordu. Valilerden farkları ise çoğunun mutasarrıf oldukları sancaklardan birini merkez seçip oturmamalarıdır. 18. yüzyılda, Kayseri sancağı da mutasarrıflar ile yönetilmekteydi ve kadı sicillerinde sancak beyi yerine mutasarrıfların adları geçmektedir. Mutasarrıflar genelde İstanbul’da ikamet eder ve atandıkları sancaklar seçtikleri vekiller tarafından yönetilmekteydi²³⁹ ve bundan dolayı yönetenden ziyade tasarruf eden anlamına gelen mutasarrıf ünvanını aldıkları bilinmektedir.²⁴⁰

Kayseri sancağının genelde mutasarrıflara arpalık olarak tevcih edildiği arşiv kayıtlarına yansımıştır. Bu duruma, Kayseri ve Bozok sancakları mutasarrıfı ve Anadolu valisi ve Kars muhafızı olan Ali Paşa örnek verilebilir. Ali Paşa’ya Kayseri arpalık

²³⁶ Gündüz, XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri, 163- 173.

²³⁷ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdari Tarihi* (Ankara: Cedit Neşriyat, 2008), 251-252.

²³⁸ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat*, 254. Ortaylı, 1500’lerde sancakbeyinin yıllık gelirinin dört bin ile on iki bin düka altın arasında değiştiğini belirtmektedir ve bu durumu daha iyi açıklayabilmek için Bursa’nın zengin bir tüccarının çok nadiren dört bin altın servete sahip olduğu örneğini vermektedir.

²³⁹ Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri*, 21. Ayrıca bakınız: Kılıç, “XVII. yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, 24-26.

²⁴⁰ Ali Fuat Öreñç, “Mutasarrıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31 (İstanbul, 2006), 377.

olarak verilmiş²⁴¹ ancak Paşa yerine vekil olarak Koca Ağazade Derviş Mehmed Ağa'yı tayin etmiştir.²⁴² Bazen yürütülen göreve ek olarak bazen de birden fazla sancağın birleştirilerek arpalık olarak verildiği de olmuştur. Örneğin Çerkez Hasan Paşa'ya Çorum sancağı ile Kayseri sancağı birleştirilerek arpalık olarak verilmiştir.²⁴³ Kayseri sancağına tayin edilen bazı mutasarrıfların aynı anda başka yerlerin mutasarrıflığını yapmasına verilebilecek bir diğer örnek Cabbarzadelerdir. Cabbarzadeler hem Bozok sancağı hem Kayseri sancağı mutasarrıflığını ellerinde tutmuşlardır. Mutasarrıf atamaları padişah emriyle kadı veyahut naiplere yazılan fermanlar ile yapılırdı. Bazı arşiv belgelerinde görüldüğü üzere atanan mutasarrıf yerine gitmediğinde yerine kapı kethüdasını buyruldu ile göndermiştir.²⁴⁴

Mutasarrıflar, ehl-i zimmet reyalardan vergilerin toplanılması, asker toplanılması²⁴⁵, ordudan firar edenlerin yakalanması²⁴⁶, deve, at gibi binek hayvanların

---

²⁴¹ KŞS 159, s. 28, h. 52. Ali Paşa'nın ismi belgelerde "Kayseriyye Arpalık mutasarrıfı Elhac Ali Paşa..." şeklinde geçmektedir.

²⁴² KŞS 158, s. 49, h. 101.

²⁴³ Gündüz, XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri, 175.

²⁴⁴ Mutasarrıf atamalarının detayı için 4. Bölümdeki tabloya bakılabilir. Ayrıca Karagöz, "XVIII. Asrın başlarında Kayseri (1700-1730),146-151.

²⁴⁵ Merkez, sancağın mutasarrıfları, mütesellimleri ve ayanların maiyetlerindeki kuvvetlerden yararlanma yoluna gitmiştir. Örneğin Moskov keferesi üzerine birkaç koldan sefer-i hümayûn-ı nusret-makrûnum muhakkak ve mukarrer olduğuna binâ'en Kayseri sancağı mutasarrıfından 250 nefer asker talep edilmiştir. *MD 168*, s. 98, h. 355. *MD 171*, s. 361. h. 1542. *MD 171*, s. 409, h. 1795- s. 485, h. 2164 (bu hükümlerde Bozok sancağı ve Kayseri mutasarrıfı olan Cabbarzade Süleyman Bey'den 500 nefer güzide asker talep edilmiştir.). *MD 205*, s. 117, h. 579; s. 120, h. 584 (Bozok Sancağı mutasarrıfı Süleyman'dan bin nefer asker talep edilmiştir.). *MD 207*, s. 184, h. 908. *MD 191*, s. 3, h.9.

²⁴⁶ *MD 171*, s. 169, h. 629. Babadağı başbuğu ve Kayseriye Sancağı mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa dame mecduhuya hitaben yazılan hükme göre Babadağı canibinde mevcut askerlerden ve ahali-i kasabadan bazı askerler farar etmişlerdir. Bu durum orduyu hümayuna haber edilmesi üzerine mutasarrıftan kaçan şahısların yakalanması ve bu tarz olayların önlenmesi istenmiştir.

temini²⁴⁷, eşkıyaların te'dibi²⁴⁸ ve baruthaneye güherçile temin edilmesi²⁴⁹ gibi işlerle ilgilenmekteydi. Bunun dışında mutasarrıflar, buldukları eyaletin huzurunda, eşkıyaların yakalanması ve halkın himayet ve sıyanetinden de sorumluydu.²⁵⁰ 18. yüzyılda ayanlık iddiası ile ortaya çıkanların yarattığı sıkıntıların önlenmesi hususunda da kendilerine başvurulmuştur.²⁵¹ Mutasarrıfların yaptıkları hizmetlerden dolayı taltif edildikleri²⁵² gibi görevlerini suiistimal ettiklerinde sürgün ve hatta idam gibi cezalarla merkez tarafından cezalandırılmaktaydı.²⁵³

Sancağın idaresinde mutasarrıflıktan sonra en önemli görev olarak *mütesellimlik* makamı yer almaktadır. Yukarıda değinildiği gibi, mutasarrıflar görev yerlerine genelde gitmeyip yerlerine *mütesellim* denilen vekiller atamışlardır.²⁵⁴ 18. yüzyılda Anadolu'nun çoğu sancak yönetiminde olduğu gibi, Kayseri sancağında da mutasarrıflar, atandıkları

---

²⁴⁷ MD 174, s. 286 h. 682. (Bu hükümde dergâh-ı muallam kapıcı başlarından ber-vechi malikâne hala Bozok Sancağı mutasarrıfı ve Yeni-il voyvodası olan Cabbarzade mir Mustafa dâme mecduhûya gönderilen hükümde hala Kırım canibi ser askeri ve Sivas ve Trabzon valisi vezirim el-hac Ali Paşa dame iclalehû maiyyetinde ihtişad (toplanmak) edecek askerin tayinatlarına tahsis eyaleti Sivas'tan müretteb mübayaa zehairin seriân ve acilen sevkine ve develer tedarik edilerek bir an önce sevk edilmesi emredilmiştir. MD 178, s. 37, h. 111 (bu hükümde gene Cabbarzadeden Kırım ser askerliği uhdesine 3-4 bin askerin sevk edilmesi istenmiştir.). MD 193, s. 47, h. 182 (Varna kalesinin muhafazası için Öziçe kazasından 150 nefer, Prevadi kazasından 200 nefer, Yenipazar kazasından 200 nefer gibi farklı kazalardan asker talep edilmiştir.)

²⁴⁸ MD 178, s. 42, h. 145. (Bozok ve Kayseri sancağı mutasarrıfı olan Cabbarzade Mustafa'ya hüküm olmuştur ki Aksaray sancağında sakin Abdurrahman ve karındaşı Abdullah nam şakiler kapusuz levendat eşkıyasını başlarına toplayarak seyyid Salih ve Abdülkadir oğlu Mehmed ve seyyid İsmail ve erbab-ı tıardan seyyid Mehmed ve Feyzullah nam mazlumları katl etmiş ve mallarını zabt etmiş ve bunun gibi nice envai mezalimler yapmışlardır. Cabbarzade'den bu zorbalardan gelinmesi ve halktan zorla vergi almamaları için kendisine ferman yollamıştır.) MD 178, s. 306, h. 946 (Bu hüküm de ise yine mutasarrıftan daha önce karye ahalisinin emvalini gasb edip katl-i nüfus eden kişinin Kayseri Sarımsaklı karyesinde olduğunu bildirdiğinden dolayı kendisinden bu kişinin yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.). MD 198, s. 150, h. 503 (Karaman sabık valisi Abdullah Paşa'dan kapusuz taifesi ve serserilerin memleket ahalisine verdiği mezalimlerin önlenmesi istenmiştir.). MD 213, s. 29, h. 39 (Bozok mutasarrıfı Cabbarzade'ye hitaben yazılan hükme göre Ereğli kasabası civarında Divanegan eşkıyasından bazı kişilerin kendi halinde olmayub maiyyetindekiler ile fukaranın eşyalarını gasp etmesinden dolayı eşkıya-yı merkumları buldukları mahalde ahz ve cezalarını tertip eylemesi talep edilmiştir.)

²⁴⁹ KŞS 159, s. 37, h.2.

²⁵⁰ MD 162, s. 163, h. 427. MD 165, s. 125, h. 393.

²⁵¹ Örneğin, Abdurrahman Paşa'ya gönderilen hükme göre isimleri belli olan beş nefer ahali merkeze giderek 1160 yılından beri Kayseri'de ayanlık iddiasıyla hala serdar olan Mehmet ve Hüseyin'in zulümlerinin bitmek bilmediğini iletmişlerdir. Halktan zorla para alıp fukaraya zorbalık yapan bu kişilerin haklarından gelinmesi için Kayseri mutasarrıfına emri şerif gönderilmiştir. MD 162, s. 282, h. 785

²⁵² Örneğin, Tolcu muhâfazasına memur olan Çankırı (Kengiri) ve Kayseri sancakları mutasarrıfı Seyyid Ahmed Paşa savaşta gösterdiği hizmetlerinden dolayı kendisine başbuğluk ünvanı ihsân olunmuştur. MD 168, s. 358, h. 1487.

²⁵³ Bozok sancağı Mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman'a hitaben yazılan hükme göre Rakka valisi Hüseyin Paşa'nın askeri ile sefere katılmak için geçtiği yollarda halka zararlar verdiği ve Mısır muharebesinde bir işe yaramadığı ortada olduğu ve geri Rakka'ya gitmeyip Konya'ya doğru ilerlemeye niyet ettiği bilgisi edinilmiştir. Paşa'nın vardığı her kasaba ve kazanın ahali külliye perişan olacağından bir an önce yakalanıp başının kesilerek ordü-yı hümâyûna gönderilmesi emredilmiştir. MD 213, s. 76, h. 117.

²⁵⁴ Yücel Özkaya, "Mütesellimlik", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 32 (2006), 203.

görev yerine gitmediklerinde ya da görev mahalline varıncaya kadar geçecek olan sürede bölgeyi yönetmeleri için bir mütesellim ataması yapardı ki mütesellimin anlamı da “bir şeyi teslim alan ve birisinin adına bir görevi yürüten”²⁵⁵ demektir. Bu hususta birçok belge mevcuttur.²⁵⁶ Örneğin 19 Haziran 1779 tarihli bir belgeye göre eskiden Ohri sancağı mutasarrıfı olan Çerkes Hasan Paşa Kayseri sancağına görevlendirilmiştir. Paşa'nın görev yerine varıncaya kadar sancağa bir mütesellim tayin olunması talep edilmiş ve Ayan Zennecizade Ahmed mütesellim olarak atanmıştır.²⁵⁷

Mütesellim tayin edilecek olan kişinin halkı ve sancağı koruyabilecek, vergileri toplayabilecek kabiliyette olması ve halk ile anlaşması gerekiyordu. Aksi durumda görevinden azledilirdi. Örneğin, Karaman eyaletinde 1193 (1779) senesinin Ramazan ayının yirmi üçüncü gününde Selanik ve Kavala sancaklarının eski mutasarrıfı olan Seyyid Hasan Paşa'nın atandığı yere varıncaya kadar eyalete mütesellim olarak Çavuşzade Ahmed tayin edilmiştir. Ancak bahsi geçen kişinin yerel halk ile “*adem-i imtizaclarından*” (uyuşma olmadığından) dolayı yerine yeni bir mütesellim tayin edilmiştir. Söz konusu bölgeye kapucubaşlarından İbrahim Bey mütesellim olarak atanmıştır.²⁵⁸ Bu sorunun benzerlerine Kayseri sancağında da sıkça rastlanılmaktaydı. Kayseri'ye mütesellim olarak atanan Hacı Rüstem Ağa'dan da bu sebepten dolayı istifası istenmiş ve yerine 1764 yılında halk tarafından merkeze yapılan istek doğrultusunda Ayan Zennecizade Seyyid Ahmed atanmıştır.²⁵⁹ Bu örnekten anlaşıldığı üzere mütesellimler ile halk uyuşmak zorundadır; aksi durumda azlediliyordu. Dışarıdan atananların genelde halkın şikâyeti doğrultusunda görevinden el çektirildiği görülmüştür.

Mütesellim olarak atanacak kişinin halkın gözünde bir itibarının olması ve halkı koruyabilecek kabiliyette olması önemli hususlar arasındadır. Örneğin, Kayseri sancağına mütesellim olarak atanan Muhtarbeyzade Emir Ağa tembelliği ve “*adem-i iktidarının*” aşikâr olmasından dolayı görevinden alınmıştır. Yerine Kayseri sakinlerinden Ali Bey atanmıştır.²⁶⁰ Diğer bir örnek ise 1738 yılında Kayseri sancağına tayin edilen mütesellim Salih Bey'in, vilayet ahalisi kendisinden hoşnut ve razı

---

²⁵⁵ Karagöz, “XVIII. Asrın başlarında Kayseri (1700-1730), 151.

²⁵⁶ Karasu tezinde şu dipnotlara değinmiştir: *KŞS* 142, s. 53, *KŞS* 144 s. 17, *KŞS* 145 s. 43. *KŞS* 161 s. 27.

²⁵⁷ *KŞS* 160, s. 4, h. 1.

²⁵⁸ *KŞS* 160, s. 30, h.3.

²⁵⁹ *MD* 164, s.23, h. 81.

²⁶⁰ *KŞS* 169, s. 16, h.38.

olmamasından dolayı şikâyet edilmesi ve bunun sonucunda görevinden azledilmesidir. Azledildikten sonra yerine Ayan Kalaycızâde Mustafa Ağa tayin edilmiştir.²⁶¹

Mütesellimler, sancak beylerinin vekili oldukları için onların sahip oldukları yetkilere haiz idiler ve valinin isteği ile merkezden alınan buyruldu ile atanmaktaydı.²⁶² Vekil olarak seçilen kişi sıradan biri değildir. Kayseri bağlamında incelendiğinde vekil mütesellimlerin bölgenin tanınmış, kudretli ve genelde yerliden kişiler arasından seçildiği söylenebilir ki bu atamalarda ayanların çoğunlukta olduğu görülmektedir.²⁶³ Ayan ailesinden olmayıp sancak dışından kişilerin de mütesellim olarak atandığı görülmüştür. Ayrıca atanan kişi kuvvetli ve hanedan sahibi ise o da kendi yerine bir mütesellim bırakabilirdi. Örneğin, Bozok sancağı mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman Bey'e Kayseri mütesellimliği verilmiştir. Kendisi tayin olduğu sancağa gidemediğinden dolayı 1799 yılının ocak ayının ortalarında yerine adamlarından Ömer'i tayin etmiştir.²⁶⁴

Mütesellimler, halk ile en çok iletişimde olan idarecilerden biriydi. Vergilerin toplanılması, asker temini ve güvenliğin sağlanması gibi halkı doğrudan ilgilendiren birçok hizmetten sorumluydular. 1201/1787 tarihli belgeye göre Kayseri'nin Cafer Bey Mahallesi'nden Hırsız İsmail adlı kişi hakkında mahalle halkı kadıya şikâyette bulunmuştur. Hırsız İsmail'in ahaliye rahat vermeyip mallarını yağmaladığı görülmüştür. Bunun üzere Kayseri mütesellimi Derviş Ağa'nın emriyle söz konusu kişi mahalleden çıkarılmış ve başka bir kazaya sürgün edilmiştir.²⁶⁵

Ayanlar ile yakın bağları olan ve kazaların idaresinden sorumlu *kadılar* ve yardımcıları *naipler* çalışmanın mahiyeti açısından önemli bir diğer yönetici olarak karşımıza çıkmaktadır. Tamamen Osmanlılara ait birim olan "kazanın 16. yüzyıldan itibaren sayıları artmış ve nahiyeler kazanın bir alt birimi haline gelmiştir".²⁶⁶ Bazı akademik eserlerde adli düzen başlığı altında ele alınan kaza birimlerinin hepsi sancağa bağlıdır. Kazaların idari yöneticisi kadı olarak biliniyorsa da 18. yüzyıldan sonra bazı

²⁶¹ Özen Tok, "130 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1151/M. 1738-39) Transkripsiyon ve Değerlendirme" (Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), 371.

²⁶² KŞS 160, s. 137 h.3; "...Kıdvetül emâcid vel-ayân Zennecizade saadetlû es-seyyid Ahmed Ağa tarafımızdan mütesellim nasb ve tayin olunub her bir umûr ve hususumuz ühdesine ihale kılınmağın işbu buyruldu ..."

²⁶³ 1700-1808 yılları arasında Kayseri sancağına atanan mutasarrıf ve mütesellimlerin tablosunu ayanların ekonomik güç kaynaklarının ele alındığı 4. kısımda tablo halinde görebilirsiniz.

²⁶⁴ KŞS 176, s. 24, h. 57.

²⁶⁵ Tufan Gündüz, "1201- 1202 Tarihli 165 Numaralı Kayseri Şer'iyyeye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990), 128.

²⁶⁶ Tuncer Baykara, "Kaza", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25 (Ankara, 2002), 119-120.

kazalarda kadı değil onun vekili olan naipler bulunmaktaydı.²⁶⁷

Klasik dönem kaza biriminde iki önemli görevli bulunurdu. Bunlardan biri kazanın yönetiminden sorumlu olan ve askeri işlerle ilgilenen subaşındır. Diğeri yukarıda da değinildiği gibi kadılardır. Kadılar buldukları yerin yerel yönetim işlerini yürüten ve belediye hizmetlerini denetleyen görevlilerdir. Kadılar “Anadolu ve Rumeli kazaskerinin teklifi ve sultanın onayı ile atanırlardı ve yetkilerini kullanmada bağımsız hareket ederlerdi”²⁶⁸.

Kadıların görev süreleri kısa olmasından dolayı sürekli kadı değişimi oluyordu. Hem görev sürelerinin kısa olması hem de maaşlarının az olması kadıların usulsüz kazanç sağlama yollarına başvurmalarına sebebiyet vermiştir. Kadıların kanuna aykırı davranışlarından halkın şikâyet ettiğine dair örneklere şer’iyye sicillerinde çok sık rastlanılmaktadır. Her ne kadar merkez tarafından kadılara haksızlıkları önlemeleri hususunda fermanlar gönderilse de Anadolu’da bu tür örneklere sıkça rastlanılmaktaydı. Hatta, merkezden gönderilen fermanlarda halktan fazladan bir akçe alınmaması ve bu tip hareketlere başvuracak olan kadıların kadılıktan el çektirileceği vurgulanmasına rağmen²⁶⁹ araştırmanın inceleme dönemine ait belgelerinde kadıların ayanlarla iş birliği içerisinde bulunarak reayadan çeşitli adlarla fazla para toplamayı adet haline getirip eziyet ettiği kayıtlara sıklıkla yansımıştır.

18. yüzyılın başlarında Kayseri’de mahkeme binası olmadığından dolayı kadılar başka birine ait evi mahkeme binası olarak kullanmışlardır.²⁷⁰ 18. yüzyılın sonlarında ise yeri tam olarak tespit edilememiş olsa bile bir mahkeme binasının var olduğu bilinmektedir.²⁷¹ İlerleyen kısımlarda görüleceği üzere ayanların mahkeme sarayına baskın düzenlemeleri ve Kayseri ahalisinin şikâyet ettiği ayanların davalarının Kayseri dışındaki mahkemelerde görülmesini talep etmeleri Kayseri’de mahkemenin var olduğunu göstermektedir.

17. yüzyılda Kayseri’nin “beş yüz akçelik paye ile üçüncü sınıf devriye mevleviyet payesine sahip bir kadı tarafından” idare edildiği ortaya konulmuştur.²⁷²

²⁶⁷ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, (Ankara: Turhan Kitapevi, 1994), 29-30.

²⁶⁸ Mehmet Boztepe, “Osmanlı Devleti’nin Taşra Yönetimi Şekillendiren Merkeziyetçilik Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 36, (Nisan 2013), 7.

²⁶⁹ KŞS 170, s.64 h. 76.

²⁷⁰ Karagöz, “XVIII. Asrın başlarında Kayseri (1700-1730), 168.

²⁷¹ Sezer, “III. Selim Zamanında Kayseri’de Şehir Hayatı”, 19

²⁷² Gündüz, XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri,204

Ancak hem yapılan arşiv taramalarında hem de ikincil kaynaklardan çıkarılan sonuca göre 18. yüzyılda Kayseri’de davalara genelde kadı naipleri bakmıştır. 18. yüzyılda kadılar tayin oldukları görev yerlerine genelde gitmediklerinden olsa gerek yerlerine yolladıkları naibler tarafından işler yürütülmekteydi. Bundan dolayı arşiv belgelerinde “kaza naibi” veyahut “kadı naibi” şeklinde ifadeler ile sıklıkla karşılaşılmıştır.²⁷³ Yapılan bir doktora çalışmasına göre, III. Selim döneminde (1789-1808) Kayseri’de genelde davalarla naiplerin ilgilendiği ortaya konulmuştur.²⁷⁴

Kayseri sancağının idaresinde görevli kethüda yeri, subaşı, alaybeyi, yeniçeri serdarı, müftü gibi birçok idareci bulunmaktaydı ancak tez çalışmasının odak noktası ayanlar olduğu için onlarla sıkı ilişki içerisinde bulunduğu tespit edilen önemli kişilere yer verilmiştir. Ayrıca, konunun bütünlüğünü bozmamak adına burada diğer yöneticiler ele alınmamıştır.

1.3.3. Kayseri Sancağının Nüfus Yapısı ve İskân

Kayseri sancağının nüfusu hususunda yapılan çalışmalara bakıldığında karşımıza net bir tablo çıkmamaktadır. Moğol istilasından önce Kayseri sancağının nüfusunun 40 bin civarında olduğu tespit edilmiştir ancak bu rakamın abartılı olduğu araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir.²⁷⁵ Ronald Jennings’in yaptığı çalışmaya göre h. 905/1500 yılında Kayseri’de 2.287 vergi veren erkek nefer tespit edilmiştir ve bunların %86’sı Müslüman erkeklerden oluşmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise bu rakam yükselip 2,367’ye ulaşmıştır. Bu oran içerisindeki Müslüman nüfusu %81’di. Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonuna kadar Müslüman ve gayrimüslim arasındaki oran aynı şekilde artmıştır. Sultan’ın yönetiminin sonlarında ise Kayseri’de vergi veren nefer sayısı 3,530’a kadar yükselmiştir ki burada da Müslümanların yüzdelik dilimi (%81) aynı kalmıştır. Sultan III. Murad döneminde bu sayı 8,251 (%78’ini Müslüman nüfusu oluşturmaktadır) rakamına ulaşmıştır. Bu da demek oluyor ki bir yüzyıldan daha az bir zaman diliminde vergi veren erkek nüfusu hemen hemen dört katına çıkmıştır. Vergiden muaf olanlar hariç tutularak elde edilmiş

²⁷³ Bu hususta şu çalışmaya da bakılabilir: Gündüz, XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri, 201-211.

²⁷⁴ Sezer, “III. Selim Zamanında Kayseri’de Şehir Hayatı”, 39-40. 18. Yüzyıl boyunca atanan kadı ve naiplerin listesine yapılan şu çalışmalarda görülebilir: Gündüz, XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri, 201-211; Karakaş, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775)”, 126-130; Karagöz, “XVIII. Asrın başlarında Kayseri (1700-1730)”, 164-169.

²⁷⁵ Hüseyin Cömert, *19. Yüzyılda Kayseri* (Kayseri: Mazaka Yayıncılık, 2007), 15.

olan 33.000 nüfus sayısı ile Kayseri, Anadolu şehirleri içerisinde Bursa'dan sonraki en büyük ve kalabalık ikinci şehir olmuştur. 16. yüzyılın sonlarındaki Kayseri şehrini sadece Anadolu değil aynı zamanda birçok Avrupa ve Akdeniz şehri ile kıyaslandığında da oldukça büyük olduğu göze çarpmaktadır.²⁷⁶

17. yüzyılın sonu 18. yüzyılın başlarındaki nüfus tahmini avarız defterlerine göre yapılmıştır. Bunun temel sebebi 17. ve 18. yüzyıllarda tahrir kayıtlarının yapılmamasıdır. Bazı araştırmacılar avarız defterlerine bakarak tahmini bir sonuca ulaşmaya çalışmıştır.²⁷⁷ Ancak avarız haneleri, *vergilendirilebilir yahut fiilen vergilendirilmiş olan haneleri* ifade ettiğinden dolayı zaman içerisinde bir avarız hanesinin gerçek karşılığı değişmiştir ki gerçek avarız hanesinin 4 ile 50 hanesi bir avarız hanesini oluşturabiliyordu.²⁷⁸ Bundan dolayı bulunan sonuçlara şüphe ile yaklaşılmalıdır. Yapılan çalışmalarda Kayseri nüfusunda dalgalanmalar görülse de 18. yüzyıl boyunca Kayseri'nin nüfusunun 20.000'in altında olmadığı; tahmini 20.000 ile 25.000 arasında olduğu söylenebilir.

Kayseri ile ilgili 16. yüzyılın sonlarında yapılan tahrirata göre “Karaman eyaleti içinde, sayısal olarak en fazla gayrimüslim nüfusun bulunduğu sancak Kayseri'ydi.”²⁷⁹ Bunun nedeni bazı araştırmacılar tarafından Kayseri dışında Karaman vilayetinin tüm kazalarında İslamlaşma ve Türkleşmenin tamamlanmış olmasına bağlanmaktadır.²⁸⁰ Yahudilere rastlanılmadığı²⁸¹ Kayseri'de gayrimüslim nüfus içerisinde Ermenilerin oranı Rumlara nazaran daha fazlaydı.²⁸² 17.-18. yüzyılda Kayseri'de Ermeni ve Rumların varlığına rağmen nüfus çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır.

Kale etrafında gelişen Kayseri surlarla çevrilidir. İdari kadronun ikamet ettiği

---

²⁷⁶ Suraiya Faroqhi, *Men of Modest Substance* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 43.

²⁷⁷ Karagöz bu araştırmacılarından birisidir. Her bir avarız hanesinin 10 gerçek hanesi olduğu ve her bir hanede ortalama 5 kişinin yaşadığı hesabına göre Aralık 1701'de 380.5 avarız hane ve toplamda 19.025 kişi iken yüzyılın ortalarına doğru bu rakam 18.850 olarak kaydetmiştir. Mehmet Karagöz, “18. Asrın Başlarında Kayseri” (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1993), 180-181. Ayrıca Muhammet Karakaş da benzer yöntem ile 18. Yüzyılın ikinci yarısına ait nüfusu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. 1751 yılında 332,5 avarız hanesi olarak hesaplanınca 16.625 gerçek nüfus ortaya çıkmaktadır. On yıllık bir dönemden sonra bile toplam nüfusta büyük bir değişiklik kaydedilmemiştir. 1760 yılına ait veriler 16.462 olarak karşımıza çıkmaktadır. Karakaş, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775)”, 214.

²⁷⁸ Halil Sahillioğlu, “Avarız”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4 (İstanbul, 1991), 108-109.

²⁷⁹ Güldüoğlu, “Osmanlı Merkez- Taşra İlişkileri Çerçevesinde XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı”, 26

²⁸⁰ Sonay Keçeoğlu, “Şer'iyye Sicillerine Göre Kayseri'de Gayrimüslimler (1800-1850)” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 26

²⁸¹ Bu konu henüz netliğe ulaşmamıştır ve bazı çalışmalar da Yahudi nüfusun var olabileceği iddia edilmektedir.

²⁸² İpşirli, “Kayseri”, 98.

ve bedestenler, çarşılar, pazar yerleri, hanlar, hamamlar gibi birçok ticari, kültürel ve dini yapılar ile donatıldığı kale, iç ve dış olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Kale, Sivas Kapısı, Meydan Kapısı, Boyacı Kapı, Yeni Kapı ve Kiçi Kapı olmak üzere toplamda beş girişe sahiptir.²⁸³ Kayseri'deki Müslüman ve gayrimüslimlerin yerleşim yerleri ve mahallelere bakıldığında Selçuklu döneminde güvenlik sebebiyle gayrimüslim nüfusun genelde bu surların dışında iskân edilmesi²⁸⁴ Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Zimmiler, genelde şehrin kenar semtlerinde gruplar halinde yaşamışlardır. Ancak, karma mahalleler de mevcuttur. Silaldı, Oduncu, Mermerli, Rumiyan, Kiçikapı, Sayacı, Karabet, Hacet, Tavukçu, Andronik, Enderlük, Vekse, İstefana ve Tomarza mahalleleri ile birlikte Talas ve Erkilet karyelerinde farklı dinlere mensup ahali bir arada yaşamıştır.²⁸⁵

Kayseri'de nüfus yapısında göze çarpan en önemli grup, konar göçer hayat yaşayan aşiretlerdir. Yarı göçebe hayat yaşayan aşiretler, hayvancılık ile uğraştıklarından dolayı yazları hayvanlarını otlatmak için yaylalara çıkar; kışın ise şehir merkezlerine yakın yerlere yerleşirlerdi. Kayseri'deki aşiretlerin bazı üyeleri bu hareketlilik sırasında yerleşik hayat yaşayan ahaliye zararlar verdiklerine dair arşiv kayıtları mevcut olup ilerleyen kısımda ele alınacaktır. Burada ise Kayseri'de etkin olan aşiretlerin iskân ettikleri yerler ve nüfus yapıları hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

18. yüzyılın ikinci yarısında Kayseri sancağında etkin olan en önemli aşiret *Avşarlardır*. Receplü aşiretinin ön planda olduğu bu aşiret, Türkmen taifesinden olup Rakka'ya iskân edilmeye çalışılmıştır ancak kaçarak Kayseri ve Zamantı bölgesine gelmişlerdir. Yüzyıl boyunca şekavet olaylarına karışan bu aşiretin, Kayseri, Elbistan ve Malatya yolunda hakimiyetleri oldukları ve serbest hareket ettikleri bilinmektedir.²⁸⁶ Kayseri'de bulunan bir diğer aşiret, Kayseri'nin İncesu kasabasına iskân edilen *Harameyn Aşireti*'dir. *Yeni-il Türkmenleri* daha çok Kayseri ve Sivas ve çevresine yerleşmiş bir diğer aşirettir. *Akçakoyunlu* aşireti ise Adana'dan Kayseri ve Karaman taraflarına dağılmış bir aşirettir. Bölge halkına zarar verdiklerine dair sıklıkla şikâyet edilen *Rişvan Ekrad Aşireti* Kayseri ve Bozok bölgelerinde ikamet eden bir diğer

---

²⁸³ Ömer Faruk Çakır, "Sivil Toplum Bağlamında Osmanlı Kent Yapısı: Kayseri Örneği" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2015), 30.

²⁸⁴ İpşirli, "Kayseri", 97.

²⁸⁵ Keçeoğlu, "Şer'iyye Sicillerine Göre Kayseri'de Gayrimüslimler, 36.

²⁸⁶ Gündüz, XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri, 244.

aşirettir. Rişvan aşiretinin taşkınlıkları 19. yüzyılda da görülmüştür. Kayseri’de ikamet eden *Pehlivanlı* Aşiretinin üyelerinin bir kısmı Adana bir kısmı Sivas dolaylarında bulunmaktadır. *Kuzugüdenli*, *Karagöz* cemaatleri de Kayseri civarındaki diğer aşiretlerdir. Bunların dışında, Diyarbakır ve Erzurum civarında yaylaya çıkan ancak Kayseri ve civarına kışlak için gelmeye başlayan bazı aşiretlerde mevcuttur. Bunun dışında, Develi tarafında Lekvanik, Lek gibi bazı aşiret ve oymaklarda bulunmaktaydı.²⁸⁷

17 yüzyılda tüm Anadolu’da olduğu gibi Kayseri’de de görülen celali isyanları ve beraberinde gelen eşkıyalık hareketlerinin az da olsa nüfusa tesiri olmuştur. Yarı göçer aşiretlerin bazı üyelerinin de eşkıyalık hareketlerine giriştiklerine dair Kayseri halkının merkeze yaptığı şikayetler sonrası ortaya çıkmıştır. Bu şikayetlerin 18. yüzyıl boyunca devam etmesi nüfus hareketliliğini arttırmıştır. Yapılan tez çalışmaları ve elde edilen arşiv belgeleri doğrultusunda eşkıya ve aşiretlerin baskı ve zulmüne maruz kalan ahalinin yerlerini terk edip başka şehirlere göç ettiği ortaya konulmuştur.

---

²⁸⁷ Karakaş, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775)”, 142-150. Köse, *Kayseri Şehri*, 145-155.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYSERİ AYANLARI VE OLUŞUM SÜRECİNDEKİ FAKTÖRLER

Kayseri ayanlarına odaklanılan bu araştırmanın önceliği merkez- taşra ilişkileri bağlamında ayanlarının rollerine değinmektir. Ayan ailelerinin soy seçereleri hakkında detaylı bilgi vermek hem zaman yetersizliği hem de tezin hacmini aşacağı düşünüldüğünden dolayı bu kısımda hem resmi hem de eşraf ve ileri gelen statüsünde bulunan sancaktaki tüm ayanlar tanıtılarak genel bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Ardından, Kayseri sancağında ayanlığın oluşum ve gelişiminde etkili olan idari, askeri, içtimaî ve iktisadi süreçler ele alınacaktır.

2.1. 18. Yüzyıl Kayseri Sancağında Ayanlık Olgusu

Kayseri sancağı ayanlarını tespit etmek için öncelikle kadı sicilleri detaylı bir şekilde taranmıştır. *Ayan* olarak tabir edilen tüm kişiler not edildikten sonra diğer arşiv kaynakları ışığında genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bunun sonucunda 18. yüzyıl kadı sicillerinde karşılaşılan ayanlar, R. Zens'in ayan tanımından esinlenerek iki farklı grup şeklinde ele alınmıştır. Küçük ayanlar, Ayan Bektaşzade Mehmet²⁸⁸, Ayan Kığılmazzade Seyyid Sadık Efendi²⁸⁹ ve Ayan Beyzade Seyyid Yakup Bey²⁹⁰, Ayan Mollazade Seyyid Osman Efendi,²⁹¹ Ayan Bağçecizade el-Hac Mehmed Efendi²⁹², Ayan Abbas zade es- Seyyid Mehmet Salih Ağa²⁹³; büyük ayan aileleri ise Zennecizadeler, Kalaycıoğulları ve Emirağazadelerdir.²⁹⁴

Zennecizadeler, Kalaycıoğulları, Emir Ağazadeler Kayseri sancağının büyük ayanlarıdır. Devletin resmî belgelerinde doğrudan isimleri zikredilen ayan aileleridir.²⁹⁵

---

²⁸⁸ KŞS 158, s.56, h.115. KŞS 161, s. 52, h.1.; KŞS 173, s. 129, h. 215.

²⁸⁹ KŞS 171, s. 194, h. 261.

²⁹⁰ KŞS 171, s. 241, h.234

²⁹¹ KŞS 172, s. 38, h. 47.

²⁹² KŞS 173, s. 119, h. 142. KŞS 176, h. 33.

²⁹³ KŞS 176, s. 214, h. 2. s. 56, h.124. KŞS 177, s. 125, h.179.

²⁹⁴ KŞS 162, s. 22, h. 57.

²⁹⁵ Ayanlık seçim sisteminde getirilen *sadrazam buyruldu* ile tayin örneğine Kayseri sancağında rastlanılmamıştır. Yapılan değişiklik ile valilerin müdahalelerini önlemek için sadrazam buyrulduğuna geçildiğine dair hatt-ı hümayun sancağa gönderilmiştir. (KŞS 163, s.14, h. 2) Ancak sancak içerisinde söz konusu ayanların buyruldu ile atandıklarına dair herhangi bir arşiv belgesi ile karşılaşılmamıştır. Bu süreç içerisinde eskisi gibi herkesin istediği kişilerin ayan olarak kadı ilamı ile atandıkları bilinmektedir. Ayrıca bakınız: Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, s. 343.

Ayrıca 18. yüzyılın ortalarından itibaren söz konusu ailelerden Emir Ağazadeler ile Zennecizadelerin ayanlık statüsü için birbirleriyle çekişme içerisinde oldukları bilinmektedir.²⁹⁶ Sancağın idaresinde önemli görevleri ifa etmiş olan bu üç aile Zens'in büyük ayan tanımına uymaktadır. Kayseri sancağı ve civarındaki yerlerin vergilerini toplama hakkını elde etmeleri, kapı halkı olarak adlandırılan askeri birliklere sahip olmaları ve merkez-taşra arasında aracı rolü üstlenmelerinden dolayı güçlü ayan aileleri kategorisinde yer almaktadırlar. Çalışma boyunca *Kayseri ayanı...oğlu/zade* şeklinde ifade edilen bu ayanlar, merkezi hükümet tarafından muhatap alınan, sancağın nüfuzlu ve servet sahibi kişileridir. Ayrıca bu üç ayan ailesinin üyeleri belgelerde zaman zaman "*fahru'l ayan*"²⁹⁷ şeklinde geçmektedirler. Bu üç büyük ayan ailesi, şehir veya kasaba ayanından ziyade resmi vazifeli kişilerdir.

Yüzyılın son çeyreğinde karşılaşılan bazı ayanları bu kategoriden ayrı düşünmek gerekir. Örneğin, sancağa ait sicillerde ilk defa şühudul hal listesinde²⁹⁸ karşılaşılan Güpgübzadeler sancağın ileri gelenleri kategorisinde ele alındı. Arşiv kayıtlarında ayan olarak isimleri zikredilen bu ayan ailesi sancağın herhangi bir idari yönetiminde (mütesellim, mutasarrıf vb.) resmi görev almadıkları sadece buldukları bölgenin adli meselelerine müdahil oldukları görülmüştür.²⁹⁹ Zennecizadeler gibi idari atamaları olmayan bu ayan ailesi sadece ekonomik güçlerinin getirdiği nüfuzdan dolayı sancakta etkin olan ayan kategorisinde ele alınmıştır. Ayrıca bu ayan ailesi Zennecizadeler gibi kapı halkına da sahip değildir.

Tezin kapsamında karşılaşılan diğer ayan ailesi Cabbarzadeleri bazı tarihçiler³⁰⁰ ayan olarak ele alırken bazıları hanedan kategorisinde değerlendirmiştir. Yücel Özkaya Cabbarzadeleri "büyük rütbelere almış yerli hanedanlara mensup derebeyi" olarak göstermektedir³⁰¹. Karaosmanoğulları gibi Cabbarzadeleri ayan olarak değerlendirmeyen Özkaya'ya göre ailelerin buldukları sancaklar dışında başka yerlerde de görevleri olduğundan dolayı ayan olmalarının olanaksız olduğunu

²⁹⁶ Arşiv kayıtlarında örnekleri çoktur. Ayrıca bakınız: Yonca Köksal, "Local Intermediaries and Ottoman State Centralization: A Comparison of the Tanzimat Reforms in the Provinces Ankara and Edirne" (Columbia University, Doktora Tezi, 2002), 169.

²⁹⁷ Özellikle Zennecizadelerin hemen hemen tüm fertlerinde görülmektedir.

²⁹⁸ KŞS 179, s. 268, h.499.

²⁹⁹ KŞS 171, s. 186, h. 245. KŞS 176, s. 30, h.2. KŞS 179, s. 136, h. 256. En azından 1700-1808 yılları arasında herhangi bir resmi görevleri olduğu görülmemiştir.

³⁰⁰ Örneğin İsmail Hakkı Uzunçarşılı.

³⁰¹ Yücel Özkaya, "Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar", *Osmanlı*, Cilt 6, ed. Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 171.

vurgulamaktadır.³⁰² Özcan Mert ise doktora tezinde Cabbarzadeleri ayan olarak ele alıp incelemiştir.³⁰³ Çalışma boyunca bahsi geçen tüm ayan aileleri arasında keskin çizgilerle bir kategorileşme/ sınıflandırma yapılmadığından dolayı devletin resmi belgelerinde isimleri geçenler (ister doğrudan hitap edilen resmi ayanlar olsun ister kazada ileri gelenler olsun) ayan kategorisinde değerlendirilip çalışmaya dahil edilmiştir.

Kayseri ayanlarını tespit ettikten sonra ayanlığın sancakta ne zaman ortaya çıktığı sorusuna değinmek gerekmektedir. Kayseri bağlamında ayanlığın ortaya çıkış tarihi ele alındığında, 15. ve 16. yüzyıllarda çok kuvvetli nüfuzları olmasa da “*ayân-ı vilâyet*” olarak adlandırılan gurubun varlığı Kayseri’de mevcuttu. 17. yüzyıldan itibaren ayan ve eşraf sınıfı olarak kayıtlara yansıyan ayanların Kayseri’deki nüfuzu 18. yüzyılda artmıştır ki bunun en önemli göstergesi 1710 senesinde Kayseri’de ayan olarak bulunan Seyyid İshak’ın mutasarrıf naibliğine tayin edilmesi gösterilebilir.³⁰⁴ Hatta, 1125 tarihli (18 Kasım 1713) belgeye göre Kayseri sakinlerinden olan Burhaneddin ve İshak Efendiler ile Mehmet Bey ve Yusuf adlı kişilerin ayanlık iddiasında bulunmaları³⁰⁵ Kayseri sancağında ayanlığın Özkaya’nın kıstas olarak aldığı 1726 tarihinden önce mevcut olduğuna işaret etmektedir.

Kayseri ayanlarının menşe’ilerine bakıldığında genelde tüccar ve asker kökenli oldukları ortaya çıkmaktadır. Bölgenin zengin ve varlıklı aileleri olmalarının yanı sıra Kayseri sancağında ticaret ile uğraşan köklü kişiler olduğu aşikardır. Özellikle Zennecizadelerin esnafılık ile uğraştığı ve tüccar sınıfına ait oldukları son bölümde belgeler ışığında ortaya konulmuştur. Tüccar kimliklerinin yanı sıra Kayseri ayanlarının askeri kökenli oldukları görülmüştür. Örneğin, Kayseri ayanı olan Zennecizadeler ailesinin sicillerde karşımıza çıkan ilk aile üyesi olan Ahmed belgelerde genel olarak ağa olarak geçmekte ve hazırlanan yüksek lisans tezinde Zennecizadelerin kökeninin askeri sınıfa ait olduğu tartışılmıştır.³⁰⁶ Başka bir sicilde söz konusu kişi “...fahruleyen

³⁰² Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık* (Ankara: TTK Yayınevi, 2014), 6.

³⁰³ Özcan Mert, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoulları* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980).

³⁰⁴ Mehmet Karagöz, “18. Asrın Başlarında Kayseri” (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993), 196-198.

³⁰⁵ C. ZB. 59/ 2926, 1125 L 29.

³⁰⁶ Hamit Karasu, “Osmanlı Devleti’nde Ayanlık: Kayseri Sancağı Örneği (1730-1774)” (Yüksek Lisans, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2014), 56-57. Araştırmacı Zennecizade Osman Ağa’nın bir yeniçeri mensubu olduğunu ağa ünvanına bağlamaktadır. Ayrıca ağanın kardeşi Mustafa’nın bir mahkeme kaydı hususundaki belgede kendisinden ağa olarak bahsedilmemesinden yola çıkarak bu ünvanın alelade kullanılmadığını ve özel bir zümreye ait olduğu çıkarımında bulunmuştur. Ayrıca Ağa’nın oğlu es Seyyid-Mehmed Ağa’nın 1768-74 Rus Harbi sırasında nüzul emniyeti sırasında vefat ettikten sonra muhalefatının

Zennecizade *seyyid Ahmed ...*” şeklinde geçmektedir.³⁰⁷

Kayseri ayanları arşiv belgelerinde farklı ünvanlar ile kaydedilmiştir. Bir defterde “...ağa”, diye adlandırılan ayan başka bir defterde “...çelebi” veyahut “...efendi” tabiri ile geçmektedir. Bunun dışında, Kayseri’nin diğer önemli ayan ailesi olan Emiroğullarından Mehmed Emin belgelerde yer yer *çelebi* olarak adlandırılmıştır.³⁰⁸ Ayanların sahip oldukları ünvanlar ile sosyal statülerine dair bilgiler elde etmek mümkündür. Kayseri şer’iyye sicilleri incelendiğinde ayanların geneli *seyyid/sadat* tabirleri ile anılmıştır. Şeyhlik kullanılan bir diğer ünvan olup, *seyyidlik/sadatlık* gibi büyük bir toplumsal nüfuza sahip olmak demektir. Suraiya Faroqhi şeyhliği “*Osmanlı Anadolu’sunda meşru müdafaa aracı*” olarak görmektedir.³⁰⁹ Bu kısa örneklere bakıldığında “ünvan bazlı bir sınıfsal ayrıştırma”³¹⁰ bizlere yanlış sonuçlar verebilir. Ancak, Kayseri özelinde genel bir değerlendirme yapıldığında ayanların nüfuzlu ve servet sahibi kişiler olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Son olarak, Kayseri ayanlarının nasıl seçildiğinin arka planına bakmak gerekmektedir. Yüzyıl içerisinde Kayseri ayanlarının seçim sistemindeki değişikliklerden etkilenmediği görülmüştür. Merkezi hükümet tarafından ayanlık seçiminde birtakım değişiklikler yapıldığına dair ferman suretleri Kayseri kadı sicillerine işlenmiş olmasına rağmen uygulandığına rastlanılmamıştır. Kayseri kazasında vali veyahut sadrazam buyruldu ile atanan herhangi bir ayana rastlanılmamıştır. Sancağın büyük ayanlarından Zennecizadeler, EmirAğazadeler ve Kalaycıoğulları, Kayseri’nin kaza ayanları olup halk tarafından seçilen ve kaza işlerini yürüten ayan aileleri olduğu tespit edilmiştir. Özkaya’nın dediği gibi, Kayseri’nin seçilmiş bu ayan aileleri buyruldu ile atanmayıp eskiden beri halkın isteğine bağlı olarak atanan ayanlardır.³¹¹ Ayrıca, ayanlık resmi bir müessese olmadığından dolayı ayan atamalarının resmî belgeler olan kadı sicillerine kaydedilmemesi doğal bir sonuçtur.

---

tespit edilmesi için Kayseri’ye gönderilen hükümde *mevadd-ı mahsusa-i askeriyeden* sözüyle özel askeri kaidelerini de bu iddiasını desteklemek için kullanmıştır.

³⁰⁷ KŞS 176, s. 79.

³⁰⁸ KŞS 176, s. 183, h.333.

³⁰⁹ Suraiya Faroqhi, *Devletle Başa Çıkmak*, çev. Hamide Koyukan Bejsovec (İstanbul: Alfa Tarih,2010), 83-102.

³¹⁰ Güçlü Tülüveli, “Şeriyeye Sicillerinin Işığı Altında Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri- Reaya Ayrışması Üzerine Bazı Gözlemler”, *Ciepo Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu Bildirileri* (Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004), 769.

³¹¹ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*, 343-344.

Resmi ayan atamalarına dair herhangi bir buyruldu olmamasına karşın mahkemeye kayıtlarına ayanlık hususunda yapılan değişiklikler işlenmiştir. Bir nüshaları Kayseri sancağına gönderilmesine rağmen uygulanmadığına rastlanılmıştır. Örneğin, 1786 yılında çıkarılan ferman ile ayanlığın tamamen kaldırıldığı ve yerine şehir kethüdalığının getirildiği belirtilmiş olup ayanlık iddiasında olanların haklarından gelineceği vurgulanmıştır. Ancak tüm bu uyarılara rağmen Kayseri’de ayanlık iddiasında olanların varlığı mevcut olduğu gibi Zennecizadeler gibi diğer kaza ayanları “*ayan*” olarak kaydedilmeye devam edilmiştir.³¹²

Şehir kethüdalığının Anadolu’nun çoğu yerinde olduğu gibi Kayseri sancağında da yerleşmemesine bakıldığında öne çıkan en önemli sebep Zennecizadeler gibi güçlü ve nüfuzlu ayan ailelerinin varlığı olabilir. Zennecizadelerin bölgedeki konumlarını ve ellerindeki idari görevleri kaybetmemek için sıklıkla mücadele ettikleri bilinmektedir. Ayrıca, kazalarda işlerin aksamasına sebebiyet veren şehir kethüdaların aksine Kayseri ayan ailelerinin daha önce değinildiği gibi öteden beri kazaların gerekli işlerini yerine getirmekteydiler. Diğer bir ifade ile, şehir kethüdalığının uygulanması hususundaki fermanla belirtilen görevlerin hepsini ayan aileleri zaten yapmaktaydı.³¹³

2.2. Kayseri Ayanlarının Aile Tarihlerine Genel Bir Bakış

18. asrın başından beri ayanlığı elde edenler genelde sancağın ileri gelenleri, zengin ve nüfuzlu kimseleriydi. Kadı Burhanettin ve İshak Efendi Kayseri’deki bu önemli ayan ailelerindendi. Kayseri sancağında 1713’te ayanlık iddiasında bulunan Kayseri eski kadısı Burhaneddin ve İshak Efendi’den sonra, 1720’lerden itibaren Kalaycıoğlu Mustafa’nın bölgedeki etkinliğine şahit olunmuştur. Kalaycıoğullarının bilinen ilk kişisi Mustafa Muslu Ağa’dır.

Kalaycıoğullarına dair ilk kayda 1694 senesine ait bir yağma ve isyan hadisesinde rastlanılmıştır. İmparatorluk, Almanya muharebesi için Kayseri’nin ileri

---

³¹² Bunun birçok örneği mevcuttur. Örneğin ferman yollandığı sene içerisinde ve sonrasında mahkeme sicillerine işlenen bir hükümde asker talebinde bulunurken ayan tabiri kullanılmıştır. *KŞS* 167, s. 12, h. 26. Başka bir hükümde Zennecizadeler ve sancağın diğer ayanlarından bizzat bahsedilerek işledikleri bir suçtan dolayı affolunduğu belirtilmiştir. *KŞS* 167, s. 47, h. 80. Sonraki senelere ait sicillerde de ayan tabiri kullanılmıştır. Örneğin: Zennecizade Seyyid Mustafa’nın ayan olarak Karaman eyaleti cizyelerini topladığından bahsedilmiştir. *KŞS* 171, s. 233, h. 282. Görüldüğü üzere ayanlık hüküm sürmeye devam etmiştir.

³¹³ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 351. Özkaya şehir kethüdalığının Anadolu’nun çoğu yerinde tutunamadığını belirtmektedir.

gelenlerinden asker talebinde bulunmuştur. Ancak Gemereklioğlu Mustafa ve Ahmed, Kafir İmam denilen Mustafa ve Deli Hüseyin ve Kalaycıoğlu Mustafa Muslu Ağa gibi birçok isyancı aileler asker talebine muhalefet ederek birtakım silahlı kişiler yardımıyla mahkemeye hücum edip halkı kışkırtmışlardır. Olay, merkeze arz edilmiş ve gönderilen ferman üzerine Kalaycıoğlu Mustafa dahil isyancılar hapsedilerek hadise kapatılmıştır.³¹⁴ Ancak Ağa'nın 1720 yılından sonra sancağa mütesellim olarak atandığı görülmüştür. Kalaycıoğlu Mustafa görevi süresince valiler ile anlaşarak halka kötü davranıp fazladan akçe almıştır. Bu durum, kadı tarafından merkeze bildirilince Ağa, mütesellimlikten el çektirilmiş ve Ağa'nın bir daha mütesellim olmaması emredilmiştir.³¹⁵ Ancak 1734 senesinde tekrardan mütesellimlik makamını elde etmiştir. Kalaycıoğlu'nun yolsuzluklarına devam etmesi sonucu mütesellimlikten azledilmesi hususunda merkezden tekrardan ferman gönderilmiştir.

Kayseri sancağına mütesellim olarak atanan Salih kendi halinde olmayıp sancak halkı kendisinden şikayetçi olması üzerine H.1151 (M. 1738) cemâziyel ahirinin başında Kalaycı-zâde Mustafa Efendi yeniden mütesellim olarak tayin edilmiştir. Kayseri kadısına 4 Şaban 1151 (M. 17 Kasım 1738) tarihinde atandığına dair buyruldu gönderilmiştir.³¹⁶ 1742 senesinde de Kalaycı-zâde Mustafa Efendi'nin sancağa mütesellim olarak atandığını görmekteyiz. Görüldüğü üzere Kalaycızade Mustafa Ağa mütesellimlikten azledilmesine rağmen tekrardan bu makamı ele geçirmiştir. 1742 senesinde vefat eden Kalaycızade Mustafa Ağa'nın bir tereke davasında oğullarının Seyyid İsmail Ağa, Mehmet Ağa, Ömer Ağa ve Abdullah Ağa olduğu belirtilmiştir.³¹⁷

Mustafa Ağa'dan sonra sancakta oğlu Kalaycızade Mehmet Ağa'nın

³¹⁴ Ahmed Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye* (Kayseri Tarihi), çev. Mehmet Palamutoğlu (Kayseri: Kayseri Özel İdaresi Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği, 1987), 141- 142.

³¹⁵ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", *Belleten*, Cilt 168 (Ankara:1978), 675-676.

³¹⁶ Özen Tok, "130 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1151/M. 1738-39) Transkripsiyon ve Değerlendirme" (Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), 392.

"*Medine-i Kayseriyye'de (boş) şeriat-ı garra faziletli semâhatli Efendi hazretleri huzurlarına tahiyat-ı saffiyet ithafıyla ve kıdvetü'l emâcid ve'l âyân Mustafa Ağa zide mecdühü ve mefâhirü'l emâsil vel-akrân kethüdayeri ve yeniçeri zabıtı ve fi'lcümle ayân-ı vilâyet ve iş erleri zide kadruhüm ve kıdvetü'l sikât ve'l mustahfazin Kayseriye kal'esi dizdârı- zide kadruhüm inhâ olunur ki âvâtıf-ı hazret-i cihandâriden 1151 senesi Şabanının dördüncü günü livâ-i Kayseriye tarafına tevcih ve ihsân buyurulubbir çeri cesur ve mütedeyyin mütesellim nasb olunmak lâbudd olduğuna binaen kıdvetü'l emâcid ve'l âyan Kalaycızâde izzetli Mustafa Ağa-zide mecdihü mütesellim nasb ve ta'yin olunmağla buyruldu tahrir ve isdar ile irsal olunmuştur. Bi avnillaâhi Teâlâ vusülünde gerektir ki ber muceb-i emr-i âli zabt ve rabt ve vâki olan mahsulât ve rusumatların ola geldiği üzre ahz ve kabz edüb ve sükkân-ı vilâyetin vâki olan umur-ı hususların muktezayı şer'i kavim üzre tenfiz ve ecir dest-i mezâlimden hıfz ve siyânet eyleyüp muceb-i emr-i âli ve buyruldu ile amel olalar.*"

³¹⁷ KAD 1, s. 5, h. 2-3. Ayrıca, s. 6, h.2.

mütesellimlik görevini elde ettiği görülmektedir. 1749 ve 1750 yılında sancakta mütesellim olarak bulunan Mehmet Ağa'dan sonra Kalaycıoğlu Ahmed Ağa'nın³¹⁸ ismi kayıtlarda geçmektedir. 1774 senesinde Kayseri'de vuku bulan Kanlı Kadioğlu Deli Emir'in içinde olduğu büyük eşkıyalık hareketinin bastırılması için görevlendirilen Çerkez Hasan Paşa eşkıyaların tespit edilmesi hususunda bölgenin ileri gelenleri ve ayanları ile iş birliği içerisinde bulunmuştur. Bunlardan biri de Kalaycıoğlu Ahmed Ağa'dır.³¹⁹ Kalaycızadeler, sancakta hem ayanlık hem de mütesellimlik görevlerini ifa etmişlerdir.

18. yüzyılda Kayseri'de etkin olan bir diğer ayan ailesi Emiroğullarıdır. Yapılan bir çalışmada Emiroğullarından söz edilirken “*sancak eşrafından*”³²⁰ tabiri kullanılmıştır. Zennecizadeler ve Kalaycıoğulları gibi sancakta nüfuzlu olan, vergi toplayan³²¹ ve idari görev üstlenen (mütesellimlik) resmi kaza ayanı olarak tanımlanmıştır. Kayıtlarda geçen ve bilinen ilk üyesi Emir Ağa'dır. Aileye adını veren el-Hac Emir Ağa hakkında 126 numaralı şerhiye sicilinde (24 Eylül 1731 senesinde) kalebedilmesi hususunda bir hüküm bulunmaktadır.³²² Hükümde, Ağa'nın suçuna dair herhangi bir bilgi yoktur ancak Emir Ağa hakkında siciller ve diğer arşiv belgelerinde halktan fazla vergi aldığına dair birçok şikâyete rastlanılmıştır. Hatta Özkaya'ya göre, Emir Ağa vilayet kethüdalarıyla bir olup fukaradan topladığı haksız vergiler ile zengin olmuş ve Kayseri ayanlığını böylece ele geçirmiştir.³²³ 1746 senesinde sancağa mütesellim olarak atanan Emir Ağa hakkında halkın merkeze yolladığı şikâyetlere bakılırsa türlü türlü açgözlülük ve haksız uygulamalarına devam ettiği ve bundan dolayı cezalandırıldığı söylenebilir.

Emir Ağa'nın Samur ve Mustafa Ağa olmak üzere iki oğlu bulunmaktadır. Emir Ağa'dan sonra kayıtlarda ismi geçen ve ailenin sancaktaki konumunu arttıran kişi oğlu Emir Ağazade Mustafa Ağa'dır. Mustafa Ağa, Hasan Paşa ve Cevher Paşa'nın mutasarrıf olduğu 1762 yılında sancağa mütesellim olarak atanmıştır. 1780 ve 1781 yıllarında da mütesellim olarak görev yaptığı görülmüştür. Mustafa Ağa'nın da halktan

³¹⁸ Kalaycıoğlu Mehmet Ağa'nın kardeşi olma ihtimali yüksektir.

³¹⁹ Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye* (Kayseri Tarihi), 152-154.

³²⁰ Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye* (Kayseri Tarihi), 146.

³²¹ KŞS 126, s. 137, h.1. Meyve bahçelerinin iltizamını almıştır. 126 numaralı sicil defterinin taramasını yaparak bana ileten Selma Alkan'a teşekkürü borç bilirim.

³²² KŞS 126, s. 63, h. 3.

³²³ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Doçentlik Tezi (Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları), 115. (Bu eserin farklı tarihlerde yayınlanan 2 baskısından da yararlanılmıştır.)

haksız yere fazladan vergi alarak zulmettiği ve bundan dolayı Kayseri sicilinde “*Kayseri sakinlerinden ve mütegalibe ayanı olan Emirağaoğlu Seyyid Mustafa*” şekliyle kaydedilmiştir. Halkın şikâyeti üzerine ayan Emirağazade'nin Samsun'a kalebind olmasına hüküm verilmiştir. Ceza almasına rağmen ayan, Kirencioğlu Şeyh Ali ve Şahoğlu Ali ve diğer mütegalibe Sabık Alaybeyi Çavuşoğlu Mehmed ve Yeniçeri zümresinden Bağçeçioğlu Feyzi ile iş birliği yaparak kanuna aykırı davranmaya devam etmiştir. Ahali de şikayetlerde bulunmuş ve bölgenin kadısına sürekli arzuhaller yazmıştır.³²⁴ Halkın şikayetinde o sıralar ayan olmak için Emirağazadeler ile mücadele eden diğer bir ayan ailesi Zennecizadelerin desteği olabilir ki söz konusu aile kazada kendisine rakip olabilecek yeni bir gücün ortaya çıkmasını istememektedir.

Bu iki kişi dışında arşiv kaynaklarına yansıyan ailenin bir diğer üyesi ise Mehmed Emin idi. Kayseri'nin önemli ayan ailesi olan Emirağazadelerden Mehmed Emin, belgelerde yer yer *çelebi* olarak adlandırılmıştır.³²⁵ Yüzyılın son çeyreğinde etkin olan bu kişinin ayanlık mücadelesi sürdürdüğü ve ahalden haksız yere vergi aldığı arşiv kayıtlarına yansımıştır. Merkeze yapılan şikayetler devam edince Ağa'nın yakalanması hususunda sancağın mutasarrıfı olan Cabbarzade'den yardım talep dilmiştir.³²⁶ Yakalanmasına rağmen affedilmiş olmalı ki 1803 tarihli sicil kaydında Mehmet Emin Ağa'dan ayan olarak bahsedilmektedir. Söz konusu belgede Ağa'nın mütegalibeden olduğu, vilayet işlerine müdahale ettiği ve ahalden zorla vergi aldığından dolayı hakkından gelinmesi için Cabbarzade'ye ferman yollanmıştır.³²⁷ Belgenin devamında dikkat çekici bir bilgi bulunmaktadır. Ağa'nın ismi “Kayseri sükkânından Şeyh İbrahim et- Tennûri evladından Emirağazade es- Seyyid Mehmed Emin Efendi” şeklinde geçmektedir.³²⁸ Buradan yola çıkıldığında, Güpgübzadeler gibi bu ayan ailesinin de Tennuri Hazretlerinin soyundan geldiği sonucu çıkarılabilir.

18. yüzyıl boyunca Kayseri'de ayan olmak için bazı önemli aileler (Emir Ağazadeler, Kalaycızadeler ve Zennecizadeler) birbirleriyle mücadele içinde bulunmuştur. Emir Ağazadelerin yüzyılın ilk yarısında Kalaycıoğulları ile ayanlık için mücadele ettiği görülmüştür. 1741 yılına ait belge bu duruma örnek gösterilebilir.

---

³²⁴ *AE.SMST.III*, 23 /1553.

³²⁵ *KŞS* 176, s. 183, h.333.

³²⁶ *KŞS* 176, s. 179-180, h. 322.

³²⁷ *KŞS* 179, s. 67, h. 143.

³²⁸ *KŞS* 179, s. 68, h. 143.

Belgede Emiroğulları ile Kalaycıoğullarının ayanlık iddiasında buldukları ifade edilmektedir.³²⁹ Emir Ağazadelerin ayanlık için mücadele ettiği bir diğer önemli aile Zennecizadelerdir. Bu iki ayan ailesinin ayanlık mücadelelerine yüzyılın ikinci yarısından sonra daha çok şahit olunmuştur ve halk da bu iki ayan ailesi arasında kalmıştır.³³⁰

Zennecizadeler 18. yüzyıl boyunca Kayseri sancağında etkin olan bir diğer ayan ailesidir. Zenne “*kadın cinsi, taife-i nisâ, inas*” şeklinde tanımlanmıştır. Kadınlara mahsus giyecekler (kadın ayakkabısı) satan kişi demek olan *zenneci* bu ailenin işi ve mesleği olma ihtimalinden dolayı bu sıfatı kazandığı düşünülmektedir. Bir diğer anlamı ise “orta oyununda kadın kıyafetine giren erkek oyuncu” anlamına gelmektedir.³³¹ Şunu da belirtmekte fayda vardır ki elimizdeki vakfiyelerden Zennecizadelerin ticaret ile uğraştıkları ve merkezi bir pazarda dükkanları olduğundan dolayı zennecinin kadınlara mahsus eşyaları satan anlamına işaret ettiğini düşünmek daha makuldür.

Özkaya, 17. yüzyıla ait şerhiye sicillerinde Zennecizadelere dair herhangi bir hükme ya da bilgiye rastlanılmadığını belirtmektedir.³³² Sicillerde, Zennecizadelerin kuvvetlenmesini sağlayan ve bilinen ilk kişisi Ahmed Ağa’dır. 18. yüzyılın başlarında mukataaların malikane olarak satılmasından sonra Zennecizade Ahmed Enderlik köyünü kendi ailesine katmıştır ve böylece daha da kuvvetlenmişlerdir.³³³ 1723 yılındaki Niğde, Bor, İncesu ve Develi’deki ayanlık iddiasında bulunmasına bakılırsa söz konusu ayan ailesi 1800’lü yılların ilk başlarına kadar devleti uğraştırmıştır.³³⁴

---

³²⁹ Sevda Yıldırım, “133/3 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi, 2011), 217. Belgede, Emiroğulları ile Kalaycıoğullarından davacı oldukları kişiler ile mahkemeleri divan-ı Karaman’da görüleceğinden söz konusu kişilerin Karaman’a gelmeleri emredilmiştir. Aksi durumda merkeze arz ve ilam edilecekleri ve sonunda sıkıntı ile giriftar olacakları kendilerine bildirilmiştir.

³³⁰ İlerleyen kısımlarda bu hususa daha detaylı değinilecektir. Ayanlık çekişmeleri için ayrıca bakınız: Yonca Köksal, “*Local Intermediaries and Ottoman State Centralization: A Comparison of the Tanzimat Reforms in the Provinces Ankara and Edirne*” (Columbia University: Doktora Tezi, 2002), 173.

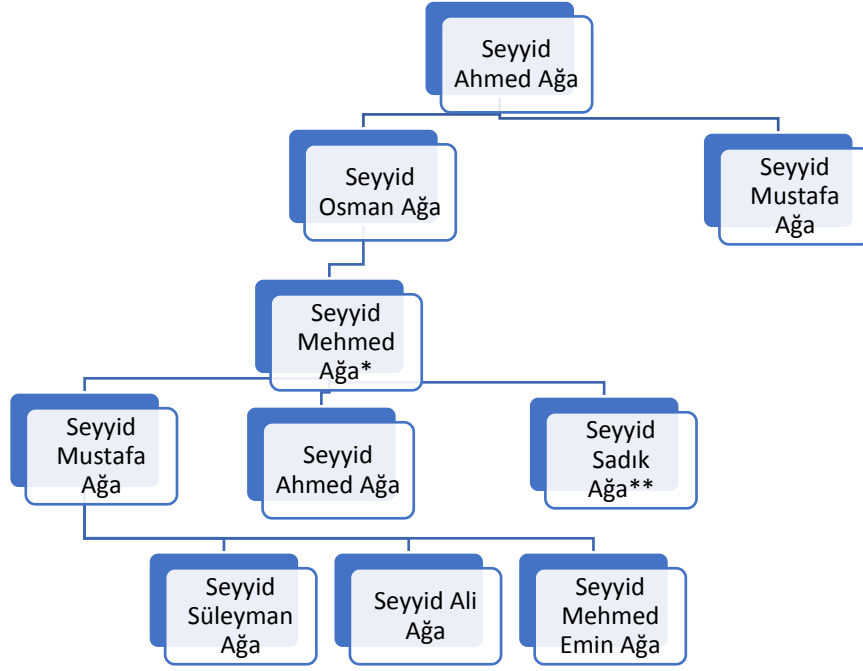
³³¹ Şemsettin Sami, *Kamûs-ı Türkî* (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317), 689.

³³² Özkaya, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Aileler”, 678.

³³³ Özkaya, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Aileler”, 678-79.

³³⁴ Muhammet Karakaş, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayan ve Mütegalibeler”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (Kayseri 1998), 260.

*Malikane hükmünü içeren bir belgede Seyyid Mehmet Ağa’nın Seyyid Ali isminde bir kardeşinden bahsedilmektedir. Ancak yeteri bir bulunmadığından dolayı soy ağacına eklenmemiştir. AE. SMHD. I 93/6449.

Şekil 1. Zennecizadelerin Soyağacı

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ayanlık peşinde koşan ve bunu elde etmek için de mücadeleler veren söz konusu ayan ailesinde Ahmed'den sonra oğulları Osman (1730-1731 yılları arasında) ve Mustafa Kayseri'de mütesellimlik makamını elde etmişlerdir. 1742 yılında Kayseri sancağı mutasarrıfı Murtaza Paşa Van muhafazasında olduğundan dolayı sancağa Zennecizade Seyyid Mustafa mütesellim olarak tayin edilmiştir. Zennecioğulları, 1742 yılında vergi toplanılması, eşkıyaların (Afşar, Karantili aşiretleri eşkıyaları) yakalanarak cezalandırılması gibi birtakım görevlerle görevlendirilmiştir. 1744 tarihli bir davada, mütesellim olarak yine Zennecizade Mütesellim Mustafa Ağa'nın adı geçmekte olduğundan dolayı 1742-1744 yıllarında mütesellimliğin bu ayan ailesinin elinde olduğu sonucu çıkmaktadır.³³⁵ Zennecizade Seyit Mustafa Ağa'nın mütesellimlik makamına atanmasına Kalaycıoğlu karşı çıkmış olmasına rağmen sonuç değişmemiştir ki 1740'larda Kalaycıoğulları eski güç ve nüfuzlarını kaybetmişlerdir.³³⁶

1746 yılına ait bir hükümde “*zennecizade es-seyyid Mehmed Ağa ibn-i es-seyyid*

** KŞS 155 numaralı Kayseri Şerhiye Sicilinin 37. sayfasında Seyyid Ahmed Ağa'nın Seyyid Mehmet Ağa'nın oğlu olduğu belirtilmiştir. İkisinin kardeş olduğu da bir başka hükümde geçmektedir. Bundan dolayı soy ağacında oğlu kategorisine yerleştirilmiştir.

³³⁵ Özkaya, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Aileler”, 677-681.

³³⁶ Özcan Mert, “Kayserili Bir Ayan: Zennecioğlu Seyyit Mehmet Ağa”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (Kayseri: 1998), 324.

*Osman Ağa*³³⁷ diye tabir edilen ailenin bir diğer ferдинin mütesellimliğini görmekteyiz: Zennecizade Mehmet Ağa. Zennecizade Seyyit Mehmet Ağa, babası Osman Ağa ve amcası Mustafa ve dedesi Ahmet Ağa gibi kanuna aykırı girişimlerde bulunmuştur. Zennecizade Seyyit Mehmed Ağa, 1752'den itibaren Kayseri sancağında hem ayan hem de mütesellim olarak bulunmuştur. 1755'te Karaman eyaletinde olan Eşkun mukataası emini Zennecioğlu Seyyit Mehmet idi. İstanbul'da tüccar olan Esiroğlu Mehmet Esat ile Köşk, Ergun ve çevresindeki mukataaları malikane adı altında ortaklaşa edinmişlerdir. 1768-1774 Osmanlı- Rus harbine katılan Zennecioğlu Mehmet Ağa orduda nüzul emniğini yürütürken 1773 yılında vefat etmiştir.³³⁸

Seyyit Mehmet Ağa'dan sonra, Zennecioğlu Seyyit Mustafa Ağa sancağa mütesellim olarak atanmıştır. Mehmed Ağa vefat ettikten sonra kurduğu vakfa mütevellî olarak oğlu Seyyid Mustafa Ağa atanmıştır. Vakfın gelirlerinden sorumlu olan Ağa, babasının konağında oturma hakkına da sahip olarak ailenin nüfuzunu devam ettirmiştir.³³⁹ Mustafa Ağa, sancakta 1768-1771 yıllarında mütesellim olarak bulunmuştur. İki yıl aradan sonra 1773 yılının mart ayında tekrardan mütesellim olarak atanmıştır. 1774 yılında sancağa Vezir Çerkez Hasan Paşa mutasarrıf olarak tayin edilince söz konusu Ağa tekrardan sancağa mütesellim olarak atanmıştır. Mütesellimlik görevini kaybedince Ağa'nın yerine Seyyid Ahmet Ağa mütesellim olarak atanmıştır ve Mustafa Ağa ayanlık yapmaya devam etmiştir. Belgede "... işbu sahibu'l kitap umdetü'l-ayan Zennecizade Seyyid Mustafa Ağa ibn-i Mehmed Ağa mahzarında..." sıfatı ile kullanılarak Ağa'nın sancakta ayan olduğu görülmektedir.³⁴⁰ Görüldüğü üzere Mustafa Ağa da hem mütesellim hem ayan olmuştur. Mütesellimliği kaybedince de sadece ayan olarak sancakta görev almıştır.

Merkez, Seyyid Mehmet Ağa'dan kalan vergi borçlarını tahsil edemediği gibi oğlu Seyyid Mustafa Ağa'dan da alamamıştır. Devlet, Bozok sancağı mutasarrıfından geri kalan borçların müteveffanın oğullarından tahsil edilmesini emretmiştir. Müteveffa Zennecioğlu Seyyid Mustafa'nın 1187 senesine ait zimmetinde kalan 13.500 kuruş borç oğulları Süleyman, Ali ve Mehmed Emin'den taksit ile tahsil edilmeye çalışılmıştır.³⁴¹

³³⁷ Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Aileler", 682.

³³⁸ Mert, "Kayserili Bir Ayan", 325-328.

³³⁹ Hamit Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık: Kayseri Sancağı örneği (1730-1774)" (Yüksek Lisans, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2014), 69.

³⁴⁰ KŞS 155, h.112. Görüntü numarası 22.

³⁴¹ KŞS 171, s. 233, h. 282.

Seyyid Mustafa Ağa'dan sonra sancağa mütesellim olarak Ahmet Ağa'nın atandığı görülmektedir. 1778-79 ve 1783-84 yıllarında mütesellimlik makamını elinde tutan Ahmet Ağa ailenin kuvvetlenmesinde önemli role sahiptir. Ahmed Ağa'dan sonra Kayseri ayanlığını Seyyid Mehmet Sadık Ağa'nın elinde tutmuştur. Mehmed Sadık Ağa'nın Beytü'l mal Eminliği görevini ifa ettiği bilinmektedir.³⁴² Sadece ayan değil, aynı zamanda mütesellim olarak sancakta görev yapmış³⁴³ olan Sadık Ağa merkezin güherçile isteğini de karşılamıştır.³⁴⁴ Merkez tarafından Ağa'ya bizzat hitap edilerek yollanan fermana ailesinin devlete olan borçlarının ödenmesi talep edilmiştir. Ancak kendisinden önceki aile fertleri borçlarını ödemediği gibi kendisi de merkeze yollanması gereken vergileri göndermemiştir. Bunun üzerine merkez tarafından Zennecizadelerde kalan borçların tahsili için Cabbarzade'ye defalarca ferman gönderilmiştir.³⁴⁵ Ancak Zennecizadeler borçlarını ödememekte diretmişlerdir ve merkeze yollanması gereken vergileri yollamayarak servetlerini arttırmışlardır.

Mehmet Sadık Ağa'dan sonra sancakta Zennecizade ailesinden mütesellim olarak birinin atandığı görülmemiştir. Ya dışarıdan birileri ya da sancağın eşraf ve ileri gelenlerinden birileri mütesellim olarak tayin edilmiştir. Zennecizade Sadık Ağa'dan sonra sancakta Seyyid Hacı Ahmed Ağa ayan olarak görev yapmıştır. Zennecizade Seyyit Hacı Ahmed Ağa sicil kayıtlarında “...*fahru'l ayan Zennecizade sey yid Ahmed ...*” tabiri ile geçmektedir.³⁴⁶ 19. yüzyılın başına kadar Zennecizadelerin mütesellimlik görevlerine rastlanılmamıştır ancak Hacı Ahmed Ağa'da sonra gelen Mehmet Sadık Ağa mütesellim vekili olarak kısa bir süreliğine sancakta vekillik yapmıştır.³⁴⁷

19. yüzyıldan itibaren sancaktaki önemi azalan Zennecizadelerin bu tarihten itibaren meclis azalığına getirildiği bilinmektedir. Örneğin Zennecizade Seyyid Mustafa Ağa Tanzimat-1 Hayriye mucibince yapılan seçim sonucu oy çokluğu ile 1841 yılında meclis azalığına tayin edilmiştir. Ancak Güpgübzade Ömer Ağa, İstanbul'a giderek deftere kendi adını yazdırıp Zennecizade'nin azalığını düşürmüştür. Bunun üzerine Mustafa Ağa şikâyette bulunmuştur ve yapılan tahkikat sonucunda Ömer Ağa'nın

---

³⁴² KŞS 174, s. 29. KŞS 176, s. 96, h. 3. Molla Mehmed bin Abdullah'ın bilinen bir varisi olmayınca Beytülmal Emimi Zennecizade Ahmed Ağa tarafından tüm terekesi merkeze gönderilmiştir. KŞS 161, s. 27, h. 2.

³⁴³ KŞS 173, s. 90, h. 125.1210 senesi şevvalin 3. günü.

³⁴⁴ KŞS 173, s. 100, h. 3.

³⁴⁵ KŞS 173, s. 9, h. 7; s. 9 h. 8; KŞS 174, s. 35, h. 54- s. 8, h. 12; s. 6, h. 432.

³⁴⁶ KŞS 176, s. 79.

³⁴⁷ Mert, “Kayserili Bir Ayan”, 329.

azalığı iptal edilmiştir ve Zennecizade'ye meclis azalığından dolayı maaş bağlanmıştır.³⁴⁸

Yukarıdaki ayanların içerisinde Kalaycıoğulları, Zennecizadeler ve Emirağazadeler tez çalışması kapsamında öne çıkan önemli üç ayan ailesidir. Mütesellimlik görevleri için birbirleriyle mücadele içine giren bu üç önemli ailenin mütesellim buyrulduyu ile atandıkları bilinmektedir.³⁴⁹ Buyrulduyu kanunsuz bir şekilde ele geçirip kendi adlarını yazdırarak mütesellim atandıkları da söz konusudur.³⁵⁰ Bu ailelerin sancakta zaman zaman hem ayanlık hem de mütesellimlik yaptıkları bilinmektedir. Resmi arşiv belgelerinde veyahut halkın merkeze yolladığı şikâyet dilekçelerinde söz konusu ailelerden ayan- mütesellim sıfatlarının birlikte kullanıldığından dolayı bu görevleri birlikte ifa ettikleri söylenebilir. Bu üç ailenin idari görevlerinden istifade ederek sancaktaki suiistimal ve soygunları yüzyıl boyunca görülmüştür. Merkezin bu ailelerden özellikle Zennecizadelerden yardım istemek zorunda kalışı ayanların daha da kuvvetlenmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca mütesellimlik gibi idari görevlerin babadan- oğula geçişi uzun yıllar boyunca sancakta hüküm sürmelerine sebebiyet vermiştir ki Zennecizadeler bu durumun en güzel örneğidir.

Kayseri sancağında önemli bir yer edinen bir diğer ayan ailesi Yozgat, Bozok, Ankara, Kayseri ve Çankırı gibi geniş bir alana hâkim olan Cabbarzadelerdir. Yücel Özkaya'nın büyük hanedanların arasında gördüğü Cabbarzadelerden Mustafa Bey, 1773 yılında Kayseri'ye Zennecioğlu Mustafa'nın yerine mütesellim olarak tayin edilmiştir. Çapanoğulları ya da Çapar oğulları³⁵¹ Anadolu'nun eski ve köklü ailelerindedir ve ailenin ilk bilinen siması Ahmed Bey'dir. Devletin isteklerine cevap veren Bozok malikanesi sahibi Ahmed Bey 1744 tarihinden itibaren belgelerde Bozok mütesellimi olarak geçmektedir. Devletin verdiği vazifeleri³⁵² ifa ettiğinden dolayı 1745 yılında kendisine "*Dergâh-ı mü'alla kapıcıbaşılığı*" payesi tevcih edilmiştir. Zaman içerisinde

---

³⁴⁸ C. DH. 269/13412.

³⁴⁹ Bu hususta detaylı bilgi için bakınız: İnalçık, "Centralization and Decentralization", 31-33.

³⁵⁰ Karakaş, "Ayan ve Müteğallibeler", 261.

³⁵¹ Vesikalarda bu aile Cabbarzadeler- Çapanoğulları-Capparzadeler veyahut Çaparoğlu olarak geçmektedir. Özkaya, Çaparzade Ahmed'in babası 1704 senesinde Çapar Koca Ömer'in mezar kitabesinde Çapar tabiri geçtiğinden dolayı ailenin asıl ünvanını Çapar olarak kaydetmiştir. Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", 701. Çalışma boyunca bu ayan ailesi Cabbarzade şeklinde ifade edilecektir.

³⁵² Örneğin İstanbul'daki et sıkıntısının giderilmesine yardımcı olmuştur. McGowan, "Ayanlar Çağı", 794.

kendisine Sivas valiliği ve Çorum ile Ankara sancağı da arpalık olarak verilmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra Cabbarzadelerden gelen şikayetler artmıştır. Ahmed Bey, devlete kafa tutmaya başlayınca 1765 yılında idamına karar verilmiştir.³⁵³

Ahmed Bey'den sonra yerine oğlu Mustafa Bey geçmiştir. Eşkîyalar ile mücadelesinden dolayı kendisine 1768 yılı başlarında tekrardan Bozok Sancağı mütesellimliği tevcih edilmiştir. Sivas'ta artan eşkıyalık ve mütegalibelik olaylarından dolayı kendisi yerine bir vekil bırakarak Sivas mütesellimliğini üstlenmiştir. 1774 savaşında orduda göstermiş olduğu yararlılıktan dolayı ailenin şansı açılmış olup nüfuzu Orta Anadolu'ya yayılmıştır. 1776-1796 yılları arasında Caniklizadeler ile Cabbarzadeler arasında büyük bir çekişme olmuştur ki bu mücadeleyi en sonunda Cabbarzadeler kazanmıştır. Bozok mutasarrıflığı ve Yeni-il Hassı Voyvodalıği görevlerinin yanında 1773 yılında Zennecizade Mustafa'nın yerine Kayseri mütesellimliğine tayin edilmiştir. Aynı yıl içerisinde Sivas mütesellimliği görevini de üstlenmiştir. Bu yerlere hep kendi vekillerini göndermiştir. 1775 yılında tekrardan Kayseri mütesellimliği görevine atanmıştır. Gittikçe kuvvetlenen Mustafa Bey bir yandan aşiretlerin iskân sorunları ile uğraşmış bir yandan da mütesellimlerin bölgedeki yolsuzlukları ile mücadele etmiştir. Artan güç ve kudretin sonunda babası gibi öldürülmüştür. Ağanın ölümü kötü muamelede bulunduğu kendi köleleri tarafından olmuştur.³⁵⁴

Mustafa Bey, ölünce yerine kardeşi Süleyman Bey geçmiştir ki 1786 yılına kadar kardeşinden kalan borçları devlete ödemesinin yanı sıra devletin kendisine vermiş olduğu görevleri de layıkıyla ifa etmiştir. Süleyman bey kardeşi gibi bölgedeki eşkıyaların ve aşiretlerin çıkardığı problemlerle uzun süre uğraşmak zorunda kalmıştır. Orduya asker temininde ve askeri giderlerin karşılanmasında büyük çabaları olmuştur. Devlet tarafından kendisine tevcih edilen mütesellimlik makamları ve arpalık sancaklarından dolayı Orta Anadolu'daki kuvvetini ve gücünü artıran Süleyman Bey'e mütesellimlerin atanması hususunda bile danışılmaya başlanmıştır. 1807-1808 Sened-i İttifak için İstanbul'da toplanan ayanların içerisinde Cabbarzade Süleyman Bey ve oğlu da bulunmaktaydı. 1813 yılında da vefat etmiştir.³⁵⁵

---

³⁵³ Yücel Özkaya, "Anadolu'daki Büyük Hanedanlıklar", *Belleten*, Cilt LVI- Sayı 217 (Aralık, 1992), 810-812.

³⁵⁴ Özkaya, "Anadolu'daki Büyük Hanedanlıklar", 812-816.

³⁵⁵ Özkaya, "Anadolu'daki Büyük Hanedanlıklar", 817- 830.

Yüzyılın son çeyreğine doğru belgelerde başka ayan aileleri ile karşılaşmıştır ki bunlardan en önemlilerinden birisi *Güpgübzâdeler*dir. 18. yüzyılın son çeyreğinden sonra karşımıza çıkan bu ayan ailesi hakkında detaylı bilgi maalesef yoktur. Sicillerde *Güpgübzâde el-Hac Ebubekir Ağa* ve kardeşi *Güpgübzade Hacı Mustafa Ağa* ayan olarak zikredilmektedir.

1802 tarihli *Güpgübzâde* vakfiyesinde Ebubekir Ağa, el-Hâc Ömer Ağa'nın oğlu el-Hâc Musa'nın oğlu Mehmed Ağa'nın oğlu olarak tanıtılmıştır.³⁵⁶ Vakfiyede edinilen diğer önemli bilgi ailenin kendilerini eş- Şeyh İbrahim et- Tennûrî hazretlerinin ahfadından saymalarındadır. Vakfiye de yer alan şu sözlerden “*es-Seyyid el-Hâc Ebubekir Ağa ibn-i Mehmed Ağa ibn-i el-Hâc Musa ibn-i el-Hâc Ömer Ağa eş-şehîr bi-elsineti'n-nâs Güpgübzâde min ahfâd-ı kutbu'l-aktâb şems-i semâ-i velâyet ve mihr-i burc-ı kerâmet eş-Şeyh İbrahim et-Tennûrî nasarahû fî hâlihî ve kâlihî ve yessir cemî'a âmâlihî hâl-i hayâtında...*”³⁵⁷ ailenin kendilerini eş- Şeyh İbrahim et- Tennûrî hazretlerinin ahfadından saydıkları söylenebilir.

Güpgübzâdeler, davaların şühudu'l-hal kısımlarında isimleri sık sık geçmekte olup eşraf ve ileri gelenler arasında önemli bir mevkide bulunmaktadırlar. Arşiv defterlerinde ilk defa 171 numaralı sicilde (1795 senesi) bir mülk anlaşmazlığı davasında şühûdu'l hal kısmında *fahrû'l sadat Güpgübzâde Ebubekir Ağa* olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁵⁸ Kendilerini Tennûrî soyundan saydıklarından dolayı Ağa'nın adı çoğu belgede *sadat* olarak karşımıza çıkması şaşırılacak bir tabir değildir. Ağa'nın ismine birkaç mahkeme olaylarında da rastlanılmaktadır. Örneğin *Güpgübzâde* ayan tarafından Araba pazarındaki dükkanlardan alınan icare-i zemin vergisi davasında “*Fahru'l ayan Güpgübzâde es-seyyid el Hac Ebubekir Ağa muhzırında ikrar ve itiraf edip...*”³⁵⁹ şeklinde ismi zikredilmiştir. Ayan, *seyyid* soyundan olduğundan dolayı burada *seyyid* tabiri ile tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra, Cabbarzade'ye yazılan bir hükümde *Güpgübzâdeler* başta olmak üzere bazı kimselerin zimmetlerinde olan alacağın tahsili hususunda tekrar bu Ağa'nın ismi ile karşılaşmıştır.³⁶⁰ *Güpgübzâdeler*in en bilinen bu üyesi dışında sicillerde karşılaşılan diğer aile üyeleri *Güpgübzâde es- Seyyid İbrahim*

³⁵⁶ KŞS 179, s. 17.

³⁵⁷ KŞS 179, s. 17.

³⁵⁸ KŞS 171, s. 240, h. 291.

³⁵⁹ KŞS 180, s.75, h. 125. İcare-i zemin vergisi arazi üzerindeki binalardan alınan vergi türüdür.

³⁶⁰ KŞS 176, s. 30, h. 2.

Ağa³⁶¹, *Güpgübzâde seyyid Hacı Mustafa Ağa* (Güpgübzâde es- Seyyid Hacı Ebubekir Ağa'nın küçük kardeşidir) ve *Güpgübzâde Ömer Ağa*³⁶² idi.

18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sicillerde adı geçen başka ayanlar da mevcuttur. Bektaşzade Seyyid Mehmed³⁶³, Kığılmazzade seyyid Sadık Efendi,³⁶⁴ Beyzade Seyyid Yakup Bey³⁶⁵, Ayan Mollazade Seyyid Osman Efendi,³⁶⁶ ayan Bağçecizade el-hac Mehmed Efendi³⁶⁷, fahru'l ayan Abbaszade es- Seyyid Mehmet Salih Ağa³⁶⁸ gibi ayanlar genelde kadı hükümlerinin şühudu'l hal kısımlarında karşımıza çıkan ayanlardır.

Bağçecizade (veyahut *Bahçecizade*) ayan ailesi Kayseri'de 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra karşılaşılan önemli ayan ailesidir. Daha çok 19. yüzyılda etkin olan bu ayan ailesinin fertleri halen Kayseri'de varlığını sürdürmektedir. Bu ayan ailesine kayıtlarda ilk olarak 1774 yılında karşılaşılmıştır. Kanlı Kadioğlu Deli Emir vukuatının bastırılması için görevlendirilen Çerkez Hasan Paşa, ayanlar ile iş birliği yapmıştır. Firar eden eşkıyaların isimlerinin tespiti için memleketin ayan ve ileri gelenlerinden yardım talep edilmiştir. Bu ailelerden biri de Bağçecizade Kasım Efendi oğlu Feyzullah Efendi'dir.³⁶⁹ Ayrıca, 1787 senesinde Rusya ve Nemçe seferi için merkezin asker talebinde bulunduğu Kayseri ileri gelenlerinin arasında Bahçecizade Feyzullah Efendi'nin de ismi zikredilmiştir.³⁷⁰

Kadı sicillerinde adli vakalarda³⁷¹ şahitler kısmında ismi zikredilen bir diğer ayan ailesi *Bektaşzadeler*dir. Bağçecioğulları gibi Kanlı Kadioğlu eşkıya hadisesinin bastırılmasından sonra firar eden eşkıyaların yakalanması için görevlendirilen ayan aileleri içerisinde Bektaşzade Mehmet Ağa'nın ismi geçmektedir. Aynı şekilde 1787 senesinde Avusturya- Rusya muharebelerine gönderilmek üzere asker sevkiyatında

---

³⁶¹ KŞS 179, s. 268, h. 499. Bir davanın şahitler kısmında ismi zikredilmiştir.

³⁶² KŞS 179, s. 278, h. 508. Şahitler bölümünde isimleri geçmektedir.

³⁶³ KŞS 158, s.56, h.115. KŞS 161, s. 52, h.1.; KŞS 173, s. 129, h. 215. Bektaşzade Seyyid Mehmed Ağa'dan sonra oğlu Bektaş Seyyid Feyzi gelmiştir.

³⁶⁴ KŞS 171, s. 194, h. 261.

³⁶⁵ KŞS 171, s. 241, h.234

³⁶⁶ KŞS 172, s. 38, h. 47.

³⁶⁷ KŞS 173, s. 119, h. 142. KŞS 176, h. 33.

³⁶⁸ KŞS 176, s. 214, h. 2. s. 56, h.124. KŞS 177, s. 125, h.179.

³⁶⁹ Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye* (Kayseri Tarihi), 152-154.

³⁷⁰ Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye* (Kayseri Tarihi), 156-157.

³⁷¹ KŞS 179, s. 30, h.70. KŞS 164, s. 59, h.1. Bu hükümde bir yaralama hadisesinde Ayan Bektaşzade Seyyid Mehmet Ağa'nın da ismi geçmektedir. Sadece adli vakalar değil; evlilik ile ilgili hükümlerde de şahitler kısmında isimleri görülmektedir. Bakınız: KŞS 161, s. 52, h. 1.

asker talep edilen eşraf ve ayan ailelerinden biri de bu aile idi.³⁷² Bunların yanı sıra bazı kanuna aykırı olaylarda kaza ayanları ile Bektaşzadelerin iş birliği içerisinde oldukları bilinmektedir.³⁷³ Bazı kimselerin zimmetlerinde olan alacağın tahsili hususunda Cabbarzade'nin görevlendirildiği hükümde gene bu ailenin ismine rastlanılmaktadır. Bu aileden de belli bir miktar gurunun tahsil edilmesi gerektiği belirtilmektedir.³⁷⁴ 1799 senesinde Fransa ile yapılan savaş için Cabbarzade'ye yazılan emri şerifte Kayseri sancağı sakinlerinden olan Bektaşzade Mehmet gibi bazı ayan ailelerinden servet ve yesardan olmalarından dolayı asker talebinde bulunulmuştur.³⁷⁵ Bektaşzadelerin ismi kendilerine ait olan bir muhallefat kaydında karşımıza tekrardan çıkmıştır. Vefat eden Bektaşzade Mehmed Ağa'nın veraseti olarak zevcesi Fatma binti Osman Ağa ile oğlu Derviş Ağa'nın ismi zikredilmiştir.³⁷⁶

18. yüzyılda Kayseri sancağında etkin olan ve eşraf kategorisindeki bir diğer ayan ailesi *Kığlamazzadelerdir*. *Ağır, oturaklı* anlamındaki Kığlamaz sıfatı ailenin ünvanıdır. Ailenin bilinen üyeleri Hacı Abdi Kığlamazzade, Kığlamazzade Seyyid Mahmud Ağa, Kığlamaz Seyyid Ağadır. Söz konusu kişilerden bazılarının isimleri Gübgüpzade vakfiyesinde de geçmektedir. Gübgüpzade vakfiyesinde vakfedilen bazı mülklerin yerleri Kığlamazzadelerin mülkleri üzerinden tarif edilmiştir. Vakfiyeye göre, bu ailenin Kayseri'nin önemli çarşılarında mülkleri bulunmaktadır. Bundan dolayı ailenin ticarete aktif olduğu söylenebilir. Ayrıca, vakfiyedeki bilgiye göre Gübgüpzadelerin, Kığlamazzadeler ile ortak bir tarlası bulunmaktadır.³⁷⁷

Kadı sicillerinde şahitler kısmında karşılaşılan küçük ayanlardan bir diğeri de Mollazadelerdir. Kayıtlarda rastlanılan aile üyesi Mollazade Hacı Osman Efendi'dir. Zennecizadelere ait olan vakfiyenin şühudul hal kısmında ismine rastlanılan Osman Efendi'nin Gübgüpzade vakfiyesine göre çarşıda dükkanları bulunmaktadır. Bir diğer ayan ailesi Abbaszadelerdir. Fahu'l ayan Abbaszade es- Seyyid Mehmet Salih Ağa'ya adli bir vakada şühudul hal kısmında rastlanılmıştır. Ailenin bilinen üyesi Abbaszade Mehmet Sadık Kayseri sancağına 1792- 94 yılları arasında mütesellim olarak atanmıştır. Kayseri'de meydana gelen bir yağma hadisesinde kazanın ayanları ve ileri gelenlerin

---

³⁷² Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye* (Kayseri Tarihi), 152-156.

³⁷³ KŞS 175, s. 69, h. 2. Bu hükme göre Mehmet isimli kişinin öldürülmesi hususunda Bektaşoğlu Mehmet'in ayanlarla iş birliği içerisinde olduğu belirtilmektedir.

³⁷⁴ KŞS 176, s. 30, h. 2.

³⁷⁵ KŞS 176, s.45, h.3.

³⁷⁶ KŞS 179, s. 211, h. 387. Belge çok silinik olduğundan dolayı detaylı olarak okunamamıştır.

³⁷⁷ KŞS 179, s. 17-20.

birlikte hareket ettiği görülmüştür. İş birliği yapanların arasında bu ailenin de ismi geçmektedir.³⁷⁸ Görüldüğü üzere küçük ayan kategorisinde değerlendirilen bu ayan ailelerinin Zennecizadeler, Kalaycıoğulları ve Emirağazadeler ile iş birliği içerisinde oldukları ve hatta ekonomik kaynaklarda da ortak oldukları görülmektedir. Zens'in de vurguladığı gibi bu küçük ayanlar, büyük ayanları desteklemektedir. Ayrıca küçük ayanlar, büyük ayanlar gibi sancağın tüm yerlerinde etkin ve nüfuzlu değildir.

2.3. Kayseri Sancağında Ayanlığın Oluşum Sürecine Etki Eden İdari, Askeri, İçtimaî ve İktisadi Gelişmeler

16. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorluk sınırlarında meydana gelen önemli gelişmeler merkez ve taşra yapısını derinden etkilemiştir. Toprak sistemindeki dönüşümlerin beraberinde gelen askeri yenilikler ayanların taşrada güçlenmesine sebebiyet vermiştir. Uzun süren savaşların ve ekonomik bunalımın sonucunda taşrada meydana gelen toplumsal ve idari düzendeki çözümler de ayanlığın kuvvetlenmesinde önemli etkiye sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir yer edinen ayanların yükselişini ve merkez ile ilişkilerini açıklayabilmenin temelinde bu değişimler yatmaktadır. Bu bölümde, söz konusu faktörlerin Kayseri sancağı ayanlarının güçlenmesindeki etkileri analiz edilmeye çalışılacaktır.

2.3.1. İdari Alandaki Değişimler

16. yüzyıldan itibaren imparatorluk sınırlarında bir takım idari değişiklikler meydana gelmiştir. Taşrada yönetim sahibi olan valilerin uyguladıkları kanuna aykırı hareketler sonucu merkez tarafından yetkileri kısıtlanmaya çalışılmıştır. Valilerin birtakım vazifelerini muhassıl, voyvoda, mütesellim ve mültezim gibi çeşitli idari görevleri üstlenen bölgenin ayanları yerine getirmeye başlamıştır. Anadolu başta olmak üzere imparatorlukta bazı ayan aileleri voyvodalık veyahut muhassıllık görevini üstlenerek güç kazanmıştır.³⁷⁹ Fakat, Kayseri sancağında voyvodalık veyahut muhassıllık görevini ifa eden ayan ailelerine rastlanılmamıştır. Bilindiği üzere, Anadolu'daki sancaklarda mütesellim, voyvoda veyahut muhassıl gibi memurlar

---

³⁷⁸ KŞS 176, s. 56, h.124.

³⁷⁹ Örneğin Antakya sancağındaki ayanlar, Mentеше sancağındaki Tavaslızadeler, Manisa ve çevresindeki Karaosmanoğulları gibi bazı ayan aileleri voyvodalık görevini üstlenerek güç kazanmıştır. Ayrıca, "Caniklizadeler Canik Muhassıllığını, Çabbarzadeler Bozok Voyvodalığını, Rışvanzadeler ise Malatya Voyvodalığı" görevini uzun süre ellerinde tutmuşlardır. Karasu, "Ayanlık," 97.

istihdam edilmiştir. Kayseri gibi sancaklarda mutasarrıf ve mütesellim; Bozok, Tokad gibi sancaklarda voyvoda ve Aydın, Saruhan gibi sancaklarda ise muhassıllık yaygınlık kazanmıştı.³⁸⁰ “Voyvodayı vergi tahsildarlığı açısından muhassıl ve mütesellimden ayıran temel fark onun sadece tımar, zeamet ve yüksek askeri zümreye ait hasların değil aynı zamanda merkezi hazineye ait vergilerin ve vakıf gelirlerinin tahsilini de üstlenebilmesidir.”³⁸¹ Ancak, Kayseri sancağı hâss-ı hümâyûn haline dönüştürülen bölge olmadığından dolayı mutasarrıf ve onların vekili mütesellimler ile yönetilmekteydi. Bunun yanı sıra, Kayseri’de mütesellimlerin yaygınlık kazanmasında sancağın arpalık olarak tevcih edilmesinin önemi büyüktür.³⁸² Ayrıca, belgelerde taşra yöneticilerinin “*vüzerâ ve mîrmîran(beylerbeyi), ümerâ (sancakbeyi), mütesellim ve voyvoda*” şeklinde sıralandığını da belirtmek gerekir.³⁸³

Merkezde oturan paşalar ve vezirler gibi birçok üst rütbeli kişiler arpalık olarak kendilerine verilen sancağa gitmeyip yerlerine bölgenin ayanlarını mütesellim olarak atamışlardır. Sancakların işleri artık atadıkları vekiller tarafından yürütülmekteydi. Ya da atadıkları sancağa varıncaya kadar geçen süre zarfında işlerin yürütülmesi için bir mütesellim atanmaktaydı. Kayseri sicillerinde vali veya sancakbeyi atadıkları görev yerine varıncaya kadar geçecek olan sürede bölgeyi yönetmeleri için bir mütesellim atanması hususunda birçok belge mevcuttur.³⁸⁴ Bunların yanı sıra, sancakbeylerinin savaş için bölgeden ayrılması durumunda da yine yerlerine mütesellimler bakmaktaydı. Şunu belirtmek gerekir ki Kayseri sancağındaki valilerin sık sık sancaktan ayrılması veyahut merkezi hükümet tarafından verilen görevler ile meşgul olmalarından dolayı mütesellimler her zaman ön planda olmuştur.

18. yüzyılda imparatorluk genelinde sancak mutasarrıfları çok sık değişmekteydi. Tayin ve azillerin çok sık olması ayanların kuvvetlenmesinde ayrı bir önem kazanmaktaydı. Örneğin Kayseri sancağında 1169- 1206 (1756-1792) yılları arasında toplamda altmış vali değişmiştir.1178(1764-1765)- 1182(1768-1769)- 1189(1775-1776) yıllarında senede üçer defa ve 1193 (1779-1780) senesinde ise dört kez vali değişikliği meydana gelmiştir. Merkezden yola çıkan bir valinin Kayseri

---

³⁸⁰ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*, 20-22. Özkaya, çalışmasında sancakların muhassıl, voyvoda, mütesellim ile *idare* olduğuna vurgu yapmaktadır. Bazı araştırmacılar da Özkaya’nın kullandığı tabirin benzerini kullanmıştır. Ancak bu kişiler vergi toplama ile mükelleflerdi.

³⁸¹ Erol Özvar, “Voyvoda”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 43 (İstanbul: 2013), 129.

³⁸² Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*, 21-22.

³⁸³ İnalçık, “Centralization and Decentralization”, 36.

³⁸⁴ Karasu tezinde şu dipnotlara değinmiştir: KŞS 142 s. 53, KŞS 144 s. 17, KŞS 145 s. 43. KŞS 16 s. 27.

sancağına ulaşma süresi hesaba katıldığında yılda dört kez değişikliğin olduğu sancakta mütesellimlik görevini ifa eden ayanların nasıl bir güce sahip oldukları daha iyi anlaşılmaktadır. 36 yıllık bir sürede bu kadar çok vali değişikliğinin olduğu sancakta ayanların doğan otorite boşluğundan faydalanarak daha da kuvvetlenmeleri doğal bir sonuçtur.³⁸⁵

Mütesellimler, sancak beylerin vekili oldukları için onların sahip oldukları yetkilere haiz idiler ve valinin isteği ile merkezden alınan buyruldu ile atanmaktaydılar.³⁸⁶ Vekil olarak seçilen kişi herhangi sıradan biri değildi. Kayseri bağlamında incelendiğinde vekil mütesellimler bölgenin tanınmış, kudretli ve genelde yerliden kişiler arasından seçilirdi. Böylece, mutasarrıf vekili anlamındaki mütesellimlik makamına atanan ayanlar toplumsal bir nüfuza sahip olurdu.

Mütesellimlik makamının getirdiği toplumsal nüfuzun yanında ekonomik ayrıcalıkları olduğu iddia edilmektedir. İmparatorluk sınırları içerisindeki bazı mütesellimlerin bu görevleri karşılığında “mütesellimlik şehriyesi” adı altında maaş aldıklarını vurgulayan Şimşek’e göre “sancağın iktisadi kaynakları ve yapısının”³⁸⁷ bu hususta önemli kriterler olduğunu belirtmektedir. Şehriye adı altında ödenen aylık maaşların farklılık göstermesinin nedenini ise sancakların vergi gelirlerinin çeşitli olmasına bağlamaktadır. Bundan dolayı maaş alan bazı mütesellimlerin aylıkları da farklı miktardaydı.³⁸⁸ Ekonomik artısından dolayı bu makamı elde eden ayanlar iktisadi açıdan güçlenmişlerdir. Son bölümde bu konuya daha detaylı değinilmiştir.

Anadolu’da mütesellimlik makamı güç kazanınca bu görevi elde etmek için ayanlar arasında 18. yüzyılda ciddi mücadeleler başlamıştır. İleri gelenler mütesellimlik makamını ele geçirmek için şiddetli bir kavga ve rekabete girişmişlerdir. Rüşvet, entrika ve güç kullanmalarının yanı sıra kendi yanlarına topluluklar da çekmeye çalışmışlardır.

---

³⁸⁵ *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi Merkez ve Taşra Yönetimi 1756-1792, 16 Numaralı Tahvil Defteri* (İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2019), 187-190. Ayrıca bakınız: 4. Bölümde hazırlanan mütesellim – mutasarrıf atama tablosunda detaylı bilgi mevcuttur. Vali atamalarındaki sık değişikliklerin ayanların güçlenmesine yol açtığına dair benzer yorumlamalar için bakınız: Yılmaz Kurt “*XVIII. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi Merkez ve Taşra Yönetimi 1756-1792*” kitap değerlendirmesi.

³⁸⁶ KŞS 160, s. 137 h.3; “...Kıdvetül emâcid vel-ayân Zennecizade saadetlû es-seyyid Ahmed Ağa tarafımızdan mütesellim nasb ve tayin olunub her bir umûr ve hususumuz ühdesine ihale kılınmağın işbu buyruldu ...”

³⁸⁷ Fatma Şimşek, “Anadolu Sancaklarında Mütesellimlik Kurumu” (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi SBE, Antalya, 2010), 66. Diğer bir ifade ile “mütesellimlerin gelir durumlarının belirlenmesinde sancağın iktisadi kaynakları ve yapısı önemli rol oynamaktaydı”.

³⁸⁸ Şimşek, “Anadolu Sancaklarında Mütesellimlik Kurumu”, 66.

Eşkîya, müteğallibe, aşîret reisleri gibi bir takım zorba grupların yanı sıra halk ile ittifaklar kurmuşlardır.³⁸⁹ Taşradaki bu tablo Kayseri bölgesinde çok çetin bir şekilde karşımızda çıkmaktadır. Mütesellimlik makamı Kayseri sancağında güç ve zenginliğin temel basamaklarından biri olduğu için 18. yüzyıl ayan ailelerinden Zennecizadeler, Kalaycızadeler ve Emirağazadeler arasında şiddetli bir rekabet zuhur etmiştir. Mütesellimliği elde etmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Mücadeleden galip çıkan ayan, merkezden resmi olarak mütesellimlik buyrulduğunu alırdı ki bunun için yüklü meblağlar öderlerdi. Hatta, Kayseri ayanları, mütesellimlikten azledilince veyahut vefat edince yerine oğlu veya kardeşlerinden birinin mütesellim olarak atanmasına sıklıkla rastlanılmıştır. Böylece ayan aileleri uzun süre bu makamı ellerinde tutmuştur.

Toparlamak gerekirse, 18. yüzyılda Anadolu'da çoğu sancak yönetiminde olduğu gibi Kayseri sancağında da mütesellimler bulunuyordu. 16. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkan mütesellimlik idari görevi Tanzimat dönemine kadar varlığını korumuştur.³⁹⁰ Osmanlı Anadolu'sunda önemli bir yer edinen bu görev ayan denilen yerel güçlerin daha da sivrilmesinde önemli rol oynadığı aşîkardır. Ancak burada mütesellimlik konusunda bir sorunsal ile karşılaşmaktadır: ayanlığın mı mütesellimlik makamına kapı araladığı yoksa mütesellimlik makamının mı ayanlığa yol açtığı meselesidir. Kayseri sancağında mütesellimlerin çoğunluğunun ayan aileleri arasından seçildiği tespit edilmiştir. Mütesellimlikten azledildikten sonra kaza ayanı olarak devam etmelerine rağmen bunlardan bazıları tekrardan mütesellimlik makamına geri atanmıştır. Kısacası, ayan- mütesellimlik meselesinde döngüsel bir sebep sonuç ilişkisi olduğu söylenebilir.

2.3.2. Askeri Alandaki Değişimler

16. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorluk topraklarında meydana gelen önemli dönüşüm ve değişimlerden biri de askeri alanda olmuştur. 18. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu ordusunda yeniçeri ve tımarlı sipahiler yerine sekban ve levent denilen askeri birlikler ön plana çıkmıştır. Anadolu'daki ayanlar gibi Kayseri sancağı ayanları da kapılarında bu askeri grupları istihdam etmiştir. Ayrıca bu askeri güç, barış zamanlarında halka sıkıntı yaşatarak köylünün toprağını terk etmesine ve bölgenin

³⁸⁹ İnalçık, "Centralization and Decentralization", 31-33.

³⁹⁰ Yücel Özkaya, "Mütesellimlik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32 (2006), 203.

ayanlarına sığınmasına sebebiyet vermiştir. Ayanlara sığınan topraksız köylüler daha sonradan ayanların askeri güçleri olup güçlenmesine sebebiyet vermiştir.

Kayseri ayanları, merkezi hükümetin askeri ihtiyaç problemini kendilerine başvurarak çözmeye çalışması karşısında, etraflarına topladıkları bu sekban ve leventler ile karşılık vermeye çalışmıştır. Özellikle 1768-74 Rus harbi sırasında ayanlara sıklıkla başvurulmuştur ve hatta bu savaşa ayanlar himayelerindeki askerlerle birlikte iştirak etmişlerdir. Askerî açıdan verilen bu desteklerden dolayı ayanlar hakkında yapılan bazı şikayetlerin göz ardı edilmesine ve hatta affedilmelerine yol açmıştır. Örneğin Kayseri ayanları ile vergi konusunda sıkıntı yaşayan merkezi yönetim savaşlardan dolayı onların kusurlarını görmezden gelmiştir. Kayseri ayanlarına “*siz gayret ve himmet ve mertlik ile meşhur olup böyle sefer vuku’unda devlete ve İslam’a hizmet eylemek için sizin gibi gayretlü kimesnelere mahsus olmağla her kim olursa yiğit olanı severim, kusuru ve kabahati olanların cümlesi afv olunmuş...*” şeklinde yazılan mektupta görüldüğü üzere onların hizmetlerinden ve yardımlarından istifade etmek için bütün hatalarının afv olduğu belirtilmiştir.³⁹¹ Bu durum ayanların sancaktaki güç ve nüfuzlarının artmasına sebebiyet vermiştir.

Ayanlar, maiyetlerindeki bu askeri gücü sadece ordu ve savaş için kullanmıyordu. Bölgenin asayiş ve güvenliği konusunda da ellerindeki askeri güçten yararlanmışlardır. Daha önce değinildiği gibi Anadolu’da merkezi otoritenin zayıflaması sonucu eşkıyalık hadiseleri orantılı olarak artmıştır. Kayseri sancağı da Anadolu’da zuhur eden eşkıyalık ile uzun süre uğraşmıştır. Ayrıca iskân edilemeyen bazı aşiret üyelerinin de mütegalibelik hadiselerine karışması sonucu sancaktaki asayişin sağlamakta güçlük çeken yönetim yine ayanlara başvurmuştur. Devletin bu konuda Kayseri ayanlarından faydalanma yoluna gitmesi onların sancaktaki otoritelerinin artmasına sebebiyet vermiştir.

Kayseri ayanlarının kalabalık kapı halkına sahip olmaları onların bölgedeki güç ve nüfuzlarının artmasına yol açtığı gibi uzun süre idari mevkilerini de (ayanlık-mütesellimlik) korumalarına neden olmuştur. İlerideki örneklerde görüleceği üzere, atanan kişinin sancakta tutunabilmesi için himayesinde belli bir askeri gücü bulundurması gerekmektedir. Yeteri askeri gücü elinde bulundurmayanların görevini

---

³⁹¹ KŞS 167, s. 47, h. 80.

elinde tutmaları zorlaşabiliyordu. Bundan dolayı Kayseri ayanları hem merkezin asker gücü temini ve eşkıyayı bertaraf etme gibi isteklerini yerine getirmek hem de bölgedeki nüfuzlarını korumak için belli miktarda asker beslemek zorundaydı. Görüldüğü üzere, ayanlar böylece askeri birlikler ile kendi varlıklarını ve otoritelerini de devam ettiriyorlardı.

Kayseri ayanlarının himayesindeki kapı halkının miktarını belirlemek oldukça zordur ancak merkez tarafından talep edilenleri yerine getirdikleri bilindiğinden en azından sürekli olarak bir miktar askeri güç bulundurdıkları söylenebilir. Ayrıca, Kayseri ayan aileleri özellikle Zennecizadeler ataları gibi kendileri de askeri sınıfa mensup kişilerdi. Askeri anlamda yapılan değişiklik onların sahip olduğu askeri tecrübe ile birleşince askeri alandaki hizmetleri üstlenerek yerine getirmeleri sancaktaki kuvvetlerinin daha da artmasına sebebiyet vermiştir.

Merkezi hükümet, savaş ve ordu için gerekli olan hayvan, zahire, mühimmat gibi ihtiyaçların tedarikinde yaşadığı sıkıntılar karşısında da ayanlardan yardım talep etme yoluna gitmiştir. Kayseri ayanları, verilen emirlere itaat ederek yerine getirmiştir ve hatta Zennecizadelerin bu hususta nüzul eminliği yaptığı bilinmektedir. Ordu için gerekli olan zahirenin temininde olduğu gibi hayvan ve lojistik hizmetlerini de zamanında yerine getirmişlerdir. Bunun yanı sıra, ordu için oldukça ehemmiyetli olan güherçile ihtiyacının karşılanmasında da ayanlardan yardım istenmiştir ki Zennecizadeler'in devlete güherçile temin ettiklerine dair örnekler mevcuttur. Savaş zamanlarında gösterdikleri bu tarz yararlılıklar ayan ailelerinin meşruiyetlerinin devamına da katkı sağlamaktaydı.

2.3.3. Toplumsal Alandaki Değişimler

Kayseri sancağında ayanların güç kazanmasında sadece askeri ve idari alandaki değişimler etkili olmamıştır. Kayseri'nin 16. yüzyıldan itibaren yaşadığı sosyal ve ictimai çalkantılar, ayanların güç kazanmasında hiç şüphesiz büyük bir öneme sahiptir. İdari ve askeri düzendeki değişimler ve beraberinde gelen toplumsal hadiseler ayanların ön plana çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Toplumsal problemlerin Kayseri ayanlarının güçlenmesini nasıl etkilediğine geçmeden önce Kayseri sancağında vuku bulan ve toplumdaki düzeni bozan Celali isyanları ve Abaza Paşa hadisesine değinmek gerekir. 16. ve 17. yüzyılda Kayseri başta

olmak üzere tüm Anadolu'yu ilgilendiren en büyük hadise Celali İsyanlarıdır. Celali isyanlarının Kayseri sancağında etkisinin görüldüğüne dair Naima tarihinde kayıtlar bulunmaktadır. Naima tarihinde ilk büyük isyanı başlatan Karayazıcı ve kardeşi Deli Hüseyin'in ele geçirilmesi hususundaki fermanan bahsedilmektedir. Bunlar ile baş edilebilmesi için serasker Hacı İbrahim Paşa ve serdar Hasan Paşa görevlendirilmiştir. Hacı İbrahim Paşa yanındaki askerler ile Kayseri ovasında eşkıya taifesi ile mücadele etmiştir. *Leşker-i Celali* olarak adlandırdığı Celalilerin sayısının çok fazla olmasından dolayı (takribi 20.000) Hacı Paşa celalilere kılıç koyup yani zor duruma düşüp hezimete uğramıştır. Alandan kaçarak Kayseri kalesine saklanmıştır ve dışarıda kalanların tamamı eşkıyalar tarafından katledilmiştir.³⁹²

Celali isyanlarının etkisi Kayseri'de 17. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Yapılan bir doktora çalışmasında Celali isyanlarının halka verdiği zararların başında ahalinin köylerini terk edip ya şehir merkezine ya da ülkenin batı taraflarına göç etmesi yer almaktadır.³⁹³ Kayseri sancağında bu tarz hareketlilik olurken doğu ve güneydoğu bölgelerinden de Kayseri'ye göç etmeler yoğun olarak devam etmiştir. 17. yüzyıla ait cizye ve avarız defterlerine bu hareketlilik yansımıştır.³⁹⁴

Celali isyanları bastırılmaya çalışılırken Kayseri ve civarında başka bir isyan ortaya çıkmıştır: Abaza Mehmet Paşa isyanı. Genç Osman'ı bahane eden Abaza, celali isyanlarına katılanları da yanına alarak isyan hareketine girişmiştir. Kayseri ovasından hareket ederek başlattıkları bu isyan sancağın huzursuzluğuna sebebiyet vermiştir.³⁹⁵

17. yüzyılın sonlarında özellikle 1683-1699 yılları arasında süren savaşlar sebebiyle Anadolu'da otorite boşluğu daha fazla hissedilir olmuştur. Celali isyanların beraberinde gelen birtakım sosyo- ekonomik düzensizlik ve devlet otoritesinin sarsılması sonucu Kayseri sancağında birçok kanuna aykırı girişimler ve olaylar meydana gelmiştir. Bunlardan en mühimi de eşkıyalık hadiseleridir. Devlet, uzun süren Avusturya savaşları ile ilgilendiğinden dolayı eşkıyalar ile ilgilenecek bir vaziyet içerisinde değildi. Eşkıyaların tedibi hususunda yeterli idareci ve kuvvet

---

³⁹² Naimâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Na'imâ*, Cilt 1, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007), 173.

³⁹³ Güldüoğlu, "Osmanlı Merkez- Taşra İlişkileri Çerçevesinde XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı", 179-181. Ayrıca başka bir çalışma da Kayseri köylerinin üçte ikisinin boşaldığı ifade edilmiştir. Hüseyin Cömert, 19. yüzyılda Kayseri (Kayseri: Mazaka Yayıncılık, 2007), 18-19.

³⁹⁴ Mehmet İnbaşı, "Celali İsyancılar, Büyük Kaçgunluk", *Kayseri Ansiklopedisi*, Cilt 1 (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 313.

³⁹⁵ Mücteba İlgürel, "Celali İsyancılar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7 (İstanbul: 1993), 252-257.

bulunmadığından dolayı merkez, bölgenin ayanlarından faydalanmak zorunda kalmıştır.

17. yüzyılın sonlarında Avusturya ile yapılan savaşlar ve İkinci Viyana yenilgisinin beraberinde devam eden ekonomik problemler ile bürokrasideki aşınmalar gibi birçok faktörün etkisi ile 18. yüzyılda eşkıyalık hareketleri hızla artarak devam etmiştir.³⁹⁶ Fermanlarda “*celali, türedi, kapusuz, levendat, haramzade, eşkıya*” gibi belge dili şeklinde bahsedilen eşkıyalık hadiselerinde devletin eski güç ve kudretinin kalmadığı ve bastırmak için bölgedeki ayanlardan yardım aldığı bilinmektedir. Diğer ifade ile, 18. yüzyılın ortalarına doğru eşkıyalar hakkında imparatorluğun her yerinden merkeze yapılan şikayetlerin artması³⁹⁷ sonucu eşkıya hareketlerinin engellenmesi için bölgenin mütesellimi³⁹⁸ ve ayanlarından yardım istenmiştir.

Merkezi yönetim tarafından eşkıyalık hadiselerinin bastırılmasında ayanlardan yardım istenmesi onların bölgedeki güç ve nüfuzlarının artmasına neden olduğuna dair verilebilecek en güzel örneklerden biri Deli Emir hadisesidir. Yaptığı eşkıyalıklar ile sancağı uzun süre huzursuz eden Deli Emir adıyla bilinen şakinin taşkınlıkları Mutasarrıf Çerkes Hasan Paşa'nın eşkıyanın tedibi için görevlendirilmesiyle son bulmuş önemli bir vakadır. Bu eşkıya 1194 yılında (1780) 30 kişi ile mahkemeye hücum etmiştir. Kadı İsmail ile Kayseri eski mutasarrıfı Osman durumu merkeze bildirmişlerdir. Yapılan soruşturma sonucunda eşkıyaların Kayseri'ye 7 saat mesafe uzaklıktaki Göz civarında oldukları ve 80 nefer erazil ile *tarik-i sedd-i katl* kasdıyla her

³⁹⁶ Cömert, *19. Yüzyılda Kayseri*, 19.

³⁹⁷ Bu hususta arşiv defterlerine yansıyan bazı örnekler şunlardır: *A.DVN. ŞKT.*, d. 1007, s. 20, h.1. (Ordu sancağında Derviş beşe demekle maruf kimesnenin eşkıyalardan şikayetini ihtiva eden bir hükümdür.) Diğer örnek Anadolu valisine yazılan hükümdür. Hasan nam adlı kişi kendi halinde olması ve kimseye teaddisi olmayıp şer'an bir nesne sabit ve zahir olmuş değil iken yine kaza-ı mezbureye tabi bir kimse eşkıyalar ile bir olup bunun hanesini basmıştır. Emval ve eşyasını gasp edip teaddiyatta bulunmuştur. Hakkından gelinmesi için emr-i şerif gönderilmiştir. *A.DVN. ŞKT.* d. 1008, s. 3, h.1.

³⁹⁸ Örneğin: “*Kastamonu sancağında Taşköprü kazası sâkinlerinden Bayrakdaroğlu Hüseyin ve Gümüşlüoğlu Mustafa ve Şerif ve Korfuluoğlu Hacı Mustafa ve Deli Hasan nâm şakilerin kendü hâllerinde olmayup ser-cem'ıyyet ve hevâlarına tâbi' nice eşkiyâyı başlarına cem' ve bin yüz elli beş senesinden berü ehl-i ırz makûlelerinin ırzların hetk ve bi gayr-ı hakk emvâl ve eşyâların cebren gasb ve gâret ve ibâd-ı müslimîne gadr ve te'addî ve tecâvüz etmek âdet-i müstemirreleri olmağla bâ fermân-ı âlî tahsîli lâzım gelen nice teklîfin ta'tiline bâ'is ve kendüleri dahi vermeyüp nice dürlü illet ve bahâne ile avk ve te'hîr eylediklerinden mâ'adâ medîne-i Kastamonu'da sâkin kassâb tüccârından üç beş nefer kimesneler âhar mahallerden yedi yüz mikdarı koyun bey' ve mübâya'a ve medîne-i mezbûrede ibâdullâha bey' için getirirler iken esnâ-yı râhda Taşköprü kurbunda mahalde önlerine inüp şakî-i mezbûrlar yüzden mütecâviz koyuların cebren alıp sonra çobanlarının dahi başlarını darb etmiştir.*” Kısacası, Kastamonu sancağı mütesellimine yazılan hüküm şerife göre Kastamonu sancağında Taşköprü kazası sâkinlerinden Bayrakdaroğlu Hüseyin ve Gümüşlüoğlu Mustafa ve Şerif ve Korfuluoğlu Hacı Mustafa ve Deli Hasan isimli eşkıyalar topladıkları eşkıyalar ile taşkınlıklar yapmışlardır ve halka zararlar vermeleri üzerine adı geçen eşkıyaların bu hareketlerinin engellenmesi için Kastamonu kadısına emr-i şerif gönderilmiştir. *A. DVN. ŞKT.*, d. 1006, s. 6, h.2.

biri tüfekleri ile fukaraya saldırıp 1233 guruslarını gasp ettikleri ortaya çıkmıştır. Merkez tarafından bu kişilerin yakalanıp paralarının sahiplerine geri verilmesi emredilmiştir.³⁹⁹ Çerkes Hasan Paşa, ayan Zennecizade Mustafa Ağa, Kığılmazzade Hacı Ali Efendi, ayan Bektaşzade Mehmed Ağa, ayan Bağçecizade Feyzullah Efendi gibi sancağın önemli ayan ve ileri gelenlerinden bu olay sonrası kaçan eşkıyaların tespiti için bir meclis oluşturmuştur.⁴⁰⁰ Oluşan mecliste tercih edilen ayanlara belgede bizzat hitap edilmesi ve destek talep edilmesi merkezi hükümet tarafından da resmi olarak güç ve nüfuzlarının kabul edildiklerini göstermektedir.

Bireysel veyahut küçük grup eşkıyalıklarının yanı sıra *başiboş ve kapısız leventlerin* de Kayseri sancağında karışıklığa ve tahribata sebebiyet verdiği bilinmektedir. Daha önce değinildiği gibi, askeri alandaki değişiklik sonucu paşalar ile mütesellim, voyvoda ve ayan gibi idareciler maiyetlerinde sarıca ve sekban askerleri beslemeye başlamıştır. 18. yüzyılda *levent* olarak adlandırılan bu askerler işsiz kalınca eşkıyalık hareketleri içerisine girmişlerdir.⁴⁰¹

18. yüzyıl boyunca Anadolu'nun hemen hemen her yerinde başiboş leventlerin yaptıkları taşkınlıklar görülmekteydi. İmparatorlukta baş gösteren başiboş leventlerin eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı perişan olan halk, merkeze birçok şikâyet dilekçesi göndermiştir. Merkez bu tarz eşkıyalıkların bertaraf edilmesi için Anadolu'nun birçok sancağına gönderdiği fermanlarda kapısız leventat eşkıyasının Anadolu'da serseri bir şekilde gezip dolaşmalarına cevaz gösterilmemesi ve şerlerinin defne gayret olunması ve uslanmayanların cezalandırılması hususlarına değinilmiştir.⁴⁰² Merkez bu tarz eşkıyalıkların bertaraf edilmesi için Anadolu'nun birçok sancağına gönderdiği fermanları Kayseri'ye de göndermiştir. Kayseri'de halka zulmeden levent eşkıyasının bertaraf edilmesi hususunda sancağın mütesellimi ve ayanlarına hitaben ferman yazılmıştır.⁴⁰³ Anadolu ve Rumeli'de eşkıyalık yapan leventlerden kapısız olanların kapılarına celp edilmesi ve hizmetlerine devam etmesi buna itiraz edenlerin ise

---

³⁹⁹ KŞS 161, s. 35, h.1.

⁴⁰⁰ Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye*, 154.

⁴⁰¹ Mehmet Yaşar Ertaş, "XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Eşkıyası: Sarıbeyoğlu Mustafa", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler* (Isparta, 2007), 403.

⁴⁰² C.DH., 328/16390. Örneğin Kütahya mütesellimi ile Anadolu'daki alaybeyleri ile zabitan ve ayanlara bu hüküm yollanmıştır.

⁴⁰³ KŞS 156, s. 97. Bu hususta KŞS birçok örnek mevcuttur: KŞS 151, s. 98; KŞS 153, s. 103, KŞS 152, s. 213-214.(Karasu ve diğer araştırmacılar tarafından hazırlanan çalışmalardan bu hükümler tespit edilmiştir.)

cezalarının tertibi hususunda emirler gönderilmiştir.⁴⁰⁴

Devlet eşkıyalık hadiselerini bastırmakta öncelikle bölgedeki ayanlardan ve ileri gelenlerden yardım istemekteydi. Eğer isyan bastırılmaz ise merkezden bir vezir ya da vali ile kuvvet gönderilirdi.⁴⁰⁵ En sık uygulanan yöntem eşkıyaların sürgün edilmesidir. Eğer eşkıya bertaraf edilmez ise siyaseten *katl* uygulanırdı. Kayseri ve civar bölgelerinde dolaşarak ahaliye teaddiyatta bulunanlarından kapısız, başıboş, divanegan (delilerle) ve sair yol kesen hırsız ve haydud makulesi eşkıya daha önceden yola getirilmeye çalışıldı. Uslanmayan bu eşkıyalar Karaman eyaletinden sürüldü. Buna rağmen yeniden saldırılara başladıkları hükümetçe nazarı dikkate alınarak tekrar valiliğe tayin edilen Osman Ağa'dan yardım istenmiştir. Vali maiyyetinde gönderilen külliyyetli askerle eşkıyaların yakalanıp idamlarına karar verilmiştir.⁴⁰⁶ Anadolu'da büyük bir kaosa ve güvenlik buhranına yol açan eşkıyalık hareketlerinin bastırılması veya etkisizleştirilmesinde devletin oynadığı rol yadsınamaz büyüklüktedir.

Anadolu'da eşkıyalığa kalkışan levendlerin kuşkusuz tek başlarına hareket etmedikleri; bölgenin herhangi bir yöneticisi ile iş birliği içerisinde oldukları bilinmektedir.⁴⁰⁷ Hatta bazı ayanların levendler ile iş birliği içerisinde oldukları ve onları koruduklarına da şahit olunmaktaydı. Örneğin başıboş levend eşkıyasını himaye ettikleri anlaşılan Karabağı aşiretinden Osman Bey ve sair aşiret ayanına bir daha aynı olay gerçekleşmesi halinde kendilerine şiddetle ceza verileceğinin tebliğinde görüldüğü üzere başıboş levend eşkıyaları ayanlar ile iş birliği içerisinde olmuştur ancak merkez tarafından olaylar takip edilmeye çalışılmaktadır.⁴⁰⁸

Eşkıyaların taşkınlıkları ve uyguladıkları baskı sonucu göçler meydana gelmiştir

---

⁴⁰⁴ C. AS., 909/39235.

⁴⁰⁵ MD 183, s. 82, h. 263- s. 140, h. 338. (Bu hükümde Bozok sancağı mutasarrıfından merkezi uzun süre uğraştıran Rışvan aşiretine mensup bazı eşkıyaların te'dibi hususunda yardım talep edilmiştir.) 183 numaralı mühimme defterinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde zuhur eden eşkıyalık olaylarına çok sık rastlanılmıştır. Diğer örnek Hazergrad eşkıyasının te'dibi hususunda merkezden gönderilen fermandır. MD 193, s. 129, h. 693.

⁴⁰⁶ C.DH., 241 /12011.

⁴⁰⁷ Karahisar mutasarrıfı Kaya Ali Paşa'nın 600-700 nefer kadar levendatla Sincanlı kazasına gidip reyaya enva-ı zulüm yaptığı ve cebren her köyde beşer- altışar gün kaldığı kaydedilmiştir. C.DH. 66/3297. Bir diğer örnek: Karacagöz cemaatinden Gökkara oğlu, birkaç yüz levend eşkıyası ile Hacı Bektaş'ta toplanarak Kayseriye kervanını soyduğundan, Karaman Beylerbeyi ile infazına gayret edileceği hakkında Bozok Mütesellimi Kapucubaşı Cabbarzade Seyyid Mustafa Bey'den tahrirat gönderilmiştir. C.ZB. 78/3864. Aşiretler ile birlikte olduklarını gösteren örnek: Gavilli Aşireti Kürdlerinin kapısız levend eşkıyası ile birleşerek Kedegara ahalisinin mal ve eşyasını gasp ve hatta kadın ve kızlarını esir alarak üçer beşer kuruşa sattıklarına dair bir şikâyet kayıtlara geçmiştir. C.DH., 19/903.

⁴⁰⁸ C.DH., 281/14034.

ve bunu önlemek için merkez tarafından 18. yüzyılda Anadolu'nun her üç koluna sık sık fermanlar yollanmıştır. Eşkîyaların halkı rencide etmesine fırsat verilmemesi ve yakalanıp asker taifesine teslim edilmeleri hususunda Anadolu'nun orta kolu yolu üzerindeki vezir, kadı, beylerbeyi, ayan ve diğerlerine hitaben adalet fermanları gönderilmiştir.⁴⁰⁹ Ayrıca yayımlanan fermanlarda *erâzil* ve eşkîyaların yakalanması hususunda ulema, voyvoda ve bölgenin ileri gelenleri ile halkın birlikte hareket etmesi tembihlenmiştir.⁴¹⁰ Ancak, Kayseri'deki eşkîyaların ve başı boş leventlerin zaman zaman bölgenin yöneticileri, halk ve aşiretleri ile iş birliği içerisinde olduğu göze çarpmaktadır. Eşkîyaların yağmalardan elde ettikleri ganimetleri ileri gelenler, ayanlar ve şehirlerin zabıtları ile paylaştıkları görülmektedir ve böylece hayatlarını bir süreliğine de olsa garanti altına alıyorlardı. Ayrıca, ayanlar himayelerine aldıkları başıboş leventlerden kendi kapı halkını oluşturarak nüfuzlarını arttırmaya çalışmıştır.

Bireysel veyahut küçük grup eşkîyalıklar ile başıboş leventlerin yanı sıra bir türlü *iskân edilmeyen bazı aşiretler* de sancakta asayiş sıkıntılarını sebebiyet vermekteydi. Kayseri sancağı farklı aşiretlerin ağırlıklı olarak tercih ettiği yerlerden birisi olmuştur. Tarih içerisinde Kayseri Sancağı ve çevresine iki yüz seksen dört aşiret-oymak ve cemaat yerleşmiştir.⁴¹¹ Bu kadar yoğun bir nüfus hareketliliği Kayseri ve çevresinde asayiş ve huzurun bozulmasına yol açmıştır. Aşiretlerin iskân edilememesi sorunu karşısında meydana gelen toplumsal rahatsızlıktan dolayı yerlerini terk eden köylüler ya başka şehirlere göç etmişlerdir ya da bölgedeki güçlü ve nüfuzlu kişilerin himayesine girmişlerdir. Bu kişiler daha sonradan ayanların ihtiyacı olan askeri kuvvetleri karşılamışlardır. Böylece bu hareketlilikten en karlı çıkan grup gene bölgenin ayanları olmuştur.

İmparatorluk, aşiretlerin yarattığı sıkıntıyı gidermek için iskân politikasını uygulamaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Sık sık adâletnameler yollayarak bölgenin idarecileri ve ayanlarından gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Ayanlardan istenen bu destek onların daha da güçlenmesinin yolunu açmıştır. Ayrıca, bu durum devlet tarafından bir nevi varlıklarının kabulü anlamına gelmekteydi.

Kayseri sancağındaki aşiretlerin göçebe olmalarından dolayı kontrol altında

---

⁴⁰⁹ KŞS 126, s. 141-142.

⁴¹⁰ KŞS 164, s. 55, h.1.

⁴¹¹ Mustafa Keskin ve Metin Hülâgü, *Geçmişteki İzleriyle Kayseri* (Erciyes: Erciyes Üniversitesi Yayınevi, 2007), 141.

tutulmaları zordur. Ayrıca, aşiretler birbirleriyle ittifak içerisinde olarak bir türlü iskân edilemediği gibi eşkıyalık hareketlerinde bulunarak bölgenin huzurunu da bozmuşlardır. İskân siyasetine büyük bir ehemmiyetle yaklaşan merkez, aşiretlerin yerlerine gönderilmesi, eşkıyalığın önlenmesi ve halkın huzurunun sağlanması için bölgenin ayanları ve yöneticilerine başvurmuştur. Bir yandan aşiretlerin eşkıyalıklarını bertaraf eden ayanlar diğer taraftan kapılarındaki askeri kuvveti arttırmak için bunları himayelerine almışlardır.

Eşkıyalık hadiseleri ile aşiretlerin iskân problemlerine paralel olarak sancaktaki *mütegallibelik* hareketleri de artmıştır. 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başlarında Anadolu'nun her yerinden merkeze eşkıya ve mütegallibeler tarafından halka uygulanan zulüm ve soygunlara dair şikayetler yollanmıştır.⁴¹² Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Karaman sancağına bağlı Kayseri bölgesinde de mütegallibelik olaylarına rastlanılmıştır. Kayıtlara geçen hadiselerin büyük çoğunluğu vergi sorunu, yöneticilerin ve yerel ileri gelenlerin kanuna aykırı davranarak köylülerin mallarını gasp etmesi gibi şikayetlerden oluşmaktadır. 18. yüzyılda artan mütegallibe hadiselerinde başrolde genelde sancakbeyi, voyvoda veyahut kadı gibi yöneticiler olmasının yanı sıra ayandan olanların sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur.

Bölgenin ileri gelenleri ve ayanlarının mütegallibe olaylarına karıştığına dair örnekler mevcuttur. Kayseri kazasına tabi Gemye sakinlerinden olan bazı kişiler ayan Bektaş oğullarının keyfi hareketlerinden şikayetçi olmuşlardır.⁴¹³ Gene aynı sicil defterinde yerli mütegallibeden olan Marazlı oğullarına ait şikayetler mevcuttur. Yahyalıya tabi Medari adlı karye sakinlerinden olup şekavet ile meşhur Marazlı oğlu İbrahim adlı kişi kendi halinde olmayıp bölgedeki fukaraya zulümde bulunarak halkı soyduğu için gereğinin yapılması için kaza naibine buyruldu gönderilmiştir. Yukarıda

---

⁴¹² Örneğin Maraş'ta ayan olan mütegallibe eski müftü Seyyid Ataullah ve oğullarının bölgedeki fukaraya zulümlerinden dolayı bahsi geçen kişiler kadıya şikâyet edilmiştir. Şikayetler sonucu mütegallibe ayan ve oğlunun Kıbrıs'a sürgün edilmesi emredilmiştir. *AE. SABH.I. 79/5510*. Briçe ve Kinezin ahalsininin şikâyeti üzerine bölgenin ayan, eşraf ve mütegallibelerinin reayaya zulüm ve teaddide bulunmalarına dair merkezden ferman gönderilmiştir. *AE. SABH.I. 138/9302*. Gene aynı şekilde Hamid sancağına bağlı Afşar kazasındaki ayan ve mütegallibeler hakkında reyanın şikayetine binaen merhum kişilerin Kütahya'ya getirilerek mahkeme olundukları bilinmektedir. *AE. SABH.I. 219/ 14473*.

⁴¹³ İlhami Temur, "136 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirme" (Yüksek Lisans Tezi: Kayseri, 1997), 135-136. Merkez tarafından bölgenin kadısına bahsi geçen kişinin takip edilmesi hususunda 29 Temmuz 1746 yılında bir ferman gönderilmiştir. Yahyalı köyü sakinlerinden Bektaş oğlu Seyyid Hacı Süleyman ile bölgedeki diğer kişiler (Mahmud, Güdük Osman oğlu Receb ve Ertuğrul ve Haydar ve Akkaş Mehmed ve Yusuf nam kimesneler) arasındaki anlaşmazlığın çözülmesi için mahkemeye çağırılmışlardır. Ancak bölgenin naibi her iki tarafı mahkemeye getirememiştir ve merkeze durumu ilam etmiştir.

söz konusu olan yerli mütegalibelere hapis cezası verilmesine rağmen halen bahsi geçen yerlerde keyfi hareketlere devam ettiklerine dair şikayetlerin ardı arkası kesilmemiştir.⁴¹⁴

Ayanlar, mütegalibelik faaliyetlerine karışarak haksız kazançlar ile zenginliklerini arttırmışlardır. Anadolu'daki iç karışıklıkların oldukça arttığı 18. yüzyılın ortalarından itibaren ayandan olup mütegalibelik faaliyetlerine karışanların sayısı da gittikçe artmaktaydı. Kendilerini bizzat kethüda olarak tayin edip haksız vergi toplamışlardır. Örneğin 1748 senesine ait fermana göre 5-10 senesinden beri Kayseri'deki bazı ayanların eşkıyalık yapan 3 kişiyi kethüda tayin ettiği kayıtlara geçmiştir. Bu kethüdalar gezerek halktan 40-50 kese akçe toplamışlar ve bekarlardan 100 akçe alınması için kadılarından imza defterleri almışlardır. Ayandan olan bu mütegalibelere kimse karışmadığı için serbestçe zorbalıklarına devam etmişlerdir.⁴¹⁵ 18. yüzyıl sonlarında dahi Kayseri bölgesindeki ileri gelenlerin ve ayanların mütegalibelik yoluna başvurarak halktan haksız yere fazla vergi aldığı görülmüştür.⁴¹⁶

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere, mütegalibelik davalarının büyük çoğunluğu ayanların köylüden fazla vergi toplaması ve bu esnada uyguladıkları eziyetlerden oluşmaktadır. Fukara halk bunları İstanbul'a şikâyet etmiş ise de ayanlar mütegalibelik faaliyetlerine devam etmiştir. Dikkati çeken diğer bir nokta ise merkezden bu olayların takip edilmesi hususunda taşraya sürekli fermanlar yollanmasıdır. Merkezin yolladığı adalet fermanlarına rağmen hem eşkıyalık hem de mütegalibe hadiseleri Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Kayseri bölgesinde de artarak devam etmiştir. Merkezin taşra ile yeterince ilgilenememesi sonucunda artan iç karışıklık bölgedeki ileri gelenler ve ayanların teşekkülüne sebebiyet veren unsurlardan biri olarak görülebilir.

---

⁴¹⁴ Temur, "136 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili", 150.

⁴¹⁵ Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Aileler", 670.

⁴¹⁶ *C.M.L.*, 269 / 11021. 27 Mart 1791 tarihli arşiv belgesine göre Kayseri'deki bazı mütegalibelerin ahaliden zorla akçe tahsil ettikleri ve ahalinin şikâyeti sonrası paranın geri iade edilmesine hüküm verilmiştir. Ancak bu paranın sahiplerini bulup geri vermek sıkıntılı ve müşkül bir durum olduğundan dolayı paradan daha önce satın alınan develerin bedelleri verildikten sonra kalanın hazineye gönderilmesine dair Bozok mutasarrıfı olan Cabbarzade Bey'e hüküm gönderilmiştir. Ayrıca Cabbarzade, sadece Kayseri değil diğer bölgelerdeki mütegalibelik ve eşkıyalık olayların bastırılmasında görevlendirilmiştir. *MD* 201, s. 69, h. 187; s. 111, h. 349. (Bozok sancağı mutasarrıfından Adana eyaletindeki eşkiya ve aşiretin yarattığı sosyal sıkıntıların giderilmesi talep edilmiştir.). *MD* 204, s.21, h. 26. (Konya'da bir müddetten beri halka envai zülm ve teaddiyatta bulunan Turnacı başı Seyyid Ömer ile Serdar Ahmed ve Karındaşı İsmail nam şekavetlerin te'dibi istenmiştir.)

Toparlamak gerekirse, ayanların eşkıyalık hareketlerini önlemesi halk ve hükümet nezdinde itibarlarının artmasına da sebebiyet vermiştir. Bunun yanı sıra, artan kaos ve şiddet karşısında bölge halkı daha da zor duruma düşmüştür. Ahalilerden bazıları çareyi kadiya şikâyet etmekte veyahut İstanbul'a kadar gidip merkeze bizzat arzlarını sunmakta buluyordu. Zayıf düşen diğer halk ise ya topraklarını terk ediyordu ya da güçlü-nüfuzlu kişilerin himayesine girmeye çalışıyordu. Böylece bölgenin ileri gelenleri, ayanlığa geçişte ihtiyaçları olan kuvvete sahip oluyorlardı. Diğer bir ifade ile ciddi tahribatlara yol açan eşkıyalık olayları ayanların lehine sonuçlanıyordu ve bu durumdan karlı çıkan grup ayanlar oluyordu. Kayseri ayanları, eşkıyaların çıkardıkları huzursuzluklara engel olmaya çalışmanın yanı sıra kendi himayelerine topladıkları eşkıyalar ile bölgede güç kazanmaya çalışmışlardır. Bu ikircikli durum, ayanların nüfuzlarını daha da arttırmıştır.⁴¹⁷

2.3.4. İktisadi Alandaki Değişimler

Klasik toprak sisteminde meydana gelen olaylar sonucu toprak tasarrufu önce iltizam sonra da malikane sistemiyle işletilmeye başlanmıştır. Kayseri ayanlarının idari anlamda elde ettikleri mütesellimlik vazifesinin yanı sıra güçlenmelerine sebebiyet veren en önemli etkenlerden biri de bu iltizam ve malikane sisteminde pay elde etmeleridir. Eldeki arşiv belgelerinden Kayseri ayanlarının ekonomik olarak güçlenmelerinde birinci etken olarak görülmesi de malikane ve iltizam yoluyla sancaktaki etkinlik ve nüfuzlarını arttırdıkları söylenebilir.

Anadolu'daki ayan ailelerinin⁴¹⁸ zenginliklerine bakıldığında iltizam ve malikane sisteminin çok önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Ancak Ankara ayanları⁴¹⁹ gibi Kayseri ayan ailelerinin iktisadi yönden gelişmelerinin birincil etkenin bu uygulamalar olduğu söylenemez. Kayseri sancağındaki mukataaları alanlar arasında ayanların yanı sıra sancağın diğer ileri gelenleri ve idarecileri de bulunmaktadır. Kayseri

---

⁴¹⁷ Bu hususta bakınız: Mehmet Yaşar Ertaş, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Eşkıyalık Hareketleri Üzerine Gözlemler", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, ed. Osman Köse, (Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü, 2009), 147- 156. Yazara göre hem yerel idarecilerin hem de eşkıyaların çıkarlarına uyan iş birliği söz konusudur. Ayrıca, bölgedeki iktidarlarını kaybetmek istemediklerinden dolayı ayanların eşkıyaları kullanmaktan çekinmediklerini vurgulamaktadır.

⁴¹⁸ İçel ve Konya sancakları ayanları kapsamında hazırlanan doktora tezlerinde bu bölgedeki ayanların iktisadi yönden güçlenmelerinde malikane sistemi çok önemli rol oynamaktadır.

⁴¹⁹ Mustafa Kaya, "18. Yüzyılda Ankara'da Ayanlık ve Ayan Aileleri", (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2008).

ayan aileleri içerisinde ise en çok mukataa sahibinin Zennecizadeler olduğu görülmektedir. Zennecizadeler, örneğin, 18. yüzyılın başlarından itibaren Enderlik köyünü malikane olarak idare etmişlerdir. Kayseri'nin önemli ailesi olan Zennecizadeler sahip oldukları mukataalar sayesinde Kayseri ve çevresinde önemli bir nüfuz elde etmişlerdir. Güçleri ve sahip oldukları nüfuzları sayesinde İstanbul'daki malikane sahiplerine ortak olmuşlardır. Böylece, devlet ile ayan ortak çalışmıştır. Son bölümde ele alınan ekonomik kaynaklar kısmında bu konuya daha detaylı olarak değinilecektir.

Kayseri ayanlarının iltizam/malikane yöntemi ile vergi toplama yetkilerini üstlenmeleri onların otoritelerini arttıran önemli etmenlerden birisi olduğu bilinmektedir. Ancak ayanlar zaman içerisinde devletin belirlediği vergi miktarlarının dışında fazladan akçe toplayarak birtakım kanuna aykırı yollara başvurmuşlardır. Örneğin Kayseri sancağına mütesellim olarak atanan ayandan Zennecioğlu Mehmed Ağa vergi toplarken halktan 500 keseden fazla parayı zorla almıştır.⁴²⁰ Merkez tarafında bu durum önlenmeye çalışılmış olsa da soruna çözüm olunamamıştır ve böylece ayanlar haksız kazançlar ile zenginliklerini arttırmışlardır.

Önemli teorisyenlerden Immanuel Wallerstein, ayanların iktisadi açıdan güçlenmelerini ticari tarım ile uğraşmalarına bağlamaktadır. Wallerstein'ın bu tezi Batı Anadolu ve Balkanlar için kısmen geçerli olsa da Anadolu için aynı şey söylenemez. Karaosmanoğulları gibi bazı ayanların iltizam ve malikaneden ziyade çiftlikler sayesinde zenginleşerek güçlendikleri bilinmektedir. Hatta bu ayan ailesinin, çiftliklerden elde ettiği gelirler iltizam – malikane gelirlerini geride bırakmıştır. Ancak Kayseri sancağında bu tarz geniş çiftliklere rastlanılmamıştır

Kayseri sancağı içerisinde üstlendikleri idari görevlerde ekonomik açıdan zenginleşmelerinde önemli rol oynamıştır. Kayseri sancağında voyvoda ve muhassıllık görevini ifa eden ayanlara rastlanılmadığı daha önceden belirtilmiştir. Daha çok mütesellimlik görevini üstlendikleri görülmektedir. Bu görevin getirmiş olduğu vergi toplama görevi de ayanların sivrilmelerine neden olmuştur. Diğer bir ifade ile, ayanlar sahip oldukları bu kimlikler ile sancağın vergi toplama görevini üstlenerek halk üzerinde belli bir nüfuza sahip olmuşlardır.

---

⁴²⁰ C.DH. 214/10677. Bu hususta verilebilecek bir diğer örnek Abaza Mehmet Paşa'nın vergi toplama sırasında ahalden 13 bin guruş fazla akçe talep ettiği sicil kayıtlarına yansımıştır. (20 Temmuz 1746).

Yüzyıldan uzun bir süreyi kapsayan bu araştırmada, Kayseri ayanlarının mütesellimlik makamlarını nesiller boyu elde ettikleri tespit edilmiştir. Aynı iddiayı iltizam ve malikane vazifelerinde söylemek imkansızdır. Hatta Zennecizadeler dışındaki diğer ayan ailelerin çok fazla malikane sahibi oldukları söylenemez. Zennecizadelerin bu görevleri daha çok elde ettiklerinin kanıtı olarak kaza ahalisi ile yaşadıkları sorunlar gösterilebilir. Bu vazifelerinden dolayı ahali ile vergi toplama gibi çeşitli sıkıntılar yaşamışlardır.

Ayanların iktisadi açıdan güçlenmelerinde önemli etken olan arpalık uygulamasının yaygın olduğu sancaklardan biri de Kayseri'dir. Kayseri şer'iyye sicillerinde o bölgeden kale muhafızlarına, paşalara ve ayanlara birçok arpalık tahsis edildiğine dair örneklere rastlanılmaktadır.⁴²¹ Kayseri'deki arpalık sahipleri bölgede olmadıkları için yerlerine bölgenin mutasarrıfları (genelde sonradan ayan olurlar) bakardı. 133 numaralı şer'iyye sicilinde Murtaza Paşa kendisine arpalık olarak tevcih edilen tımar ile görevi başına gelinceye kadar kendisi adına vilayeti yönetmek ve arpalık gibi vergi gelirleri ile ilgilenmesi için vekil seçmiştir ki o kişi bölgeye mütesellim olarak atanan Kayseri sakinlerinden Kalaycızade Mustafa'dır.⁴²² Kalaycızade Mustafa daha sonraki zamanlarda bölgenin güçlü ayanları arasında olacaktır. Görüldüğü üzere arpalık uygulaması ile bölgenin ileri gelenleri belli görevleri elde etmiştir.

Kayseri ayanlarının vakıf faaliyetleri ile ilgilendikleri elimizde olan iki vakfiye ile ortaya çıkmıştır. Güpgübzadeler ve Zennecizadelere ait olan bu iki vakfiye incelendiğinde ayanların ticari faaliyetlerle uğraştıkları ve zenginliklerini arttırdıkları anlaşılmaktadır. Sancağın getirmiş olduğu ticari konumdan dolayı olsa gerek ayanlar şehrin önemli çarşı ve meydanlarından onlarca dükkâna sahiptir. Ekmekçi dükkânı, kalaycı dükkânı, çilingir dükkânı, kuyumcu dükkânı, kahve dükkânı, demirci dükkânı, berber dükkânı gibi şehrin ticari imkân ve faaliyetlerine uygun mesleklerle

---

⁴²¹ Sevda Yıldırım, "133/3 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi" (Yüksek Lisans Tezi: Kayseri Erciyes Üniversitesi, 2011), 131-135. Sicildeki belge numarası: KŞS 133, s. 249, h. 561; s. 249 h. 562. "...hâlâ ber vech-i arpalık Kayseriyye sancağına mutasarrıf olan emirü'l-ümerâil kirâm Mûrtazâ Paşa -edemâllahû teâlâ ikbâlihu-..."1742 yılında Van kale muhafazası olan Murtaza Paşa'ya Kayseri sancağından kendisine arpalık tevcih edilmiştir. Kayseri kadısına, ayan ve iş erlerine hitaben yazılan mektuba göre Paşa'nın görevi sırasında çok masrafı olduğundan dolayı toplanan imdad-ı seferiyyenin kendisine gönderilmesini talep etmektedir. KŞS 133, s. 249, h.562. Bir diğer örnek, Bunun dışında önceden Anapa muhafızı ve Ankara sancağı mutasarrıfı (*Cevdet Dahiliye*, 262/13064 (1218 M 27) iken Kayseri mutasarrıfı olan Ali Paşa'ya da Kayseri'den arpalık tahsis edilmiştir. KŞS 159, s. 28, h. 52.

⁴²² Yıldırım, "133/3 Şer'iyye Sicili", 158-159. Sicildeki belge numarası: KŞS 133, s.264, h. 582.

uğraşmışlardır. İmparatorluk sınırları içerisindeki ayanların ticaret ile uğraşan kesimin çok az olduğunu belirtmek gerekmektedir. Kayseri ayanlarının diğer ayanlar ile karşılaştırıldığında ise ticaret alanında etkin oldukları ve hatta sancak ayanlarının birbirleriyle ticari ortaklıklar kurdukları kayıtlarda görülmektedir.

Toparlamak gerekirse, Kayseri ayanlarının sancaktaki güç ve nüfuzlarını arttıran en önemli faktörlerden biri de iktisadi olarak açıdan kuvvetlenmelerine kapı aralayan mültezimlik ve mütesellimlik görevini elde etmeleridir. Bunun yanı sıra, mukataaları iltizam ve malikane yöntemleri ile elde etmeleri bir diğer etken arasında gösterilebilir. Bu durum, merkezde onlarca dükkân, ev, bağ-bahçe ve değirmen gibi birçok gayrimenkul sahibi olarak ticaret alanında etkin olmalarına sebebiyet vermiştir. Dördüncü bölümde daha detaylı olarak ele alınacak olan bu konu, Kayseri ayanlarının iktisadi yükselişlerinde büyük bir öneme sahiptir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYSERİ AYANLARININ MERKEZ VE TOPLUM İLE İLİŞKİLERİ

3.1. Kayseri Ayanlarının Merkez ile İlişkileri

Ayanlar, üstlenmiş oldukları idari, mali, askeri ve adli sorumluluklardan dolayı merkez ile doğrudan ilişki içerisindeydiler. Diğer bir ifade ile, ayanlar, pek çok hususta merkezi hükümetin vilayet ve sancaklardaki en büyük dayanak ve destekçileri olmuştur. Devlet, asker toplamak, sefere katılmak, ordu için gerekli zahire ve mühimmat sağlamak, vergi toplamak, sancaktaki karışıklıkları giderip asayişini sağlamak, adli meselelerde görev almak gibi birçok vazifede ayanlardan faydalanma yoluna gitmiştir.

3.1.1. Askeri Açıdan İlişkiler

3.1.1.1. Asker Talebi

16. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorluk ordusunun temel yapısını oluşturan tımar sisteminin işlevselliğini yitirmesi sonucu yeni askeri düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Tüfekli piyade askerlerine olan ihtiyacın ortaya çıkması sonucu eyalet ordusu sayı bakımından tedricen düşmüştür. Diğer bir ifade ile, tüfek kullanabilen paralı asker sistemine yoğunlaşmıştır. Ancak bu durum başka bir probleme yol açmıştır. Ekonomik bunalım içindeki hazineden daha çok nakit paranın çıkmasına diğer bir ifade ile nakit paraya olan ihtiyacın artmasına sebebiyet vermiştir. Askerlerin maaşlarını karşılayamayan merkezi hükümetin 18. yüzyılda ordusunun en büyük kaynağı ayanların desteği ile eyaletteki askeri orduya dayanıyordu. Hatta Mutaşçieva'ya göre "18. yüzyılda Osmanlı ordusu ayan askerlerinin toplamından" oluşmaktadır.⁴²³ Bu durum devletin ayanlara bağımlılığına işaret ettiği gibi ayanların da taşrada güç ve nüfuzlarını artırarak meşruiyetini sağlıyordu.⁴²⁴ Diğer bir ifade ile, merkez ile oluşan zorunlu ilişki ayanların lehine sonuçlanmıştır.

---

⁴²³V.P. Mutaşçieva, "l'institution de l'ayanlık pendant les dernieres decennies du XVIII siecle" (XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi), çev. Bayram Kodaman, *İ.Ü. Tarih Dergisi*, sayı:31 (1977), 181.

⁴²⁴ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (İstanbul, İletişim Yayınları,2009), s. 88.

3.1.1.1.1. Asker Temini

18. yüzyılda devam eden uzun ve masraflı savaşlar imparatorluğu maddi açıdan zor durumda bırakmıştır. Merkezin yaşadığı mali krizler sonucu asker ihtiyacını karşılayamaz hale gelmesi taşralardaki ayanlar ile muhatap olmalarına sebebiyet vermiştir. 18. ve 19. yüzyıl boyunca merkezden gönderilen belgelerde, merkezi hükümetin askeri gücü olan ayanlardan asker talep ettiğine sıkça rastlanılmaktadır.⁴²⁵ 17. yüzyıl sonlarında yapılan Azak seferi için "...Yenişehir ayanından Mihal Bey oğlu 50 ve Turhan Bey oğlu 100 ve Mü'minzade 30 ve Çetrefil-zade Mustafa Bey 20 ve Menteşe ve Suğla ayanından 280 ve Kars ayanından Abdülkerim oğlu 20, İçel ayanından 400 ve İstanbul ayanından 325 Şam yerli kulundan 200 nefer..."⁴²⁶ asker talep edilmiştir.

18. yüzyılda İran ve Rusya ile devam eden savaşlardan dolayı ekonomik sıkıntı içerisinde bulunan merkezi hükümet, kapılarında sekban ve levent istihdam eden ayanlardan asker talebinde bulunmuştur. Örneğin 1742-46 İran savaşı için Anadolu'daki ayanlardan hallerine göre asker göndermeleri talep edilmiştir. Bu meyanda Çavuşzade, Gaffarzade ve Kalaycızade'nin 100'er neferle, Emir Ali'nin ise 150 nefer, Niğde Müteselliminin 50 nefer ile acilen sefere varmaları için emir gönderilmiştir.⁴²⁷

18. yüzyılın ilk yarısına kıyasla ikinci yarısından itibaren Kayseri sancağındaki ayan ailelerinden daha çok asker talebi olmuştur. Özellikle 1768-1774 Osmanlı – Rus harbi sırasında Kayseri başta olmak üzere Anadolu'nun her yerindeki ayanlardan asker talep edilmiştir. 1771 tarihinde ikinci defa sadaret makamına atanan Muhsin-zade Mehmet Paşa, Rus harbine son verilmesi için uğraşmasının yanı sıra tedbir olarak Anadolu'nun her yerinden asker toplamaya çalışmıştır. Ayanlardan 30 bine yakın asker toplanmıştır.⁴²⁸ Rumeli bölgesinde devam eden Rus harbinde devletin askeri güç talebinde bulunduğu ayan ailelerinden biri de Zennecizade es- Seyyid Mehmed Ağa'dır. 1771 yılında halen devam etmekte olan Moskof seferine Zennecizadenin 150 güzide

---

⁴²⁵ MD 143, s.117, h. 189. (Aydın ayanından Sofya'ya gönderilmesi için bin nefer süvari asker temin edilmesi istenmiştir.). Mühimme defterlerinde ayanlardan asker talebi hususunda birçok örneğe rastlanılmaktadır. MD 193, s. 27, h. 67; s. 49, h. 182; MD 195, s. 33, h. 130; s. 65-66; MD 205, S. 117, H. 579; MD 207, s. 184, h. 908. MD 191, s. 36, h. 130 (300 nefer asker talep edilmiştir.)

⁴²⁶ Mehmet Topal, "Silahlar Fındıklılı Mehmed Ağa- Nusretname" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001) 145.

⁴²⁷ MD 150, s. 102, h. 363.

⁴²⁸ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi* (İzmir: Akademik Kitapevi, 1999), 110-111.

süvari ile katılması emredilmiştir.⁴²⁹

Kayseri ayanlarından asker talebi yüzyılın son çeyreğine kadar devam etmiştir. 20 Haziran 1783 yılına ait fermana göre Kayseri sancağından 1250 nefer asker talep edilmiştir.⁴³⁰ Devletin ayanların sahip oldukları askeri güçten istifa ettiğine dair bir diğer çarpıcı örnek 1786 yılına aittir. Bu hükümde, Kayseri sancağındaki önemli ayan ailelerinden Zennecizadelere doğrudan hitap edilerek 100 nefer süvari asker talebinde bulunulmuştur. Askerlerin bir an önce tedarik edilmeleri ve üzerlerine uygun bir başbuğ tayin edilerek *rûz-ı hızırdan* (6 Mayıs) önce teslim edilmeleri emredilmiştir.⁴³¹

Devlet ayanlardan asker temini isteğinde bulunurken onların isimlerini zikretmez ve genel bir hitapta bulunurdu. Örneğin “*sizki Mevlâna ve ayan ve sair mümaileyhimsiz*” şeklinde hitaplar söz konusuydu. Ancak, merkezi hükümetin Kayseri ayanlarından yardım isterken bizzat ismen hitap ettiğine dair belgeler de mevcuttur. Merkezin doğrudan Zennecizadelere hitap ederek asker talep etmesine dair şu örnek verilebilir: “*...kuvvetli ve şiddetli cünûd ile her taraftan düşman üzerlerine hücum olunarak abadi küffare giriftar olan memâlik-i İslam nez’ (zorlama) ve din karındaşları tahlis olunmak ve küffardan matlûb üzere intikam alınmak murad-ı şahanem olduğuna binaen ve kaffe-i İslam üzerlerine meâlen ve beden en gaza ve cihad -ı farz olduğuna ibtinaen siz ki Zennecioğulları ve sair ashab-ı nüfuz mümaileyhimsiz...*” Zennecizadelere doğrudan hitap edilerek asker talep edilmesi ayanların güç ve nüfuzlarının kabul edildiklerini de göstermektedir.⁴³²

18. yüzyılda ayanlardan asker talep edilen durumlardan bir diğeri Rusların 1782 yılında Özi ve çevresine asker yerleştirmesidir. Moskof tarafından gelecek olan herhangi bir saldırıya karşı müdahale etmek için Anadolu’nun her yerinden askerler tertip edilip gönderilmesi istenmiştir. Özi kalesinin muhafazası için “*...din ve ocak gayreti çeken yiğitlerden tertip olunmasına...*” binaen Kayseri’den 250 nefer asker talep edilmiştir.⁴³³ Anadolu’nun farklı yerlerinden talep edilen askerlerin zamanında yola çıkması ve bir neferin dahi firar olmamasına gayret edilmesi gerektiği ve ayrıca “*kazamızdan nefer*

⁴²⁹ MD 171, s. 60, h. 186; s. 80-81, h. 253 bu hükümde de Zennecizadelere asker talep edilmiştir.

⁴³⁰ KŞS 163, s. 18, h. 2.

⁴³¹ KŞS 164, s. 46, h. 1.

⁴³² KŞS 167, s. 25, h. 47.

⁴³³ Tufan Gündüz, “1201- 1202 Tarihli 165 Numaralı Kayseri Şerhiye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990), 49.

azdır deyu illet veyahut bir mikdarının avf için ilam ettirmekten ...” uzak durmaları vurgulanmıştır.⁴³⁴

1789 yılında Fransızların Mısır’ı işgali sebebiyle, devlet tarafından Kayseri kazası ayan ve ileri gelenlerinden 1000 nefer piyade askerin tertip edilmesi talep edilmiştir. Bu buyruldu kazadaki ayanların eline ulaştıktan sonra acilen talep olunan asker mevcudunun bir neferi bile eksik olmadan tamamının başbuğları ile serian gönderilmesi istenmiştir.⁴³⁵ Yine, 1799 nisan ortalarında Fransa ile yapılan savaştan dolayı Bozok ve Çankırı Sancağı mutasarrıfı Cabbarzade’ye yazılan emre göre Kayseri kazasındaki ileri gelenler, ayanlar ve servet sahibi olan Bektaşzade Mehmed ve Feyzizade Mehmet ve Gübgübzade Hacı Bekir ve Gürümzade Hacı Salih ve Hacı Dalyan ve Çanakçı oğlu Hacı Süleyman ve Akkaş oğlu ve Kaytazoğlu Abdüssamed ve kardeşi Mustafa’dan asker talep edilmiştir. Bahsi geçen servet sahibi kişilerden Fransızların İslam ülkelerine zararlar verdikleri gerekçesiyle 600 nefer askerin tedarik edilmesi ve acilen gönderilmesi talep olunmuştur. Eğer bu emre uymayan olursa *eşedd-i ukubatla te’dib* (büyük cezalarla) olacakları uyarısı yapılmıştır.⁴³⁶ Burada dikkati çeken konu sadece ayan değil, bölgenin zengin ve kudret sahibi kişilerinden de asker yardımı talebinde bulunulmasıdır. Resmi olarak ayan olmayan bu kişilerin fermanında bizzat isimleri zikredilerek bölgedeki nüfuzları arttırılmıştır.

Devletin ayanlardan ve ileri gelenlerinden askeri güç talep etmeleri 19. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. 7-8 Ocak 1810 tarihinde merkez, ihtiyacı olduğu askerlerin temin edilmesi için Anadolu’daki çoğu ayana hitap ederek yardım istemiştir.⁴³⁷ Bu yüzyılda, Kayseri sancağından da savaşlardaki askeri güçlerin yetersizliğinden dolayı asker talep edilmiştir. Rusların Pazarcık’ı işgal etmesi ve Varna ve Derun Kalelerine yaklaşmaları üzerine savaş kararı alınmıştır ve imparatorluğun her yerinden asker tertip edilerek Davut Paşa sahrasında bulunan orduyu hümayuna gönderilmesi emredilmiştir.⁴³⁸ Bozok’tan 300; Çankırı’dan (Kengiri) 300, Amasya’dan

⁴³⁴ Gündüz, “1201- 1202 Tarihli 165 Numaralı Kayseri Şerriyye Sicili”, 51.

⁴³⁵ KŞS 176, s. 54, h. 119.

⁴³⁶ KŞS 176, s. 45, h.3.

⁴³⁷ Şani-zâde Mehmed Ataullah Efendi, *Şani-zâde Tarihi*, haz. Prof. Dr. Ziya Yılmaz, Cilt I (Çamlıca, İstanbul, 2008), 312. “Dergâh-ı ‘âlî kapucu-başlarından Bilecik Voyvodası Kalyoncu ‘Ali Ağa’dan iki bin ve Na’îlu-hân A’yânı Boşnak-zâde Mehmed ‘Ali Ağa ve Akhisâr-ı Geyve A’yânı Balaban-zâde Mustafa Bey ve Geyve A’yânı Bekir Ağa ve Taraklı A’yânı ve Torbalı A’yânı ve Burusa Yenişehir’nde Sarıca-oğlu Osmân ve Lefke’de Cebeci-zâde Mehmed Ağa beşer yüz nefer güzide askerin” tertip edilmesi ve evvel- baharda ordu-yı hümayunda bulunmaları istenmiştir.”

⁴³⁸ Erdal Şekeroğlu, “183 Nolu Kayseri Şer’iye Sicil Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirme” (Yüksek

300, Kayseri'den 300, Sivas'tan 250, Çorum'dan 125, Aksaray'dan 125 ve Kırşehir'den 100 olmak üzere toplamda 2000 süvarinin kendi oğullarından birinin başbuğluğu ile gönderilmelerine dair Bozok Mutasarrıfı ve Kayseri mütesellimi ayan Cabbarzade Süleyman Bey'den istenmiştir. 10- 15 gün içinde Edirne'de olmaları gerektiği ve askerlerin bedenlerinin hali ve tahammüllerine göre tevzi ve taksimi yapılması istenmiştir.⁴³⁹

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorluğun asker talebinin gerekçesi sadece savaşlar için değil; toplumda zuhur eden birtakım eşkıyalık hadiselerini bastırmak için olduğu görülmüştür. Merkezi hükümeti uzun süre uğraştıran Dağlı eşkıyası buna örnek gösterilebilir. 1768-1774 Osmanlı Rus savaşları ile 1787-1792 Avusturya savaşlarından dolayı imparatorluk kendi iç işleriyle özellikle de Rumeli bölgesi ile pek ilgilenememiştir. Boş bırakılan Rumeli'de eşkıyalar türemiştir ve bu şakiler bölge halkına zorbalıklarda bulunarak etrafa zarar vermeye başlamışlardır. Rumeli Kırcaali dağlarında bulunan bu eşkıyalara zamanla başka eşkıyalar da katılmıştır. Farklı bölgelere dağılarak *dağlı eşkıyası* şeklinde şöhret bulmuşlardır.⁴⁴⁰ Devlet bu eşkıyaları bastırmak için imparatorluğun birçok yerinden asker talebinde bulunmuştur. Bozok, Çankırı ve Kayseri taraflarından süvari efradı tedariki için Cabbarzade Süleyman'a hitaben ayrı ayrı hükümler yazılmıştır.⁴⁴¹ Bunun yanı sıra, isyanın bastırılması için Kayseri sancağından Rumeli bölgesindeki Dağlı eşkıyası için 300 nefer asker tertip edilmesi için Cabbarzade Efendiye bir başka ferman gönderilmiştir.⁴⁴² Yüzyıl sonuna kadar devam eden bu isyan bastırılmayınca ayanlardan talep edilen asker sayıları arttırılmıştır. Cabbarzade Süleyman'dan tekrardan 260 nefer süvari asker tertip edilip acilen gönderilmesi istenmiştir.⁴⁴³

Devlet, asker toplamak için dini gerekçeleri sebep göstermiştir. Sefer-i hümayun sebebiyle Anadolu başta olmak üzere imparatorluğun çoğu yerinden rûz-ı kasımdan önce asker talebinde bulunurken “*eli ayağı tutan ve Peygamber şefaatine nail olmak isteyen herkesin*” katılması istenmiştir. İstenen askerlerin bir başbuğ nezaretinde yola

---

Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1999), 122. 183 numaralı sicil defteri Ruslar ile yapılan savaş hususundadır ve gerekli olan asker teminleri üzerine birçok örneğe rastlanılmaktadır.

⁴³⁹ C. AS., 482/20121.

⁴⁴⁰ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808)* (Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, 1983), 7.

⁴⁴¹ C. AS., 1036 /45449

⁴⁴² KŞS 172, s. 27, h. 32.

⁴⁴³ KŞS 177, s. 157, h. 235.

çıkartılması da talep edilmiştir.⁴⁴⁴ Bunun çarpıcı örneklerinden birisi İran ile yapılan savaş dolayısıyla ayanlardan asker talebinde bulunmak için gönderilen fermanıdır. *Mezâhib-i erbâ-i Hakka*'dan yani dört Hak mezhepten hariç batıl mezhep kabulünü teklif ve Hz. Peygamber'in temiz inancına halel vermek düşüncesi ile Osmanlı hududuna sebepsiz yere saldıran İran Şahına verilen fetva gereğince mukabele etmek için Müslüman kişilerin sefere katılmalarının farz olduğu vurgulanmıştır.⁴⁴⁵ Benzer şekilde, merkezin yolladığı başka bir belgeye göre Anadolu'nun tüm kazalarından din uğruna savaşmak için asker talebinde bulunulmuştur. 1250 nefer ile en çok Kayseri sancağından asker talep edilmiştir.⁴⁴⁶ Görüldüğü üzere, cihad ve gaza ruhu askerlerin savaşa katılmaları için gerekçe olarak sunulmuştur.

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra ayanlara olan ihtiyacın artmasından dolayı merkezi hükümet tarafından gerektiğinde onların kusurları ve hataları görmezden geliniyordu. Örneğin Kayseri'deki Zennecioğlu Seyyid Ahmet Ağa ve Seyyid Sadık Ağa ve Bektaş oğlu ve Emir Ağa ve Zamantı da Derviş Ağa'ya gönderilen fermana göre kusurları ve kabahati olmalarına rağmen affolunduğu belirtilmiştir. Devlete hizmetleri olmasından dolayı söz konusu ayan ve ileri gelenlerin geçmiş hallerinin unutulacağı bildirilip sefere yardımları talep edilmiştir.⁴⁴⁷

Devlet, asker temini hususunda ayanlardan yardım istemesinin yanı sıra merkezdeki askerlerin ulufelerini ödeme konusunda da ayanlara başvurmuştur. Anadolu eyaletindeki ayanlardan askerlerin ulufelerini ödemek için borç para talep edilmiştir. Merkezin çektiği nakit para sıkıntısının çok ciddi boyutlarda olduğu Anadolu'ya gönderilen hattı-ı hümayun ile anlaşılmaktadır.⁴⁴⁸

Asker talebi hususunda merkez tarafından gönderilen belgelerde dikkati çeken bir diğer konu askerlerin fiziksel özelliklerine vurgu yapılmasıdır. Talep edilen askerlerin savaşabilecek kabiliyette olması, genç ve yiğitlerden seçilmesine dikkat edilmesi çoğu belgede belirtilmiştir. "...kazalarınızdan matlûb neferâtı noksan ve işe yaramaz ırgad ve nâtuvân makûlesinden olmayub cümlesi yol ve erkân bilür ve darb ü harbe kadir erbabdan..." şeklinde ifade edilerek gönderilecek askerlerin işe yarar olması

---

⁴⁴⁴ KŞS 167, s. 12 h. 26.

⁴⁴⁵ MD 150, s. 102, h. 363.

⁴⁴⁶ KŞS 163, s. 18, h. 2.

⁴⁴⁷ KŞS 167, s. 47, h. 80.

⁴⁴⁸ HAT 117/4754.

isteğinde bulunulmuştur.⁴⁴⁹

3.1.1.1.2. Seferlere Katılma

Askeri sistemde meydana gelen değişiklikler ile ayan başta olmak üzere sancağın idarecileri kapılarında sekban ve levent beslemişlerdir. 18. yüzyılda merkezin asker ihtiyacını karşılayan ayanların kapılarında oldukça kalabalık askeri güç bulunmaktaydı. Ayanların askeri birliklerinden faydalanan merkezi hükümet aynı zamanda ayanlardan maiyetlerindeki askeri birlikler ile sefere katılmalarını istemiştir. Bunun en çarpıcı örneği, 1771 senesinde 150 asker ile Zennecizade Mehmet Ağa'nın sefere katılmasıdır. Zennecizade Mehmet Ağa nüzul eminliği görevine devam ederken 1773 senesinde vefat etmiştir. Karasu'ya göre Zennecizade'nin merkezin asker taleplerini yerine getirmesi karşılığında Dergâh-ı Mualla Kapıcıbaşılığı⁴⁵⁰ ünvanı kendisine ihsan edilmiştir.⁴⁵¹ Devletin görevlerini yerine getiren ayanları hilatlar ve payeler ile taltif ettiği bilinmektedir.⁴⁵² Bu durum, Kayseri ayanları içinde önemli teşvik edici faktörlerden biri olabilir.

Merkez, ayanlardan asker talep ederken belgenin sonunda mutlaka birtakım uyarılarda bulunurdu. Askerlerin zamanında yollanması ve gecikme yaşanmaması için muhakkak sağlam birilerinin eşliğinde yollanması konusu en çok göze çarpan ihtarlardan biridir. Nisan 1790 tarihli belgeye göre Kayseri'den ordu için istenilen askerlerin Zennecioğlu Ahmed Ağa başbuğluğunda serian gönderilmesi istenmiştir ki burada görüldüğü gibi askerlere ayanlar eşlik etmekteydi.⁴⁵³ Asker sevkinde rehabet eden olursa haklarından gelineceği de sürekli hatırlatılmaktaydı. Emr-i şerife uygun olarak amel ve hareket edilmesi ve vaktinde askerlerin yollanması merkezin önemle üzerinde durduğu noktalardan biriydi ki her belgede bu durum özellikle vurgulanmaktaydı.⁴⁵⁴ Ayrıca askerlerden liyakati ve iktidarı olmayanların azledilmesine

---

⁴⁴⁹ Gündüz, "1201- 1202 Tarihli 165 Numaralı Kayseri Şerhiye Sicili", 50-51.

⁴⁵⁰ "Dergâh-ı Ali ya da Dergâh-ı Mualla Kapıcıbaşılığı, XVIII. yüzyıldan önce Topkapı Sarayı'nda bir görevdi. Bu yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise genellikle ayan ve mütesellimlere verilen unvan haline gelmiştir". Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 68.

⁴⁵¹ Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 67-68.

⁴⁵² İmparatorluk sınırlarında ayanların hizmetlerinden dolayı ödüllendirildiğine dair örnek çoktur. Örneğin Caniklizade Süleyman Ağa, askeri güçlerini kullanarak Trabzon bölgesinin asayişini sağlamasından dolayı kendisine 1759 yılında vezirlik payesi tevcih edilmiştir. Canan Şahin "The Rise And Fall Of An Ayân Family in the Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)" (Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2003), 44.

⁴⁵³ C. AS., 577/24274.

⁴⁵⁴ KŞS 167, s. 35, h. 63.

ve işe yarar sağlam birilerinin asker olarak yollanması da talep edilmekteydi.⁴⁵⁵ Cabbarzadeye hitaben yazılan ferman da emre itaat etmeyen ve kanuna aykırı hareket eden askerlerin yollanmaması tenbih edilmiştir.⁴⁵⁶

1742-1746 İran savaşı için Anadolu'daki ayanlara maiyetlerindeki askerlerden güzide (seçkin) ve tüvana (genç-delikanlı) olanlarla birlikte seferde bulunmaları için emir gönderilmiştir. Orduya iltihaklarından itibaren erzaklarının ordu-yı hümâyûn hazinesinden verileceğini içeren bu hükmün üstündeki notta ise Karaman Ereğli'sinden Gaffarzade Seyyid Osman pir ve alil (yaşlı ve hasta) olmasından dolayı sefere katılamayacağı af ile belirtilmiştir. Sefere iştirak edemeyince yerine kardeşi Seyyid Süleyman'ın gitmesi için emr-i şerif yazıldığı gibi Kayseri'de sâkin Emir Ali Bey'in de şimdilik seferden affı için emr-i şerif yazılmıştır.⁴⁵⁷ Yaşlılık ve hastalık gibi gerekçeler gösterilerek sefere iştirak edememe sık görülen bir durumdur. İddia edilen gerekçelerin her zaman gerçeği yansıtıp yansıtmadığı bilinmemektedir ancak her ne sebeple olursa olsun seferlere katılmayan ayanların yerlerine kardeşi ya da oğlu gibi yakınları gönderilmiştir.

Merkez tarafından Zennecizadelere gönderilen asker talebi konusundaki ferman da üzerlerine uygun bir başbuğ tayin edilerek gönderilmesi isteğine dair örnekler mevcuttur. Zennecizadeler ya bizzat kendileri sefere iştirak ediyordu ya da yerlerine vekil olarak yakın akrabalarından kişileri tercih ediyordu. Taşradan asker toplamanın ne kadar zor ve sıkıntılı olduğunun farkında olan merkezi yönetim ordunun sevki ve idaresine büyük bir ihtimam ve hassasiyet göstermiştir.⁴⁵⁸ Bunun farkında olan ayanlar, merkezi yönetim ile herhangi bir sıkıntı yaşamamak ve oluşabilecek en küçük ihmali önlemek için güvendiği yakın akrabalarını tercih etmişlerdir. Aksi durumda mütesellimlik gibi idari görevleri ellerinden alınıyordu. Örneğin 1791 tarihinde Sivas mütesellimi olan Hatıpzade Ali Ağa'dan talep edilen askerlerin bir kısmını vaktinde göndermemesi gerekçe gösterilerek sahip olduğu mütesellimlik makamı elinden alınıp Zoralı zade Recep Paşa'ya verilmiştir.⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁵ KŞS 167, s. 118, h.88

⁴⁵⁶ KŞS 167, s. 118, h. 89.

⁴⁵⁷ MD 150, s.102, h. 363.

⁴⁵⁸ Mehmet Yaşar Ertaş, "Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan, Sayı 19 (İstanbul, 2008), 216.

⁴⁵⁹ Muhammed Aydın, "*Sivas'ta Ayan Aileleri*" (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2011), 34.

Asker sevkinde baş gösteren en önemli sıkıntı asker firarlarının çok sık yaşanmasıdır. Askeri firarların önlenmesi için dini gerekçelerin yanı sıra ciddi cezai yaptırımlar yapılmıştır. Örneğin Erzurum’da bulunan ordudan firar eden askerlerden bazıları Kayseri taraflarına gelmişlerdir. Bu kişilerin yakalanıp idam edilmesi için büyük ihtimam göstermeleri gerektiğini ifade eden Kayseri sancağı mütesellimine ve ayanına hükümler gönderilmiştir.⁴⁶⁰ Bundan dolayı merkez tarafından ayanlara sürekli uyarılarda bulunup askerler ile sefere katılmaları istenmiştir.

Arşiv belgelerinde sefere katılmalara dair oldukça fazla hüküm bulunmaktadır. Dergâh-ı âlî Kapucubaşlarından olup malikane yoluyla Bozok Sancağı Mutasarrıfı olan Cabbarzade Mustafa’ya yazılan hükümde kendisinden önceden talep edilen 1000 nefer güzide süvariden başka 1000 nefer tam silahlı miri süvari daha göndermesi istenmiştir. Acem tarafından Bağdad taraflarına vukû’ bulacak muhtemel taarruzdan önce kendi maiyetindeki biriyle ya da Bozok sancağından münasip ve kendisine itimad edildiğine inandığı bir kimseyi binbaşı yapıp Bağdad ve Basra Valisi Vezir Abdullah Paşa’nın maiyetine acilen göndermesi istenmiştir. Hükümün sonunda yolda firar eden olur ise veyahut askerlerin eksik varmaları söz konusu olur ise Cabbarzade’den mukataanın derhal alınacağı tehdidi de yer almaktadır.⁴⁶¹

Kazalardan gönderilen askerlerin miktarı kayıt altına alınmaktaydı. Defterlerde kayıtlı olup emre itaat etmeyen askerler olursa cezalandırılırdı.⁴⁶² Tüm yaptırımlar ve dini gerekçelere rağmen firar eden askerler olmuştur. Diğer bir ifade ile, askerlerin eksiksiz olarak sevk yerlerine gitmeleri için “*gaza ve cihad*” gibi dini bir sebebiyetin onları teşvik etmediği ve bu uğurda gevşek davrandıkları söylenebilir. Büyük ihtimal bu kişiler zorla gönderilmiştir veyahut gönülsüz olduklarından dolayı firarlar görülmüştür. Örneğin Bozok sancağı Mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman’a gönderilen bir fermana piyade askerlerin bazılarının firar ettiği ve söz konusu kişilerin soruşturulmaları gerektiği emredilmiştir.⁴⁶³ Merkez, bu tür sorunlarla baş etmek için yolladıkları fermanların sonlarında “*bila-aman haklarından geline*” şeklindeki uyarı ile itaat etmelerini beklemekteydi.⁴⁶⁴

---

⁴⁶⁰ MD 149, s. 18, h. 60.

⁴⁶¹ MD 174, s. 51, h. 106.

⁴⁶² KŞS 167, s. 140, h. 117.

⁴⁶³ KŞS 176, s.113, h.2.

⁴⁶⁴ KŞS 167, s. 140, h. 117

3.1.1.2. Mühimmat Temini

3.1.1.2.1. Güherçile ve Kurşun Tedariki

Ayanlardan sadece orduya asker göndermeleri ve sefere katılmaları talep edilmemiştir. İstanbul Baruthanesi'nin ihtiyacı olan güherçile ihtiyacını karşılamak da merkez tarafından ayanlardan istenen hizmetler arasındaydı. Kayseri sancağının tabii olduğu Karaman eyaleti güherçile üretimi için önemli yataklara sahip olduğundan dolayı merkez tarafından bölgenin ayanlarından sürekli güherçile temini istenmiştir. Kayseri sancağı ayanlarına barutun hammaddesi olan güherçilenin temini için sıkça fermanlar gönderilmiştir. 1778/79 yıllarında Kayseri mutasarrıfı olan Ali Paşa'ya, kazanın kadısı ve ayanı olan Tavaslızade Mehmed'e 3 bin kantar siyah barutun topçu lazımesi için Karaman ve havalisinden temin edilerek baruthaneye teslimi istenmiştir.⁴⁶⁵ 1192/1778-79 senesinde Karaman ayanı ve mübayaacısı olan Abdurrahman Efendi'den de 5 bin kantar siyah barutun bir an önce eksiksiz olarak temin edilmesi talep edilmiştir. Yollanan fermanın sonunda eğer söz konusu güherçileyi satmaya kalkanlar olursa Niğde ve Konya kalelerine kalebend edileceklerine vurgu yapılmıştır.⁴⁶⁶

İmparatorluk için oldukça büyük bir ehemmiyete sahip baruthanenin üretim maddesi olan güherçile *memnu meta* maddeleri altında olduğundan dolayı sıkı bir kontrol altındaydı. Devletin izni olmadan alıp satmak ya da kaçakçılığını yapmak kesinlikle yasaktı ve devlet tarafından hapis ile cezalandırılmaktaydı. Bu yüzden üretilen güherçileler devlet hariç kimseye satılamıyordu.⁴⁶⁷ Merkezi hükümet tarafından da güherçile üretimi ve tüketimi kontrol altında tutulmaya çalışılmış olup zamanında güherçilelerin teslimi hususunda merkezden taşradaki ayanlara sürekli fermanlar yolladığına dair birçok arşiv belgesi mevcuttur.⁴⁶⁸ Ayanların tüm uyarılara rağmen güherçile gibi askeri mühimmatları başkalarına satmaya devam ettikleri görülmüştür. Bunun temel sebebi merkezin diğer alıcılara nazaran daha az fiyata satın alması gösterilebilir.

---

⁴⁶⁵ KŞS 159, s. 37, h.2.

⁴⁶⁶ KŞS 159, s. 50, h. 202.

⁴⁶⁷ Gündüz, "1201- 1202 Tarihli 165 Numaralı Kayseri Şerhiye Sicili", 158-159.

⁴⁶⁸ C. AS., 172/7518 (Kayseri, Aksaray ve Ankara'dan mübayaası mukarrer olan güherçilenin tamamen gönderilmesi için Bozok Mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman Bey'e mübaşirli emir yazılmıştır.); C. AS., 932/40359 (Kayseri Mutesellimi Musa Ağa marifetiyle Kayseri'den mübayaası mürettep 7000 kıyye güherçile); KŞS 162, s.21, h.2. (Cabbarzadeye yazılmış olan belgeye göre 1195 senesi için Kayseri'den 200 kantar güherçile temin edilip gönderilmesi talep edilmiştir.).

Temin edilecek olan güherçile miktarları önceden belirlenip ilgili kazaya gönderilir ve istenen miktarlar hazırlanırdı. 160 numaralı şer’iyye sicilindeki bir hükme göre önceden güherçile miktarı belirlenmiş olmasına rağmen ayanlar tarafından gönderilmemiştir. Baruthane için gerekli olan güherçile için Kayseri kazasına 1777 yılına mahsuben 180 kantar; 1778 yılı için ise 200 kantar olmak üzere toplamda 380 kantar güherçile tahsil edilmesi emredilmiştir. Bunlar için belirlenen 60 neferden bazıları kaçtıkları için güherçile ikmal için ellerinde sadece 20 nefer kalmıştır. Üretim imkansızlığından dolayı her sene için 100 kantar güherçilenin tedarik edilmesine izin verilmesi ve kusurlarının affi için kadiya ilam olunmuştur. Kusurlarının affi için yazdıkları ilam daha sonradan devlet tarafından kabul olmuştur.⁴⁶⁹ Sonraki sicillerde de aynı vakalara rastlanılmaktadır. Örneğin devlet 20 bin okka güherçile talebinde bulunmasına rağmen sadece 13 bin 500 okkası teslim edilmiştir. Geriye kalan 6 bin 500 okka güherçile teslim edilmemiştir ve ayanlar tarafından bunun teslimi hususunda talepte bulunulmuştur.⁴⁷⁰

Ordu için gerekli olan kurşunların temini konusunda da ayanlardan yardım talebinde bulunulmuştur. 1198/1783 senesine mahsuben Bozkır madeninde mevcut olan 135,683 vukiyye (okka) kurşunun merkeze teslimi hakkındaki sicil hükmüne göre söz konusu madenin kazalara nakli için ayanlardan yardım istenmiştir. Her ne kadar istenen kurşun miktarı temin edilememişse de var olan 180 bin okka kurşunun eyalet valisi Ahmet Paşa ve ayanlar marifetiyle nakli istenmiştir.⁴⁷¹

İmparatorluk sınırlarındaki ayanlardan donanma hususunda da yardımlar talep edilmiştir. Diğer bir deyişle, imparatorluk, bazı önemli yerlerde donanma için tersaneler inşa etmiştir ve donanma ihtiyaçlarının tedariki için ayanlardan destek istemiştir. Ancak, Kayseri sancağı bulunduğu konumdan dolayı askerî açıdan sadece kara destekli görevler üstlenmiştir. Genelde kıyı bölgelerdeki ayanlardan⁴⁷² donanma gemileri için gerekli yardımlar talep edilmiştir. Örneğin imparatorluğun denizcilik faaliyetleri için önemli merkez olan Sinop’taki ayan ailesi olan Kavizadeler gemi inşaatında önemli görevler üstlenmişlerdir.⁴⁷³ Kayseri sancağındaki ayanlardan ise donanma ve tersaneleri

---

⁴⁶⁹ KŞS 160, s. 8, h. 2.

⁴⁷⁰ KŞS 163, s.78, h.1

⁴⁷¹ KŞS 163, s. 31.

⁴⁷² Sinop, Kastamonu, Menteşe sancağı örnek gösterilebilir.

⁴⁷³ İlhan Ekinci, “Sinop’ta Bir Ayan Ailesi, Kavizadeler Hakkında Bazı Bilgiler”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop’ta Türk- İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt II (Sinop Üniversitesi

kuvvetlendirmek için istenen herhangi bir talebe rastlanılmamıştır.

3.1.1.3. Lojistik Hizmeti ve Zahire Temini

3.1.1.3.1. Hayvan- Araba Temini

Askeri gücün temin edilmesinin yanı sıra ordu ihtiyaçlarının karşılanması hususunda da ayanlardan yardım istenmiştir. Sefer sırasında askerlerin sevki ve iaşelerin taşınabilmesi için hayvan tedariki gerekiyordu. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorluğun farklı cephelerinde devam eden savaşlar göz önünde bulundurulduğunda savaş meydanlarına zahirelerin taşınması için yüzlerce yük hayvanına ihtiyaç olduğu söylenebilir. Merkezi hükümet için büyük sıkıntı teşkil eden yük hayvanlarının sağlanması hususunda ayanlardan destek alınmıştır.

Ordu için gerekli olan deve, araba, bargir ve katır gibi hayvan ihtiyaçlarının temininde Anadolu'daki kaza ayanlarından yardım talebinde bulunulduğuna dair hükümlere mahkeme kayıtlarında rastlanılmıştır. Askeri lojistik hususunda Kayseri ayanlarının önemli hizmetlerde bulduklarına dair örnekler mevcuttur.⁴⁷⁴ 1143 senesi Şevval (Nisan 1731 senesi) ayında görevli Mehmet Ağa'ya yazılan fermana göre Kayseri ve Niğde sancaklarından istenen 400 devenin bir an önce görevli memura teslim edilmesi örneklerden biri olarak gösterilebilir.⁴⁷⁵ Bir diğer örnek olarak, 19. yüzyılın başında merkez tarafından Kayseri kazasına ait olan 500 devenin orduyu hümayuna gönderilmesi talebi verilebilir.⁴⁷⁶ 1798 senesinde Mısır'a yapılacak olan seferden dolayı Kayseri'den 450 tane deve, 1770- 71 Rus harbi sırasında ise 500 devenin gönderilmesi talep edilmiştir. Özer Tok'a göre bu sayılar, tüm vilayet ve kaza içerisinde ikinci sırada yer almaktadır.⁴⁷⁷ Ayrıca Cabbarzade Süleyman Ağa'dan ordu için Kayseri'den yaklaşık iki bin koyun, 38 bin mih ve 15 bin nalın gönderilmesi istenmiştir.⁴⁷⁸

Deve, at gibi ihtiyaçların zamanında gönderilmediği veyahut işe yaramayan zayıf hayvanların orduya gönderildiğine dair şikayetler de arşiv belgelerine yansımıştır. 1791 yılında asker temini hususunda Cabbarzade'ye hitaben yollanan emr-i şerifte, güçlü ve

---

Yayımları, Sinop, 2018), 609-625.

⁴⁷⁴ Bunlardan bazıları KŞS 166, s. 34, h. 45; s. 35, h. 46. KŞS 166, s. 33, h. 44.

⁴⁷⁵ KŞS 126, s.127-128.

⁴⁷⁶ Şekeroğlu, "183 No'lu Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri, Transkripsiyon ve Değerlendirme", 57.

⁴⁷⁷ Özen Tok, "XVIII. Yüzyılda Kayseri Sancağının İdari ve Sosyo- Ekonomik Durumu", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi* (Ankara: 2009), 776.

⁴⁷⁸ Özkaya, "Anadolu'daki Büyük Hanedanlıklar", 825.

işe yarayan develerin tedarik edilerek gönderilmesi tembihlenmiştir. Ayrıca bu emre aykırı davranarak zayıf hayvan gönderen ayanlara *aman verilmeyip* cezalarının tertip edileceği uyarısı da yapılmıştır.⁴⁷⁹

Merkez tarafından istenen hayvanların sayısı hususunda her sancaktan aynı miktarda talepte bulunulmayıp sancakların durumlarına göre sayılar belirlenmiştir. Karaman eyaletinin 7 sancağından ikisini teşkil eden Kayseri ve Niğde sancaklarından talep edilen hayvan miktarı buna örnek gösterilebilir. Kayseri kadısına hitaben gönderilen fermana göre, toplamda 700 deve talep edilen Karaman eyaletinin Niğde sancağı dokuz kazadan oluşmakta iken 110 adet deve istenmiştir. Sadece bir kazadan ibaret olan Kayseri sancağından ise 500 deve talep edilmiştir. Bu durum şikâyet edilmesine rağmen, savaş dolayısıyla istenen develerin miktarında azalma yapılmamıştır.⁴⁸⁰

3.1.1.3.2. Zahire Temini

Osmanlı ordusunun sefer sırasında ihtiyacı olan yiyecek ve hububat ihtiyaçlarının karşılanmasında bölgenin ayanları sorumlu olmuştur. Zahire teminin sağlanması ordu için en hayati faktörlerin başında gelmektedir. Merkezi hükümetin tüm isteklerini karşılayan Kayseri'nin en güçlü ayan ailesi Zennecizadelerden bu hususta isteklerde bulunulmuştur. Örneğin, 1768-1774 Rus harbi sırasında Zennecizade Mehmet Ağa'ya menzillerdeki zahire ihtiyacının karşılanması için merkezi hükümet tarafından kendisine emir gönderilmiştir.⁴⁸¹

Anadolu veyahut Rumeli taraflarında herhangi bir savaşa karar verildiğinde ordunun geçeceği yollar, konaklayacağı yerler ve sefer sırasında ihtiyaçları olan zahire önceden belirlenirdi. Belirlenen zahire ihtiyaçları halktan karşılanarak hazır edilirdi. Bunu yapan memura da *nüzul emini* denirdi.⁴⁸² Diğer bir ifade ile, *nüzul emini* zahire tedariki için ahaliden *nüzul* ve *avarız* vergileri toplar ve görevli olduğu menzillerin ihtiyacı olan zahireyi hazır bulundururdu.⁴⁸³ Kayseri sancağı ayanlarından Zennecizade

⁴⁷⁹ KŞS 167, s. 118, h. 88-89.

⁴⁸⁰ KŞS 166, s. 32, h. 43. Belgede 1 kaza geçmesine rağmen Kayseri'de bu dönemde başka kazalarda mevcuttur.

⁴⁸¹ Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 68.

⁴⁸² Ömer İşbilir, "Nüzül", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33 (İstanbul, 2007), 311-312.

⁴⁸³ Gürsoy Şahin, "Osmanlı Devleti'nin 1684 Avusturya- Macaristan Seferi Hazırlıkları ve Bunların Afyonkarahisar Kazasında Halka Yansımaları", *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4 (2003): 121.

Mehmet Ağa Rus Harbi sırasında bu görevi üstlenmiştir. Bu menzillerde yapılan harcamaları içeren herhangi bir muhasebe kaydına⁴⁸⁴ rastlanılmamıştır. Sadece Ağa'nın bu görevi sırasında vefat etmesi üzere tutulan tereke defteri mevcuttur. Ancak bu defter bizlere ne kadar verginin toplandığına dair bir bilgi vermemektedir.

Askerlerin barınak, iaşe, giyim ve kuşam ihtiyaçları da gene kaza ayanları önderliğinde halktan alınan vergilerle karşılanmıştır. Örneğin Kayseri sancağından orduyu hümayun için lazım olunan 15 bin kile arpanın bedelinin tahsil edilip gönderilmesi için Bozok sancağı mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman Bey'e ve ayan mütesellimlerine hitaben yazılmış ferman bulunmaktadır. Merkez, 15 bin kuruşun 7 bin kuruşunu almıştır ancak geriye kalan 8 bin kuruşun ordu ihtiyaçlarının karşılanması için bir an önce tahsil edilip yollanması için ayrı bir ferman göndermiştir.⁴⁸⁵ Bunlara ek olarak savaş sırasında gerekli olan teçhizatlar da ayanlardan karşılanmıştır. Örneğin Tuna üzerine köprü yapmak için gerekli olan malzemelerin tedariki işi Belgrad ayanı Zaim Yusuf Ağa'ya havale olunmuştur.⁴⁸⁶

Ordunun ihtiyacı olan yiyecek sıkıntısını gidermek için ayanların yanı sıra kaza halkından da yardım talep edilmiştir. Örneğin sefer-i hümayun için gerekli olan peksimetin Hacıoğlu Pazarı ve Balçık ve Menkaliye kazaları ahaliyelerinden karşılanması ve tedarik edilmesi istenmiştir.⁴⁸⁷ Ancak bazen eşkıyalar tarafından bu yiyeceklerin askerlere ulaşılması engelleniyordu. 1743 yılına ait fermana göre şakilerin gıdalara müdahalesi nedeniyle sıkıntı bir türlü giderilemeyince ayan olan Develizade Seyyid Süleyman Ağa'dan yardım talep edilmiştir. Ayanın yardımı olmaksızın tahsil olunamayacağına dair Çiftehan Menzili mübaşiri Ali Ağa tarafından merkeze arz edilmiştir.⁴⁸⁸

Kayseri ayanların merkezin isteklerini yerine getiremediğine dair herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır. Ancak imparatorluğun farklı kazalarındaki ayanların

---

⁴⁸⁴ Mevkufat kalemine ait defterler nüzul vergilerini içermektedir. İleride yapılacak olan çalışmalarda bu defterlere bakılabilir.

⁴⁸⁵ KŞS 178, s. 56, h. 89. Bozok sancağı mutasarrıfı Cabbarzadeye hitaben gönderilen bir başka hükme göre Sivas eyaleti kazalarından orduya gerekli olan 60 bin kile arpanın mübayyası istenmiştir ve asitaneden mübaşir tayin olunan hassa hasekilerinden el-hac Mehmed ile gönderilmesi emredilmiştir. *MD* 169, s. 99, h. 172.

⁴⁸⁶ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, Cilt 1, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), 158.

⁴⁸⁷ *MD* 170, s. 47, h. 89.

⁴⁸⁸ *AE. SMHD. I. 79/ 5273.*

gönderilen emirlere her zaman titizlikle cevap verdiğini söylemek zordur. Örneğin Antakya'nın güçlü ayanlarından Fethullah Ağa ve Yeğeni Süleyman Ağa'nın sefer sırasında merkezi hükümetin isteklerini yerine getirmediği hatta görevlerini suiistimal ettikleri görülmüştür. Ağa'nın 1768-74 harbi sırasında Ruslara zahire sattığı ve askerler için toplanan paranın zimmetinde kaldığı ispat edilince idari görevlerinden (voyvodalık) el çektirilmiştir.⁴⁸⁹

Toparlamak gerekirse, Kayseri ayanlarının askerî açıdan merkezi hükümet ile ilişkilerinde gerçekleştirdikleri hizmetler arasında himayelerinde asker temin etmek, askerler ile sefere katılmak, lojistik destek vermek, ordu için gerekli mühimmat ve zahire temini sağlamak sayılabilir. Merkez tarafından gönderilen fermanlarda bizzat ayanlara hitap edilmesinin yanı sıra çoğunluğunda kadı, mütesellim, yeniçeri serdarı, kethüdayeri, subaşı gibi memurlara da hitap edilmiştir. Siciller ve diğer arşiv belgelerindeki hükümlerde sadece ayanlara seslenilmemesi durumu bizlere vazifelerin tek sorumlusunun ayanlar olmadığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile, merkezi hükümetin taleplerinin yerine getirilmesi görevi sadece ayanlardan beklenilmemekteydi. Bu açıdan bakıldığında, Kayseri ayanlarının kazanın idarecileri ile ortaklaşa hareket etmelerini gerektirmekteydi ki bu durum kazanın diğer yöneticileri ile sıkı bir bağ kurmalarına yol açmıştır.

3.1.2. Asayiş ve İdari Açından İlişkiler

3.1.2.1. Eşkıya Tedibi ve Sancak Asayişinin Sağlanması

18. yüzyılda Avusturya- İran ve Rusya ile devam eden uzun savaşların paralelinde meydana gelen ekonomik bunalım imparatorluğun sancak ve vilayetlerinde otorite boşluğuna sebebiyet vermiştir. Otoritedeki zayıflık, asayişin bozulması ile daha belirgin hale gelmiştir. Anadolu'da artan eşkıyalık vakaları ile leventlerin ve bazı aşiretlerin etrafa verdiği zararlar huzurun bozulmasına neden olmuştur. Merkezi hükümet, bölgenin idarecileri, ileri gelenleri ve ayanların askeri güçlerinden yararlandığı gibi asayiş ve toplum huzurunun sağlanmasında da onlardan yardım talep etme yoluna gitmiştir.

---

⁴⁸⁹ İsmet Tuncer, "18. Yüzyılda Antakya Ayanları" (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 103-104. Ayrıca bakınız: s. 41.

16. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'da baş gösteren celali isyanlarından en çok etkilenen bölgelerden biri de Karaman eyaletine bağlı Kayseri sancağıydı. Celali isyanları sonrasında zuhur eden göç gibi toplumsal hareketlilikler, askeri düzendeki değişiklikler, aşiret iskân problemleri ve giderek artan vergilerin sebebiyet verdiği sıkıntılar sonucu başıboş gezen leventler, iskân edilemeyen aşiretler ve işsiz- topraksız reaya eşkıyalığa başvurmuştur. Bu durum sancağın toplum yaşantısını olumsuz etkilediği gibi huzur ve asayişini de bozmuştur.

Eşkîya hadiseleri merkezi hükümeti uzun süre meşgul etmiştir. Sancağın güvenliğini sağlamakta sıkıntı çeken merkez, mütesellimler, mutasarrıflar ve sancağın diğer idarecilerinin yanı sıra ayanlardan yardım istemiştir. 1767 senesinde Karaman eyaletinin dahilinde olan Kayseri sancağı kazası başta olmak üzere tüm kazaların zabitan ve ayanlarına gönderilen emri fermana göre, kapusuz levendat eşkıyaların etrafa verdiği zararların önlenip eşkıyanın bastırılması talep edilmiştir. Eşkîya tedibinde görevli olacak kişilerin işe yarar olmasına dikkat edilmesinin vurgulandığı hükümde ayrıca onların konak, yem ve yemek ihtiyaçlarının giderilmesine özen gösterilmesi istenmiştir.⁴⁹⁰

Kayseri sancağındaki başlıca ayan ailelerine (Kalaycıoğulları, Emir Ağzadeler ve Zennecizadeler) bölgenin düzenini sağlamak için sık sık fermanlar yollanmıştır. Ayanlardan bölgenin asayişini sağlaması hususundaki taleplere dair gösterilecek çarpıcı örneklerden biri Kayseri sancağı mutasarrıfı, kadısı, naibi ve ayanlarına hitaben 1748 senesinde yazılan fermanıdır. Kayseri kazasına tabi karye sakinlerinden Mehmet isimli kişi eşkıyadan Kasım Beşe oğlu Mehmed, Mustafa ve Ahmed Beşe denilen kişilerin 1150 (1737 yılı) senesinden beri kendi hallerinde olmayıp daima kanunlara aykırı davranıp fukaraya türlü bahaneler ile eziyet eylediği ve mallarını gasp ettiğini bildirmiştir. Kaza ayanları ve diğer yöneticilerine hitaben gönderilen fermana söz konusu eşkıyaların te'dibi istenmiştir.⁴⁹¹

Eşkîyalar gibi leventler de işsiz kalınca başıboş gezerek eşkıyalık hadiselerine karışmışlardır. Kayseri'de levent askerlerin sebebiyet verdiği eşkıyalık olaylarına 18. yüzyılın ikinci yarısında daha çok rastlanılmaktaydı. 16 Eylül 1771 tarihli belgeye göre Anadolu'nun orta koluna bayrak açmaktan⁴⁹² memur Mehmet Ağa sorumluydu. Bu

---

⁴⁹⁰ KŞS 152, s. 86, 2. hüküm.

⁴⁹¹ KAD 3, s. 250.

⁴⁹² Asker toplamak demek.

kişinin sorumluluğunda olan 11 kişi Kayseri’de izinsiz olarak bayrak açmıştır. Kapûsuz levendât eşkıyasından olan bu kişiler Müslümanların evlerini basıp mallarını gasp etmiştir. Ayrıca onların atlarına zorla el koymuşlardır. Kayseri’de ahaliye zulmeden bu eşkıyaların yakalanarak cezalandırılması ve ahalinin mallarının kurtarılması için merkezden ayanlara ve yerel ileri gelenlere hitaben bir ferman gönderilmiştir. Fermanla dikkatleri çeken hususlardan biri de başıboş ve kapısız levendatların dışında yeniçerilerin de eşkıyalık faaliyetlerine katılmış olmasıdır.⁴⁹³ Belgede görüldüğü üzere merkez eşkıyaları bastırmak için ayanlardan yardım istemiştir. Bu durum onların nüfuzlarını arttırıp bölgedeki konumlarını daha da sağlamlaştırmıştır.

Devlet, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında Anadolu’nun birçok yerinde devam eden eşkıyalık hadiselerinin bastırılmasında gene bölgenin ileri gelenleri, ayan ve mütesellimlerinden yardım talep etmiştir. 1800’lü yılların başında Kayseri ahalisinden kendini bilmez bazı kişilerin şehirde serserilik yaparak fakir halkı rahatsız ettikleri ve çeşit çeşit mezalimlere başvurdıkları merkeze bildirilmiştir. “*Kendini bilmez bu erazil mütevellisi*” olarak kaydedilen kişinin kimseye karışmaması için bölgenin mütesellimi başta olmak üzere ileri gelenlerden yardım istenmiştir ve eğer gene bu eşkıyalar rahat durmaz ise haklarından gelineceği gönderilen buyruklarda belirtilmiştir.⁴⁹⁴ Bozulan düzene karşı devlet kayıtsız kalmamıştır ve birtakım önlemler almaya çalışmıştır. Görüldüğü üzere, merkezi hükümet Kayseri’de bozulan bu asayişin düzeltilmesi için bölgenin mütesellimleri ve ileri gelenleri ile ayanlarından yardım talep etmiştir. Bu durum ayanların merkez ile ilişkilerinin kuvvetlenmesine yol açmaktadır.

Eşkıyalık faaliyetlerine karışan mütegalibeler de sancağın asayiş ve huzurunu bozmuştur. Mütegalibe olaylarına dair çarpıcı örneklerinden biri Karaman valisine ve Karahisar Develü kadılarına yazılmış olan hüküm gösterilebilir. Karahisar Develü kal’ası dizdârı Ali, Niğde sancağındaki Karahisar Develü voyvodası olan Sağıroğlu Ali’nin kendi hâlinde olmadığı ve himayesindeki eşkıya ile bir olup çevreye zarar verdiğini belirterek şikayet etmiştir. Şikâyet edildiğini duyan Ali, şikayetçinin hanesini basıp mahsüllerini zorla ele geçirmiştir. Mütegalibe hakkında yazılan emri şerife rağmen zorbalıklarına devam etmiştir. Merkeze yapılan ikinci şikâyet sonucunda “*sen benden teşekkî ile tahrîm etdirdin*” diyerek zulümlerine daha fazla devam etmiştir ve

---

⁴⁹³ AE. SMST III, 184 /14502.

⁴⁹⁴ Şekeroğlu, “183 No’lu Kayseri Şer’iyye Sicil Defteri”, 95.

şahsın zorla 600 gurusunu almıştır. Tekrâr yeni bir ferman gönderilmiştir. Bu sefer de “*sen benim hakkıma birkaç def’a fermân etdirdin*” diyerek söz konusu kişiye zulüm etmeye devam etmiştir. Merkez olayın kanuna uygun şekilde çözülmesi için ayanlara ve diğer idarecilere hitaben ferman göndermiştir.⁴⁹⁵ Müttegallibe merkez tarafından gönderilen uyarılara rağmen himayesindeki eşkıyalar ile zorbalık yapmaya devam etmiştir.

Kayseri sancağının asayişini tehdit eden önemli unsurlardan biri de göçebe olan bazı aşiretlerdir. Merkezi hükümet tarafından Anadolu’ya göç edenler için izlenen iskân politikasına rağmen aşiretler bir türlü iskân edilememiştir. Sancağın huzurunu bozan aşiretler için yine bölgenin mütesellim, mutasarrıf, kadı, yeniçeri serdarı ve ayanlarına başvurulduğuna dair örnekler çoktur.⁴⁹⁶

Kayseri’de otoritenin zayıflanmasını fırsat bilerek eşkıyalık hareketine geçen önemli aşiretler bulunmaktaydı. Bu aşiretlerden öne çıkanları Mamalu ve Receplü aşiretleridir. 17. yüzyılın başlarında Anadolu’daki aşiret isyanlarına karışan Mamalu ve Receplü Afşar’ı aşiretleri harap ve sahipsiz yerleri yeniden ziraate açmaları ve şekavet olaylarına karışmamaları şartıyla Kayseri ve çevresine (Zamantı yaylası ve Pınarbaşı toprakları) yerleştirilmişlerdir.⁴⁹⁷ Ancak buralarda eşkıyalık yapmaya başlamışlardır. Yol güvenliğini bozarak tehdit oluşturmuşlardır.⁴⁹⁸ 1742 yılından önce, Afşar aşiretinin kontrol altına alınması ve eski bölgelerine tekrardan gönderilmesi için bölgede etkin olan Kalaycızade Mustafa Ağa ve ileri gelenlerinden yardım istenmiştir.⁴⁹⁹ Yine, Nisan 1742 tarihinde Devlet Kayseri’ye bir ferman göndererek bozgunculuk yapan Recepli Aşireti’nin Kayseri taraflarında buldukları ve söz konusu aşiretin engellenmesi hususunda Bozok voyvodası, Sungur oğlu Tokmak, Hasan Paşazade, Kayseri mütesellimi ve ayanlarından Zennecioğlu, Kalaycıoğlu Mustafa ve Emir Ağa, Kayseri civarındaki Develi sakinlerinden yardım talebinde bulunmuştur.⁵⁰⁰ Kayseri’yi mesken

⁴⁹⁵ *A.DVN.ŞKT*, d. 1007, s.13, h. 1.

⁴⁹⁶ *MD* 141, s. 88, h. 334. Kayseri sancağı mutasarrıfına, kadısına, yeniçeri serdarına ve ayanına hitaben yazılan emri şerife göre Rakka’ya yerleştirilmelerine rağmen oradan kaçan Silsüpür Ceridi ve Göçeklü eşkıyalarından bazı kimselerin Ankara ve Kayseri çevresine yerleşerek *katl-i nüfus* ve *hetk-i ırz* ve *garet-i emvale* teşebbüs etmelerinden dolayı bunların yakalanması buyrulmuştur.

⁴⁹⁷ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı* (İstanbul: Eren Yayıncılık,1987), 108-109.

⁴⁹⁸ *AE.SAMD.III.*, 136/13262.

⁴⁹⁹ *KŞS* 126, s. 147, 148.

⁵⁰⁰ Yıldırım, “*133/3 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili*”, 160-162.

tutan bu eşkıyalar ile mücadele için 1500 asker hazırlanmıştır.⁵⁰¹ Tüm bu uyarılara rağmen kaza halkının perişan olmasına sebebiyet veren Afşar eşkıyasının Kayseri ve civarından Rakka'ya gönderilmesinde zorluklar yaşandığından dolayı Sivas müteselliminden de yardım talep edilmiştir.⁵⁰² Afşar aşiretinin şekavet hadiseleri uzun süre devam edince Kayseri Mutasarrıfı Zaralı Osman Paşa'dan *kuvve-i kafiye* ile aşiretlerin üzerlerine varılarak itaat edenlerin nakledilmesi; itaat etmeyenlerin ise cezalandırılmaları istenmiştir.⁵⁰³

Bazı aşiret üyelerinin halk üzerindeki baskılarının ve zorbalıkların önlenmesi için bunların Rakka'ya nakli ve iskanları merkez tarafından sürekli talep edilmesine rağmen sorun çözülememiştir. Kayseri, Bozok ve Çankırı Mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman'dan pek çok kez sorunlu aşiretlerin iskân edilmesi hususunda yardım talep edilmiştir.⁵⁰⁴ Taşradan merkeze gönderilen şikayetlerde bazı aşiretlerin halk ve *ebna-i sebile* (yolculara) musallat oldukları, yaylağa çıkan ahalinin mal, eşya ve hayvanlarını yağmaladıkları ve halkın canına kastettikleri görülmektedir. 1204/1790 senesinde aşiretlerin istilası sebebiyle halkın perişanlığının aşikâr olmasından dolayı ahali üzerinde el çekmeleri merkez tarafından istenmiştir. El çekmezler ise (*itale-i dest-i tasallut*) genel hoşnutsuzluk sebebiyle külliyetli asker ile üzerlerine varılıp cezalandırılacakları ifade edilmiştir. Abdülfettah Bey'e ve ahaliye üç ayrı hüküm Şevval ayı başında Hassa Silahşörlere Şirinzade Mir Esad ile gönderilmiştir. Fakat aşiretler gönderilen hükme itaat etmedikleri gibi eskisinden daha fazla zulüm uygulamışlardır. Bu mezalimler sonucu halk vatanlarını terk etmiş ve çoğu yerler boşalıp harabeye dönüşmüştür. Bu aşiretlerin zulümlerinin sonlandırılması ve gasp ettikleri eşya ve hayvanatın sahiplerine geri i'ade ettirilmesinden sonra bölgeye bir daha ayak basmamaları için tedbir alınmış (Muharrem 1206'da). Ancak aşiretler kısa bir süre sonra tekrar ortaya çıkıp Bozok sancağındaki birçok köyün ürünlerini telef ettikleri gibi köylünün mallarını yağmalayıp yaylak ve kışlaklarına gidip gelirken yolda yolcuların mallarını gasp, davar ve hayvanlarını sürüp tahrip eylediklerinden dolayı bu zulme

---

⁵⁰¹ KŞS 126, s. 149, h. 2.

⁵⁰² MD 141, s. 39 h. 130.

⁵⁰³ C.DH. 94/4678.

⁵⁰⁴ MD 198, s.30, h. 159. Örneğin kadılarına gönderilen hükme göre Çankırı (Kengiri) sancağındaki Karacılar, Karacaviran ve Çerkeş ahaliilerine bir müddetten beri haklarında ferman çıkarılan konar ve göçer aşiretlerden Canaklı, Atranlı, Merdeşli, Molla Sekbanlı, Kalanlı, Morganlı, Yağmuranlı, Abdülhay oğlu Berenli vesaire aşiret yaylağa çıkışlarında fukaranın mal, eşya ve hayvanlarını yağmaladıkları gibi halkı öldürmüşlerdir. Bu hususta kendisinden yardım talep edilmiştir.

müsaade olunamayacağından hak sahiplerinin haklarının aşiretlerden alınması ve bir daha Bozok ve Amasya livalarına uğratılmamaları için aşiretlerin *nizâm-ı kaviye* (sağlam bir kânûnu/kural) bağlanması hususunda Cabbarzade Süleyman'a iş havale edilmiştir.⁵⁰⁵ Örnekte de görüldüğü üzere iskan edilemeyen bazı aşiretler göçebe olduklarından dolayı yaylak- kışlak arasındaki yer değiştirmeleri sık olmaktadır ve bu gidiş- geliş durumlarında yol üzerindeki halka ve mallarına zarar vermişlerdir. Bundan dolayı Cabbarzadelere sık sık fermanlar gönderilerek göçebe aşiretlerin iskân edilmeleri istenmiştir.

Kayseri'de isyan eden bir diğer aşiret Türkmen aşiretinden Suculu cemaatidir. Bu aşiret de bölgede şekavet olaylarına dahil olmuştur. Bir diğer Türkmen aşireti olan Şerefli Cemaatinin de bölgenin huzur ve sükutunu bozduklarına dair belgelerde birçok kayıt mevcuttur.⁵⁰⁶ Sancak halkının huzurunu kaçıran bir diğer cemaat Türkmen taifesinden Deliler cemaatidir. Bu cemaate üye bazı kişilerin etrafa verdiği rahatsızlık hakkında çok sayıda şikâyet mevcuttur.⁵⁰⁷

Yüzyılın sonu 19. yüzyılın başlarında Kayseri ve çevresinde eşkıyalık hareketinde bulunup halka zulmeden bazı kişilerin Kuzugüdenli Aşireti üyeleri oldukları tespit edilmiştir. Kuzugüdenli aşiretine mensup bu eşkıyaların Kayseri ve çevresindeki halka büyük zararlar verdikleri arşiv belgelerine yansımaktadır. Aşiret içerisinde hırsız ve yol kesenler⁵⁰⁸, Kayseri'nin Karacaviran köyündeki kilisede mevcut eşya ve

⁵⁰⁵ MD 198, s.30, h. 159.

⁵⁰⁶ KŞS 135, s.76, s.81, s.64, s.88. Kayseri'de köy basıp 9 kadın ve erkeği yaralamışlardır. Bölgedeki köylünün birçok mal ve develerini gasp etmişlerdir. Bahsi geçen cemaatin içindeki eşkıyaların yakalanması için merkezden bölgenin kadısına sürekli ferman gönderilmiştir. DVNSMHH. d. 79/ 1117. Ayrıca Danişmendli Türkmenli taifesinden olup ev basan ve yağma ile zulüm yapan eşkıyaların yakalanması için Kayseri kadısına ve beyine fermanlar gönderilmiştir. DVNSMHH.d. 81/71. Bunun dışında 81/345- 81/467-81/595 numaralı belgelerde bu hususla ilgili olup bu aşiretteki bazı kişilerin halktan fazla vergi alması, mallarını gasp etmesi gibi teaddi ve zulümlerini içermektedir

⁵⁰⁷ A. DVN.ŞKT, d. 1009, s. 32, h.3. Örneğin Karaman valisi ve Kayseri mollasına ve kadılarına yazılan bir hükmü şerife göre Halil, Yakup, İsmail, Ahmed ve Arap adlı kişiler İstanbul'a gidip taht-ı kazadaki konar göçer Türkmen taifesinden Deliler cemaatinden Bekir adlı kişiyi şikâyet etmişlerdir. Söz konusu kişinin itaatsiz davrandığı ve etraftakilere zarar verdiği tespit edilmiştir. Vefat edince mirasçıları ortaya çıkarak söz konusu kişilerin Bekir'i öldürdüklerini iddia edip "hilâf-ı şer'i şerif kıssâs ideriz" diyü diyet namıyla bunların 1200 guruşlarını zorla almışlardır. Bir diğer örnek: A. DVN.ŞKT, d. 1009, s. 2, h.1 "İncesu kadısına ve Kayseri sancağı mütesellimine hitaben yazılan başka bir hükmü şerif Vezîr-i a'zam-ı esbak Kara Mustafa Paşa evkâfından İncesu kasabası ahali gelüp yine İncesu kasabası sâkinlerinden Karakoyunlu aşireti ve Etyemez şeyhleri ve Şeyh ahali dimeğle ma'rûf kimesnelere bazıları koyun vesâir davarların zabt etmeyüp bunlar Geven Türkü (?) ve tapulu ve temessüklü mutasarrıf oldukları çayır ve bağ vesâir mahsûllerini arasına salıverip yedirip ve çiğnedip külli zarar ve ziyân idüp hilâf-ı şer'a te'addi eylediklerin bildirüp ol vechile olan te'addileri men' u def' olunmak bâbında emr-i şerifim ricâ eyledikleri ecilden şer'le görülmek için yazılmıştır."

⁵⁰⁸ A. MKT. 84/87.

hayvanları çalınması⁵⁰⁹, merkezden gelen emirlere itaat edilmemesi⁵¹⁰ sebebiyle bu eşkıyaların ahaliye olan tasallutlarının yasaklanması için sürekli fermanlar yollanmıştır. Bu gibi örneklerden anlaşılacağı üzere, Kayseri ve çevresinde bulunan aşiretlerin bazı üyelerinin bölgedeki asayişin bozulmasında rol oynamışlardır. Bundan dolayı, merkezi hükümet, problem çıkaran aşiretlerin sancak ahalisine verdikleri rahatsızlığı gidermesi ve sancağın huzuru için ayanlara ve ileri gelenlerine başvurmak zorunda kalmıştır.

Kayseri’de asayiş bozanlar sadece eşkıya, mütegalibe ve bazı aşiretler üyelerinden ibaret değildi. İdarecilerin de sancaktaki asayiş ve huzuru bozdukları bilinmektedir. Bu konuda verilecek en güzel örnek Vali Ali Paşa hadisesidir. Anadolu’nun eski valisi Ali Paşa, devletin taleplerini yerine getirmeyince tuğları alınmıştır ve ardından maaş karşılığında emekli olarak Balıkesir’de ikamet eylemesi hususunda ferman yollanmıştır. Ama Paşa bu emri şerife itaat etmemiştir ve haydutluk etmeye cesaret etmiştir. Vali ile eşkıyalık hareketi içerisinde bulunanların bastırılması gerektiği vurgulanmış olup Adana ve Sivas taraflardan yardım alınarak Kayseri mütesellimi Cabbarzade Süleyman ile iş birliği etmeleri vurgulanmıştır.⁵¹¹ Ali Paşa itaatsizlik etmeye devam edince idamı emir olunmuştur ve Kayseri’ye gelirse kendisinin himaye edilmemesi, yem ve yiyecek verilmemesi istenmiştir. İttifak içinde hareket edilerek yakalanması gerektiği ve bu hususta herhangi bir sancağın ayanı veyahut ileri gelenleri kusur ederse ve Paşa’nın yakalanmasında gevşeklik gösterirse hakkından gelineceği de belirtilmiştir.⁵¹²

Ayan ve diğer idareciler sadece Kayseri sancağındaki eşkıyalık hadiseleri ile uğraşmamıştır. Sancağa yakın yerlerdeki eşkıyalık olayların bertaraf edilmesi için yine Kayseri sancağı yöneticileri ve ayanlarına başvurulmuştur. Kayseri yakınlarındaki Kırşehir’de oturan Mustafa Ağa ve kardeşi Halil Ağa, sancaklarındaki bir takım eşkıyanın kendi hallerinde olmayıp insanları katlettikleri ve mallarını gasp ettiklerini iddia etmişlerdir. Ayrıca, bu şakilerin 30-40 kişi ile çiftliklerini bastıklarını ileri sürerek haklarından gelinmesi için Bozok sancağı mutasarrıfı ve Kayseri mütesellimi olan Cabbarzade Ahmed’e hüküm gönderilmiştir.⁵¹³ Cabbarzade, Kayseri ve civar kazalardaki ayan ve idarecilerine emirler yollayarak söz konusu kişilerin yakalanmasını

---

⁵⁰⁹ A. MKT. 100/83.

⁵¹⁰ MVL. 613/31.

⁵¹¹ KŞS 171, s. 265, h. 339.

⁵¹² KŞS 171, s. 259, h. 331.

⁵¹³ MD 160, s. 70, h. 200.

talep etmiştir.

Eşkîyaların cezalandırılmasında yargılama yoluna gidildiği ve merkezin titiz soruşturması sonucu ceza aldıkları görülmüştür. Diğer bir ifade ile, olaylar detaylıca soruşturulduktan sonra bir hükme varılmaktaydı. Merkeze, eşkıyadan Sarımsaklı Derviş ve avaneleri⁵¹⁴ hakkında çok defa şikâyet gönderilmiştir. Firarilerin kazadaki bir köye geldikleri ihbar edilmiş ancak Kayseri sancağı mütesellimi ve kadısı olan Vaizzade Mehmed ve ayanlara hitaben gönderilen hükme göre olayın soruşturulması istenmiştir. Yapılan tahkikat sonrasında oraya gitmedikleri ve bunun sadece bir iftira olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu şakiler, oraya gelir ise tutup hâkim ve zabıtana teslim edilecekleri ahali tarafından taahhüt edilmiştir. Aksi durumda nezir ödeyecekleri kendilerine bildirilmiştir. Firari eşkıyalar Sarımsaklı Derviş ve Seyyid Mustafa ile önceden gönderilen emr-i şerifte isimleri yer alan Hacıoğlu Ahmed ve Kara Mehmed oğlu Ömer ve Kardeşi Osman ve Deveci Abdülkadir ve Şeci Hüseyin gibi bazı kişilerin kaza ahalilerin mahzarı ve kadısının ilamı olmadıkça serbest bırakılmayacağı da ahaliye bildirilmiştir. Firari eşkıyaların zuhurlarında tutulup hakimlere teslim ve haklarında gönderilen ferman gereğince tedip edileceği vurgulanmıştır.⁵¹⁵ Görüldüğü üzere Kayseri’de zuhur eden eşkıyalık hareketi şikâyetinde sancağın ileri gelenlerine ve diğer yöneticilerine olayı tahkik etmeleri emredilmiştir. Şakilerin masum olduğu ortaya çıkınca cezalandırılmamaları için ferman gönderilmiştir.

Eşkîyalar hakkında yapılan soruşturmalar sonucunda bazen şikâyet edilen şakiler affedilirdi. Örneğin Kayseri Sancağı Mutasarrıfı Ali ve Kadısı Vaizzâde Mehmed’e gönderilen hükme göre Karaman Valisi Çerkes Hasan Paşa’dan korkarak Kayseri’ye firar eden Feyzullah’ın artık kendi halinde olduğu ve ırzıyla hanesinde ikâmet ettiği, ahalinin mahzarı kadının i’lâmı ve mutasarrıfının mektubu üzerine hanesinde ikâmet etmek şartıyla hatalarının affi ve hakkında çıkarılan fermân kaydının silinmesi için hüküm yazılmıştır.⁵¹⁶

Kayseri halkına zarar vererek sancakta asayiş problemi yaratan eşkıyaların bir süre sonra affedildiklerine dair bir diğer çarpıcı örnek Kayseri şehrinin Ocaklı Zümresi’nden (Dergâh-ı âlî) olup mal gasp eden (gasb-ı emval) ve kazanın düzeninin bozulup zarara sebep olmalarından dolayı (*ihtila-ı kazaya hasaretlerine mebnî*)

---

⁵¹⁴ Daha önce karye ahalisinin emvalini gasb edip katl-i nüfus eden kişilerdir. MD 178, s. 306, h. 946.

⁵¹⁵ MD 173, s. 185, h. 646.

⁵¹⁶ MD 173, s. 88, h. 300.

haklarında çıkan fermandır. Fermana rağmen, yakalanamayan Tereci Ali oğlu Serdengeçti Memiş ve Hacı Kadir Ağa oğlu Mustafa ve Pabuççu Ali Beşe oğlu Mehmed ve Arpacı Hafız Alemdar'ın dahil olduğu 27 eşkıyanın Kayseri sancağına bir daha gelmemeleri emredilmiştir. Eğer gelirlerse ittifakla cezaları tertip olunmak üzere emir yollanmıştır⁵¹⁷. Bu olay üzerine iki yıl gibi bir zaman zarfında söz konusu eşkıyalardan hiçbiri Kayseri tarafına gelememiştir ve nefislerini ıslah ettiklerine (ıslah-ı nefis dilemeleri mulahazasıyla) ilişkin Cebbarzade'nin merkeze ulaşan tahrîrâtı üzerine kendi halinde olmak ve kimseyi rencide etmemek ve edepleriyle oturmak ve eski hallerine dönerler ise haklarında verilen ceza ile cezalandırılmak şartıyla hanelerinde bulunmalarına müsâ'ade edilerek kendilerinin affedildikleri bildirilmiştir.⁵¹⁸ Böylece, eşkıyaların cezalandırılmasında uyarılar yapılarak affedilmesi devletin uzlaşmacı bir politika yürüttüğünü göstermektedir.

Merkezi devlet idari anlamda bozulan asayişis Sağlamak için bölgeye kuvvet göndermekten ise bölgenin ileri gelenlerinden yardım talep etmesine karşılık, ayanlar ve ileri gelenler bu görevin ne kadarını yerine getiriyordu? Ayanların ve ileri gelenlerin gevşek davranması karşısında devletin aldığı tutumlar nelerdi? Ayanlar her ne kadar asayiş görevlerini yerine getirmeye çalışmışlarsa da zaman zaman merkezin emirlerine itaat etmediklerine ve eşkıyaların cezalandırılması hususunda gevşek davrandıkları bilinmektedir. Kayseri sancağı ayanları hususunda kasıtlı olarak emre itaat etmedikleri şeklinde bir çıkarımda bulunmak zordur. Ancak, zaman zaman kendi menfaatlerini korumak gayesinden dolayı suiistimallere başvurdukları görülmüştür. Daha önce belirtildiği gibi ayanların ellerinde belli bir kuvvet bulundurması gerekiyordu ki bölgedeki nüfuzlarını arttırabilsinler. Bunun içinde kendine taraftar bulması lazımdı. Bu güç eksikliğini de eşkıyalık yapan kimseler ve başıboş kapusuz leventlerden sağlamaktaydı. Hatta ayanların bu kişileri sakladıklarına bile şahit olunmaktaydı.⁵¹⁹ Devlet ise bu tarz hareketleri önlemek için fermanlar yollamıştır. Ayanların ve ileri gelenlerin gevşek davranması karşısında devlet yolladığı fermanlarda “*işbu emri hümayuna itaat kılasuz*” ifadeleri ile ayanları uyarmaktadır. Emre uymayan olur ise de

---

⁵¹⁷ “nefs-i Kayseriye kurası ahailerinden yoldaşlık bahanesiyle duhullerine cevaz gösterilmemek ve edna himayet olunursa muhkem haklarından gelinmek ve firarilerden zuhur edenleri sirren ve alenen taharri ve ahz ve mücazat-ı layikaların icrâsına ikdam olunmak üzere esbak Yeniçeri Ağası ilamıyla 1206 senesi Şaban sonunda...”

⁵¹⁸ MD 201, s. 67, h. 180.

⁵¹⁹ MD 173, s.85.

cezalandırılacakları her seferinde tekrarlanmıştır.⁵²⁰ Devlet kapısız eşkıya ve başıboş leventlerin baskı altına alınması için ayanlar ile sürekli irtibat halindeydi ama örnekte görüldüğü gibi ayanlar zaman zaman bu kişileri destekleyerek etrafında toplamaya çalışmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu durum ayanlara özgü değildir. Ayanlar dışında yerel idarecilerin de eşkıyalar ile ilişki içerisinde olduğu çalışma boyunca değinilmiştir.⁵²¹

3.1.2.2. Yol ve Menzil Güvenliği

İmparatorluk topraklarında özellikle taşralarda yol güvenliğini sağlama problemi merkezi uzun süre uğraştıran meselelerin başında gelmektedir. Yol asayişinin sağlanması ile sosyal ve ekonomik problemlerin azalacağını düşünen merkezi hükümet bu konuya ihtimam göstermekteydi. Ticaret kervanlarının, ulakların, hacca gidenlerin veyahut seyahat eden halkın yollardaki güvenliklerinin sağlanması bölgenin idarecilerinin sorumluluğundaydı. Ancak yeterli olunmayınca kazalardaki ayanlardan yardım talep edilmiştir.

17. ve 18. yüzyıllarda Anadolu'da artan eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı yol güvenliği de azalmıştır ve merkezden fermanlar yollanarak emniyetin tekrardan tesis edilmesi istenmiştir. Özellikle taşradan İstanbul'a vergilerin sağlam bir şekilde gönderilmesi gerektiğinden bu konuya büyük bir ehemmiyet gösterilmiştir. 18. yüzyıl boyunca eşkıya hareketleri ile uğraşan eyaletlerden biri olan Karaman eyaletinden tahsil edilen vergilerin güvenli bir şekilde merkeze ulaştırılması ve yol üzerindeki emniyetin sağlanması için her kazanın kadısına emir yazılmıştır.⁵²²

Yollardaki asayişsizlik ve güvensizlikten dolayı en çok posta tatarları sıkıntı çekmekteydi. Posta tatarlarının güvenliğinin sağlanması voyvodaların, ayanların ve kazanın diğer idarecilerinin sorumluluğundaydı. Yol üzerindeki eşkıyalar tarafından saldırıya uğrayan tatarların mallarına el konulduğu gibi canlarına da kastedilmekteydi. Bundan dolayı, Anadolu'daki yol güzergahlarının güvenliğinin sağlanması hususuna önem gösterilmesine dair merkezden kazaların ayan, voyvoda ve diğer idarecilerine

---

⁵²⁰ KŞS 152, s. 214.

⁵²¹ Mehmet Yaşar Ertaş, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkıya İlişkileri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, ed. Osman Köse, (Samsun: Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü: 2009). Yazar çalışması boyunca ayanların yanı sıra yerel idarecilerin eşkıyalar ile iş birliğini inceleyerek bu ilişkinin nedenlerini cevaplamaya çalışmıştır.

⁵²²AE. SAMD. II., 4/372.

hitaben sıkça tezkireler gönderilmiştir.⁵²³

Merkez- taşra ilişkilerinde sıkıntı çıkaran kişilerin yol güvenliğinin sağlanması da ayanların sorumluluğundaydı. Kayseri ayanı Zennecioğlu'nu merkeze şikâyet eden Fakih oğlu Seyyid Hasan bir süredir İstanbul'da göz altında tutularak muhafaza edilmiştir. Tekrar Kayseri'ye gönderilirken “vilâyet işlerine karışmamak ve vilâyet işleri için Asitane ve diğer yerlere gitmemek üzere üç talak üzerine taahhüd ederim” diyerek yola çıkmıştır. Ancak İzmit'te bu ahdine vefasızlık ederek vilayet işlerine karışıp sorunlar çıkarmıştır. Karışıklık çıkarmaktan uzak durmadığından dolayı Seyyid Hasan ve iki arkadaşı Asitane'de tutulmuştur. Çavuş mübaşeretiyile ve Zennecioğlu'nun yardımı ile söz konusu kişilerin Kayseri'ye ulaştırılması için 1174 senesi cemaziyelahirinde (ocak/şubat 1761 senesi) bir emr-i şerif yollanmıştır. Gönderilen hükme göre Seyyid Hasan çavuş mübaşeretiyile Üsküdar'dan Kayseri'ye varıncaya kadar yolda olan kadıların gözetiminde sağ salim ulaştırılması ve firar etmesine karşılık önlem alınması hususunda ayan Zennecioğlu'na tembihte bulunulmuştur. (29 C 1175/ 5 Şubat 1761)⁵²⁴

18. yüzyıla ait başta mühimme defteri olmak üzere çoğu arşiv defterlerinde yol güvenliği hususunda en çok hac yolculuğu hakkındaki belgeler göze çarpmaktadır. Hac, İslam toplumunun ibadet merkezi olmasının yanı sıra ekonomik açıdan merkezin önemli gelir kaynaklarından birisiydi. Kayseri sancağının⁵²⁵ da dahil olduğu hacıların gidiş-geliş güzergahları, hac zamanlarında eşkıyalardan dolayı çok emniyetli değildi. İmparatorluk hac yolunun özellikle hac zamanlarında gerekli güvenlik tedbirlerinin alınması hususunda güzergahın idarecilerine sık sık fermanlar yollamaktaydı. Hacıların yol boyunca zarar görmemesi için kazaların ayanlarından, voyvodalarından, kadılarından ve diğer idareci zümrelerinden önlemlerin alınması istenmiştir. Bunun dışında vergilerin taşradan merkeze güvenli bir şekilde ulaştırılması gerektiğinden dolayı yol güvenliğinin sağlanması için ayanlardan ve mütesellimlerden yardım talep edilmiştir.

Önemli ticaret ve hac güzergahında olan Kayseri sancağına gelip giden

---

⁵²³ *İ.MVL.*, 111/2603.

⁵²⁴ *KAD* 9, s. 99.

⁵²⁵ Mustafa Güler, “Tarik-i Sultanî (İstanbul-Mekke Hac Yolu) Güzergâhında Kocaeli Menzilleri”, *Kocaeli Sempozyumu Bildiriler* (Kocaeli, 2020): 410.

tüccarların, tatarların ve diğer yolcuların, yolculukları esnasında konaklama veya ihtiyaçlarını karşıladıkları yer olan menzillerin güvenliği⁵²⁶ hususunda da ayanlardan yardım istenmiştir. Arapça bir kelime olan menzil: “esnâ-i seyir ve seyâhatte gece nuzul olunan yer, konak”, “iki konak arası bir konak yol, merhale”, “ikâmet olunan yer, mesken, ikâmetgâh”, “posta tatarı beygirlerinin bulunduğu mahal, tatar konağı veya menzil beygirleri” gibi anlamlara gelmektedir.⁵²⁷

Kayseri sancağı başta İran olmak üzere Doğu seferlerinin geçiş güzergahındaydı. Ordunun dinleme noktası olmasının yanı sıra ikmal malzemelerinin takviye edildiği bölgedir. Bundan dolayı menziller, sadece ulakların ulaşım ve haberleşme için kullandıkları yerler değildir. Aynı zamanda, ordunun sefer esnasındaki iâşe temini, konaklama, at ve yem gibi askerlerin çoğu ihtiyaçlarının sorunsuz ve zamanında karşılandığı mühim yerlerdir. Karaman Eyaleti'nin Kayseri Sancağı'na bağlı kazalarda hizmet veren menzilhane, 1725 tarihinde kurulmuştur. Yazara göre, bu tarihten önce Kayseri'de muayyen bir menzil yoktur.⁵²⁸ Kayseri-İstanbul yol güzergahı arasında 44 menzil bulunmaktaydı.⁵²⁹ Kayseri Menzilhânesi'nin Üsküdar'a uzaklığı Karahisar-ı Develi üzerinden 192 saat (1092 km), Ürgüp/Nevşehir üzerinden ise 196 saattir (1114 km). Kayseri Menzilhânesi'nin Ürgüp/Nevşehir ve Karahisar-ı Develü 12'şer saat, Sivas 48 saat, Zamantı 18 saat olmak üzere dört kolu bulunmaktadır.⁵³⁰ Bu menzillerin masraflarının karşılanmasına Kayseri sancağı da sorumluydu. Örneğin 18. yüzyılın ortalarına kadar “Kayseri menziline masrafları Zennecizadelerin kontrolünde olan Eşkun mukataasından 435 guruş ocaklık olarak tahsis edilmiştir”.⁵³¹

Ölen atların yenisinin temin edilmesi, menzillerin bakım ve onarımının yapılması

---

⁵²⁶ Menzillerde güven sıkıntısı olduğuna dair çarpıcı örnekler mevcuttur. Bazı makulelerin menzillere gelip gidenlere zorbalık yaptıkları mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Karaman eyaleti erbâb-ı tımarından bazılarının sakin oldukları menzillerine bazı makûleler tarafından gelip giderken mübaşirlere ve diğer yolculara yem ve yiyecek talebiyle zorba hareketlerde bulunmuşlardır. Karaman eyaleti yoklamacısı olan Mehmed Ragıp tarafından gönderilen tahrirata göre bu makulelerin zorbalıkları şiddetlenerek devam etmiştir. Merkez söz konusu kişilerin mübaşir ve yolculara yapılan rencide edici hareketlere rızasının olmadığını belirtip bu tarz olayların engellenmesini emretmiştir. *KŞS* 171, s. 290, h. 380, s. 291, h. 381. Ayrıca *AE. SABH. I.* 31/2336.

⁵²⁷ Şemsettin Sami, *Kamûs-ı Türkî* (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317), 1414

⁵²⁸ Cemal Çetin, “Ereğli- Kayseri ve Nevşehir- Aksaray Yol Güzergahı Üzerinde Hizmet Veren Menzilhaneler”, *Uluslararası Lale Devri'nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, ed. İlyas Gökhan, Hüseyin Saraç, Gökçe Özcan (Kayseri: Kömen Yayınları, 2018): 93.

⁵²⁹ Tok, “XVIII. Yüzyılda Kayseri Sancağı”, 775-776.

⁵³⁰ Cemal Çetin, “Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009): 91.

⁵³¹ Tok, “XVIII. Yüzyılda Kayseri Sancağı”, 776.

gibi ortaya çıkan masrafların karşılanması gerekiyordu⁵³². Menzil masrafları, ahalden karşılandığı gibi bölgenin ayanları ve ileri gelenlerinden de tahsil edilmekteydi. Menzilhanelerin giderlerini karşılamak için kazanın ileri gelenleri ve ayanların menzillilere ödeme yapacaklarına dair taahhüt ettikleri çok sık olmasa da kayıtlara geçmiştir. Örneğin 23 Şubat 1783 senesine ait bir belgeye göre Kayseri kazasına bağlı Karahisar Develü kasabası sakinlerinden menzilci Kurt oğlu Süleyman vefat edince Kayseri'nin ileri gelenlerinden Emir oğlu es-Seyyid İsmail Ağa, Bekir Ağa, Ali Çelebi, Veli ve Seyyid Memiş Ağa ve Çolak Mustafa ve Topal İsmail ve Hacı Hasan ve Mehmed Çelebi tarafından Feyzullah adlı kişi kasabaya menzilci olarak tayin edilmiştir. Bahsi geçenler kadı huzurunda her sene bin iki yüz altışar guruş imdadiye vereceklerini taahhüt etmişlerdir ancak sonraki zamanlarda söz konusu kişilerin taahhüt ettikleri imdadiyeyi vermedikleri iddia edilerek mahkemelik olmuşlardır.⁵³³ Bununla birlikte, kazanın ayan ve ileri gelenlerinin menzilin hayvan ihtiyacını tedarik ettiklerine rastlanılmıştır. 5 Aralık 1746 tarihli belgeye göre Kayseri ayanı olan Zennecizade es-Seyyid Mustafa Ağa'ya uhdesindeki Eşkun mukataasından Kayseri'deki menzillerin at ve diğer miri masraflarını karşılaması için emir gönderilmiştir.⁵³⁴

Arşiv kayıtlarında menzilhanelerde bulunan görevlilerin (menzilci, odacı ve sürücülerin) ulaklar ve diğer gelenlerden ziyade ücret almak gibi keyfi uygulamalarına çok sık rastlanmaktaydı. Kayseri ayanlarına hitaben yazılan emr-i şerife göre bir süreden beri Anadolu menzilhanelerinde ikamet eden odacı, sürücü ve diğer hizmetlilerin menzilhaneye varanlardan ziyade ücret talep ettikleri ve çeşitli bahanelerle sıkıntı oluşturdukları gibi ulakları yaralayıp eşyalarını zorla gasp etmişlerdir. Bunları yapan üç kişinin eşkallerinin belli olduğu ve söz konusu kişilerin uzaklaştırılması ve yerlerine işin ehli olan dürüst birilerinin istihdam edilmesi emredilmiştir. Kazanın ayan ve iş erlerinin

---

⁵³² Yusuf Halaçoğlu, "Menzil", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29 (Ankara, 2004): 160-161. Maliyeti yüksek olan menzillerin masraflarının bir kısmı hazineden ve ulak ücretlerinden, diğer bir kısmı menzilci tayin edilen ahalinin avarız ve nüzullerinden sağlanmaktaydı. Bazen de bir mukataa veya gümrük gelirinden karşılanırdı. Eğer halen yeterli değilse savaş dönemlerinde imdadiye adı altında menzile yardım olarak vergi toplanırdı. Ama bu durum bazı yerlerde suiistimal edilmiştir. Örneğin 28 Ağustos 1733 tarihli belgeye göre Öziceabad Hasköy kazasına tabi Gazi Malkoç Bey evkafına tabi karyelerin fukara reayaları menzilkeşe (menzilci) avarız ve nüzul bedellerini düzenli verdikleri halde söz konusu karyelerde eskiden beri menzil akçesi verile gelmiş değil iken hala menzilci olan ayandan ve mütegalibeden Hacı Hüseyin imdad-ı menzil adı altında otuz üçer guruş zorla ve cebren tahsil etmeye çalışmıştır. Merkeze yapılan şikâyet sonucu menzilkeşin bu uygulamasının önüne geçilmesi hususunda ferman yollanmıştır. *AE. SMHD.I.,194/15201.*

⁵³³ *AE. SABH. I., 220/ 14574.*

⁵³⁴ *AE. SMHD.I., 195/15258.*

bu işi görmezden gelmemeleri ve müsamaha göstermemeleri tenbih edilmiştir.⁵³⁵ Menzil düzeninin sağlanması için Anadolu'daki başta Kayseri olmak üzere birçok kazanın ayan ve ileri gelenlerinin bu konuda dikkatli davranıp ona göre amel etmeleri gerektiği aksi durumda ise cezalandırılacakları vurgulanmaktadır.⁵³⁶ Geniş coğrafyaya yayılmış olan imparatorluk sınırlarında olan bitenden haberdar olmak için kurulan menzilhanelerin asayişi ve işleyişinden sorumlu olan ayanlar aynı zamanda masrafların giderilmesi görevini de üstlenmişlerdir.

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra ulakların da zorbalığa meyilli oldukları ve kendi çıkarları için birtakım suiistimaller yaptıkları söylenebilir. Erzurum ve Diyarbakır ve Sivas ve Kayseri taraflarına memur olan ulakların direk görev yerlerine gitmedikleri Bozok sancağı karyelerine uğrayarak fakir halka zulüm ettiklerine dair merkeze şikayetler gitmesi üzerine ulakların halktan haksız mal istemelerinin yasaklanması hususuna dair Bozok Sancağı mutasarrıfı olan Cabbarzade Süleyman'a emir gönderilmiştir.⁵³⁷

Görüldüğü üzere sancağın asayiş ve güvenliğinin sağlanması 18. yüzyılın en önemli idari sorunu haline gelmiştir. Bu hususta değinilmesi gereken en önemli konu, ayanların sancaktaki asayişi sağlaması hususunda talep edilen yardımlara cevap verebilmesi için belli bir insani kaynağa ihtiyacı olmasıdır. Arşiv belgeleri incelendiğinde eşkıyalık yapan leventler, başıboş asiler ve aşiret mensuplarının ayanların askeri güçlerini oluşturan temel insan kaynakları olduğu görülmektedir. Bu durumda, ayanların kapılarında istihdam edilen bu gruplar merkezi hükümet tarafından meşru kılınmaktadır. Ancak, resmi anlamda kabul edilen ve hizmetlerinden yararlanan bu gruplar, daha sonradan eşkıya olarak merkezin karşısına çıkabiliyordu. Belki bu durumdan dolayı yüzyıllarca vilayet ve sancaklardaki asayiş sorunu tam olarak çözüme kavuşturulamamıştır. Kayseri sancağındaki asayiş sıkıntıları ile karşı karşıya kalan merkezi hükümet, başta bölgenin önemli ayanı ve mutasarrıfı olan Cabbarzade olmak üzere Zennecizadeler, Kalaycızadeler, Emirağazadelerin yanı sıra sancağın nüfuzlu ileri gelenlerine sık sık fermanlar göndererek sadece Kayseri sancağı değil, civar yerlerinde asayiş ve huzurunun sağlanmasında yardımlar talep ettiğine dair pek çok belge bulunmaktadır. Kayseri sancağında ayanların eşkıya ile mücadele etmesinde işi gevşek

---

⁵³⁵ KŞS 178, s. 8, h.11.

⁵³⁶ KŞS 171, s. 284.

⁵³⁷ Gündüz, "1201- 1202 Tarihli 165 Numaralı Kayseri Şeriyye Sicili",130.

tuttuğuna dair herhangi bir hüküm ile karşılaşılmamıştır ancak bazı durumlarda eşkiyalar ile iş birliği içerisinde buldukları söylenbilir.

3.1.3. İktisadi ve Mali Açıdan İlişkiler

3.1.3.1. Vergi Toplama

18. yüzyıl Osmanlı ekonomi sistemini inceleyen araştırmacıların büyük çoğunluğu yüzyılı iki farklı döneme ayırmaktadır. Yüzyılın ortalarına kadar olan birinci dönem, savaşlar açısından ciddi sayılabilecek bir yenilgi olmadığı gibi ekonomi bakımından da genel bir yayılma ve genişleme trendi göstermekteydi. Buna karşılık ikinci dönem hem savaşlar hem de ekonomik açıdan, özellikle 1760-70'lerden sonra giderek belirginleşen bir üretim azalmasından dolayı zor bir süreç olmuştur.⁵³⁸ Daralmanın olduğu bu dönemlerde vergiyi etkin bir şekilde toplamak merkez için önemli bir mesele haline gelmiştir.

Savaş zamanlarında asker toplamakta sıkıntı çeken imparatorluğun taşrada sık sık isyan eden valilerden dolayı buralardan vergi toplayamaz hale geldiğini vurgulayan Pamuk'a göre böylece merkezin mali bunalımı artmıştır. Yazara göre, bu durum merkezi hükümeti mali ve askeri ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir toplumsal kesim arayışına itmiştir ve böylece ayanların güçlenerek ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Yre halkını ve yerel çıkarları devlet adına temsil etmeye başlayan ayanların, hükümetin taşradaki temsilcisi olarak belirli askeri ve idari işlevlerin yanı sıra mali ve iktisadi görevleri yerine getirmek durumunda olduğunu ileri srmştr.⁵³⁹ 18. yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra mütesellimlik makamlarını ele geçiren ayanların devlet adına vergi toplamaları böylece resmileşmiştir. Diğer bir ifade ile, 18. yüzyılda vergilerin kanuna uygun şekilde toplamasının ayanların eline geçmesi onların mali görevlerini ön plana çıkarmıştır.

Kayseri ayanlarının vergi tarhı (kanunda belirlenen oranlara uyularak hesaplama) ve tahsilinde görev aldıkları bilinmektedir. Ayan, kadı ve diğer idarecilerin oluşturduğu zümre ilgili bölgenin "erkek nüfusu veya hanesi üzerine tarh edilecek

---

⁵³⁸ Bu hususta daha detaylı bilgi için: Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* (Ankara: Ötüken Yayınları, 2014), 209-222.

⁵³⁹ şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Durumu 1500-1914* (İstanbul: İletişim Yayınları,2007), 140-143. Ayrıca bakınız: Naima, Naima Tarihi, ev. Zuhuri Danışman, Cilt 6 (İstanbul, Kardeş Matbaası, 1969), 2522.

vergileri” belirledikten sonra yılda iki kez olmak üzere tevzi’ defterine kaydedildikten sonra kadı sicillerine yazılırdı. Bundan sonra deftere uygun şekilde tahsili yapılmaktaydı. Bu defterlerin düzenlenmesinde rol alan ayanlar, vergilerin tahsilinde de önemli görevler üstlenmişlerdir.⁵⁴⁰ Bazı araştırmacılar ayanların bu görevleri karşılığında “ayaniye”, “ayanlık caizesi” gibi farklı adlarla ücret aldıklarını belirtmektedirler ancak Kayseri sancağı ayanlarının böyle bir ücret aldığına rastlanılmamıştır. Fakat, mahkeme kayıtlarında, ayanların salyane defterlerine kendi adlarına fazladan vergiler eklediklerine çok sık rastlanılmıştır.

Kayseri sancağı ayanlarının vergi toplama görevine dair merkez tarafından yollanan birçok ferman bulunmaktadır. Zennecizadeler sancaktaki ayanlar içerisinde en çok vergi toplayan ayan ailesidir. İltizam- malikane sistemi ile sancağın mukataalarından bazılarını uzun süre ellerinde tutmuşlardır. Örneğin Eşkun ve Köşk mukataalarını Zennecizadeler ihale ile almışlardır. Mukataaları ihale ile almalarının yanı sıra, 1760-63 yılları arasında Karaman eyaleti adet-i ağnam vergisini toplama hakkı Zennecizade Seyyid Mehmet Ağa’ya verilmiştir. Mehmet Ağa’dan sonra adet-i ağnam vergisini Seyyid Mustafa Ağa toplamaya başlamıştır.⁵⁴¹ Kayseri sancağının enfiye mukataası vergisi de Kayseri ayanları tarafından toplanmıştır.⁵⁴²

İltizam ve malikane sistemi dışında, Zennecizadelerin topladığı vergilerden biri cizye vergisidir. Örneğin, Seyyit Mustafa Ağa’nın 1730-1731 senesinde Karaman Eyaleti’nin cizyesini topladığı bilinmektedir. Seyyit Mehmet Ağa, 1742-43 senesinde Kayseri sancağı cizyesini toplamıştır. 1769-70 senelerinde ise oğlu Seyyid Mustafa Ağa cizyeyi almıştır.⁵⁴³ 1773-1774 senesinde Kayseri ayanı olan Zennecioğlu Seyyid Mustafa Ağa’dan Karaman eyaletinin cizye vergisini toplaması merkez tarafından istenmiştir.⁵⁴⁴

Tımarlı sipahilerden gelirleri kadar cebelü askeri çıkarmadıklarında kendilerinden “*cebelü bedeli*” adıyla vergi alınırdı.⁵⁴⁵ 18. yüzyılda çok yaygın olan bu

---

⁵⁴⁰ Mehtap Özdeğer, “Osmanlı Devlet Teşkilatında Ayanın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt.50 (İstanbul, 2000): 83.

⁵⁴¹ Karasu, “Osmanlı Devleti’nde Ayanlık”, 92-94.

⁵⁴² Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*, Doçentlik Tezi (Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları), 157.

⁵⁴³ Karasu, “Osmanlı Devleti’nde Ayanlık”, 93-95.

⁵⁴⁴ *KŞS* 171, s 233, h. 282.

⁵⁴⁵ Feridun Emecen, “Cebelü”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7 (İstanbul 1993), 189.

vergilerin toplanmasında Kayseri ayanlarının rolü yadsınamaz. 1738 tarihli buyruğuya göre, Maraş'a bağlı Zamantı mukataasına sahip olan Kalaycızade Mustafa'nın mal bedeli cebeliyesini topladığı bilinmektedir.⁵⁴⁶ Bir diğer örnek 1192 (1778) senesine aittir. Konya, Kayseri, Kırşehir, Aksaray, Niğde şehirlerinden 205 neferin her birinde kırkar guruştan 8200 guruş cebelü bedeliyeleri olduğu hazineyi amirede mahfuz baş muhasebe defterlerinde kayıtlı olduğu ve bunun tahsili için merkez tarafından ayanlardan yardım talep edilmiştir.⁵⁴⁷ Yine aynı şekilde cebelü bedeliyesinin tahsil edilmesi gerektiğine dair bir başka örnek 1212 (1797) senesine aittir. Hazineyi amirede saklı olan baş muhasebe defterine göre Konya'nın 32,5 neferi, Niğde'nin 50 neferi, Aksaray Sancağı'nın 14 neferi, Kayseri Sancağı'nın 12,5 neferi, Beyşehir 26 nefer, Kırşehir 8 nefer, Akşehir 17 nefer olmak üzere toplamda 160 nefer kaydedilmiştir. Lazım gelen 6 bin 400 guruş bedeliyelerinin alınmadığı da fark edilince (derkenar olduğu) ayanlardan verginin tahsili hususunda yardım istenmiştir.⁵⁴⁸ Bu benzeri örnekler 18. yüzyıl boyunca sık rastlanılmıştır. Mehmet Genç'e göre "savaş yıllarında alınan cebelü bedeliyesinin 18. yüzyılın ikinci yarısında toplam devlet gelirlerinin %10'unu aşacak bir seviyede" olmuştur.⁵⁴⁹ 18. yüzyılın ortası özellikle son çeyreğine ait arşiv kayıtlarında cebelü bedeliyesi vergisinin toplanmasında diğer idareciler gibi ayanlardan da yardım talep edildiğini içeren hükümlere sık rastlanması bu durumu teyit etmektedir.

Ayanlar bunların dışında, merkezi hükümet için önemli olan imdad-ı hazeriyye ve imdad-ı seferiyye ile sürsat bedeli vergilerini toplamışlardır. Ebubekir Paşa tarafından 1195 senesi saferin 29. gününde (24 Şubat 1781) üzerinde olan hissesine isabet eden hazeriyye akçesinin tahsil olunmamasından dolayı Paşa'nın kapu kethüdası olan Ayan Mustafa Ağa'ya arzuhal gönderilip bir an önce verginin tahsil edilmesi ve miktarından fazla akçenin alınmaması tembihlenmiştir.⁵⁵⁰ Bunun dışında, Kayseri'den 750 guruş imdad-ı hazeriyyenin tahsil edilmesi emredilmiştir.⁵⁵¹ Kayseri ayanlarından

---

⁵⁴⁶ Özen Tok, "130 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1151/M. 1738-39) Transkripsiyon ve Değerlendirme", (Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996): 140, belge 336. Belge'de Ağa'nın mal bedeli cebeliyesini tam teslim etmediği ve Ağa'da kalan 399, 5 guruşun teslim edilmesi emredilmiştir.

⁵⁴⁷ KŞS 159, s.50, h. 201-202.

⁵⁴⁸ KŞS 174, s.7, h.2.

⁵⁴⁹ Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, 111.

⁵⁵⁰ KŞS 161, s. 37, h.2. Defterlerdeki kayıtlara göre Kayseri sancağında vaki kazalardan mutasarrıf için sene de üç taksit ile 2750 guruş imdad-ı hazeriyye tertip ve tayin kılınmıştır. Ancak istenen akçe toplanamamış ve ahali zimmelerinde kalmıştır.

⁵⁵¹ KŞS 162, s. 59, h. 137. Ayrıca, KŞS 164, s. 29, h. 2.

Kalaycızade Mustafa'dan sürat bedelinin toplanması talep edilmiştir. Ancak, Ağa'nın uhdesinde olan Sivas eyaleti sürsat bedelinden borcu kalmıştır. 1809 buçuk kuruş olan borcun gönderilmesi için Karaman Valisi Vezir Osman Paşa'ya hüküm gönderilmiştir.⁵⁵²

Vergi toplamanın yanı sıra, sancağın ayanlarının kazalara ait vergilerin taksimi ve tevzi işlerinden sorumluydular. Diğer bir deyişle, salyane defterlerinin tevzi ve taksim görevlerinden de sorumluları. Bunların tahsili ve merkeze gönderilmesi görevleri ayanlardan istenmiştir.⁵⁵³ Ya da daha önceden tevzi edilmiş ise sadece defterde belirtildiği şekilde toplamaları emredilmiştir.⁵⁵⁴

3.1.3.2. Vergi Toplanmasında Ortaya Çıkan Problemlerin Önlenmesi

Mali ve iktisadi açıdan merkez ile ayanlar arasında yaşanan en büyük sıkıntı vergilerin eşit dağıtılamaması sonucu halktan adil bir şekilde tahsil edilememesidir. Merkezin vergi toplama sorumluluğunu üstlenen ayanlardan vergilerin zamanında toplanarak eksiksiz bir şekilde merkeze teslim etmeleri de beklenmekteydi. Ancak bu durum her zaman mümkün olmamıştır ve vergiler zamanında merkeze teslim edilememiştir.

Kayseri ayanları topladıkları vergileri merkeze düzenli bir şekilde göndermemişlerdir ancak hükümet, ayan vefat etse bile üzerlerinde kalan borçların tahsiline büyük ihtimam göstermiştir. Örneğin, Zennecizade Seyyid Mehmet Ağa Karaman eyaleti cizyesine ait vergileri toplamaktan sorumluydu ancak Ağa verginin bir kısmını merkeze gönderdikten sonra vefat etmiştir. Müteveffanın sorumluluğunda kalan 13.500 kuruş borcun tahsil edilmesi için Bozok sancağı mutasarrıfından yardım talep edilmiştir ve geriye kalan borçların müteveffanın oğullarından tahsil edilmesi emredilmiştir. Müteveffa Zennecioğlu Seyyid Mustafa'nın 1187 (1773-1774) senesine ait zimmetinde kalan 13.500 guruş borç oğulları Süleyman, Ali ve Mehmed Eminden taksit ile tahsil edilmeye çalışılmıştır.⁵⁵⁵ Devlet vergi borcunu ayan vefat etse bile yakınlarından tahsil etmekteydi ve tahsil hususunda yine bölgenin ayanlarından yardım

⁵⁵² C.ML. 595/24530. H. 18.02. 1132.

⁵⁵³ MD 150, s. 10, h. 50.

⁵⁵⁴ KŞS 161, s. 43, h. 55. "Bi'l-cümle ulema ve ayan ve vücuh -ı ahali ittifaqlarıyla salyane tevzi ve taksim olunan bi'l-cümle kurranın 65 hane ve 1 rub hanelerinden beher haneye 925 guruş 5 pare isabet etmekle meblağı mezkûr karyenin hanelerine göre yerli yerinden cem ve tahsil ve kabzına memur kethüdanız Yedekçizâde es- Seyyid Ömer Ağa'ya teslim eylemek babında işbu mürasele tahrir olunmuştur."

⁵⁵⁵ KŞS 171, s 233, h. 282.

talep etmekteydi.

Ayanlar ile merkezi hükümeti karşı karşıya getiren bir diğer husus vergi toplanması sırasında ahalden haksız yere fazladan akçe alınmasıdır. Anadolu'nun her yerinden devlete ayanların ve mütesellimlerin vergi toplama hususu üzerine halka uyguladıkları suiistimalleri içeren şikayetler gönderilmiştir. 18. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren bu tarz şikayetlerin sayısında artış gözlenmekteydi. Niğde sancağının Develi kazasına bağlı Elbistan karyesinde ayanlar ahalden gereksiz yere vergi aldıkları gibi veremeyen ahalden zorla akçe tahsil etmiştir.⁵⁵⁶ Aynı şekilde Ankara'da da birkaç seneden beri ayan ve müftü olan Mimarzade es- Seyyid Mehmed Şakir Efendi ahalden zorla kanun dışı vergi tahsil etmiştir.⁵⁵⁷ Benzer şikayetler Rumeli'nin Selanik sancağında da görülmüştür. Sancağın Vidin kazası sakinlerinden Osman Hacı Mehmed ve oğlu merkeze arzuhal gönderip tahammüllerine isabet eden vergileri ödemelerine rağmen ayan ve mütegalibeden Halil ve Selanik alayı Mustafa isimli kimseler ile havalilelerine tabi kocabaşlarından 4 nefer kocabaşı ile bir olup 1140 (1727-1728) senesinden itibaren mezalimleri görülmüştür.⁵⁵⁸

Kayseri ayanlarının da vergi toplama hususunda suiistimallerde bulunduğu dair merkeze şikayetler gönderilmiştir. Kayseri ayanından olan Zennecizadelerin mütesellimlikleri ve ayanlıkları zamanında kanunlara aykırı davranarak farklı adlarla halktan zorla vergi aldıklarına dair birçok şikâyet bulunmaktadır. Bunların en çarpıcılarından biri Zennecizade Seyyid Mehmet Ağa zamanında kayıtlara geçen hadisedir. Kayseri'de sâkin Mütesellim Zennecizade Mehmet Ağa, Kayseri köylerinde oturan zimmiler ile haksız yere vergi almasından dolayı mahkemelik olmuştur. Mahkeme sırasında, Mehmet Ağa'nın bağ bozumu zamanında reyanın üzüm satmasını menettiğinden dolayı ahali "*izin akçesi*" adı altında vergi vermiştir. Reaya taifesi imdad-ı hazeriyyelerinin yanı sıra diğer vergilerini düzenli ödediklerini ancak Ağa'nın *saray döşemesi, binası, bağ bozumu* akçesi gibi çeşitli hilelerle kendilerine zulüm ettiğini bildirmişlerdir. Bu durum yasaklanmasına rağmen, Ağa farklı adlarla reyadan zorla

---

⁵⁵⁶ AE. SABH. I. 136/9197.

⁵⁵⁷ AE. SABH. I. 135/9074.

⁵⁵⁸ A. DVN. ŞKT. d. 1008, s.8, h.1. Belge tarihi şöyledir: 10/01/1155-17 Mart 1742). Bir diğer örnek: Tırhala sancağı Alasonya kazasına bağlı Kurucaova, Kokinopulo ve Aya Dimitri karyeleri ahali derbentçi olduklarından dolayı bazı vergilerden muaf oldular. Ancak bölge ayanları muaf olmalarına rağmen söz konusu halktan zorla vergi alıp rahatsız etmeye çalışmıştır. Halkın merkeze şikâyeti sonucu bahsi geçen karyeler başka bir kazaya bağlanmıştır. AE.SMHD.I. 249/20279.

vergi almaya devam etmiştir. Halk ellerindeki emri şerif ile bu duruma itiraz etmiştir çünkü daha önceden I. Mahmud zamanında yani 1155 (1742-43) yılında zulmün engellenmesi hakkında bir hüküm bulunmaktaydı. Bu tür uygulamaların yasaklandığına dair ferman olmasına rağmen ayan Zennecizade halka zulmetmeye devam etmiştir.⁵⁵⁹ Ayanların tekalif-i şakka adı verilen bidat vergilerin menedilmesine rağmen buna riayet etmemesi halka kasıtlı zulüm uygulama ya da zenginliklerini arttırma amacı taşımayabilir. Ayanların merkezi hükümetin askeri, idari, adli birtakım istekleri yerine getirebilmesi için maddi kaynaklara ihtiyacı olduğundan dolayı mecburi bir durum da söz konusu olabilir.⁵⁶⁰

Zennecizadelerin yanı sıra sancağın diğer önemli ayan aileleri ile de benzer sorunlar yaşanmıştır. 1730 yılından önce Kayseri Sancağında etkili olan Kalaycızade ailesinin bilinen üyesi Kalaycıoğlu Mustafa mütesellimlik görevini ifa ederken 1718 senesinden itibaren ahaliden haksız yere fazladan vergiler toplamıştır. Kayseri kadısı tarafından Kalaycıoğlu'nun valiler ile anlaşıp halkı soyduğu durumu İstanbul'a bildirilince Ağa yapılan soruşturma sonucunda suçlu bulunmuş ve 1724 senesinde mütesellimlik görevi elinden alınmıştır.⁵⁶¹

Kayseri sancağına bağlı İslamlu nahiyesi reayaları üzerlerine düşen avarız ve nüzul vergilerini defterde düzenlenmiş şekilde ödemelerine rağmen kazanın ayanları tarafından başka vergiler kendilerinden talep edilmiştir. Şikâyette bulunan karye sakinlerinin rencide edilmemesi hususunda merkezden emirler gönderilmiştir.⁵⁶²

Daha önceden değinildiği gibi, ayanlar salyane defterlerinin tevzi ve taksim işlerinden de sorumluydular. Özkaya'ya göre tevzi pusulasına sahip olan ayanların pusuladaki miktara kendiliğinden iki misliden fazla zam eklerdi.⁵⁶³ Kayseri ayanları da vergi defterlerini düzenlerken kendi adlarına fazladan vergi eklemişlerdir. Örneğin cemaziyelevvel 1174 senesinde (Kasım 1760) Zennecioğlu Seyyit Mehmet Ağa, vilayet salyane defterine ve Kayseri cizyesine kendi için fazladan ilaveler yapmıştır. Ala'dan 25, Evasıttan 16, Ednadan 10 kuruş fazla tahsil ederek toplamda 150.000 guruş gibi muzzam bir parayı zimmetine geçirmiştir. Merkeze yapılan şikayetler sonucu Ağa

---

⁵⁵⁹ KAD 7, s. 36.

⁵⁶⁰ Son cümlelerin Prof. Dr. Mehmet Yaşar Ertaş'a ait olduğunu akademik etik gereği belirtmem gerekmektedir.

⁵⁶¹ Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri", 675.

⁵⁶² AE.SABH.I. 309/20748.

⁵⁶³ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Doçentlik Tezi, 178.

Samsun'a bir yıl kadar kalebend cezasına çarptırılmıştır. Bir yılın sonunda tekrardan Kayseri'ye mütesellim olarak dönen Ağa, bu sefer kadı ile hareket ederek 46 kese fazladan akçe toplamıştır. Ağa'nın zorbalıklarının bunun ile sınırlı kalmadığı Kayseri Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Müftü, Ağa'nın kışlak namıyla köylülerin evlerini gece gece basıp döverek beş yüzer değnek vurdurup beş yüzer guruslarını aldıklarını bildirmekteydi.⁵⁶⁴ Bu olay sonucu tekrardan şikâyet edilen Mehmet Ağa Konya'da yapılan mahkeme sonucunda suçlu bulunup mütesellimlikten azledilmiştir.⁵⁶⁵

Devlet, taşralarda yaşanan vergi usulsüzlüklerin farkında olduğundan dolayı bunları engellemek için mütesellimlik ve ayanlık görevlerinin ellerinden alınması, haksız elde edilen paraların geri hak sahiplerine teslim edilmesi, nefy ve kalebend veyahut idam gibi cezalara başvurularda birtakım önlemler almaya çalışmıştır. Bunların yanında bazen de afv olunmuşlardır. Özkaya'ya göre devletin ayanlara mali desteğinin olmayışı onların halktan gereksiz yere vergi almalarına sebebiyet verdiği gibi haksız uygulamalarla zenginlikleri artmaktaydı. Devlet için vergi toplayan ayanlar bu görevlerinin karşılığında herhangi bir maaş almamaktaydılar. Herhangi bir ücret almazlardı fakat halktan fazladan vergi alarak bu masraflarını karşılamaktaydılar.⁵⁶⁶

Ayanların vergi toplama görevini inceleyen Şevket Pamuk'a göre taşradaki ayanların topladıkları vergilerin büyük bir kısmının kendilerinde kalması ve düzenli bir şekilde merkeze gönderememelerinden dolayı ekonomik bunalım daha da artmıştır. İmparatorluğun içinde bulunduğu mali ve siyasi buhrandan dolayı taşradaki vergiyi elinde toplamaya gücü yetmeyen merkezi hükümetin, böylece savaşlardaki başarısızlıkların da arttığını dile getirmektedir.⁵⁶⁷

Avrupa ve Osmanlı ülkelerinin 18. yüzyıldaki vergi toplama performansları ve merkezin tutumlarını karşılaştıran Şevket Pamuk ilginç iddialarına devam etmektedir.

---

⁵⁶⁴ Muhammet Karakaş, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775)" (Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi,1997): 107-108.

⁵⁶⁵ Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 65.

⁵⁶⁶ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Doçentlik Tezi, 154. Yazara ait tüm eserlerde bu konuya sıklıkla değinilmiştir.

⁵⁶⁷ Bu bölümdeki bilgiler farklı materyallerden esinlenerek oluşturulmuştur. Ana kaynak: Şevket Pamuk-Kıvanç Kahraman, "Ottoman State Finances in European Perspective, 1500-1914", *The Journal of Economic History*, Vol. 70, No.3 (September 2010). Şevket Pamuk'un vermiş olduğu yüksek lisans dersinden tutulmuş notlardan, sempozyumundaki sunumundan ve Kültür- Tarih Sohbetleri programındaki "17. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi" adlı videodan derlenmiştir. Ayrıca, William H. McNeill, *Pursuit of Power: Technology, Armed Force and Society since A.D. 1000* (Chicago: The University of Chicago Press, 1982).

Kıvanç Kahraman ile hazırladıkları çalışmada, 18. yüzyılda Polonya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en az vergi toplayan iki ülke olduğunu tespit etmişlerdir. Etkin bir vergi toplama sistemine sahip olmayan Prusya'nın 18. yüzyılın sonunda Avusturya ve Rusya tarafından dağıtılmasına karşın Osmanlıların aynı kaderi paylaşmadığını vurgulamaktadır. Bunun sebebini de 19. yüzyılda III. Selim ile başlayan ve II. Mahmut ile hızlanan ciddi bir mali merkezileşme sonucu etkin vergi toplanılmasına bağlamaktadır. Hatta 19. yüzyılda ayanların tasfiye edilmesi ile merkezde daha fazla vergi toplanılması sonucu savaşlarda daha başarılı olunduğunu ve bu sayede yeni ordular kurulup yeni teknolojiler ile savaşılmaya başlanıldığını belirtmektedir. Avrupa ile açılan fark kapanamasa da imparatorluğun kendi imkanları ile belli bir yükselişi yakaladığını ifade etmektedir.⁵⁶⁸

Bilindiği üzere, Osmanlı gibi tarımsal ekonomiye dayalı bir devlet için vergi toplama hayati bir önem taşımaktadır. Ancak, 18. yüzyılda İmparatorluğun vergi toplamada başarısız olmasının sebebini sadece ayanlara bağlamak çok sağlıklı bir çıkarım değildir. Merkezi anlamda güçlü olduğunda daha fazla vergi toplandığı buna karşın 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılların başında ortaya çıkan ve özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında ayanların gücünün artmasına paralel olarak merkezin vergideki payının azaldığı ancak merkezileşmenin olduğu 19. yüzyılda ayanların tasfiye edilmesi ile merkezi devletin gelirlerinin hızla arttığını söylemek doğru bir değerlendirme değildir. Yukarıda detaylı olarak görüldüğü üzere ayanlar vergi toplama görevini merkeze karşı üstlendiği sorumluluklar çerçevesinde ifa etmektedir. Bu işi yerine getirirken bazı suiistimler görülmüştür. Ancak bu sadece ayanlara mahsus bir durum değildir. Merkezileşmenin iddia edildiği 19. yüzyılda vergi toplama işlerini üstlenen muhasılların da taşrada ayanlar gibi birçok suiistimallere başvurduğuna dair yüzlerce arşiv belgesi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra 18. yüzyılda sadece ayanlar değil, sancağın diğer idarecilerinin de halktan fazla vergi topladığına dair birçok şikâyet Kayseri kadısına

---

⁵⁶⁸ Bu bölümdeki bazı bilgiler yukarıda bahsi geçen kaynaklardan esinlenerek oluşturulmuştur. Pamuk-Kahraman, "Ottoman State Finances in European Perspective, 1500-1914". Detaylı bir inceleme için: (<https://ata.boun.edu.tr/sevketpamuk/JEH2010articledatabase>)

gitmiştir.⁵⁶⁹Sancağın mutasarrıfı⁵⁷⁰, voyvoda⁵⁷¹, mütesellim⁵⁷², ayanlık iddiasındaki mütegalibeler⁵⁷³, kadı, kethüda⁵⁷⁴, subaşı⁵⁷⁵, kale dizdarları ve muhafızları⁵⁷⁶ ve cizyedarlar⁵⁷⁷ gibi diğer tahsildarların da mezalim uygulamaları bulunmaktadır. Bu

⁵⁶⁹ KŞS 164, s. 97, h. 146. 1786 tarihinde Kayseri kazasına tabi Sahra nahiyesine bağlı Talas karyenin reayalarının takdim ettikleri arzuhale göre avarız ve nüzul vergilerini ödemelerine rağmen tahsildarların zülüm ve teaddisinden dolayı perişan oldukları belirtilmiştir. Merkezden yollanan emri şerife göre defterde kayıtlı şekilde nüzul ve avarız vergilerin tahsil edilmesi ve kanuna aykırı hareket edilmemesi vurgulanmıştır

⁵⁷⁰ 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra ayanların yanı sıra halka zulmeden valilerin de kanunsuz hareketlerine şahit olunduğu ve merkezin uyardığı ve sürekli emirler gönderdiği idareci zümrelerden birisi olmuştur. Atanan vali ve mutasarrıfların beratlarında halka zulmetmemeleri vurgulanmıştır. Ancak yapılan tüm uyarılara rağmen halktan gereksiz yere vergi toplamaya devam etmişlerdir. KŞS 160, s. 10-11, h. 2. Karaman valisi tarafından 2 nefer hizmetkar Kayseriye'ye ve çeşitli köylere gönderilerek hazeriye ve seferiye adıyla vergi almaya çalışmışlardır. 1751 yılının sonlarına doğru merkez tarafından geniş kapsamlı bir adalet fermanı çıkarılmıştır. Buna göre eyalet ve sancak mutasarrıfların mübaşirler yollayarak çeşitli adlar adı altında vergi toplamamaları ve halka zulmetmemeleri bildirilmiştir. Ancak şikayetlerin ardı arkası kesilmeyince 1189 safieriyesi evasıtında (Nisan 1775'in ortalarında) Rumeli ve Anadolu'nun üç koluna ve mutasarrıflarına hitaben yazılan fermana köylerden farklı ücretler adı altında fazla vergi alınmaması gene vurgulanmıştır. KŞS 158, s. 32, h.66.

⁵⁷¹ Mütégallibelik yaparak halkı zor duruma düşüren diğer bir idareci zümre ise voyvodalardır. 1755 yılına ait belgeye göre Kayseri Huvand civarından İncesu kasabası voyvodası olan Mehmed'in kaza halkına zulümde bulunduğu gibi kasaba naibini de sarayında zincire vurup hapsedtiği yazılmaktadır. Şefaet için kendisine giden kasaba sakinlerinden olan Halil bin Kasım'ı yaralayıp öldürdüğü için eşi ve küçük oğlu İsmail ve küçük kızı Şerife kasaba naibi imzasıyla şikâyetle bulunmuşlardır. Bunlar tarafından talep edilen mahkemede suçu sabit olan voyvodanın kıssasına hükmedilmiştir. *C.ADL.* 83/ 50002.

⁵⁷² Mütesellimlerin toplum ile ilişkilerini gösteren çarpıcı bir hüküm şudur: Kayseri sancağına gelen mütesellimlere kazadaki Ermeni rahip veyahut vekilleri tarafından hediye adı altında bir okka kahve ve başka şeyler verilmiştir. Bu adet uzun süre verile geldiğinden dolayı sonraki atanan mütesellimler de aynı muameleyi görmek istemişlerdir. Hatta daha fazlasını isteyerek hediye yerine bedelleri olarak para getirmelerini talep etmişlerdir. Söz konusu Patrik ve zimmiler bu durumdan şikayetçi olduklarından dolayı İstanbul Ermeni Patriği Rahip Ohannes ile bu tür uygunsuz davranışların engellenmesi hususunda Kayseri mollasına imzalı bir arzuhal gönderilmiştir. *C. ADL.* 37/2207.

⁵⁷³ Kayseri sancağında ayanlık iddiasında olan kişiler de fukara halkı zor duruma koymuştur. Kayseri kazası İslamlu nahiyesine bağlı Monciyon karyesi reayaları avarız-ı divaniye ve tekalif-i saireleri emir ve deftere göre ödemelerini yapmışlardır. Ancak daha sonra başka karye sakinleri ayanlık iddiasıyla bu fukara halktan tekrardan vergi talep etmişlerdir. Halkın şikâyeti sonucunda ayanlık davasıyla halka zulmedenlerin önlenmesi ve halkı rencide etmemeleri emredilmiştir. *AE.SABH.I.* 309/20748

⁵⁷⁴ Kayseri sancağı mutasarrıfı ve Kayseriye mollasına hitaben yazılan hükme göre kaza sakinlerinden İbrahim ve Tevfik ile birkaç zimmi şehir kethüdası ile bir olup başka defterler hazırlayıp halktan zorla akçe tahsil etmişlerdir. Bunların tahsil ettikleri haksız akçelerin geri verilmesi üzerine emri ferman gönderilmiştir. (6 evasıt 1170/1756-57). *KAD 7*, s. 19, h.3.

⁵⁷⁵ Kayseri sancağı Sahra nahiyesine tabi karye ahalisinden İstanbul'a gönderilen arzuhale göre ahali topraklarında ziraatlarıyla hasıl eyledikleri ürünlerden malikane, vakıf ve merkeze vermeleri gereken mahsülleri subaşılara teslim etmelerine rağmen subaşılar tarafından ziyade talepler karşısında zorlandıklarından dolayı merkeze şikayetlerde bulunmuşlardır. Gündüz, "1201- 1202 Tarihli 165 Numaralı Kayseri Şeriyye Sicili", 167- 169.

⁵⁷⁶ Örneğin Kayseri kazasına tabi Ağırnas karyesinin ahalileri verdikleri dilekçeye göre kanuna uygun olarak onda bir öşürlerini ve üzerlerine düşen diğer rüsumlarını kanun ve deftere göre kale dizdarı ve muhafızlarına tamamen ödedikleri ve kusurları da hiç olmamıştır. Ancak kale dizdarları atlı adamlar ile fukaranın sakin oldukları evleri üzerlerine konup aşar ve rüsumları defterde yazılandan fazla olarak akçe topladıkları ve yem ve yiyecek ve koyun ve kuzu ve arpa ve saman ve tavuk ve yumurta ve bal ve yağ ve odun ve sair zahirelerini almışlardır. Bu tarz mezalimlerin bir nihayetinin olmadığından dolayı halk şikâyetle bulunmuştur. Merkez de bu tarz olaylara rızasının olmadığını ve bir an önce önlenmesini talep eden emr-i şerif yollamıştır. KŞS 171, s. 278-279, h. 355.

⁵⁷⁷ Kayseri'ye bağlı Bolu nam karye sakinlerinden yaklaşık 20 nefer zimmi, kanuna ve şartlara uygun olarak cizye ödemelerini yapmalarına rağmen mal ve tahammüllerinden fazla akçe talebiyle rencide

durum Kayseri sancağının dahil olduğu tüm Karaman eyaletinde yaygın bir durumdu. Örneğin Karaman eyaleti valileri tarafından baş ağalar tayin olundukları köylerden *konak harcı* ve *kurban baha* ve sair ücretler talep ederek ahaliye zulmetmişlerdir. Karaman valisi Mehmed Paşa tarafından tayin olunan baş bölükbaşı Tatar Ağa ahaliye kuvvet kullanmıştır. Bir yandan Karaman valileri bir yandan baş ağalar kazalara varıp karyelere konarak çeşitli zulümler uyguladıkları ve sonra 20-30 ve 40-50 kese akçe almadıkça karyelerden gitmediklerine dair şikayetler artmıştır. Yollanan adaletnamelerde valilerin ve adamlarının bu tarz hareketlerinden sakınmaları ve halkın ödeyeceği vergiler dışında farklı vergiler alınmaması emredilmiştir.⁵⁷⁸ Görüldüğü üzere, ahaliden fazla vergi toplamak sadece ayanlara has bir problem değildir. Ayrıca, vurgulanması gereken bir diğer konu, merkez ayanda kalan vergi borcunu en nihayetinde tahsil etmiştir ve Zennecizadeler örneğinde görüldüğü üzere ayan vefat etse bile kalan borcun oğullarından tahsil etme yoluna gittiği görülmüştür.

3.1.4. Kamu ve Beledi Açısından İlişkiler

3.1.4.1. Şehirlerin İmar ve Bakımının Sağlanması

Osmanlı şehir hayatında yolların ve köprülerin onarımı veyahut bakımının yanı sıra halkın su ihtiyacının karşılanması gibi önemli görevler belediyeciliğin başında gelen işlerdir. Tanzimat öncesinde imparatorlukta şehrin alt yapı hizmetlerinin bakımı genelde bölgenin mahalle teşkilatı, loncalar, vakıflar⁵⁷⁹, ayan ve ileri gelenlerinin göstermiş oldukları gayretler ile yerine getirilmiştir. Diğer bir ifade ile ayanlar, sancak ve kazalardaki bazı beledi görevleri ifa eden kişilerdir. Böylece ayanlar kentin gelişimine doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunmuşlardır.

Kayseri ayanlarının imar faaliyetleri, ahali tarafından kullanılan hanlar, hamamlar, su yolları, köprü, çeşme, cami gibi çeşitli dini ve sosyal yapıların inşa ve onarımını içermektedir. Örneğin, Kayseri’de Camii Kebir su yolunda cari çeşmenin mecraayı kadimi (su yatağı) tamire muhtaç bir durumda olduğundan dolayı bölgenin

---

olunmalarından dolayı merkeze şikâyetle bulunmuşlardır. Cizyeleri tahsil olunduktan sonra mutalebe namıyla akçe talep ile rencide olunmalarını için Bozok sancağı mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman Bey’e ferman yollanmıştır. *KŞS* 180, s. 23, h. 39.

⁵⁷⁸ *KŞS* 158, s. 33, h. 66.

⁵⁷⁹ Yasemin Avcı, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Belediyeciliği Üzerine Karşılaştırmalı Analizler”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 24 (2016): 182.

ayanları ve ileri gelenlerinden para toplanmıştır. Gömeçlizade Seyyid el-hac Mehmed Ağa'ya teslim edilen para ile söz konusu Cami-i Kebir su yolu tamir edilmiştir.⁵⁸⁰

Tablo 1. Cami-i Kebir Su Yolunun Tamiri

Bağışçılar	Miktarı
Osman Efendizade	25 guruş
Ayan Bektaşzade Seyyid Mehmed Ağa	25 guruş
Zennecizade Ahmed Ağa	25 guruş
Emir Ağazade Emin Efendi	25 guruş
Feyzullah Efendizade Hacı Mehmed Efendi	25 guruş
Ayan Kığılamazzade Sadık Efendi	25 guruş
Ayan Gübgübzade Ebubekir Ağa	25 guruş
Saçan Hasan zade Hacı Mahmud Ağa	100 guruş
Kaytazzade Ali Ağa	25 guruş
Kiretçizade Mehmed Ağa	10 guruş
Oduncu zade Halil Efendi	20 guruş
Hallaczade Hacı Ömer Ağa	25 guruş
Bakırcı Hacı İsmail	25 guruş
Akkaş zade	10 guruş
Kenanzade Hacı Mehmed Ağa	10 guruş
Kethüdazade Mehmet Ağa	10 guruş
Tebriz ağasızade	15 guruş
Koca Develizade	10 guruş
Löklökzade Hacı Hasan Efendi	5 guruş
Talashızade Seyyid Ali Ağa	10 guruş
Cizyedar Halil Ağa	20 guruş
Kazancılar içinde Hacı Bekir	5 guruş
Toplamda	470 guruş

Kaynak: KŞS 163, s. 24, h. 2.

Merkezi hükümet tarafından gayrimüslimlere ait olan yapıların onarımı sıkı bir denetim altında tutulurdu. En küçük bir inşa ve tamiratın yapılabilmesi için merkez

⁵⁸⁰ KŞS 163, s. 24, h. 2.

tarafından izin alındıktan sonra keşif yapılır ve onarım başlandı. Kayseri'deki deprem sonrasında şehirde bulunan Ermenilere ait bir manastırda bazı tahribatlar meydana gelmiştir. Manastırın avlusundaki çeşme, gelen giden ziyaretçilerin dinlenmesi için gerekli misafirhane gibi birkaç yapı zarar görmüştür ve binaların bazı yerlerinde de çökmeler olmuştur. Yapılacak olan keşif sonrası onarılması ve tamir edilmesi gereken yerlerin bir an önce halledilmesi hususunda Kayseri ayanları ve mutasarrıfı Ebubekir Paşa'ya emri ferman gönderilmiştir.⁵⁸¹

Şehirlerde imar faaliyetlerine katkıda bulunan unsurlardan biri de vakıflardır. Kayseri ayanları vakıflar kurarak kamuya beledi hizmetlerde bulunmuşlardır. Vakıf gelirleri ile ayanlar birçok camii, okul, kütüphane, köprü, çeşme ve yol inşa ederek bölgeye birçok yatırım yapmışlardır. R. Zens'e göre ayanların vakıf işlerine bu kadar ehemmiyet göstermelerinin iki sebebi vardır. Birincisi, toplum nezdindeki itibarını artırma ve vakıflar kurarak aile içindeki servetin devlet tarafından el konulmasını koruma gayesidir. Bilindiği gibi vakıf gelirleri kurucusu tarafından atanan kişinin yönetimindedir. Ayanlar kurdukları vakıflara genelde kendi aile üyelerinden birini atamıştır ki böylece gelirlerin nesilden nesile aktarılması hedeflenmiştir. İkincisi, bölgenin tüm gücünü elde tutarak iktidar sahibi rolünü üstlenen ayanlar halkın zihninde kendilerinin en iyi seçenek olduklarını ve onların çıkarlarını düşünen tek kişi olduklarının algısını yaratma hedefidir.⁵⁸² Her ne amaçla olursa olsun, Kayseri ayanlarının bölgeye yaptıkları yatırımlar ile beledi hizmetlere katkı sundukları tartışmasız bir gerçektir.

Kayseri ayanı Zennecizade Seyyid Mehmet Ağa'ya ait 1760 tarihli vakfiyede Ağa'nın bölgede bulunan kamu ve binaların bakımı gibi bazı beledi hizmetleri üstlendiği görülmektedir. Oturduğu Huvand mahallesinde yeni bir çeşme inşa ettiği bilinmektedir. Kurduğu vakfa ait gelirlerden evkafın ihtiyacı olan tamir ve onarımına harcama yapılmasının yanı sıra yeni yapılacak olan bina ve çeşmelerin masrafları da yine bu gelirlerden karşılanmıştır.⁵⁸³ Ağa'nın vakfiyesine göre, sancağa yapılan beledi hizmetler sadece bina bakım ve onarımı ile sınırlı değildir. Ağa, eğitim, sağlık, dini gibi alanlarda hizmetlerde bulunulması için vakfiye gelirlerinden harcama yapılması hususunda

---

⁵⁸¹ KŞS 162, s.22, h. 57.

⁵⁸² Robert Zens, "Provincial Powers: The Rise of Ottoman Local Notables (Ayan)", *History Studies*, Cilt 3, Sayı 3 (2011): 446.

⁵⁸³ KŞS 146, s. 95.

hazırladığı vakfiyeye şartlar koymuştur. Bunlardan biri, vakıf gelirlerinden muharrem ayı için her sene 25 guruş ayrılmasının yanı sıra fukaraya ve ihtiyaç sahibi mahallere çorba dağıtılmasıdır. Mehmet Ağa'nın koyduğu vakfiye şartlarından bir diğeri, Huvand Mahallesi'nde ecdâdının inşa eyledikleri mu'allimhânedeki fakir öğrencilerin ve öğretmenlerin masrafları için yıllık 24 guruş verilmesi ve sıbyan mektebi öğretmenlerine mesleğe başlamaları itibariyle günlük üç akçe verilmesidir. Fukarâ evlâdlarının hastalık ve tedavi masraflarının karşılanması da vakfiye gelirlerinden sağlanmıştır. Bunların dışında, vakfin mütevellisi için bir Mushaf-ı şerif alınması talebiyle dini alanda da yardımlar yaptıkları görülmüştür.⁵⁸⁴

Dini alanda yardım ve yatırımlara önem veren Kayseri ayanlarından bir diğeri de Kalaycızadelerdir. Kayseri sancağında inşa eylediği camiinin imamet ve hitabetinin tevcihi hususundaki 1790 yılına ait arşiv belgesinde Kalaycıoğlu Mehmed Ağa'dan *Eshab-ı hayrattan* olarak bahsedilmektedir. Kalaycıoğlu Mehmed Ağa bir arzuhal sunup Kayseri sancağı Darende kazasında bina eylediği mescidin cami olmağa salahiyeti olduğundan yeniden minber konması ve cum'a namazları ve bayramlarda ezanı okuyacak ve hitabet edecek birinin atanmasını talep etmiştir. Uygun kişi olarak Hasan Halife'nin tayin edilmesi dilekçede belirtmiştir.⁵⁸⁵ Ayanların dini alanlara bu kadar çok yatırım yapmalarının temel gayelerinden biri halkın güvenini kazanmak olabilir.

Kalaycıoğulları, Emir Ağazadeler ve Zennecizadelerden sonra Kayseri sancağında bir hayli etkin olan önemli ayan aileleri arasındaki Güpgübzadelerin, kurmuş oldukları vakıf gelirlerinden kamu hizmetlerine harcama yaptıkları bilinmektedir. Sahip olduğu mal varlıklarını vakfa bahşeden Güpgübzade ailesinin en bilinen üyesi olan Güpgübzade el-Hac Ebubekir Ağa, bulunduğu şehirde hayratlar yapmıştır. Atanan mütevelliden, vakıf gelirleri ile yoldaki kaldırımların, köprülerin, tamire muhtaç çeşmelerin, camilerin bakım ve onarımının yapılması istenmiştir.⁵⁸⁶

Câmi'-i Kebîr minâresinden Ramazân ayında ümmet-i Muhammed'i îkâz için vakt-i imsâkdan önce güzel sesli birinin temcid⁵⁸⁷ okuyup Hz. Muhammed'e salat ve selam edilmesi ve kendisine günlük yirmişer paradan on beş guruş verilmesi talep

---

⁵⁸⁴ KŞS 146, s. 95.

⁵⁸⁵ C.EV. 322/ 16383.

⁵⁸⁶ KŞS 179, s. 21.

⁵⁸⁷ Temcid sena etmek anlamına gelmektedir. Ezandan ayrı olarak minarelerde üç aylar boyunca okunmaktadır.

olunmuştur. Bunun yanı sıra, ramazan ayı boyunca her gün bir guruş olan ekmekten alınıp fakirlere dağıtılması istenmiştir. Oturduğu menzilin yakınındaki Sivas Kapısı'ndaki Çiğdelioğlu Cami'i Şerif'ine her sene bir batmanlık⁵⁸⁸ berat (mum) yaptırılmasını ve yine mutassarrıf olduğu Hasanca karyesindeki cami'i şerifin mihrabının iki tarafına konulmak üzere bir batmanlık iki mumun konulmasını ve yine mutassarrıf olduğu Karahöyük karyesindeki cami'i şerifte bulunan şamdan üzerine her sene iki mum yaptırılması emredilmiştir.⁵⁸⁹

Zens'in iddia ettiği gibi Kayseri ayanlarının kurdukları vakıflarla aile zenginliklerini koruma gayesinde olma ihtimaline rağmen vakfın gelirlerinden sancağın gelişmesine önemli katkıda buldukları söylenebilir. Ahalinin kullanımı için sosyal ve dini hizmet amacıyla birçok bina inşa ettikleri görülmüştür. Şehirlerin mamur hale gelmesinde ayanların üstlendikleri işler bu açıdan bakıldığında çok önemlidir.

3.1.4.2. Zabıtalık Görevleri

Toplumdaki esnaf- reaya arasındaki ilişkileri denetleme, pazar-çarşı teftişi gibi birtakım toplumsal görevlerde ayanların önemli roller üstlendiği görülmüştür. Diğer bir ifade ile, ayanların düzenleyici bir rolleri olduğu görülmektedir. İnalçık'a göre ayanların temel kaygıları arasında düzenli bir iâşe temini ve hammadde arzı ile adil bir fiyat belirlenmesi yer almaktadır. Loncaların fiyat artışına karşın, esnaf ile reayanın zarar görmemesi için fiyatların belirlenmesinde ayanların kadılar ile hareket ettiğini vurgulamaktadır.⁵⁹⁰

Ürünlerin resmi fiyatlarının belirlendiği ve fiyatların kontrol edildiği narh sisteminde, dönemin kadı ve muhtesipleri ile ayanların da iştirak ettiklerini görmekteyiz. Diğer bir deyişle, fiyat belirlenerek oluşturulan narh defterlerinin düzenlenmesinde ayanların hizmetleri görülmektedir.⁵⁹¹ Esnaf için önemli bir yer edinen malların fiyatlandırılması anlamına gelen narh işlerine yüzyılın sonlarında bile ayanların ittifakıyla tertip edilmiştir.⁵⁹² Görüldüğü üzere, Kayseri ayanları çarşılarda, esnaf- reaya arasında fiyat hususunda oluşabilecek herhangi bir mağduriyetin giderilmesinde önemli

---

⁵⁸⁸ 7,69 kg. denk gelmektedir.

⁵⁸⁹ KŞS 179, s. 20.

⁵⁹⁰ İnalçık, "Centralization and Decentralization", 43-44.

⁵⁹¹ KŞS 163, s. 43 h.1.

⁵⁹² KŞS 174, s. 141, h.221.

görevler üstlenmişlerdir.

Ayanların ticaret düzeninin sağlanmasında görev üstlendiğine dair verilebilecek en çarpıcı örneklerden biri debbağcılık ticaretinde hammadde arzını denetlemeleri gösterilebilir. Kayseri sancağı, ham deri ticareti ve debbağlık mesleğinin önem kazandığı merkezlerden birisidir. Bilindiği üzere, Osmanlılarda bazı ürünlerin ihracı yasaktır. Savaş malzemesi olarak kabul edilen deri de bu yasaklı ürünlerden birisidir ve merkezin deri ihtiyacının karşılandığı yerlerden biri de Kayseri’ydi. Ancak 18. yüzyılda İstanbul’da çok ciddi bir şekilde deri sıkıntısı zuhur etmiştir ve bundan dolayı ayakkabı fiyatları aşırı bir şekilde artmıştır. Bunun üzerine merkezi hükümet tarafından Kayseri mütesellimi ve ayanına hitaben bir emr-i ferman yollanarak Kayseri’deki ham derinin hiçbir tüccarın eline geçmeden direk olarak merkeze gönderilmesi talep edilmiştir. Derilerin merkeze ulaşımı sürecinin sıkı bir şekilde takip edilmesi için ayanlara uyarılarda bulunulmuştur.⁵⁹³

Merkezin ihtiyacını karşılamak her zaman öncelikli bir meseleydi ve Anadolu merkezin her türlü gereksinimlerini karşılamak ile mükellef idi. Herhangi bir yolsuzluğun tespit edilmesi durumunda yine bölgenin ayanları ve ileri gelenlerinden önlemler alınması hususunda yardım talep edilmiştir. Örneğin Kayseri’deki sahtiyancı debbağlar aç gözlülüklerinden dolayı malları saklayarak fiyatların artmasına sebebiyet verdikleri gibi İstanbul’a da göndermiyorlardı. Sahtiyancıların merkeze gönderilmesi ve saklayanların cezalandırılması görevi dönemin ayanları ve mütesellimi Süleyman Bey’e verilmiştir.⁵⁹⁴

3.1.5. Adli Açıdan İlişkiler

Osmanlı İmparatorluğu’nda kadının adli görevinin yanı sıra mali, mülki, beledi ve askeri alanlarda da birtakım görevleri vardır. 18. yüzyılda kadının bu görevlerinden bazılarını sancaklarda ortaya çıkan ayanların fiilen üstlendikleri görülmüştür. Kadıların taşralardaki etkinliklerinin azalmasının temel nedeni rüşvet ve yolsuzluk gibi birtakım suiistimallere başvurmaları gösterilebilir. Ahalinin şikayetleri sonucu merkezi hükümet tarafından kadıların yetkilerinin kısıtlanması sonucu doğan boşluktan ayanların yararlandığı görülmüştür. Diğer bir ifade ile, kadılar tarafından yapılan bazı adli işler

---

⁵⁹³ MD 149, s. 112, h. 381.

⁵⁹⁴ Özkaya, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri”, 829.

ayanlar tarafından ifa edilmeye başlanmıştır.

3.1.5.1. Muhallefat Tespiti ve Miras Taksimi

Osmanlı miras hukukuna göre vefat eden kişinin geride bıraktığı eşya ve mallar tespit edildikten sonra taksimi yapılırdı. Teçhiz ve tekfin masrafları karşılandıktan sonra müteveffanın geriye bıraktığı borçları varsa öncelikle onlar ödenir ve daha sonra varsa vasiyeti yerine getirilirdi. Kalan miktar ise en sonunda mirasçılar arasında paylaştırılırdı.⁵⁹⁵ Bu tarz tereke kayıtlarında kadıların yanı sıra ayanların da görevler üstlendiği görülmüştür. Örneğin Kayseri sakininden olup vefat eden Abdülkadir Ağa'nın terekesi tespit edilince ortaya alacaklıları çıkmıştır. İsmail Ağa isimli biri müteveffadan 600 guruş alacağı olduğunu bildirmiştir. Ayan Mustafa Ağa ve Ahmed bin Mehmed adlı kişilerde mahkemede hazır bulunarak İsmail Ağa'ya şahitlik yaptıktan sonra terekeden borcu ödenmiştir.⁵⁹⁶

Kadının asli görevlerinden olan muhallefat tespitinin ayanlar tarafından yapıldığı şer'iyye sicillerindeki kayıtlarda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bu işlemlerin her zaman bizzat ayan tarafından yapılmadığı kendileri tarafından görevlendirilen kişiler vasıtasıyla kayıtların tutulduğu gözlemlenmekteydi. Örneğin aslen Amasyalı olup, Kayseri'nin Hasbek mahallesinde ikamet eden İmamoğlu vefat edince mallarının tespit edilmesi amacıyla Kayseri ayanı Zennecizade tarafından Osman Beşe namındaki kişi görevlendirilmiştir.⁵⁹⁷

Ölen kişinin mirasçısı yok ise tereke beytülmale devredilirdi. Bir süre malları saklanırdı ve gene de kanuni olarak bir mirasçısı çıkmaz ise tereke hazineye gönderilirdi. Örneğin aslen Adapazarından olup Kayseri şehrindeki At pazarında vefat eden Salih bin Abdullah'ın görünürde herhangi bir varisi olmadığından dolayı terekesi beytülmale devredilmiştir. Beytülmal emini Zennecizade es-Seyyid Sadık Ağa tarafından terekesi kaydolunmuştur.⁵⁹⁸ Kayseri şer'iyye sicillerindeki kayıtlar arasında muhallefat kayıtları en sık rastlanan hükümlerden birisiydi. Kayıtların ayanlar veyahut vekilleri tarafından

---

⁵⁹⁵ Tahsin Özcan, "Muhallefat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30 (İstanbul, 2005): 406.

⁵⁹⁶ *KŞS* 178, s. 30, h.31. *KŞS* 173, s. 54, h. 53.

⁵⁹⁷ *KŞS* 179, s. 9, h. 47.

⁵⁹⁸ *KŞS* 176, s. 96, h. 3. Molla Mehmed bin Abdullah'ın bilinen bir varisi olmayınca Beytülmal Emini Zennecizade Ahmed Ağa tarafından tüm terekesi merkeze gönderilmiştir. *KŞS* 161, s. 27, h. 2.

görevlendirilen kişiler tarafından yapıldığına da sık sık şahit olunmaktadır.⁵⁹⁹

“Askeri zümrelerin muhallefati hassa beytülmal emini, halkın muhallefati ise amme beytülmal emini” tarafından zapt edilirdi. Malların deftere kaydedilmesi tayin edilen bir nazır gözetiminde yapılmaktadır.⁶⁰⁰ Eski Akşehir mutasarrıfı olan Kayseri sancağına memur olarak atanan Ömer Paşa Kayseri’de idam edildikten sonra malların tespiti için Bozok Sancağı Mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman Bey tarafından memur Abdurrahman Ağa ve hassa hasekilerinden Ali Ağa ve beldenin ayan ve eşrafı tarafından mevcut mal, eşya ve hayvanları muhallefat defterine kaydedilmiştir.⁶⁰¹

Ölen kişinin mallarına mirasçılar tarafından kanunsuz bir şekilde el konulması⁶⁰² veyahut müteveffanın merkezden saklanan mallarının ortaya çıkartılıp muhallefat defterine kaydedilmesi işlemleri de ayanlar tarafından yapılmaktaydı. Akçakaleli Sadık Ağa’nın hizmetkarı olan kişi çıkan yangın sonucu yanarak vefat etmiş. Hizmetkarın bilinen varisi olmadığından mallarının tespiti yapılmamıştır. Kayseri ayanı Zennecizade Ahmed Ağa tarafından talep olunan dava sonucu kişinin mal varlığı tespit edildikten sonra terekesi Beytülmal devredilmiştir.⁶⁰³ Benzer bir diğer örnek, Kayseri’ye bağlı Molu isimli karyede geçmektedir. İçinde değerli eşya ve akçe olan bir kese sel suları sonucu toprak yüzeyine çıkmıştır. İsmail ve Mehmet isimli kişiler sahibi belli olmayan bu değerli keseyi Beytü’l mal Hassa Emni Zennecizade es- Seyyid Mustafa Ağa’nın vekili olan Mehmet Çelebi’ye teslim etmiştir. Daha sonradan devlet hazinesine katılmıştır.⁶⁰⁴

Ölen kişinin mal varlığından alacaklılar ile mirasçılar arasındaki husumet diğer bir deyişle miras taksiminde oluşan problemler ile de Kayseri ayanları ilgilenmiştir. Kayseri sakini olan Mehmed, ayan ve beytülmal emini Zennecizade Mehmet Sadık Ağa huzurunda bulunarak daha önceden Kayseri şehrinde Arap mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Emine hatunun görünürde herhangi bir varisi olmadığından malı beytülmal

---

⁵⁹⁹ KŞS 176, s. 28, h.2.

⁶⁰⁰ Özcan, “Muhallefat”, 407.

⁶⁰¹ KŞS 179, s. 91, h. 186. C. DH, 55 /2703.

⁶⁰² Özellikle devlet adamlarının mallarının varisler arasında haksız yere alınmasına dair sicillerde pekçok örneğe rastlanılmıştır. Eski Van muhafızı Ömer Paşa’nın muhallefatinin tespiti sırasında kardeşi Osman’ın söz konusu Paşa’nın bazı mallarını devletten habersiz olarak gasp ettiği ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı mezkûr kişinin cezalandırılması için bölge ayanlarına hüküm gönderilmiştir. MD 149, s. 72, h. 251.

⁶⁰³ KŞS 158, s. 7, h. 10.

⁶⁰⁴ Tok, “130 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili”, 98-100.

devredildiğini ancak Emine hanımın akrabası olduğunu ve soy bağından istifade ederek merhumenin tereke ve mal ve eşyasının kendisine verilmesini talep etmiştir. Beytülmal emini Zennecizade Mehmed Sadık Ağa olayın tahkik edilmesini istemiştir. Varislerin mağduriyetleri giderilmesi için hemen soruşturma açılmıştır.⁶⁰⁵ Ayanların bu görevlerini icra ederken birtakım usulsüzlüklerine de şahit olunmaktaydı. Örneğin, Kayseri sancağı mutasarrıfına ve Kayseri mollasına yazılan hükme göre Kayseri sancağına tabi karye sakinlerinden Hacı Bekir vefat edince mirasçılarından kız kardeşi Fatma hatun vefat eden kişinin malları tahrir yapılmadan 5 kese akçesini zimmetinde gizlediği ve ayan ve mütegalibeden Zennecioğlu Mehmed Ağa'ya bir kese akçe rüşvet vererek olayı kapatmaya çalıştıkları belgeye yansıyan hadiselerden biridir.⁶⁰⁶

Çetrefilli bir miras davasında da ayanların rüşvet alarak birtakım usulsüzlüklere karıştıkları görülmektedir. Sakine hanımın babası Seyyid Fethullah vefat edince terekesi mirasçıların ağız birliği etmesi sonucu 500 keseyi aşkın eşya ve kıymetli eşyalarının üçte ikisi gizlenmiş olup kızı Sakine'ye dahi hisse olarak az bir şey vermişlerdir. Ayana rüşvet vererek onları da arkasına alan mirasçılara Sakine'nin karşı koyması zorlaşmıştır. Ancak buna rağmen Sakine olayı İstanbul'a şikâyet etmiştir ve kanunen kendisine isabet eden hissenin alıverilmesi için Asitane'den mübaşir gönderilmiştir. Olay çözülmeden Sakine'nin vefat etmesine rağmen olayın peşi bırakılmamıştır ve merhumeye isabet eden şer'î hissesinin tamâmen kendisine teslim edilmesi emredilmiştir. 1170 Şevval 20/ 8 Temmuz 1757 tarihinde gönderilen hüküm üzerine amel edilmesi için sancak mutasarrıfı ve mollasına hitaben tekrâr hüküm yazılmıştır.⁶⁰⁷ Belgede görüldüğü üzere miras taksiminde oluşan sıkıntılar merkez tarafından çözülmeye çalışılmıştır. Ayrıca ayanların miras taksiminde rüşvet alarak tehdit gibi çeşitli suiistimallerde bulunduğu söylenebilir.

Varissiz ölen kişinin mallarının tespit edilip merkeze gönderilmesi işlemleri de merkez tarafından ayanlardan istenmiştir. Kayseri ayanı ve beytülmal emini olan Zennecizade Seyyid Sadık Ağa'ya hitaben yollanan belgeye göre İstanbul duhan gümrüğü (tütün) mülhakatından Adana duhan gümrüğüne üç seneden beri gümrük emini olarak atanan Küçük Mehmet isimli kişinin azlinden sonra İstanbul'a dönerken vefat

---

⁶⁰⁵ KŞS 176, s. 29.

⁶⁰⁶ KAD 6, s. 176, h. 2.

⁶⁰⁷ KAD 7, s. 95.

etmesi üzerine yanında mevcut olan mallar ve eşyalar Kayseri'ye götürülmüştür. Zennecizadeden bu malların İstanbul'a sevki istenmiştir.⁶⁰⁸

Ölen devlet görevlilerin muhallefatının İstanbul'a güvenli bir şekilde ulaştırılması görevini üstlenenler arasında ayanlar da bulunmaktaydı. Vefat eden Van valisi İbrahim Paşa'nın malları ve eşyasının sorunsuz bir şekilde merkeze ulaştırılması için Van'dan İstanbul'a gelinceye kadar yol üzerindeki kadıllara ve kethudâ yerleri ve yeniçeri serdârları ve havâss ve evkâf zâbitlerine ve a'yân-ı vilâyet ve iş erlerine hitaben bir emri şerif yazılmıştır. Paşa'nın mallarının miriye zabtı için yol güvenliğinin sağlanması buyrulmuştur.⁶⁰⁹

Muhallefat kayıtlarının yanı sıra müsadere sisteminde de bazı sancak ayanlarının önemli roller üstlendiğine rastlanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ölen kişilerin malları gerektiğinde müsadere edilmekteydi. Merkez tarafından mallarına el konulmaktaydı. Bu durum güçlenerek ortaya çıkacak herhangi bir ayan veyahut gurubu engellemekteydi. Her an sahip olunan malların ellerinden alınması tehdidinden dolayı Avrupa'daki gibi büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkması ve mutlak mülkiyet hakkına sahip olmaları engellenmiştir.⁶¹⁰ Böylece müsadere tehdidinden dolayı servetin nesiller boyu aktarılması da söz konusu değildir.

3.1.5.2. Adli Soruşturmalarda Ayanların Roller

Ayanların taşralarda çok kuvvetlenmesinden dolayı daha önceden kadılar tarafından yapılan bazı adli işler merkezin isteğiyle ayanlar tarafından ifa edilmeye başlanmıştır. Ahali arasındaki anlaşmazlıkları çözme, mahkemeye intikal ettirme gibi bazı adli meselelerde de görev üstlenmişlerdir. Örneğin Kayseriye'ye tabi Cırlavık Karyesi malikane mutasarrıfı Ayan Zennecizade Seyyid Ahmed Ağa'ya karye sakinleri arasında yaşanan tarla probleminin çözülmesi hususunda görev verilmiştir. Karyedeki bir arazinin etrafı Halil Çelebi, Hasan Çelebi ve Osman Çelebi'ye ait tarlalar ile sınırlıdır. Tahminen dört kile tohumluk tarlaya Kâmil Mehmed isimli kişi tarafından Osman Çelebi'ye kendi hüsnü rızasıyla feragat eder ancak sonradan bu kişinin oğlu

---

⁶⁰⁸ KŞS 171, s. 140, h.209.

⁶⁰⁹ MD 143, s. 92, h. 141.

⁶¹⁰ Çağlar Keyder, "Osmanlı İmparatorluğunda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 11

Mustafa ortaya çıkar ve böyle bir devirden haberi olmadığını belirterek tarlanın kendisine geri verilmesini talep eder. Yıllar sonra ortaya çıkan bu kişinin isteği üzerine başlayan davanın sonucuna göre tarlanın Mehmet'te kalmasına karar verilmiştir. Olay Çırlavık mutasarrıfı olan Zennecizade Seyyid Ahmed Ağa'ya inha olunmuştur ki kendisinden herhangi bir müdahalenin önlenmesi ve olayın takip edilmesi istenmiştir.⁶¹¹

Cabbarzade Süleyman Ağa, Müslüman ahali arasındaki anlaşmazlıklarda görev alan bir diğer ayan ailesidir. Örneğin Kayseri'deki Mükrimin Mahallesinden Şerife isimli bir hatun, babasının hayatta iken emaneten verdiği altınlarını söz konusu kişiden geri alırken sorun yaşamıştır. Merkeze şikâyetle bulunması üzerine altınların geri alınıp kendisine verilmesi hadisesi 12 Safer 1209/8 Eylül 1794 tarihinde gönderilen hüküm ile Süleyman Bey'e havale olmuştur. Ağa, ahali arasındaki miras anlaşmazlıkları gibi adli vakaların hallinde önemli roller üstlenmiştir.⁶¹²

Ayanların çoğunun davada şahit olarak yer aldıkları bilinmektedir “*Şuhudü'l hal* kadı ve mahkemeyi denetleme ile davaların sağlıklı bir şekilde işlemesi gibi amilleri olan hukuki temsil birimi statüsündedir.”⁶¹³ Sicillerdeki hükümlerin altında bazı şahitler yer almaktadır ki bu kısma şuhudü'l hal denilir. Kayseri şer'iyye sicillerinde adı geçenler bölgenin nüfuzlu kişileri olmasının yanı sıra ayanların isimleri de sık sık zikredilmiştir. Sancağın önde gelen ayan ailelerinden Zennecizadeler, Emir Ağazade, Kalaycıoğlu ve Güpügüzadeler hukuki davada şahit veyahut bilirkişi olarak sıkça görülmektedir.⁶¹⁴ Şuhudü'l halde yer alan ayan ve ileri gelenlerin “mahkemedeki davalara düzenli katılım ve duruşmaları takip etmeleri insanların herhangi bir istismar, haksızlık ve şer'den sapmaya maruz kalmalarına karşı güçlü bir denetleme mekanizması oluşturmaktaydı.”⁶¹⁵ Ancak bu durum Kayseri bağlamında ele alındığında ileri gelenler ve ayanların hukuki savunmada kendilerinden bekleneni her zaman karşılamadıklarına dair mahkeme kayıtlarına örnekler yansımıştır.

---

⁶¹¹ KŞS 163, s. 10, h.3.

⁶¹² KŞS 171, s. 264, h. 338.

⁶¹³ Doğan Yörük- Ömer Faruk Çakır, “Sivil Toplum Bağlamında Osmanlı Kent Yapısı: Kayseri Örneği”, 3. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi (2015): 182.

⁶¹⁴ KŞS 161, s. 52, h.1. Evlilik ile ilgili bir davada Ayan Zennecizade Seyyid Ahmed Ağa Fahrulayan Bektaş Ağazade Seyyid Mehmed Ağa, Emiragazade Seyyid Mustafa Ağa şahitlik ettikleri görülmektedir. KŞS 176, s. 33. Şuhu'l hal kısmında Fahru'l-ayan Emir Ağazade es-Seyyid Mehmed Emin Efendi Fahru'l-ayan Güpügüzade es-Seyyid el-hac Ebubekir Ağa; Fahru'l-ayan Bağçecizade es-Seyyid elhac Mehmed Efendi şahit olarak görülmektedir.

⁶¹⁵ Yörük- Çakır, “Sivil Toplum Bağlamında Osmanlı Kent Yapısı”, 182.

Ekonomik, mali ve sosyal vakalarda ayanların şahitlik ettikleri görülmektedir. Kayseri kazasına tâbi Acılı köyü sakinlerinden Seyyid İbrahim arzuhalinde köyün sakinlerinden (?) adlı Bekir, şahitler huzûrunda nikâh akdedip şeran sahih değil iken Kayseriye tâbi Mezasanlı köyünde ikâmet eden Ali, yalancı şahitler getirerek, ayan ve mütegalibeye de akçeler vererek⁶¹⁶ nikahlı eşi için daha önce nikah akdedilmiştir diyerek şeriata aykırı davranıldığını belirtmiştir. Nikahlı eşinin alınıp mahkemede muhakeme olunmaları için emr-i şerif istemiş ve bu hususa ilişkin hükm-i şerif yazılmıştır. (1176 M 29/20 Ağustos 1762). Davanın sonucuna dair izlere sonraki defterlerde maalesef rastlanılamamıştır. Ancak burada ayanların rüşvet alarak yalancı şahitlik ettikleri iddia edilmiştir. Şühûdul hal kapsamında şahitlik eden ayanların gerek mahkeme ve gerek halk nezdinde itibarlarından yararlanmak adına zaman zaman rüşvetler verilerek yalancı şahitlik yapmaları ihtimal dahilinde olduğunu belirtmek gerekir.

Bunların yanı sıra ayanların vekalet görevi üstlendikleri görülmüştür. Mısır valisinin kapı kethüdası olan Mehmed Ağa Kayseri’de vaki olan bir hamamı satın almak için Zennecizade es- Seyyid Mehmed Ağa’ya vekalet vermiştir. Mehmet Ağa Kayseri’de bulunmadığından dolayı hamamın satış işlemi vekil olarak yetkilendirdiği Zennecizade tarafından yapılmış ve satış sözleşmesi sicile işlenmiştir.⁶¹⁷

3.2. Kayseri Ayanlarının Toplum ile İlişkileri

Ayanlık çalışmalarının büyük çoğunluğu aile tarihine dayandığından dolayı şahıslar üzerinden merkez ile ilişkilerine değinilmiştir. Ayanların merkez ile ilişkilerinin yanı sıra toplum ile ilişkilerini de irdelemek gerekmektedir. Kayseri ayanları Müslim-gayrimüslim halk ve sancağın diğer idarecileri ile inişli- çıkışlı bir ilişki içerisinde olmuştur.

3.2.1. Ayanların Halk ile İlişkileri: İhtilaflar-İttifaklar

3.2.1.1. Vergi Düzenleme- Para Toplamadan Doğan Problemler

Ayanlar, merkezin adli, askeri, mali ve idari birtakım işlerinde önemli roller

---

⁶¹⁶ KAD 9, s. 186, h.1.

⁶¹⁷ Karasu, “Osmanlı Devleti’nde Ayanlık”, 74.

üstlenmişlerdir. Beledi görevleri ile mahalli kalkınma ve şehirleşmeye önemli desteklerde bulunan ayanların vergi tevzi ve toplama aşamasındaki usulsüz uygulamaları halk ile karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur. Bu durum, ayanlar hakkında merkeze oldukça fazla şikâyetin gitmesine yol açmıştır.

Kayseri ayanlarının halk ile ilişkilerindeki temel bağ vergi toplamaya dayanmaktadır. Ayanlar, vergi toplama ve defter düzenleme sırasında kanun dışı uygulamalar ile ahaliye sıkıntılar yaşatmıştır. Örneğin Kayseri kazasına tâbî Sarsamlı(?) ve Kergeme ve diğer köy ahalilerinin hep birlikte yaptığı şikâyete göre üzerlerine düşen avarız ve imdadiye ile diğer maliye tarafından talep edilen vergileri hisselerine isabet ettiği kadar ödeyip kusurları yokken ayandan isimleri yazılmayan şahıslar tekalif zamanında “*hissenize isabet edene mahsup ederiz*” diye hesap ile yedi-sekizer yüz kuruş ve bin kuruş almıştır. 117(?) senedinden beri bu zulme devam ederek “*vergilere takas etmeyiz*” demişlerdir. “*Ayan mütegalibeleri*” diye tabir edilen ayanlar paraları harcayıp bitirmişlerdir. Ayan ve halk arasındaki bu davanın kadı huzûrunda görülüp hesap ile alınan kuruşların geri verilmesi için mahallinde davaların görülmesi emredilmiştir.⁶¹⁸ (10 C 1175/6 Ocak 1762).

Kayseri sancağının büyük ayan ailelerinden Zennecizadelerin haksız yere vergi toplayarak halkı zor duruma düşürdüğüne dair örnekler mevcuttur. Bunun çarpıcı örneklerinden biri Zennecizade Seyyid Mehmet Ağa'nın haksız yere vergi alması sonucu Kayseri halkının ayanı şikâyeti ile ortaya çıkmıştır. Zennecizade Mehmet Ağa tevzi defterlerine (tahsis kayıtlarının) fazladan vergi yazarak halktan zorla akçe almaya çalışmıştır ve itiraz edenleri ise konağında dövdürüp korkutmuştur. Halk, ulema ile birleşip Ağa'yı şikâyet etmiştir ve görülen dava sonucunda mütesellimlik makamını elinde tutan Mehmed Ağa görevinden azledilerek yerine başka biri atanmıştır.⁶¹⁹ Zennecioğullarının haksız yere vergi alması sadece Kayseri sancağı ile sınırlı değildir. Aksaray sancağından Zennecioğlu Mehmet'in 30-40 süvari ile her sene Eşkun mukataası ve Dere mukataalarından haksız yere vergi topladıklarına ve fukaradan zorla 15 guruş almaları sonucu bölge ahali tarafından merkeze şikâyet edilmişlerdir.⁶²⁰ (21 Ağustos 1746).

---

⁶¹⁸ KAD 9, s. 85, h.3.

⁶¹⁹ Karasu, “Osmanlı Devleti'nde Ayanlık”, 65.

⁶²⁰ Temur, “136 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirme”, 148.

Zennecioğlu Mehmet'in on seneden beri ahali üzerlerine zulüm yaptığı defalarca İstanbul'a bildirilmiştir ve terbiyesi hakkında sürekli emri şerif yollanmıştır. Ancak ayanın evvelkinden ziyade taşkınlığı ve zorbalığı olup halk daha çok perişan olmuştur. Vilayetin salyane defterine kendi nefsi için 7500 guruş fazla akçe aldığı ve ahaliden 500 keseden fazla para zapt etmiş olduğundan dolayı halk tarafından tekrardan merkeze arzuhal eylemelerine rağmen Zennecizade Mehmet gene mütesellim olarak tayin edilmiştir. Bu hükmün uygulanması içinde kazaya ferman yollanmıştır.⁶²¹ Bu yüzyılda kendi nefisleri için ayanların defter tevzi' etmesi sık rastlanan bir hadise olmuştur. Halbuki defterler kanuna göre düzenlenmek zorundaydı ve 6 ayda bir merkeze yollanması gerekmektedir. Büyük ihtimal defterler İstanbul'a gönderilmediğinden dolayı bu tarz usulsüzlükler olağan bir hale bürünmüştür.

Zennecizade Mehmet'in uyguladığı haksızlıkların 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha fazla arttığı söylenebilir. Kayseri ayanından Zennecizade Mehmet, Osman Efendi oğlu Abdurrahman Efendi ve Alaybeyi Mehmed ağaların mallarına ve gıdalarına el koymalarından dolayı ahali hakimlere varıp "*her birimizi gammadz ile birer güne tecrîm ve tekâlîf vukû'unda min gayri masraf gerek hükkama ve gerek kendi nefisleri için ziyade akçe tevzi ve taksim ve bu vecihle tahsil ederek...*" diyerek İstanbul'a şikâyet etmişlerdir. Şikâyet sonucunda Zennecioğlu Mehmet Samsun kalesine ve Abdurrahman Efendi Bozcaada'ya ve Alaybeyi de başka bir şehre gönderilmiştir. Fakat oralarda da rahat durmadıkları ve evvelkinden daha fazla zulümleri olduğu şikâyetlere yansımıştır.⁶²²

Yapılan tüm uyarı ve cezalara rağmen ayan Zennecioğlu Mehmet'in fukara üzerindeki baskıları devam etmiştir. Kayseri Mütesellimi olup *ıslah-ı nefis* için Samsun Kalesi'ne kalebend olarak gönderildiği halde ıslah olmayan, hakkında sâdır olan emirlere uymayan ve ahali üzerine fazladan 46 kese akçe salyane ekleyerek zorla tahsil eden, Kayseri kadısı ile üç aydan beri ağız birliği edip 18 kese daha tahsil eden, kışlak adıyla bir miktar süvari askeri ile köy ahaliilerini türlü tekdir eden, "*böyle zulüm yoktur*" diyen fukaradan kimini kaleye kimini de kendi tomruğunda zincire vuran, geceleyin bazı kişileri basıp konağına götürüp dövüp ve söverek her birine 500 değnek vurduran ve kendilerini salıverilmesi için 500 guruşlarını alan, ulemadan Kayseri Müftüsü

---

⁶²¹ C.DH. 214 / 10677.

⁶²² C.ZB. 23/1150.

Abdurrahman dahi Adana'ya ta'yîn olunmasından sonra zulmünü artıran Zennecioğlu Mehmed, kethüdası ve hasımlarıyla beraber muhakeme olunmak üzere çavuş mübaşeretiyle Dersaadet'e celbi için hüküm yazılmıştır⁶²³

Zennecizade Mehmet'in kaza ahalisine uyguladığı muameleden dolayı reaya mahkeme kayıtlarında *rahnedar* (yaralı) olarak bahsedilmiştir. Kayseri halkı daha önceden Zennecizade Ahmed Ağa zamanında ek vergiler altında eziliyordu ve Ağa'nın vefatı ile birkaç sene huzura ermişlerdi ancak bu sefer oğlu Zennecioğlu Mehmed Ağa ortaya çıkmıştır. Mehmet Ağa, bazen mütesellim bazen kethüdayeri (takribiyle) şeklinde kendisini tanıtarak halka uyguladığı mezalimler hükümde şöyle sıralanmıştır: her gelen vali ve hakimlere vilayetin halkını tekdir ve tecrim ettirdiği; mütesellim olarak atandığı her seferinde *buluşma* ve *hoş geldim* akçe adıyla her köyden ellişer-yüzer guruşlarını tahsil ettirdiği; birçok insanı birer bahane ile konağında hapsedtirerek kiminden iki yüz kiminden üç yüz guruşlarını zorla aldırıldığı; hazırladığı sahte belgelerle üç def'a köy ahalilerinden 9 bin kuruşlarını sebepsiz aldığını; ehl-i zimmet reayaların kethüdalrı olan Toyga/toviga? Oğlu (boşluk) adlı zimminin hesabı mahkemede görüldüğünde zimmetinde kalan 11500 guruşun tahsiline hüccet verilmiştir ancak Ayan Mehmed Ağa'dan ehl-i zimmetin işine karışmamak üzere kendisine tenbih edilmiş olmasına rağmen zimmiler kethüdasındaki meblağı zorla aldı; Ayan Bektaşzade Seyyid Mehmed Ağa'nın elinde bulunan borç hüccetini zorla alıp kendisine tahsil ettirdiği; Tovigayı ehl-i zimmet reayaları üzerine kethüda ta'yîn ettikten sonra atik defter gereğince Tovigaya "*ahâlînin otuz bin guruş borçları vardır*" diye eski kadı ile anlaşarak açgözlülüğü sebebiyle fukara üzerine 48 bin guruş daha salyane eklettirdiği; karyeler kethüdası Ahmed Kethüda vasıtasıyla 8 ay zarfında bir def'a 17 bin guruş salyane ve her haneye ellişer guruştan fazla vergi tahsil ettiği ve "*bu akçe nedir*" diye itiraz edenleri ise türlü türlü azarladığı; "*Enderlik köyünden salyane cerh ederim*" diyerek 6 bin guruş ve Tonison (?) köyünden 8 ayda 5 bin guruş ve diğer köylerden dahi birer bahane ile 5'er-8'er yüz guruş ve nice namuslu kişilerden suçsuz oldukları hâlde yüzer ikişer yüz guruşlarını aldığı belirtilmiştir. Belgenin devamında Ağa'nın bunları tek başına yapmadığı belirtilmiştir. Kethüdası Acem Halil ile on seneden beri hizmetinde olan Kayseri ahalisinden Enserencioğlu adıyla meşhur zimminin yanı sıra iki üç nefer müfsitlerden yardım almıştır. Ahali malından harçlık göndererek onları kapı

---

⁶²³ KAD 9, s. 125.

kethüdası edinmiştir. Eğer bu zalimlerden halktan biri şikayetçi olur ise, o kişiyi “*senin hakkında bize arz geldi, seni nefy ettirdiriz*” diyerek tehdit ederlerdi. Her kim Zennecioğlundan da şikâyet eder ise Kayseri tarafından sürdürtüp geri kalan akraba ve yakınlarını “*tutuklatıp tecrim ettiririz*” diyerek tehdit etmişlerdir. Ağa zaman içerisinde meyhane köşelerinde ve han odalarından işsiz-güçsüz vilayetle alakası olmayan birkaç nefer zimmiyi ücret ile başına toplayarak daha da güçlenip ahaliye eziyetler etmiştir. Bunun dışında Zennecioğlu Mehmed mahallindeki vali ve kadiya ayda bir et ve çokça akçe vermesinin yanı sıra salyanede üçer-beşer kese akçe vererek onlarla iyi geçinmiştir. Böylece yoldaş edindiği diğer idarecilerin kendisine engel olmalarını da önlemiştir. Bu şekilde mezalimleri günden güne ziyadeleşince merkeze şikayetler yapılmıştır. Ağa’nın hakkında gelinmez ise ahâlînin ırz ve malını korumak için vilayeti terk edip başka yerlere gideceği ve memleketin harap ve perişan olacağı belirtilmiştir. Bunun üzerine Zennecizadenin kanuna aykırı hareketlerinin önlenmesi ve ahalinin kurtarılması için merkez tarafından bölgeye ferman gönderilmiştir. Ağa’nın ve diğerlerinin gereğince mahkeme edilmesi ve neticesinde çıkan cezanın uygulanması def’atle vurgulanmıştır.⁶²⁴

Kaza ahali dışında, Zennecizadelerin kendi çalışanlarından da merkeze şikayetler gönderilmiştir. Kayseri sakinlerinden Mehmed adlı kişi İstanbul’a gelip Zennecioğlu Mustafa’ya⁶²⁵ ve babası (boşluk) adlı şahsa üç sene hizmet edip söz konusu kişilerden *ecr-i mislini* (hizmetinin karşılığını) almak istediğinde kendisini öldürmek amacıyla üzerine hücum ettiklerini beyân etmiştir. Hizmetinin karşılığını Zennecizadelerden alamadığından dolayı kendisine büyük bir zulüm (gadr-i küllî) yapıldığını bildirip aralarındaki alacak verecek davasının kadı huzurunda görülerek hakkının kendisine teslimi için arzuhal yazmıştır. Mehmet’in dilekçesi üzerine 1190 Ca 20 /7 Temmuz 1776 tarihinde Kayseri naibi ve Konya mütesellimine hitaben hükm-i şerif yazılmıştır.⁶²⁶

Zennecizade Mehmet Ağa hakkında merkeze yapılan şikayetlerinde Ağa’nın bazen haklı olduğu davalara rastlanılmıştır. 1760 senesinde kaza ahalisinden Ahmed isimli kişi Zennecizade Mehmet Ağa’nın kendisinden haksız yere fazladan vergi aldığını iddia ederek Ağa’dan şikayetçi olmuştur. Ancak yapılan soruşturma sonucunda Ağa’nın

---

⁶²⁴ KAD 6, s. 179.

⁶²⁵ 118(boş) hangi yıllar olduğunu net olarak yazmayıp 1180’lerde ba’zı senelere gönderme yapıyor (boşluk) senesinden bir buçuk seneye kadar şeklinde yazılmıştır.

⁶²⁶ KAD 13, s. 280, h. 4.

böyle bir usulsüzlüğe karışmadığına karar verilmiştir. Diğer bir ifade ile, Zennecizade Mehmet Ağa haklı bulunmuştur.⁶²⁷

Kayseri sancağı ayanlarından Zennecizadeler dışında sancağın diğer ayan ailelerinden Emir Ağazadeler ile kaza halkı arasında vergi toplama ve haksız kazanç elde etme hususlarında benzer sıkıntılar yaşanmıştır. Kayseri ayanı Emir Ağazade kaza halkından hazariye ve seferiye gibi vergileri zorla üçer veyahut dörder katı ile toplamıştır. Daha sonraki vergilerden düşürüleceğini ileri sürerek fazladan topladıklarının kendi zimmetine geçirip iltizamları da kendisi toplamıştır. Ağa, aynı zamanda ahaliyi korkutarak zorla fazladan ağnam vergisi toplamıştır. Söz konusu ayan merkeze şikayet edilmiştir ve merkez tarafından Sinop'a sürgün edilmesine karar verilmiştir.⁶²⁸ Karasu, bu fermanın yaklaşık dört aylık bir zaman dilimi sonrasında ait başka bir belgede bahsi geçen Ağa'nın vakıfla ilgili bir hükümde yüceltilmiş bir şekilde bahsedilmiştir ve bundan dolayı ya ceza süresinin kısa tutulduğu ya da Sinop'a hiç sürgün edilmediğini ileri sürmüştür.⁶²⁹ İstanbul'dan gelen belgenin tarihleri farklı olabileceği gibi ayan kısa bir süre içerisinde affedilmiş olabilir. Ancak belgenin devamında Dergâh-ı Ali gediklilerinden *kıdvetü'l emacid ve'l-ayan Abdurrahman Ağa marifetiyle* Sinop'a gönderildiğinden bahsedildiğinden dolayı hiç sürgün cezasına çarptırılmadığı ihtimali azalmaktadır. Belgede dikkati çeken diğer bir nokta ise kaza ayanının bu kadar güç sahibi olup halktan çekinmeden zulüm etmesi ve diğer memurların bunlara kayıtsız kalmasıdır.

Merkez tarafından defalarca cezalandırılmış olmalarına rağmen Emirağazadeler halkı rahatsız etmekten geri durmamıştır. Samsun kalesi dizdarına gönderilen emri şerife göre Kayseri sakinlerinden Emir Ağazade Seyyid Mustafa öteden beri uygunsuz hareketlerde bulunduğundan dolayı birkaç defa Samsun kalesine kalebend olunmasına rağmen döndükten sonra da mütegalibelik hareketlerine başvurduğu yazılmıştır. Kalebend sonrası kendi halinde olup bölge işlerine müdahale etmemek şartıyla af olunmuştur. Ancak, Ağa askerlik iddiasıyla eşkıyayı başına toplamış ve kanuna aykırı davranmaya devam ederek sancağı karıştırmıştır. Ağa'nın tekrar Samsun'a kalebend edilmesi istenmiştir. Mahmud Çavuş vasıtasıyla gönderilen mühürlü mektup vardığında

---

⁶²⁷ Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 64.

⁶²⁸ Songül Caner, "138 Numaralı Kayseri Şerhiye Sicili (H.1161-62/M.1748-1749), Transkripsiyon ve Değerlendirme" (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1997), 180-181.

⁶²⁹ Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 61.

kişinin kalebend edilmesinin uygun görüldüğü belirtilmiştir.⁶³⁰

Emir Ağazade'nin sancakta fitne ve fesad çıkartan hareketlerine yüzyılın ilk yarısından öncesine ait arşiv belgelerine de rastlanılmıştır. Kayseri ayanından olan Emir Ağa'nın mezalim ve hukuksuzluğundan bıkan ahali merkeze sürekli şikâyette bulunmuştur. Ahalinin huzuru ve rahatı ve memleketin nizamı için Emir Ağazade'nin Kayseri'de oturmaması ve civar kazalardan birine gönderilmesi istenmiştir. Ağa'nın avanelerinin de kendi halinde olurlar ise Kayseri'de ikamet edecekleri aksi harekette bulunur iseler onların da hapis cezaları ile haklarından gelineceği belirtilmiştir. Ayrıca Ağa'nın zimmetinde olan meblağın ahalinin rızası ile devlete teslimatı söz konusu olmuştur.⁶³¹

Kayseri ayanlarından Emir Ağazadelerin halkın üzerindeki zulümleri yüzyılın son çeyreğinde de görülmüştür. Kayseri kazası ahalipleri, Emirağazade ailesinin 18. yüzyılın son çeyreğinde etkin üyesi *ayan ve mütegalibeden* olarak kayda geçilen Emiroğlu Mehmed Emin ve ona tabi olan Deli Mustafa'yı ahaliye birer bahane ile eziyet ettikleri ve yılda 5-6 defa olmak üzere salyane taksim ettiklerinden dolayı İstanbul'a şikâyet etmişlerdir. Cebren fazla para toplanması karşısında zaten zor durumda olan halkın daha da perişan durumda olduğu arzuhal ile bildirilmiştir. Mübaşir Ahmed Nafiz vasıtasıyla yollanan fermana göre söz konusu kişilerin himaye edilmeden ve taraf tutulmadan yargılanması ve ahalden aldığı paraların geri ödenmesi istenmiştir. Ancak Ayan Emiroğlu Bozok Sancağı Mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman Efendi'nin yanına firar etmiştir. Buraya iki kez adam yollanıp firarının teslim olması istenmiştir. Cabbarzade'ye yollanan mektupta firarının mallarının incelenmesi de istenmiştir ve ayanın üzerinde halka ait 800 kese akçe olduğu tespit edilmiştir. Cabbarzade'den söz konusu mütegalibe ile Deli Mustafa ve memleket kethüdası Yedekçi oğlu Ömer ve Yazıcı Halil diye bilinen kişilerin çavuş marifetiyle İstanbul'a getirilmesi emredilmiştir. Eğer İstanbul'a gelmez ve başka yerlere kaçarlarsa veyahut orada tutulma ihtimali olur ise ortadan kaldırılmaları emredilmiştir.⁶³² Ağa'nın İstanbul'a gidip gitmediğine dair sonraki sicillerde herhangi bir kayda rastlanılmadığından sonucun ne olduğu bilinmiyor ancak ilerleyen sicillerde (179 numaralı) Ağa'nın tekrardan benzer suçları işlediği

---

⁶³⁰ KŞS 161, s. 70, h.2.

⁶³¹ C. DH. 282/14087

⁶³² KŞS 176, s.179-180, h. 322.

kaydedilmiştir. Devletin 18. yüzyılın son yıllarında ortaya çıkan ayan- mütegalibe hadiselerinde davaları sıkı takip ettiği söylenebilir.

Kayseri ayanları ile halk arasındaki çatışma hadiseleri 19. yüzyıl boyunca devam etmiştir. 19. yüzyıl Kayseri ayanı olan Zahid Efendi ile bir takım eşkiya arasındaki çatışmalar uzun süre merkezi meşgul etmiştir.⁶³³ Bunun yanı sıra 19. yüzyıla ait bazı arşiv belgelerine göre ayan Emir Ağazade ve Zennecizadelerin varlıklarını sancakta devam ettirdikleri bilinmektedir. Hatta, ahalinin maruz kaldığı uygulamalara 19. yüzyılın 2. yarısında da devam edildiği kayıtlara yansımıştır.⁶³⁴

Zennecizadeler, Emirağazadelerin dışında kazada ayanlık iddiasında bulunan mütegalibelerde ahalden fazla vergi toplamışlardır.⁶³⁵ Çarpıcı örneklerinden biri de Kayseri ahailerinin merkeze vermiş oldukları arzuhal ile ortaya çıkmıştır. Kayseri sakinlerinden ayan ve mütegalibeden Kara Baki oğlu Abdullah ve Hacı Kasım oğlu Hacı Hüseyin ve Muhzır Paşa Mahmud ve Mehmed Çavuş oğlu Seyyid Ağa denilen kişiler birbirleriyle ağız birliği edip fukaradan 1160 (1747-1748) senesinden beri çeşitli adlarla fazladan vergi topladıkları ve kendi nefisleri için 2-3 kat ziyade akçe tekalif defterleriyle zorla tahsil etme yollarına başvurmuşlardır. Zulümlerinin bir sonu olmadığından merkeze şikâyet edilmişler. Ahali üzerinden el çekmeleri ve onları rahat bırakmaları için arz ve ilam olunmak üzere Kayseri'ye civarındaki kadılara ve Kayseri mütesellimi ve Kaimakamına hitaben emri şerif yollanmıştır.⁶³⁶

Kayseri'de sadece Müslüman ahali değil, aynı zamanda zimmiler de vergi hususunda sıkıntılar ile karşılaşmıştır. Kayseri'de oturan *ehl-i zimmet* üzerlerine 200 bin guruş taksim eylediklerinden başka *beldelik*(?) adıyla 40 bin guruştan fazla tevzi olduğu yapılan tahkikler sonucu ortaya çıkmıştır. Kanunsuz olarak zimmilerden alınan paraların önlenmesi hususunda 10 Haziran 1795 yılında İsmail Ağa ile ferman gönderilmiştir.⁶³⁷ Bu hususta diğer çarpıcı örnekte Kayseri kazasına tabi Enderlik karye sakinlerinden bir zimminin tahammülüne göre hissesine düşen vergileri ödemesine rağmen karye ahalisinden bazı kimselerden akçe sevdasıyla başka diyarlardan gelerek fazladan vergi

---

⁶³³ *Hat* 295/17546; *Hat* 300/17830; *Hat* 300/17850

⁶³⁴ Dönemin mutasarrıfı olan Osman Paşa'nın Kayseri'deki halka mezalimler uygulayarak her ay yetmişer guruşlarını zorla gasp ettiğine dair şikayetler arşiv kaynaklarına kaydedilmiştir. *Hat* 688 /33364A.

⁶³⁵ *KAD* 6, s. 140; *KAD* 7, s. 102; *KAD* 19, s.74.

⁶³⁶ *KAD* 5, s. 196.

⁶³⁷ *KŞS* 171, s.311, h. 424.

talep etmesidir. Gönderilen fetvay-ı şerife göre amel edilmesi tembihlenmiştir.⁶³⁸

Ehl-i zimmet taife, kanuna uygun olarak vergilerini ödemelerine rağmen fazla vergi toplanılması gibi haksız muamelelere sürekli maruz kalmışlardır.⁶³⁹ Zimmilerden kanuna aykırı olarak fazla vergi alınması hususunda merkeze yapılan şikayetler ile çok sık karşılaşılmaktaydı.⁶⁴⁰ Merkez, bu tür şikayetler karşısında her ne kadar adalet fermanları çıkarsa da sorunu önleyememiştir ve şikayetler devam etmiştir. Örneğin Kayseri kadısı Ahmed isimli kişi padişaha mektup göndererek Kayseri ve köylerinde ikamet eden gayrimüslimlere Kayseri mutasarrıfları ve ayanları tarafından haksızlık edildiğinden şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine söz konusu zimmilere haksızlık yapılmaması hususunda evâsıt-ı Rebiü'l-âhir 1155 H. (Haziran 1742 M.) tarihinde ferman yollanmıştır.⁶⁴¹

Bazı ayanların daha önceden yaptıkları mültezimlik ve cizyedarlık görevlerini kötüye kullandıkları bilinmektedir. Örneğin Kayseri kadısına hitaben yollanan fermana göre Kayseri'deki gayrimüslimlerin üzerlerine düşen cizyeleri kanuna göre ödedikleri ve kusurları olmamasına rağmen cizyedarların sekizer veyahut onar adamlarıyla kazalara girip kanuna aykırı olarak cizye almaları ve yiyeceklerine el koymalarından dolayı perişan olduklarına dair merkeze şikayetler geldiği belirtilmiştir. Cizyedarların fukaraya uyguladığı zulümlerin engellenmesi emredilmiştir.⁶⁴² Fakat cizyedarlar zimmi halkı soymaya ve kanuna aykırı vergi toplamaya devam etmişlerdir. Örneğin Tomarza karyesi reayalarından bazıları divan-ı hümayuna arzuhal edip üzerlerine düşen cizyeleri görevlilere ödemelerine rağmen kendilerinden fazla akçe talep edilerek rencide edildiklerini belirtmişlerdir.⁶⁴³ Cizyedarların bölgede güçlü olmasının temel sebebi iktisadi yönden kuvvetli olmaları ki bundan cesaret alarak kanunsuz uygulamalara devam etmişlerdir.

Metropolitler de kendilerinden çeşitli bahanelerle fazla ücret aldıkları

---

⁶³⁸ KAD 3, s.153.

⁶³⁹ KAD 13, s. 292, h.1.

⁶⁴⁰Zimmilere bölgenin idarecilerinin yanı sıra bazı Müslümanların da zimmilere zulüm eylemişlerdir. Kayseri'de bulunan “*ayak takımları*” olarak tabir edilen bazı Müslümanlar karyedeki zimmi reaya ve fukaraya alenen zorbalık yapıp mal ve eşyalarını yağmalamışlardır. Bunun üzerine zimmilere herhangi bir zorbalık söz konusu olur ise Müslümanların zimmiler ile ittifak eyleyecekleri ve fukaraları sıyanet edecekleri de şikâyet dilekçesinde vurgulanmıştır. KŞS 173, s. 91, h. 128.

⁶⁴¹ Yıldırım, “*133/3 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*”, 291/ Belge 628.

⁶⁴² KŞS 174, s. 3, h. 3.

⁶⁴³ KŞS 174, s. 50, h.81.

konusunda şikayetçi olmuşlardır. Metropolitler ve reayaya özellikle savaşların olduğu memleketin sahipsiz kaldığı sıralarda ehl-i örf tarafından müdahalelerde bulunulduğu ve ayanların zulümlerinin eksik olmadığı bundan dolayı da yakınmaların ardı arkasının bir türlü kesilmediği belirtildiği hükümde zimmilerin mezalim ile rencide ettirilmeyeceği beyanıyla fermanlar yayınlanmıştır. Rum patriğine de gönderilen fermana göre aksi harekette bulunanların isimleri ve şehirleri ile İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.⁶⁴⁴

Ayanlar hakkında yapılan şikayetlerin büyük çoğunluğu vergi meselesinden oluşmaktadır. Ahaliden tahammülünden ziyade vergi toplanılmış olması yüzyıl boyunca devam eden şikayetlerin başında gelmektedir. Kayseri sancağı ayanlarının aksine, Antakya kazasındaki ayanların halktan vergi talep etmesine dair şikayetlerin neredeyse hiç olmadığı yapılan tez çalışmasında ortaya konulmuştur.⁶⁴⁵ Kayseri kazası ahalisinin Antakya kazasındakiler kadar şanslı olmadığı yapılan şikayetlerden anlaşılmaktadır.

3.2.1.2. Sulama Kaynakları ve Arazilerin Kullanımından Doğan İhtilaflar

18. yüzyıl Kayseri sancağında ayan ile halkı karşı karşıya getiren önemli sorunlardan biri de sulama kaynaklarının kullanımı ve paylaşımıdır. Tarıma dayalı bir toplum için su kaynaklarında meydana gelebilecek herhangi bir güçlkle karşılaşılması vergi gibi iktisadi faaliyetlerin sekteye uğramasına sebebiyet vermekteydi. Bundan dolayı ikili arasındaki anlaşmazlıklar merkezi yönetim tarafından sıkı takip edilmiştir ve çözülmesi için gayret sarf edilmiştir.

Su kaynaklarının kullanımı hususunda ayan ile halk arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Halkın tarlası için kullandığı su yolunun vakıf mültezimi olan Zennecizade ve avaneleri tarafından engellenmeye çalışılması bunlardan biridir. Kayseri Mollası Mehmed Sait'in Dersa'âdet'e göndermiş olduğu mektuba cevaben yazılan hükme göre Kayseri kazasına tabi Horsana köyündeki Pınarsuyu diye bilinen su ile halk eskiden beri ürünlerini sulamaktaydı ve kimse müdâhale etmezdi. Ancak Melik Eradna Zaviyesi Vakfı Mütevellisi Halil Ağa kanuna aykırı olarak suyu eski mecrasından çıkarıp pervaz harkı olarak bilinen harka akıtmayı istemiştir. Mesele mahkemeye taşınınca Mütevelli Halil'in müdâhalesi mahkeme

---

⁶⁴⁴ KŞS 160, s. 117, h.1

⁶⁴⁵ Tuncer, "18. Yüzyılda Antakya'da Ayanlar", 81. Bu hususta daha çok muhassılların sorumlu olduğunu belirtmiştir.

yoluyla engellenmiştir. Fakat *Kayseri sakinlerinden ve ayan-ı mütegalibeden Eradna Vakfı Mültezimi Zennecioğlu Mustafa Ağa* olarak şöhret bulmuş olan zorba ile bahçıvan *taifesinden* olarak tabir edilen bazı kişilerin Pınarsuyu'nun eski harkını bozup akmakta olduğu mecrasından çıkarıp pervaz harkına akıtmaları sebebiyle ürünlerin tamâmen telef olmasına sebep olmuşlardır. Eskisi gibi Pınarsuyu'nun akması için Şeyhülislam tarafından 1165 senesi Ra 20/6 Şubat 1752 tarihinde Kayseri Mollasına emir gönderilip hem vakıf mütevellisi ve hem de mültezime müdahalede bulunmamaları istenmiştir. Fermanın yanı sıra bölgenin yaşlı ve itibarlı kişileri de halkın su yolunu kullanmasının engellenmemesi hususunda Kayseri mültezimi Zennecizade'yi uyarılmışlardır (10 Şaban 1165-23 Haziran 1752).⁶⁴⁶ Mahkemeye taşınan bu olay sonucunda çıkan hükme göre ayanın su yoluna engel olmaması emredilmiştir ancak *Kayseri sakinlerinden ve ayan-ı mütegalibeden Eradna Vakfı Mültezimi Zennecioğlu Mustafa Ağa* müdahaleden vazgeçmeyerek yine ayandan ve mütegalibeden kardeşi Seyyid Mehmed Ağa ve ortağı Abdurrahman Ağa kudretli ve zorba şahıslardan olmaları sebebiyle birbirleriyle ağız birliği edip mali gücünü kullanarak kadıyı da işin içine katmışlardır. Kadıdan aldıkları sahte hüccet ile bu konuda davalarına ve sevdalarına uygun fetvaları olduğunu bildirip gereğince su ile ürünlerini sulatıp istifade ettirdiklerini ve kanuna aykırı davranmadıklarını belirtmişlerdir. Eskiden beri su yolunun böyle olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁴⁷ Görüldüğü üzere ayanlar kadı ile iş birliği içerisinde bulunarak sahte hüccetler ile su yollarını değiştirerek mevcut düzeni bozmuşlardır ve böylece ahalinin su kullanımını engellemeye çalışmışlardır. Ayan Zennecizadelerin beledi hizmetlerinde şehrin su yollarının onarımı için vakıflarından gelir ayırmalarına rağmen su kullanımını engellemeleri ikilem oluşturmaktadır.

Zennecizadelerin dışında Ayan Emir Ağazadeler ile reaya arasında su kullanımı hususunda sıkıntılar çıkmıştır. Emir Ağazade Mehmet Emin Efendi mütesellim olunca Hisarcık ve Pervana su yollarından tarla ve bahçelerini sulayan ahaliye çok yüksek fiyattan su satmaya başlamıştır. Emir Ağa'nın Pervane ve Hisarcık akarsularını fuzuli zapt ve gasp ile nöbetini otuzar ve kırkar guruşa kadar ahaliye satmaya ve ahalden hesaplayarak kişi başına 34 kese akçe almaya yeltendiğinin ispat edilmesiyle önce Sinop'a sonra Kastamonu'ya sürgün edilmiştir.⁶⁴⁸ Ancak, Emirağazade kazaya geri

---

⁶⁴⁶ KAD 5, s. 87, h.2.

⁶⁴⁷ KAD 5, s. 236, h.2.

⁶⁴⁸ Ahmed Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye* (Kayseri Tarihi), çev. Mehmet Palamutoğlu (Kayseri: Kayseri Özel

döndüğünde tekrardan bu uygulamasına devam etmiştir. Bunun üzerine olay tekrardan mahkemeye intikal edince Ağa'nın ahaliye 27 kese akçe ödemesine karar verilmiştir.⁶⁴⁹

Kayseri ayanları ile toplum arasında meydana gelen ihtilaflardan biri de arazi kullanımı ve sınır tespitinden doğan anlaşmazlıklardır. Kadı sicillerine yansıyan bir vaka ayanların arazi paylaşımı hususlarına riayet etmediğine işaret etmektedir. Kayseri ayanları hakkında merkeze gönderilen şikâyete göre ayan ailesi vakıf arsasını zorla gasp etmiştir. Şeyh İbrahim et- Tennuri camisi vakfının mütevellisi olan Emir Ağazade eş-Şeyh Mehmed Emin ve Bayram Efendiler ile caminin imamı tarafından merkeze yapılan şikâyete göre Zennecizadeler konaklarının bitişiğindeki arsayı vakıf arazisi olmasına rağmen zorla ele geçirmişlerdir. Konağın bitişiğindeki arsa vakfa ait olmasına rağmen Zennecizade es- Seyyid Ahmed Ağa arsayı kendi konağı sınırlarına zorla dahil etmiştir.⁶⁵⁰ Görüldüğü üzere, tarafların hak iddiası mahkemeye taşınmıştır.

Arazi ihtilafında her zaman halkın İstanbul'a şikâyet göndermediği, ayanların da mağdur olduklarını iddia edip mahkemeye başvurdukları görülmüştür. Örneğin 1747 senesinde Zennecizade Seyyid Mehmed Ağa, Bayram Paşa Vakfı mütevellisi Şeyh Ali'nin kendi tasarrufunda bulunan Köşk Mukataası arazisinde müdahalede bulunduğunu iddia ederek Şeyh Ali'yi merkeze şikâyet etmiştir. Tahkikat sonucu Mehmet Ağa'nın haklı olduğu ortaya çıkmıştır ve Şeyh Ali araziden uzaklaştırılmıştır.⁶⁵¹

3.2.1.3. Ayanların Himayesindeki Kapı Halkı ile Ahali Arasındaki İlişkiler

Ayanlar, kendi maiyetlerinde kapı halkları beslemekteydiler.⁶⁵² Bu kapı halkı ile merkezi yönetimin askere katılmak, vergi toplamak gibi birtakım taleplerini yerine getiriyorlardı. Bu güçlü kapı halkı, ayan mütesellimlikten azledilince ekonomik olarak sıkıntı çekmeye başlamakta ve bundan dolayı eşkıyalık faaliyetlerine karışmaktaydılar. Yukarıda birçok defa örneğini verdiğimiz mütegalibelik hareketlerinde yer alan bu grup, ahalden zorla mal ve para almışlardır. Yağma hareketlerine şahit olunan bu kesimin doğrudan ya da dolaylı olarak bölgenin ayanları ile iş birliği içerisinde oldukları

İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği, 1987),151.

⁶⁴⁹ Mehmet Çayırdağ, "Emir Ağa oğulları", *Kayseri Ansiklopedisi*, Cilt 2 (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015),148-149.

⁶⁵⁰ *KŞS* 165, s. 181.

⁶⁵¹ Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 75.

⁶⁵² *KŞS* 162, s. 56, h. 132. Taşra yöneticileri şanlarına ve rütbelerine layık ve sezavar hadem ve haşem istihdamıyla muhtaç oldukları surette tahammüllerine göre kapı halkı istihdam edebilirlerdi.

arşiv belgelerine yansımıştır. Ya da ayanın tekrardan mütesellimlik makamını elde etmesi ve sancaktaki nüfuzlarını artırması için birlikte hareket ettikleri görülmüştür.

Ayanların sancaklarda güçlü olmalarının en büyük etkeni etraflarına eşkiya veyahut eşkiyalığa meyilli kişileri toplamalarıdır. Himayelerindeki bu kuvvet ile ahali ve sancak idarecilerinin hayatlarını zorlaştırmışlardır. Örneğin Zennecizadeler Kayseri kadısının görevinden istifa etmesi olayından yararlanarak kadıyı kendilerinin azlettirdikleri söylentisini etrafa yayarak kendi himayelerine eşkiyalar toplamaya başlamışlardır. Kısa bir süre sonra etraflarındaki adamlara da güvenip mahkeme basarak kadının mallarını yağmalamışlardır. Bu tarz olaylar ile sürekli merkeze şikâyet edilen Zennecizadelerin zaman içerisinde ne kadar kuvvetlendiği de görülmektedir.⁶⁵³

Kaza ayanlarından Zennecizadelerin himayelerindeki kuvvetler ile anlaşarak halk üzerindeki adaletsizliklerine ve zulümlerine dair verilebilecek örneklerden biri 3 Ağustos 1731 tarihli fermanıdır. Belgeye göre, Kayseri’de oturan Rukiye isimli hatunun eşi olan Divân-ı hümayûn çavuşlarından Seyyid Süleyman Çavuş Kayseriye’de oturan Seyyid Süleyman isimli kişinin zaviye ile alakalı da’vâsı için mübâşir ta’yîn olmuştur. Rukiye Hatun davalı olan Süleyman’ın hasımları olan Zahid ve Osman ve Emrullah ve Mustafa isimli şahısların emre itaat etmeyip eşine saldırdığına ve yine Kayseri sakinlerinden “*bir cemaat ve eşkiyadan*” Zennecioğlu Mustafa ve kardeşi Osman ve Gavremzade Hacı Abdulkadir isimli şahıslar himayelerindeki birkaç nefer eşkiyâ ile bir olduklarına ve Seyyid Süleyman’ın hasımlarına sâhip çıkıp zevci Süleyman Çavuş’un üzerine hücum ile darp ettiklerini iddia etmiştir. İstanbul’a geldikten 5 gün sonra çavuş öldüğünden Rukiye Hanım yukarıda isimleri geçenlerden şikayetçi olmuştur. Zennecioğulları ile buyruğundaki birkaç neferin bir olup eşini darp ettiklerini ve korunduklarını iddia etmiştir.⁶⁵⁴ Belgede dikkati çeken husus Zennecioğullarından “*bir cemaat ve eşkiyadan*” olarak bahsedilmesidir. Bölge ayanının kendi maiyetindeki kuvvetlerden de eşkiya olarak tabir edilmesi diğer önemli konudur.

Divan-ı hümayun çavuşlarından olan Süleyman Çavuş’un mübaşirlik me’muriyetiyle 1143/1730 tarihinde Kayseri’de baktığı bu dava Kayseri ayanlarının çarpık ilişkilerini gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Sancak eşrafından Emir Ağazade ile Seyyid Süleyman Ağa arasındaki zaviyedarlık davasında söz konusu

⁶⁵³ Özkaya, “Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”, 679.

⁶⁵⁴ KŞS 126, s. 63, h.4. Karasu, “Osmanlı Devleti’nde Ayanlık”, 59.

Çavuş'un Kayseri'ye gelmesiyle beraber daha da alevlenmiştir. Sancağın ileri gelenlerinden bir kısmı Emir Ağa'ya diğer kısmı ise Süleyman Ağa'ya iltihak etmiştir. Zennecizade Osman Ağa ile biraderi Mustafa Ağa ve Gavremzade Hacı Abdülkadir Ağa Emiroğullarına iltizam eylemeleri sonucunda olay daha da şiddetlenmiştir. İşte tam da bu çekişme sırasında söz konusu Çavuş darp edilmiştir ve sonrasında vefat etmiştir. Buna istinaden Emir Ağa kalebend ve Zennecizade Osman ve Mustafa ve Hacı Abdülkadir Ağa İstanbul'a celb olunmuştur.⁶⁵⁵ 18. yüzyılın ikinci yarısında aralarında büyük çekişmenin yaşandığı iki önemli ayan ailesi olan Zennecizadeler ile Emiroğulları söz konusu davada ittifak etmişlerdir.

Kayseri sancağındaki ayanların himayesindeki güçler, ayanlardan aldıkları destek ile kanunsuz bir şekilde halkın hayatını zorlaştırmışlardır. Kayseri'nin (boşluk) mahallesi sakinlerinden Hacı Osman, Kayseriye'ye beş sâ'at uzaklıkta bulunan Palas mahallesindeki mahkemeye mürâca'at ederek kendi halinde iken mahalle ahalilerinden Delioğlu Ali, Camuscuoğlu Seyyid Mehmed ve Kürd Hacı Ömer oğlu Mehmed ve Hüsrev oğlu Seyyid Osman ve Hacı Ömer oğlu Süleyman adlı şahıslardan şikayetçi olmuştur ancak sonrasında Osman'a "*hakkımızda sâdir olan emr-i alilerin tenfiz ve icrâsına gayret edersin*" diyerek 66 gün Kayseri kalesinde kapatıp (kalebend) zincire vurdurmuşlardır. Hacı Osman, hapis cezasından sonra söz konusu kişilerin kazanın ayanları tarafından himaye edildiklerini ve onlardan güç aldıklarını belirtip tekrardan şikayetçi olmuştur. Şikâyet üzerine tayin edilen mübaşir, Hacı Osman'ın hanesine yerleştirilmiştir. 10-12 günlük yiyecek ve içecek masraflarını buna gördürüp yüz kuruş miktar masraf yaptırıp yine mübaşirin yüz guruş ücretini dahi buna ödetmişlerdir. Ailesiyle geçineceği bağı da 700 guruşa sattırıp, toplamda 930 guruş hasar ve zarar verip büyük bir zulüm yapmışlardır. Dersaadet'e gönderilen mektuba cevaben yazılan hüküm-i şerifte sözüne itimat edilir şahısların sorgulanması ve eğer Hacı Osman bu tür zulümlere maruz kaldı ise men' ve def'i için Karaman valisine ve Kayseri mollasına hitaben 10 S 1175 (10 Eylül 1761) tarihinde ferman yazılmıştır.⁶⁵⁶

Bazı kişilerin Kayseri ayanlarına güvenerek sebepsiz yere suçsuz kişileri kadılara şikâyet ederek kanuna aykırı olarak kazanç sağladıkları görülmüştür. Kayseri'de Nimet oğlu Hacı Mehmet, kadı ve ayanlara para vererek kanunsuz

⁶⁵⁵ Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye*, 146.

⁶⁵⁶ *KAD* 9, s. 41.

girişimlerde bulunması bu duruma örnek verilebilir. Kazanın idarecileri ve ayanlarına dayanarak yapılan suiistimaller sonucu Hacı Mehmed merkeze şikâyet edilmiştir ve İstanbul bu tarz girişimlerin önünü almak için fermanlar yayınlamıştır.⁶⁵⁷

Ayanlardan destek alarak zorba hareketler içerisinde bulunanlara verilebilecek bir diğer örnek Diken Keskeni kazasına tâbi Eynegazi köyü sakinlerinden İsmail'in yaptığı şikâyet gösterilebilir. İsmail kendi halinde iken köy sakinlerinden Kalaycıoğlu Osman, İsmail'in himayesi ve gözetiminde olan İbrahim'in kızı için “*önceden benim namzedlim(nişanlım) idi*” diyerek söz konusu kişilere musallat olmuştur. 117(boş) senesinde ehl-i örften ve ayandan aldığı güç ile Kalaycıoğlu Osman'ın kendisinden zorla 86 kuruşunu aldığını ve bunu ispatlar şeklinde elinde fetva bulunduğunu ifade ile mahkemede davalarının görülüp zorla alınan gurusların iadesi için muhakeme olunmak üzere hükm-i şerif yazılmıştır.⁶⁵⁸ (29 Ca 1175/26 Aralık 1761).

Ayan desteğini alanların kanuna aykırı davranışlarına dair mahkeme kayıtlarına geçen bir diğer vaka Erbâb-ı Timar'dan Seyyid Hacı Ömer bin Hacı Bekir adlı sipahinin arzuhalidir. Dilekçeye göre, Kayseri kazasına bağlı İslamlu nahiyesindeki ahali kânûn gereğince terekeyi önce anbara sonra da en yakın pazara götürmekle mükellef olmalarına rağmen köylülerden bazıları ayan ve mütegalibelere güvenerek kanuna aykırı olarak hareket etmişlerdir. Bu kişiler, muhalefet etmeye inat edince, Defterhane'den kayıtlar çıkarılıp kânûn gereğince terekeyi önce anbara sonra da en yakın pazara götürmekle mükellef olduklarının reyaya tenbih edilmesi için Kayseri kadısına hitaben 1199 R 10 (20 Şubat 1785) tarihinde emr-i şerif yazılmıştı⁶⁵⁹

Ayan ve beraberindeki güçlerin haksız uygulamalarına dair sayısız örnekler ile karşılaşmıştır. Kayseri kazası Kızılviran nahiyesi sakinlerinden olan Ahmed isimli kişinin ayanlardan Zennecioğlu Seyyid Mehmed, Mehmed Çavuş oğlu Seyyid Mehmet ve Zamantılı oğlu Hacı İsmail tarafından haksız yere hapsedirilmesi bu hususta

⁶⁵⁷ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, 315

⁶⁵⁸ KAD 9, s. 85, h.2.

⁶⁵⁹ KAD 19, s. 47. Hırka köyü ve gayrıdan üç bin akçe beratla mutasarrıf olduğu ve başkalemi olan Hırka köyünün Malikanesi Alaüddeve Bey oğlu Saruh Bey evladları elinde mülk olup Divanisi timar olup müşterekiyle kayd ve beratına dâhil olmakla köy toprağında ziraat eden defterli re'âyâ ve deftersiz? reaya hasıl eyledikleri terekelerinden divani tarafına â'id öşürleri önce köylerinde olan anbara daha sonra tereke kayıt etmiştir. En yakın pazara naklettirmek mûrad ettiğinde köylülerden bazı kişiler ayan ve mütegalibelere istinad ederek (güvenerek-dayanarak) kanuna aykırı olarak götürmekte inat ve muhalefet etmeye başlamıştır. Defterhane'den kayıtları çıkarılıp kânûn gereğince terekeyi önce anbara sonra da en yakın pazara götürmekle mükellef olduklarının reyaya tenbih edilmesi için Kayseri kadısına hitaben 1199 R 10 (20 Şubat 1785) tarihinde emr-i şerif yazılmıştı.

verilebilecek bir diğ er örnektir. Kişi kendi halinde olmasına rağ men yolda gezerken üzerinde bir şey bulunmadığı halde beş kese akçe miktarı kadar nakit parası ve eşyası alınarak kendisine haksızlık yapılarak Tokmak Hasan Paşa'ya hapsedtirildiğ inden merkeze şikâyet edilmiştir. Söz konusu kişinin ayan ve diğ er kişiler ile aralarındaki husumetin ne olduğu bilinmiyor ancak ayanların haksız yere kişileri tutuklattığı iddia edilmiştir. Mağdur kişinin merkeze şikâyeti sonucu olayın tahkik edilmesi emredilmiştir.⁶⁶⁰

Yukarıdaki örneklerden ayanların kendi himayelerindeki kuvvetler ile iş birliğı içerisinde olup ahaliye yaşattıkları güçlükler ele alınmıştır. Himayelerindeki kuvvetlerin eşkıyavari hareketlerinde ayanların destek verdiğı ve iş birliğı içerisinde olduğu görölmüştür. Ancak bazı mahkeme davalarında ayanların her zaman halkın karşısında olmadığı ve hatta halkı eşkıya taifesine karşı koruduğu görölmüştür.⁶⁶¹ Sicil hükümlerin birinde Kayseri'deki yeniçerilerin ve ayanların eşkıya taifesine karşı halkın yanında yer alacakları ve ayanların ne gerekiyor ise ahaliye zulmetmeden yapacaklarına dair yeminleri yer almaktadır.⁶⁶²

Ayanların kapı halkı ile yaptıkları çeşitli usulsüzlüklerinin yanı sıra halkı korudukları hadiselerine dair verilebilecek bir diğ er örnek ise Kayseri'de meydana gelen bir yağma hadisesinde birlikte hareket etmeleri gösterilebilir. Zennecizade es- Seyyid elhac Ahmed Ağa ve Fahrulayan Emir Ağazade es-seyyid Mehmed Emin Efendi ve Fahrulayan Cündin (Cenden?) Beyzade seyyid Mehmed Sadık Bey ve Fahrulayan Kılmazzade es- seyyid Derviş Mustafa Ağa ve kıdvetülayan Mikdad Beyzade es-Seyyid Yakup Bey ve Fahrulayan Abbaszade es seyyid Mehmet Salih Ağa ve diğ er ileri gelenler ile himayelerindeki güçlerle birlikte mahkemede hazır bulunarak Kayseri şehrinin sakinlerinden olan başbezirgan oğ lu Ohannes adlı zimminin evinin basılıp eşyalarının yağma edilmesi ve parasının alınarak evinin yakılması olayına karşı olduklarını bildirmişlerdir. Yukarıda isimleri geç en ayan ve ileri gelenlerin bu hadise de rızalarının

---

⁶⁶⁰ *AE. SMST. III, 37/2565.*

⁶⁶¹ Ayanların halka yardım ederek yanlarında durduklarına dair imparatorluk sınırlarında pek çok örnek görölmüştür. 1768 tarihli fermana göre, ahali ayanların zulümlerinden perişan olduklarından dolayı merkeze şikâyet etmiştir. şikâyet sonucu kazaya Santuri Ahmed Ağa adlı kişi ayan olarak tayin edilmiştir. 17 aylık görev süresi boyunca ayan kendi parasından kazaya aylık ikişer guruş olarak masraf etmiştir. Saturi Ahmed Ağa'nın halktan hazariye ve sair tekaliften dahi bir kuruş almamasına rağ men ayanlığı esnasında halka 73 kese akçe dağıttığını dair dilekçeye yansımıştır. *AE. SMST III, 3/147.* Bu hususta verilecek diğ er bir örnek ise Tırhala ayanları gösterilebilir. 1188 yılına ait belgeye göre Tırhala'da ayanların halkı koruyup kolladıklarına dair hükümler mevcuttur. *AE. SABH.I. 111/7528*

⁶⁶² *KŞS 167, s. 2, h. 5.*

olmadığını ve “*cümlemiz bi'l-ittifak ihtimam ve cehd (çaba) tam edeceğimiz ve medine-i mezburda temekkün reaya ve ehl-i zimmet taifesine fima-bad hilaf-ı şer-i şerif muğayir emr-i münif siğar ve cümlemiz taraflarından cüzzi ve külli tevahhuşlarına(korkuları)sebebiyet verecek herhangi bir hareket zuhur eder ise engellemek için çaba harcayacağız*” diyerek ahaliyi birtakım zorbalardan koruduklarını belirtmişlerdir.⁶⁶³

3.2.1.4. İltizam- Malikane Sisteminden Doğan Anlaşmazlıklar

Ayan ile toplumu karşı karşıya getiren en önemli unsurlardan biri ayanların mukataaları iltizam ve malikane yoluyla işletmeleridir. Ayanlar malikane sistemiyle ele geçirdikleri yerlerdeki ahali ile çeşitli sıkıntılar yaşamıştır. Ayanlar malikanelere müdahale edip haksız kazanç elde etmişlerdir. Örneğin 1721 tarihli ferman, halkın Enderlik köyünü malikane olarak elinde tutan Zennecizadelerden şikayetini içermektedir. Fermana göre, Zennecizadelerin Eredna vakfına ait olan Enderlik köyünü kendilerine malikane olarak kaydettikleri 1708 senesinden beri harman dökmek için izin akçesi, harman savurmak ve resmi gerdek gibi çeşitli adlarla kanuna aykırı olarak ahalden fazladan akçe aldıkları anlaşılmaktadır. Kadı ve ayanlardan korktuklarından dolayı uzun bir süre sesini çıkaramayan ahali en sonunda durumu İstanbul'a bildirmişlerdir ve bunun üzerine davanın görülmesi için kadıya ferman yazılmıştır. Ancak, Özkaya'ya göre Zennecizadelerin güçlü olmasından dolayı dava hiçbir zaman görülmemiştir.⁶⁶⁴

Zennecizadeler sahte mürasele ve temessükler ile iltizam ve malikane sahibi olup ahali ile çatışmalar yaşamıştır. Kayseri sancağının Sahra nahiyesine tabi Tavlusun (?) karyesi ve gayrisından 47.299 akçe zeamete mutasarrıf olan Dergâh-ı Âlî Çavuşlarından Ali zeametini 1165/1751 senesi için mültezimler Süleyman ve Ahmed'e devretmiştir. “*Kayseri sakinlerinden ve Eşkûn Mukataası mutasarrıfı ve Beytülmal Emini Zennecizade Mehmed Ağa'nın açgözlülüğü sebebiyle Zaim Ali'nin öldürüldüğünü ve onun yakını olduğu beyanıyla rüsumat ve mahsulatını kendi adına toplamaya başladığı*” şeklinde kaydedilen belgede mültezim Ahmed ve Süleyman'ın bu duruma mâni oldukları aktarılmıştır. Ancak, Zennecizade iki yalancı şahit getirerek ve eline almış

⁶⁶³ KŞS 176, s. 56, h.124.

⁶⁶⁴ Özkaya, “Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”, 678-682.

olduğu sahte mürasele ile mahsulü zapt edip ambarları mühürlemiştir. *Zorba Zenneci Mehmed Ağa* olarak sıfatlandırılan hükümde Zennecizadenin birçok mahsulü itlaf etmesinin yanı sıra mültezimlerden 200 guruş talep ettiği, vermedikleri takdirde zeamete ait köylerden el çekmeyeceğini ve ambarların mühürlerini bozmayacağını (fekk etmek) beyân etmiştir. Söz konusu mültezimlerin, zorba Zenneciden apaçık bir zulüm gördüklerini ve şeriatın emretmediği kânûn dışı olarak almış olduğu akçe ve mahsüllerin mahkeme yoluyla kendisinden tahsili talebi üzerine Defter-i Hakani'de mevcut olan Ruznamçe-i Hümâyûn kayıtlarında söz konusu köylerin Zaim Ali'nin üzerinde olduğunun sabit olması üzere hesaplaşmak için Kayseri Mollası ve mutasarrıfına hitaben hüküm yazılmıştır.⁶⁶⁵ Bu belge Ayan Zennecizadenin sahte mürasele ile mültezimlere ve ahaliye uyguladığı zorbalıklara açık bir örnek olarak gösterilebilir. Zennecizadelerin zorba olarak kaydedilmesi dikkati çeken önemli husustur.

Zennecizadeler, Kayseri'de sahte temessükler hazırlayarak halka mezalimler uygulamaya devam etmişlerdir. Dîvân-ı Hümâyûn beğlikçisi Hacı Mehmed'in beratla mutasarrıf olduğu zeametleri olan Kayseri kazasındaki Hisarcık ve Efkere (Bahçeli) ve Tevabii köy ve mezraaları 1176/1763 senesinden itibaren Zennecizade Seyyid Mehmed Ağa'ya iltizam olunmuşken Efkere köyü ahalipleri Zennecinin iltizamına râzî olmayıp 200 kuruş iltizam bedeli ile ismi yazılmayan başka bir şahsa 1176/1763 senesinin iltizama verildiğini belirterek şikayetçi olmuşlardır. Bunun üzerine Zennecioğlu'nun elindeki eski temessüğe i'tibâr olunmaması gerektiği Kayseri kadısına 1176 Ş 10/24 Şubat 1763 târîhli hükümle bildirilmiştir.⁶⁶⁶ 1176/1763 senesinde başka birine iltizam olunan yerler Zennecizadenin hazırlamış olduğu sahte temessük ile kendisine verildiğini iddia etmiştir. Ayanların istediklerini yapmak hususunda her türlü yola başvurmadan çekinmedikleri söylenebilir.

3.2.1.5. Ayanlık ve Mütesellimlik Makamlarını Elde Etme Mücadelesi

18. yüzyıl imparatorluk sınırlarındaki sancaklar, voyvoda veyahut muhassıllık ile yönetilirken Kayseri mütesellimlik ile yönetilen sancaklar içerisinde yer almaktaydı. Ayanlık ve mütesellimlik makamlarını elde edebilmek için Kayseri ayanları şiddetli çekişme ve rekabete girişmişlerdir. Rüşvet, entrika ve güç kullanmalarının yanı sıra

---

⁶⁶⁵ KAD 5, s. 123, h.3.

⁶⁶⁶ KAD 9, s. 251, h. 1.

kendi yanlarına topluluklar çekmeye çalışmışlardır. Rakiplerini bertaraf etmek için ahalinin desteğine ihtiyaç duyduklarından dolayı kendi himayelerindeki kapı halkı, aşiretler ve mütegalibe ile ittifak kurmalarının yanında halkı da bu çekişmelerine dahil ettikleri görülmüştür. Ancak ayanların bu çekişmelerde taraftar edinmeye çalışmaları, halkı zor duruma düşürmüş ve rekabetten büyük zarar görmelerine sebebiyet vermiştir. Rekabet halindeki güçlü aileler, halkı ve idarecileri kendi taraflarına çekmeye çalışması sonucu halk ikiye bölünmüştür. 18. yüzyılda özellikle ikinci yarısında, Kayseri sancağında ayanların çekişmeleri neticesinde toplumun ikiye ayrıldığına dair örnekler mevcuttur.

Zennecizadeler, EmirAğazadeler ve Kalaycıoğulları Kayseri sancağında ayanlık peşinde koşan önemli ayan ailelerdir. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli ayan ailelerinden Emirağaoğulları ve Zennecizadelerin halktan zorla fazla para topladığına dair İstanbul'a sık sık şikayetler gönderilmiştir. Mütegalibelik yollarına başvuran bu iki ayan ailesi Kayseri'den kendilerine taraftar edinmişlerdir. Bu iki ayan ailesinin ayanlık ve mütesellimlik makamı için çekişmelerine halk da dahil olmuştur ve bu iki nüfuzlu aile arasında ikiye bölünmüştür. Bir kısmı Zennecizadeleri diğer bir kısmı ise Emiroğullarının tarafını tutmuştur. Sancağın paşa ve mollaları da Zennecizadelerin taraftarı olduğundan dolayı Emirağazadelere nazaran daha güçlü konumlardı.⁶⁶⁷ Olaya kadı, vali gibi yöneticiler de dahil olunca uzun bir süre bu iki aile arasındaki mücadeleler devam etmiştir ve halk da bu durumdan dolayı daha da perişan olmuştur.

Kayseri sancağında mütesellimlik makamı kuvvet ve zenginliğin temel yöntemlerinden biri olduğundan dolayı ayanlar 18. yüzyılda bu idari görev için şiddetli bir rekabete girişmişlerdir. Ayanların mütesellimlik çekişmesinde halkın 2'ye ayrıldığına bir diğer örnek Rüstem Paşa'nın hadisesi gösterilebilir. Kayseri'ye mutasarrıf olarak atanan Bozpaşazade Ahmet Paşa görev yerine gitmeyince yerine Hacı Rüstem Paşa'yı mütesellim olarak tayin etmiştir ancak Paşa iki ay gibi kısa bir süre sonra istifa etmiştir ve yerine 1764 yılında halk tarafından merkeze yapılan istek doğrultusunda Ayan Zennecizade Seyyid Ahmed atanmıştır. Bu görev değişikliği Paşa'nın isteği ile olduğu gibi kazada nüfuzlu olan Zennecizadelerin baskı ve tehditleri sonucunda da olabilir. Bu olaydan sonra halk ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı Zennecizade'nin mütesellim olarak kalmasını isterken diğer kesim Rüstem Paşa'nın

---

⁶⁶⁷ Özkaya, "Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", 683-685.

tarafındaydı. Zennecizadelerin mütesellim olarak kalmasını isteyen halk kitlesi merkeze arzuhaller göndermişlerdir ancak merkez Rüstem Paşa'dan yanaydı.⁶⁶⁸ Mahkeme kayıtlarına yansıyan hükümlerin büyük çoğunluğu Zennecizadeler ile toplum arasındaki sıkıntılar hususunda olmasından bu ailenin çok parlak bir geçmişi olduğu söylenemez. Halk ile problemlili bir ilişki içerisinde olan bir aile üyesinin mütesellim olarak atanmasını talep etmek soru işaretlerine yol açmaktadır. Halk bu kadar güç ve kuvvete sahip bir aileden korkmuş olabilir veyahut atama isteğinin içeren belgenin ayanların baskısı ile hazırlanmış olma ihtimali düşünülebilir. Bir diğer olasılık ise, ayanların bizzat kendilerinin atama buyrulduğunu doldurmuş olmasıdır. Rüstem Paşa'nın istifasının tahrir edildiği ve yeni bir atama buyrulduğu olan belge sancağa gönderildiğinde Zennecizadelerin eline geçip kendi adlarını yazmış olmaları ihtimal dahilindedir. Bu durumda kadı ile iş birliği içerisinde olma ihtimalleri de ortaya çıkmaktadır ki örneklerde görüldüğü üzere kadı- ayan ilişkilerinde birlikte ortak hareket etmeler mevcuttur. Merkezin güçlülüğü ve kararlılığı sonucu tüm bu alengirli girişimlere rağmen Rüstem Paşa mütesellim olarak atanmıştır.

Mütesellimler, halk ile en çok iletişimde olan idarecilerden biriydi. Vergilerin toplanılması, asker temini, güvenliğin sağlanması gibi halkı doğrudan ilgilendiren birçok hizmetten sorumluydular. Görevlerini iyi ifa etmeyen veyahut yetersiz olanlar hemen görevinden alıkonuluyordu. Belgelerde bu tür örneklere rastlamak mümkündür.⁶⁶⁹ Örneğin, 1738 yılında Kayseri sancağına tayin edilen mütesellim Salih Bey'in vilayet ahali kendisinden hoşnut ve razı olmamasından dolayı şikâyet edilmesi sonucu görevinden azledilmesi gösterilebilir. Azledildikten sonra yerine Ayan Kalaycıâde Mustafa Ağa tayin edilmiştir.⁶⁷⁰

Mütesellimlik vasıflarına sahip olmanın yanı sıra, mütesellimlik atamalarında tutunabilmenin en önemli şartı bölgede yeterince güç ve nüfuz sahibi olmak ve halkın desteğini almak olduğu söylenebilir. Halkın atanan bir mütesellimi istemediğini içeren Nisan 1799 tarihli şikâyet belgesi buna örnek gösterilebilir. Kayseri'deki bazı makuleler olay günü cami önüne set çekip Ahmed çavuş adlı kişinin fazla cerime istediğini ve

---

⁶⁶⁸ MD 164, s. 23, h.81. Ayrıca: Muhammet Karakaş, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayan ve Müttegallibeler", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (Kayseri, 1998): 261.

⁶⁶⁹ KŞS 169, s. 16, h.38. Örneğin Kayseri sancağına mütesellim olarak atanan Muhtarbeyzade Emir Ağa denilen kişi, tembelliği ve "adem-i iktidarının" aşikâr olmasından dolayı görevinden azledilmiştir. Yerine Kayseri sakinlerinden Ali Bey atanmıştır.

⁶⁷⁰ Tok, "130 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili", 371.

zorbalık ettiğini iddia edip olay çıkarmışlardır. Mahkemeye ifade vermeye gitmedikleri gibi Ahmed çavuşun ihraç ve sürgün edilmesini talep etmişlerdir. Daha sonra söz konusu şahsın konağını basıp tüm eşyalarını yağmalayacak kadar ileri gitmişlerdir.⁶⁷¹ Burada vurgulamak gerekir ki Kayseri ayanları için mütesellimlik görevi çok önemlidir. Bundan dolayı, güçlü ayanlar halkı kışkırtıp atanan mütesellim ile sorun yaşamalarına sebebiyet vermiş olabilirler. Belirtilmesi gereken bir diğer konu, Kayseri sancağında mütesellim atamalarında ahalinin etkisinin çok önemli olmasıdır. Örneğin, Çavuş Ağazade yerine Kayseri sancağı ahalisinin Zennecizade Mehmet'i istediklerini belirtmeleri üzerine Kayseri mütesellimliğine Mehmet Ağa tayin edilmiştir. Bu örnekte görüldüğü üzere, mütesellim atamalarında halkın istekleri etkili olmuştur.

3.2.2. Ayanların Sancak İdarecileri ile İlişkileri

Ayanlar, merkez ile ilişkilerinden doğan askeri, mali, adli, kamu ve beledi hizmetlerinden dolayı sancağın vali ve kadıları ile muhatap olmak zorundaydılar. Zorunluluktan doğan ikili ilişkilerden dolayı sancağın idarecileri ile sıkı bağlar kurmuşlardır. Bu ilişki her zaman toplumun lehine olmamıştır. Birbirleriyle ittifak kurarak ahaliye zulümler yaptıkları bilinmektedir. Diğer bir ifade ile, idareciler ve ayanlar menfaatleri doğrultusunda birbirleriyle iş birliği içerisinde olmuşlardır.

Kayseri ayanlarının kendi himayelerindeki güçleri de kullanarak ahaliye zararlar verdikleri ve sancağın idarecileri ile yakın bağlar kurdukları görülmektedir özellikle kadılar ile yakın ilişkiler içerisinde oldukları mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Kazaların hissesine düşen vergi, ayan tarafından tevzi' pusulası ile belirlenmekteydi. Pusuladaki miktara ayanların genellikle uymadıkları bilinmektedir.⁶⁷² Ayanın kadı, naib veyahut sancakbeyi ile anlaşarak tevzi defterlerine kendileri için fazladan akçe yazdırdıkları görülmüştür. Ayrıca, Anadolu'nun birçok kaza ve köylerinde yılda 2 defa düzenlenmesi gereken defter pek çok defa tertip edilmiştir. Zor durumda kalan ahali,

---

⁶⁷¹ KŞS 176, s. 52.

⁶⁷² KŞS 173, s. 70, h. 41. (Ayanlar, kurra ahalilerine masarîf-i vilayet namıyla ismi ve mahalli malum olmayarak senede birkaç defa defter tertip edip ve külli meblağlar tevzi ve tahsil ettiklerinden dolayı fukaraya zulüm ve teaddi olduğu defalarca şahit olunan bir durum haline gelmiştir. Bu defterler yılda iki kez (senede rûz-1 hıızardan rûz-1 kasıma ve rûz-1 kasımdan rûz-1 safere dek 6 ayda bir) tertip olunurken ayanlar arada da defter tertip ve tevzi ediyorlardı. Merkezden yollanan ferman ile defterlerin yılda iki kez düzenlenmesi ve fukaradan bir akçe bile fazladan alınmaması ve 6 ayda bir düzenlenen defterlerin İstanbul'a gönderilmesi hususunda Şubat 1796 tarihli fermanla katı bir emir ile belirtilmiştir.) Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, 213.

durumları merkeze sık sık şikâyet etmiştir. Bu tarz hareketlere merkezin rızasının olmadığı ve defterlerin isimleri ve mahalleri malum olacak şekilde kanuna uygun olarak 6 ayda bir düzenlenmesi emredilmiştir. Bu işe karışan ayanların yanı sıra kadıların da alet oldukları bilindiğinden dolayı merkez gönderdiği fermanla eğer bu tarz usulsüzlüklere karışan kadılar olursa kadılıktan el çektirileceği gibi ayanların da sürgün ve kalebend gibi cezalara çarptırılacağı def'atle vurgulanmıştır.⁶⁷³ Ancak tüm uyarılara rağmen, ayan ve idarecilerin karşılıklı menfaatlerden dolayı iş birlikleri yüzyılın ikinci yarısında da devam etmekteydi.

Kayseri ayanları bölgeye gelen idarecilerine sıkıntılar yaşatmışlardır. 1764 yılında Kayseri'ye mutasarrıf olarak atanan eski Karahisar mutasarrıfı olan Abaza Mehmet Paşa'nın merkeze gönderdiği şikâyet mektubu bunun en güzel örneklerinden birisidir. Paşa'nın ikameti sırasında Cabbarzade'nin kethüdası Osman ve silahtarı Seyfi ve mühürdarı İsmail külliyetli süvari ile Kayseri'ye gelmişlerdir. Kayseri'de olan taraftarlarından Zennecizade Mehmed Ağa ve Emir Ağazade Mustafa Ağa ve Mehmed ve Şeyh Ali beşe denilen kişiler ahali ile Paşa'nın konağını basmışlardır. Abaza Paşa'nın on beş nefer adamını katledip mal ve eşyalarını ve hayvanlarını gasp etmişlerdir. Üstelik Paşa'ya nice hakaretler etmişlerdir. Abaza Mehmet Paşa da söz konusu kişileri merkeze şikâyet etmiştir. Durumun soruşturulması için Kayseri mutasarrıfına, Karaman valisine ve Kayseri kadısına hüküm yazılmıştır.⁶⁷⁴ Daha sonraki hükümde olayın gerçek yüzü anlaşılıyor. Abaza'nın mallarını gasp eden Zennecizade Mehmed Ağa, malları kendi hanesine nakletmiştir. Diğer kısımları, Zenneci avanesinden Sarı Hacı Halil, Deveci Kadri ve İt Kuruşu Mehmet'e verilmiştir. Evlerinde sakladıkları mallar yapılan soruşturma sonucu ortaya çıkmıştır.⁶⁷⁵ Ayanların Cabbarzade ile iş birliği içerisine girme ihtimali göze çarpan noktalardan birisidir ki bu durum onları daha da cesaretlenip sancağa dışardan atanmış olan valiye zarar vermelerine yol açmış olabilir. Ayrıca, söz konusu ayanlar Paşa'nın eşyalarını zorla gasp ederek böylece mal varlıklarını arttırdıkları da söylenebilir. Bunun yanı sıra ayanların dışarıdan atanan birilerini kabullenemediklerini de söyleyebiliriz. Ahali ile birlik olup atanan kişinin bölgeden gitmesi için uğraşmıştır. Bozok sancağı Mutasarrıfı olan Cabbarzade 18. yüzyılın son çeyreğinde Kayseri sancağı mütesellimi ve sonra da mutasarrıfı olarak dışarıdan atanan

---

⁶⁷³ KŞS 170, s. 62-63, h.76.

⁶⁷⁴ MD 165, s.172-173, h. 548. MD 165, s. 188 h. 639.

⁶⁷⁵ MD 165, s. 255, h. 879.

birisidir. Ancak burada dikkati çeken nokta, Cabbarzade de dışarıdan sancağa atanan birisi olmasına rağmen kayıtlarda kendisine karşı ahali ya da bölgenin ileri gelenleri ve ayanları tarafından herhangi bir olumsuz hareket görülmemesidir. Kayıtlarda kendisine karşı yapılan herhangi bir saldırı hadisesine rastlanılmadığı gibi kendisine hoşnut bir tutum sergilendiği söylenebilir. Bozok mutasarrıfı olan Mustafa Bey 1773 yılında Zennecizade Mustafa Ağa'nın yerine mütesellim olarak Kayseri'ye tayin ediliyor ve böylece Zennecizadeler kendileri için mühim yer işgal eden mütesellimlik görevlerini kaybediyorlar ancak bu durum karşısında Zennecizadelerin herhangi bir taşkınlıklarına rastlanılmamıştır.

Bu arada belirtmek gerekir ki 1765 yılında Kayseri sancağına mutasarrıf olarak atanan Abaza Mehmet Paşa da ahaliye güçlükler yaşatmıştır. Abaza sancağa gelirken yol üzerindeki köylerde ikamet edip *kudumiye* ve *zahire bahası* adları altında köylüden gereksiz yere vergiler talep etmiştir.⁶⁷⁶ Kayseri eski mutasarrıfı olan Abaza Mehmet Paşa 1767 yılında Kayseri'den ayrılacağı zamanda kendisine ait olan eşya ve malları Zennecioğulları tarafından gasp edildiği yukarıda belirtilmişti ancak valinin mallarını yağmalamış olan Zennecioğlu ve avaneleri şikâyet üzerine tutulup İstanbul'a gönderilmesi için Karaman valisi Zaralızade Feyzullah Efendi ve Sivas valisi Abdullah Paşa'ya emri ferman gönderilmiştir.⁶⁷⁷

18. yüzyılda Kayseri sancağında etkin bir diğer idari görevli de kapı kethüdaları ve vilayet kethüdalarıdır. Vilayet kethüdaları sancak beylerinin özel kethüdaları olup bağlı oldukları beyler adına vergi tahsili ile ilgilenmekteydiler. Beylerbeyi ve sancak beylerinin boyunduruğundaki kethüdaların dışında kapı kethüdaları bulunmaktaydı ki bunlar da beylerin yardımcıları olup merkezde ikamet ederek gelişmelerden taşrayı bilgilendirirlerdi.⁶⁷⁸ Kayseri ve Niğde sancakları mutasarrıfı olan İbrahim Paşa Boğazlıyanlı kazasına tabi Karakoçlu karyeden Seyyid Ömer Ağa'yı kethüda olarak atamıştır. Ancak atanan kethüda kaza ile ilgili işlere bakmadığı gibi etrafa zararlar vermeye başlamıştır. Daha önceden Kayseri sakinlerinden olan Zennecizade Seyyid Osman Ağa'yı zorla hapsedirmiştir. Aynı zamanda söz konusu Ağa'nın cebren bir miktar parasını almıştır. Seyyid Osman'ın biraderi olan Seyyid Mustafa Ağa'nın da Kayseri'ye bağlı Babani çiftliğindeki 23 çift çamuş öküzlerini ve 1 gulamını ve birkaç

---

⁶⁷⁶ Karakaş, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayan ve Mütegalibeler", 262.

⁶⁷⁷ C. DH. 253 / 12603.

⁶⁷⁸ Mehmet Canatar, "Kethüda", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25 (İstanbul, 2002), 332-334.

re's koyununu zorla ele geçirmiştir. Bunun üzerine sancak ayanı Zennecizadeler kethüdanın keyfi ve zorba uygulamalarını merkeze şikâyet etmişlerdir. Seyyid Ömer ve kardeşlerinin elde ettikleri eşyaların ve hayvanların geri Zennecizade Seyyid Osman ve Seyyid Mustafa'ya teslim edilmesi eğer ki mallar mevcut değil ise kıymetleri takdirince tahsil olunması kararına varılmış olup Kayseri kadısına ferman (10 Haziran 1727 tarihli) gönderilmiştir.⁶⁷⁹ 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra sancakta çok güç ve kudret sahibi olarak fukaraya çektirecek olan Zennecizadeler, yüzyılın başlarında sancağa atanan kethüdanın zorba ve mütegalibeye meyilli hareketlerine maruz kalmışlardır. Bu örnek ile 1730'lardan sonra Kayseri ayanlarının kuvvet kazanmaya başladıkları bir kez daha teyit edilmiştir. Zaman içerisinde ise Anadolu'da hâkim olan şehir kethüdalarının ayanlar ile iş birliğine şahit olunacaktır. Hatta ayanlar yaptıkları suiistimaller tahkik edilince suçu kethüdalara atacaktırlar.⁶⁸⁰

Kayseri ayanları ya da ayanlık iddiasında olanlar vilayet kethüdaları tayin ederek usulsüzlüklerine bu yollarla da devam etmişlerdir. Bunlardan birisi de ayan Emir Ağazade idi. Emir Ağazade kendi adına tayin ettiği vilayet kethüdalarının haksız vergiler toplama vasıtasıyla servet biriktirmeye devam etmiştir. Perişan durumda olan halk ise içinde buldukları vaziyeti İstanbul'a şikâyet etmiştir ve duruşmanın Kayseri'de değil başka bir şehir de olmasını talep etmişlerdir çünkü eğer Kayseri'de duruşma yapılırsa Ağa'nın bir şekilde bu olaydan kurtulacağını düşünmekteydiler. Davanın Nevşehir'de görülmesi ve halktan zorla aldığı paraların geri verilmesi ve ardından da Ağa'nın Kayseri'den sürgün edilmesi emredilmiştir fakat gene bu emirlere uyulmamıştır.⁶⁸¹

Yüzyılın ilk yarısından önce sancak ayanlarının valiler ile anlaşarak fukaraya tasallut ettiklerine şahit olunmaktadır. Kayseri kadısı tarafından merkeze gönderilen şikâyet mektubunda ayan Kalaycıoğlu'nun mütesellimliği sırasında valiler ile anlaşarak Kayseri halkından haksız yere para topladığı ve her karyeden yüz ellişer ve iki yüzer guruş aldığını ve bu tip zalimliğinin sonunun olmadığını belirtmiştir. Böylece her iki tarafta servetlerini arttırmıştır.⁶⁸² Ayanlar vali gibi sancakta çok kuvvetli nüfuzla sahip idareciler ile iş birliği yapmıştır ve böylece halkı korkutarak baskı altına almaları daha

---

⁶⁷⁹ C.ADL. 41/ 2485.

⁶⁸⁰ Özkaya, "Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", 671.

⁶⁸¹ Özkaya, "Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", 684.

⁶⁸² Özkaya, "Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", 675-676.

da kolaylaşmıştır. Merkezden uyarılar ve hatta cezalar verilmiş olsa da bir süre sonra ayan Kalaycıoğlu'nun tekrardan mütesellim olarak atandığı bilinmektedir.

Ayan- vali ve halk ilişkisindeki çatışmalar sadece Anadolu'ya özgü bir durum değildi. Şam ayanlarından bazıları *bağy ü tuğyana* başvurup valileri olan Vezir Hamza Paşa üzerine saldırıp kethüdasını hapsedmişlerdir. Mallarını yağmalayan bu eşkıya grubu fitne ve fesat çıkarmaları sonucu nihayetinde vali Şam'dan uzaklaştırılmıştır. Hamza Paşa Şam'dan ayrılırken bazı eşkıya ahalişi “*biz sana mukaddema hediye vermiş idük*” diyerek eşyalarını yağmalamışlardır. Daha sonradan atanan Vali Mehmet Paşa fitne ve fesat çıkarıcı şahısları yanına çağırıp hepsini öldürmüştür.⁶⁸³

Kadı – ayan iş birliğindeki gibi⁶⁸⁴ Kayseri ayanları ile ileri gelenlerin iş birliğine dair çarpıcı örneklerden birisi de yetişkin olmayan bir Müslümanın katli hususundadır. 20 Nisan 1799 tarihinde Bozok Sancağı Cabbarzade Süleyman Efendi'ye gönderilen fermana göre daha önceden Kayseri'de katledilen on üç yaşındaki Mehmed isimli kişinin validesi ve diğer akrabaları katilin belgede zikredildiği gibi 5 nefer zimmi olmadığını iddia ederek merkeze şikâyetle bulunmuştur. Zimmilere iftira atıldığı ve Mehmet'in asıl katillerinin kazanın eski müftüsü Abdullah, mütesellim ve ayan Bektaşoğlu Mehmed olduğu iddia edilmiştir. Yapılan tahkikat sonucu müştekilerin haklı olduğu; katilin eski hâkim ve müfti ve mütesellim ve ayan olduğu ve ayan Bektaşoğlu'nun halen Kayseri'de bulunduğu belirtilmiştir. Bu kişinin Adana'ya sürgünü kararlaştırılmış olup durum Kayseri ve Adana kadılarına bildirilmiştir.⁶⁸⁵ Belge de görüldüğü üzere ayan müfti ve diğer idareciler ile anlaşarak sahte belge hazırlatıp kendi işledikleri suçu başkalarına iftira atarak kurtulmaya çalışmışlardır. Başka bir belge de Adana'ya sürgün edilmiş olan ayan ve müfti Abdullah'ın orada kalması ve başka bir yere salıverilememesi emredilmiştir.⁶⁸⁶

Toparlamak gerekirse, ayan- halk- merkez ilişkilerinde ayanların toplumsal huzursuzluğa sebebiyet verdikleri mahkeme kayıtlarında ön plana çıkmıştır ve toplum üzerinde uyguladıkları usulsüzlüklerinde yalnız olmadıkları, idareciler ile iş birliği içerisinde buldukları aşikardır. Aynı zamanda, ayanların toplum ile çatıştıkları ve sık

⁶⁸³ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, 416-417.

⁶⁸⁴ MD 164, s. 467, h. 1846.(Ayan ve mütegalibenin kadı ile iş birliği sonucu alınan imzalar ile halkı soyması hususundaki hükümdür.)

⁶⁸⁵ KŞS 175, s.69, h.2.

⁶⁸⁶ C. ZB. 48/2390.

sık halkı rencide edecek tavır ve tutum sergiledikleri ve kapu halkı aracılığıyla usulsüz icraatlarda buldukları görülmektedir. Keza ayanlarla sancağın diğer yöneticileri arasında zaman zaman iş birliği veya çatışma olarak ortaya çıkan ikili ilişkiler sancağın sosyal ve idari yapısını etkileyen önemli bir unsurdur. Toplum ile ilişkilerine bakıldığında her ne kadar ahaliyi ezen ve zulüm uygulayan bir profil sergiliyor olsalar da ayanların merkezin tüm isteklerini yerine getirmeye çalıştıklarına dair bir gerçekliğin de belirtilmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle, yukarıdaki olumsuz örneklerin yanı sıra ayanların merkezin isteklerini yerine getirdikleri, halkı korudukları ve yanlarında olduklarına dair örneklerin mevcut olduğu mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Osmanlı arşiv belgelerine *mütegallibe- zorba- eşkıya taifesi* gibi olumsuz bir imaj olarak atfedilen ayanların yaptıkları yatırımlar ve yardımlar ile bu durumun tekrardan sorgulanması gerektiğini gözler önüne sermektedir.

Bunun yanı sıra, ayanların merkez- halk arasındaki ilişkilerinde karşı karşıya gelmelerine sebebiyet veren hadiselerle bakıldığında, durumun sadece ayanlara özgü olmadığı halk ve merkezi hükümetin kazanın idarecileri ile de benzer problemler yaşadıkları görülmüştür. Ayrıca bu sıkıntılar sadece 18. yüzyıla ait değildir. Daha önceki yüzyıllarda da benzer sorunlar ile karşılaşmıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda ahalden fazla vergi talep edildiğine dair şikayetler mevcuttur. Böylece ayanların fazla vergi toplama yöntemiyle güçlendiklerine dair yapılan çıkarımın sorgulanması gerekmektedir. Kayseri ayanlarının güçlenmesi daha önceden değinildiği gibi merkezi idari- mali- askeri sistemdeki birtakım değişiklikler ile ilgilidir.

3.3. Kayseri Ayanların Birbirleriyle Mücadeleleri: Ayanlık İddiaları

18. yüzyılın başından itibaren Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli ayan aileleri arasında ayanlık, iltizam, malikane gibi hususlarda sürekli bir gerilim, rekabet ve çatışma olduğu bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Yüzyıl boyunca

Anadolu⁶⁸⁷, Rumeli⁶⁸⁸ ve Halep⁶⁸⁹ eyaletleri başta olmak üzere imparatorluğun her yerinde olduğu gibi Kayseri’de de özellikle ayanlık iddiası bu çekişme ve rekabetin merkezinde yer almıştır. Bu mücadelelere özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra daha çok rastlanılmıştır.⁶⁹⁰ Kayseri sancağı özeline indirildiğinde bu mücadele ve çekişmede Zennecizadeler, Kalaycıoğulları ve Emirağazadeler ön plana çıkan ayan aileleridir.

Bölgede güç ve servet arttırmanın en kısa yolu ayan olmaktan geçmektedir ve bundan dolayı birçok sancakta ayan olmak isteyenler arasında sert bir çekişme ve mücadele olmuştur. Ayanlık mücadelesinin Kayseri sancağındaki tablosuna bakıldığında ilk olarak yüzyılın başlarından ayanlık iddiası ile ortaya çıkan Kadı Burhaneddin ve İshak efendilerin mücadeleleri ile karşılaşmıştır. Daha sonra yüzyıl ortalarına kadar sancakta etkin olan Kalaycıoğullarının mücadelesi göze çarpmaktadır. Örneğin 1741 senesine ait bir hükme göre bölgede daha çok güç elde etmek için Kalaycıoğlu Mustafa Ağa, bölgenin diğer ayan ailesi olan Emirağazade, küçük ayan

---

⁶⁸⁷ Ankara sancağının Murtazabad kazasına tabi Halksulu karyesi ahaliilerinden olan Katipoğlu Seyyid Mehmed’nin ayanlık iddiasıyla halktan vergi topluyordu. Kendilerini ayan ilan edince doğal olarak vergi toplama görevini ifa etmek istiyorlardı. 28 Haziran 1784 yılında gönderilen tahriratta olayın soruşturulması ve gerekenin yapılması arz edilmiştir. *AE.SABH.I.* 32/2414. Yapılan tahkikatlar sonucunda Seyyid Mehmed aleyhinde verilen hüccetlerin ve ilamların sahte olduğu, malum şahsın teaddi eylemediği ve hatta bir kimse bile kendisinden zarara uğramadığı ve kendisinden tam aksine halkın hoşnut ve razı olduklarını kaza ahaliileri ifade etmiştir. Önceden kazada hâkim olan Halil Efendi’nin vefatından sonra Hacı Bekir oğlu Hüseyin ve avanelerinin zorla hüccet ve ilam tertip ettikleri ortaya çıkmıştır. Bunun tespiti sonucunda Sorba ve Murtezaabad kazalarına ilamlar tahrir etmişlerdir. *C.DH.* 263/13147. Anadolu eyaletine bağlı Hamid sancağına bağlı Uluborlu kazasında dokuz seneden beri ayanlık iddiasında olan Şekeçoğlu Hacı Mehmed senede 2 defa tertip olunan defterleri kendisi üçer veyahut dörder defa tevzi defteri tertip etmiştir. Üstelik kendi nefsi için ücret tahsil ettiği de görülmüştür. Halkın şikayetleri sonucu firar eden şahsın yakalanması için emirler gönderilmiştir. *C.DH.* 266/13291.

⁶⁸⁸ Üsküp kazası ahaliileri üzerlerine edası lazım gelen avarız ve imdad-ı hazeriyeye ve seferiyeye ve sair vergiler deftere göre toplanması emredilmesine rağmen Üsküp sakinlerinden ayan ve mütegalibeden Çavuş oğlu İbrahim ile avaneleri kendi hallerinde olmayıp ayanlık iddiasıyla 1150 senesinden beri defterlere kendi nefisleri için de fazladan vergi yazdıkları hususunda şikayetler yapılmıştır. *A.DVN. ŞKT,* d. 1008, s. 11, h.1.

⁶⁸⁹ Halep eyaletine bağlı Kilis kasabası sakinleri üstlerine düşen vergileri zamanında ödemeleri ve bir kusurları olmadığı halde ayanlık iddiası ile ortaya çıkan bazı kimseler tarafından tekrardan vergi talebinde bulunulmuştur. Merkezden halkın rahatsız edilmemesi için ferman gönderilmiştir. *AE.SMST.III* 8 /561.

⁶⁹⁰ Buna dair örnekler şikâyet defterlerinde ve diğer arşiv kayıtlarına oldukça fazla yansımıştır. Örneğin *A. DVN. ŞKT.* d. 1009, s. 32, h.1-2. Bir diğer örnek *MD* 170, s. 9, h.14; s. 43, h. 82 (Ayanlık iddiasında olan Molla oğlu ve Abdi Ağa oğlu Mehmed nam şekavet başı ile kardeşi Ahmed beraberindeki adamlarıyla Dimetoka’yı basıp fukara halktan masarîf-ı vilayet adıyla emir olmadan fazladan 500 kese akçe ahzetmişlerdir. Bazı kişilerin çiftliklerini basmışlardır. Yapılan şikâyet sonucu ayanlık iddiasında bulunup eşkıyalık yapanların yakalanıp Eğriboz kalesine hapsedilmeleri emredilmiştir.): *MD* 193, s.45, h. 171. (Hazergrad’da Hacı Ömer oğlu Ömer bir müddetten beri ayanlık iddiası ile fukara raiyyeti ve memleket sakinlerine envai cevri ve eziyet ve teaddiyatta bulunuyordu. Ayrıca kazadaki mevcut askerlerin toplanması ve sefer mühimmatlarının sevk edilmesi işlemlerinde emr-i aliye adem-i itaat eylediğinden dolayı emval ve eşyalarının canibi miriden zabtı ve kendisinin cezasının tertip olunması emredilmiştir.)

kategorisinde ele alınan Kığılmazoğlu es -Seyyid Mahmud Ağa ile bölgenin diğer ileri gelenlerinden es- Seyyid Mehmet ve Kara Kethüdası Dağrıcioğlu Mehmed adlı kişilerin ayanlık iddiası ile ortaya çıktıkları ve birbirleriyle mücadele etmeye başladıkları belirtilmiştir. Ayanlık iddiasında bulunan bu kişilerin halka zülüm yapmalarından dolayı merkeze şikâyet edilmişlerdir ve davaları Karaman'da görüleceğinden dolayı söz konusu kişilerin Karaman'a gitmeleri emredilmiştir. Aksi durumda merkeze arz ve ilam edilecekleri ve sonunda sıkıntı ile giriftar olacakları bildirilmiştir.⁶⁹¹

Yüzyılın ikinci yarısından sonra kaza ayanı olan Kalaycıoğullarının sancaktaki itibarları azalmaya başlamıştır. Güç ve nüfuzunu kaybetmek istemeyen ayan Kalaycıadeler ayanlığın yanı sıra mütesellimlik makamı için de mücadelede bulunmuştur. Mayıs 1742 tarihli belgeye göre Kayseri sancağına mütesellim olarak Zennecizade es-Seyyid Mustafa Ağa tayin edilmiştir. Ancak Kalaycıoğlu Mustafa Ağa ortaya çıkarak kendisinin sancakta mütesellim olduğunu iddia etmiştir. Merkeze yapılan şikâyet sonucunda ise Kalaycıoğlu'nun bu talebinden geri çekilmesi istenmiştir. Ayan olmak isteyenlerin etrafında güç bulundurması önemli etkindir. Ayan Kalaycıoğlu eskisi gibi güçlü olmadığından ve etrafında yeterince kuvvet bulundurmadığından ayanlık ve mütesellimlik mücadelesinde kaybeden taraf olmuştur. 1740lardan itibaren sahnede Emir Ağazade ve Zennecizadeler ön plana çıkmaya başlamıştır.⁶⁹²

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra sancakta Zennecizadeler ile Emirağazadeler ayanlık- mütesellimlik makamları için mücadeleye tutuşmuşlardır. Bu mücadelede halkın ikiye ayrıldığı ve yapılan mücadeleyi Zennecizadelerin kazandığı daha önceki kısımda detaylı olarak ele alınmıştır. Emirağazadelerin benzer hareketler içerisinde bulunduğuna dair verilebilecek bir diğer örnek 1170 (1756-57) senesine aittir. Emiroğlu Mustafa ve yandaşı olan Şeyh oğlu Ali ile ayan olduğunu iddia ederek halktan bir kez 28 bin bir kez de 31 bin guruş fazladan vergi toplamıştır. Kayseri müftüsü tarafından merkezi hükümete şikâyet edilen Emiroğlu ve yandaşının Samsun'a sürgün edilmesi ve zorla alınan paraların geri verilmesi hükmüne varılmıştır ancak Ağa'nın buna uymadığı görülmüştür.⁶⁹³ Yüzyılın sonlarında bile (1799 Kasım) Emirağazadelerin ayanlık iddiasında bulunarak sancakta karışıklığa sebebiyet verdiğine dair hükümlere

---

⁶⁹¹ Yıldırım, "133/3 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", 217.

⁶⁹² Yıldırım, "133/3 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", 182.

⁶⁹³ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, 263.

rastlanılmıştır.⁶⁹⁴ Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere ayanlık iddiasında bulunanlar sonradan sancağın güçlü ayanları olmuşlardır.

Bölgenin ileri gelenlerinin yanı sıra kadı⁶⁹⁵, müfti gibi görevlilerinde sancakta ayanlık iddiasında bulunup çeşitli suiistimaller içerisinde buldukları görülmüştür. Önceden Ayaş kazası müftisi olan Abdülhalim adlı şahıs ayanlık iddiasıyla halka zulüm eyleyip zorla mallarını gasp etmiştir. Abdülhalim, Ayaş kazası sakinlerinden Hacı Mehmet Ağa, Hacı Dedezade Hasan Efendi ve Seyyid Mehmet Ağa kişilerin hanelerini basıp mal ve eşyalarını zorbalıkla ele geçirmiştir. Bunun üzerine Kayseri kadısına ferman ile Abdülhalim Bey'in Kayseri kalesine kalebend cezasının uygulanması emredilmiştir ancak müfti firar etmiş olup mıntıkasında bulunamamıştır.⁶⁹⁶ Firar edince Cabbarzade marifetiyle elde edilen mal, eşya ve nakit paralarının miri için zabtına ve kendisinin derdest edilmesine karar verilmiştir.⁶⁹⁷ Ağa maiyetinde istihdam ettiği iki yüzden fazla sekban ile halkın rahatını bozduğu gibi sancaktaki karışıklık ve fesadın daha da artmasına sebebiyet vermiştir.⁶⁹⁸ Görüldüğü üzere ayanlık iddiasında en zararlı çıkan kesim gene ahali olmuştur ve emirlere uymayarak ayanlık iddiasında bulunanların yakalanmasında da bölgenin ayanlarından destek istenmiştir.

Bölgedeki güç ve nüfuzu arttırmanın yolu mütesellimlik ve ayanlık makamlarını elde etmekten geçtiğinden dolayı ciddi mücadelelere sahne olan Kayseri'de güçlü ayanların ve idarecilerinin yanı sıra bölgenin ileri gelenlerinin de bu mücadele içerisinde oldukları bilinmektedir. Örneğin 1190(1776) senesinde halka uyguladıkları mezalimler sonucu merkeze şikâyet edilen Numanoğlu Ali ile ileri gelenlerden Bektaşzade Mehmed Efendi ayanlık iddiasında bulunmuştur. “*Hetk-i ırz*”, fazla vergi toplama gibi haksız uygulamalarda bulduklarından dolayı haklarından gelinmesi ve ahalden alınan fazla paranın iade edilmesi için mutasarrıf Mustafa'ya ferman gönderilmiştir.⁶⁹⁹ Ayanlık iddiasında bulunanlar kendileri gibi zorba kişiler ile anlaşıp birlikte hareket etmişlerdir.

Ayanlık iddialarında bulunanların yarattığı en büyük sıkıntı vergi toplama sırasında kanuna aykırı olan uygulamalar ve yaptıkları yolsuzluklardır.⁷⁰⁰ Örneğin 1203

---

⁶⁹⁴ KŞS 176, s.179-180, h. 322.

⁶⁹⁵ Kayseri'deki Kadı Burhaneddin bunun en güzel örneklerindedir. C. ZB. 59/ 2926.

⁶⁹⁶ C. ADL. 8/531. Ayrıca, KŞS 173, s. 166, h. 289.

⁶⁹⁷ C.ZB 9/ 420.

⁶⁹⁸ KŞS 173, s. 119.

⁶⁹⁹ KŞS 160, s. 91, h.2.

⁷⁰⁰ Ayanlık iddiasında bulunarak kendilerini resmi ayan gibi görüp kanuna uygunsuz vergiler

senesinden (1789-1790) 1209 senesine (1794-1795) kadar geçen süre zarfında 7389 guruşu halktan zorla tahsil etmiş oldukları ve zimmetlerinde kaldığı tespit olduğundan dolayı tahsili için hüccet verilmişken söz konusu parayı ahaliye geri vermedikleri gibi “bizim sizden 11 bin guruş daha alacağımız vardır” diyerek halkı rahatsız etmeye devam etmişlerdir. Merkezden gönderilen fermana göre söz konusu kişilerin zulümlerinin sonlandırılması ve paranın tamamen tahsil edilip fukaraya geri teslim edilmesi talep edilmiştir. Eğer halen hak iddia ederlerse kalebend cezası ile sürgün edilmeleri emredilmiştir.⁷⁰¹

Kayseri özelinde ayanlık iddiaları ile ortaya çıkanların genelde vergi konusunda kanunsuzluklarına rastlanılmıştır. Ancak bu çıkarım her vilayet için söz konusu değildir. Örneğin Gümülcine kasabasında Tokatçıklı Süleyman Ağa ayanlık mücadelesinde bulunarak fukaradan vergi aldığı gibi “ayanım” diyerek ahalinin evlerini bastığı, mallarını yağmaladığı ve katliamlara sebebiyet verdiği yapılan şikâyet sonucu ortaya çıkmıştır. Hatta, Ağa'nın ölüleri yaktığı tahkikat sonucunda belirtilmiştir. Bu olayların önüne geçmek için, merkez tarafından söz konusu kişi azledilerek yerine Toyozluzade Hacı Mustafa Ağa ayan tayin edildiği gibi mütegalibenin idamı istenmiştir.⁷⁰²

3.4. Sorunlu Ayanlara Yönelik Merkezi Yönetimin Tutumu

Mahkeme kayıtlarına ve diğer arşiv defterlerine yansıyan hükümlere göre Kayseri ayanlarının merkez ve toplum ile inişli- çıkışlı bir ilişki içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Merkezi hükümete askeri, mali, idari gibi alanlarda desteklerde bulunmalarının yanı sıra uyguladıkları kanuna aykırı davranışlardan dolayı Kayseri ayanları ahali tarafından merkeze şikâyet edilmişlerdir.⁷⁰³ Merkezi yönetim tarafından kazalarda sıkıntı ve güçlük çıkararak toplumun huzurunu bozan veyahut merkez tarafından verilen görevleri ifa etmeyen ayanlara ilk önce kanuna aykırı hareketler

---

toplayanlardan biri Avşar sakinlerinden olup ayanlık iddiasında olan Deli suhte lakaplı Mehmed idi. Vergi defterlerine kendi adına akçe yazarak halktan yüksek vergiler almıştır. Halk yapılan eziyetlerden bıkip merkeze şikâyet edince kalebend edilmesine dair kadı Ömer'e ilam yollanmıştır. *AE. SABH. I. 87/ 5969*. Bu hükmün uygulanıp uygulanmadığı bilinmemektedir. Ancak merkez tarafından yapılan şikâyetlere cevap verildiği söylenebilir.

⁷⁰¹ *KŞS 173, s. 82, h. 58.*

⁷⁰² *Hat 42/ 2160.*

⁷⁰³ Kayseri ahali şikâyet hakkını etkin bir şekilde kullandığı ve ayanlardan çekinmediği görülmektedir. Ancak bazı bölgelerde halkın ayanlardan korktuğu ve şikâyet hakkını kullanmadığı yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Örneğin Gönen Ayanı Osman Ağa'dan halk sıkıntıları çekmesine rağmen korktuğundan dolayı merkezi yönetime şikâyetle bulunamamıştır.

içerisinde bulunmamaları konusunda uyarılar verilmiştir. Ancak bu uyarılara rağmen ayan emre itaat etmeyip olumsuz tavırlarına devam eder ise merkez tarafından kendilerine tehdit içerikli fermanlar gönderilirdi. Eğer buna rağmen, ayanın halen kanuna aykırı hareketler içerisinde olduğu tespit edilirse mahkeme kurulur ve yargılamalar sonucunda çeşitli cezalara çaptırılırdı. Merkeze karşı bazı ayanlar direnmek veya uzlaşmak arasında ikilem yaşıyorken merkezi hükümetin ayanlardan ve yardımcılarından vazgeçememesi sonucu ikili ilişkide ittifak ve çatışmalar ortaya çıkmıştır. Bu durum verilen cezalara da yansımıştır ki kalebend, sürgün, azil gibi cezaların yanı sıra affedilmeler de görülmüştür. Bu arada belirtmek gerekir ki Kayseri ayanları merkezi bürokrasiye kafa tutup meydan okuma içerisine hiçbir zaman girişmediği için Osmanlı hükümeti ile ciddi bir hesaplaşmaları olmamıştır.⁷⁰⁴ Burada vurgulanması gereken bir diğer önemli husus Kayseri ahalisini canından bezdiren ayanların yaptıkları karşısında halkın susmadıkları ve şikâyet haklarını etkin bir şekilde kullandıklarıdır. Kendilerine çeşitli sıkıntılar çıkaran bu güçlü grubu merkeze şikâyet etmeleri onlardan çekinmedikleri ve korkmadıklarının göstergesi olabileceği gibi çaresizliğin son raddesine gelindiğinin de bir göstergesi olabilir. Halk, doğrudan kadiya şikâyet ettiği gibi bizzat İstanbul'a giderek durumunu arz ettiği de olmuştur.

3.4.1. Ayanların Yargılanması: Mahkemeler

Ayanlara uygulanacak cezalar yapılan yargılamalar sonucu belirlenirdi. Arşiv belgelerinde ayanların yargılamalarına dair oldukça fazla arşiv malzemesine rastlanılmıştır. Ayanların yargılanması olayına çarpıcı örneklerden biri 1733 Nisan ayına ait bir belgedir. Zennecizade Osman ve Mustafa *erazil* olarak tabir edilen bir takım eşkıya takımı ile mahkemeyi basarak taşkınlıklar sergilemişlerdir. Kadının eşyalarını talan ettikleri gibi mahkemeyi de savaş alanına çevirmişlerdir. Hadise merkeze bildirildikten sonra Zennecizadeler ile beraberindeki taifenin yargılama süreci başlamıştır. Ancak yargılamanın sonucuna dair sicillerde bir belgeye rastlanılmamıştır.⁷⁰⁵

Ayan- toplum ilişkisinden doğan anlaşmazlıklardan dolayı ahalinin genelde mahkemelere başvurarak şikâyet hakkını kullandığı göze çarpmaktadır. Ancak bazı

---

⁷⁰⁴ Mehmet Yaşar Ertaş, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezileşme Karşısında Bir Osmanlı Ayanı: Tavaslızade Osman Ağa", *History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, Cilt 4 (2012),120.

⁷⁰⁵ Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 60.

hükümlerde ayanların da halk ile yaşadıkları sorunları mahkemeye taşıdıkları görülmüştür. Örneğin 1747 senesinde Zennecizadelere Mehmed Ağa kendi tasarrufunda olan Köşk mukataasına bir vakıf mütevellisi tarafından müdahale edildiğini beyan ederek mahkemeye şikâyetinde bulunmuştur. Yapılan tahkikler sonucunda Ağa haklı bulunmuş ve vakıf mütevellisi araziden uzaklaştırılmıştır. Karasu, ayanın hakkını güç kullanmaktansa yargı yoluyla çözmeyi yeğlediğini belirtmektedir.⁷⁰⁶

Halk tarafından merkeze şikâyet edilen sancak ayanları hakkında isnat edilen beyanların bazen gerçeği yansıtmadığı yapılan yargılama sürecinde ortaya çıkmıştır. Zennecizade Seyyid Ahmed Ağa Kayseri kazasına mütesellim olarak atanmış olup etvârından *bi'l-cümle ahali razı ve şükran* iken bazı kişiler Ağa hakkında iftira içeren tahrirat ile yalan beyanda bulunarak Ağa'yı şikâyet etmişlerdir. Söz konusu kişilerin şikâyetinden dolayı Ağa'nın bir daha mütesellim olmamak üzere Divan-ı Hümayun kalemine kaydedildiği ve fukaraya zarar verecek herhangi bir hareketi olursa Samsun'a kalebind olunması emredilmiştir. Ancak daha sonradan yapılan tahkikat sonucunda ayanın halk ile anlaşığı ve Ağa hakkında vaki olan söylemlerin tamamen iftira ve yalan olduğu naib tarafından İstanbul'a bildirilmiştir.⁷⁰⁷ Büyük ihtimal bazı kişilerin söz konusu ayana duydukları garezden dolayı veyahut mütesellim olmak isteyen ve kazada önemli gücü elinde bulunduran diğer ayan ailelerinin desteği ve iş birliği sonucu Zennecizade merkeze şikâyet edilmiştir. Sebep her ne olursa olsun devlet görevlileri tarafından durum tahkik edilmiş ve böylece oluşturulan sahte ilam ve mahzarların düzenlenmesinin önüne de geçilmiştir. Ayrıca belgeye göre halkın Zennecizadenin mütesellimlik görevinden hoşnut olduğunun vurgulanması ayanın iyi halini göstermektedir. Bu belgeye yapılabilecek diğer bir yorum ise Zennecizadelerin kadı yardımcıları ile anlaşıp onların durumlarını iyi gösteren ilamlar oluşturup suçsuz olduğunu göstermeye çalışmış olma ihtimalidir.

Kayseri ayanlarından Zennecizade Seyyid Ahmed Ağa'nın davasının benzeri Zennecizade Mehmed Ağa'nın Dîvân-ı Karaman'a ihzarı için yazılan hüküm ile ortaya çıkmaktadır. Kayseri kazası sakinlerinden ve Akçetepe köyünden olup kendisi adına *asil ve ahâlînin de vekili* olan Muslihiddin oğlu Mehmed Ağa, Kayseri ayanından olup Ahmed Çavuş mübaşeretiyile İstanbul'a çağrılmıştır. Zennecioğlu Seyyid Mehmed Ağa

---

⁷⁰⁶ Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 75.

⁷⁰⁷ KŞS 163, s.95, h.1.

huzûrunda her zamân zulmü altında inlediklerini ifade eden bundan önce Bongöz? Köyünden Tavail oğlu Ahmed ve Davud oğlu Seyyid İbrahim'in Zennecioğlunu Rikab-ı Hümâyûn'a arzuhal ile şikayet etmişlerdir. "*Zenneci vilayetimizde ayandan olmakla farklı tarihlerde kendi malım olan bir çadır ve iki atı haksız olarak aldıktan sonra birkaç seneden beri kazadan talep edilen tekalifin tevzi defterlerine kendi nefsi için bir def'a 23 bin guruş ekleyerek tüm ahâlîden tahsil etti, yine ale'l-hesab 9 bin kuruş dahi tevzi defterlerine koydurma niyetinde olup ahâlî kendisinin zulmünden beri değildir*" şeklindeki şikayet sebebiyle Zenneci Mehmed Ağa İstanbul'a çağırılmıştır ancak söz konusu şahısların şikayetlerini geri aldıkları gibi Seyyid Mehmed Ağa'nın vilâyet işleri ile ilgilendiğini beyân ile kendilerinden râzî ve hoşnud olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Zennecizade ile aralarını kanuna aykırı olarak kendilerini tekdir/azarlama etmemesi şartıyla düzeltmişler ve davalarından vazgeçmişlerdir. İsimleri hükümde sıralanan Müslim ve gayr-i müslim şahıslardan da durumun soruşturulması istenmiştir. Şahıslar "*Zenneci Mehmed Ağa ayandan olup vilayetimizde kendi halinde ırzıyla mukayyed olup ba'zı şahısların garaz-ı fasideleri (kötü niyetli olmaları) sebebiyle Zennecizade Mehmed Ağa hakkında doğru olmayan hakikate aykırı ba'zı şikayetlerle (hilaf-ı vâkı' mevadd isnadıyla) Dersadet'e getirtirildiği, 1175 senesi Zilkadesinin on birinci gününe gelince muhakeme için hazır olmamaları kendisine ziyâde gadr (zulum) ve muradları Seyyid Mehmed Ağayı ızzar (zarar ve ziyana sokma) ve taciz olduğu halbuki kendisi namuslu ve vilâyet umuruyla meşgul, cümle kaza ahalisi kendisinden râzî ve memnunuz*" diye hüsn-i şهادette bulunmuşlardır. (1175 Za 29- 21 Haziran 1762).⁷⁰⁸ Görüldüğü üzere ayanlar hakkında herhangi bir şikâyet merkez tarafından dikkate alınıp mahkemeye taşınırdı. Olayların aslı araştırılmadan karar verilmezdi. Ayrıca bu belgede görüldüğü üzere ayanlar hakkında yalan beyanda bulunulmuştur ve yapılan mahkeme sonrası ayandan halkın hoşnut olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak, diğer dava gibi bu davada da Zennecizadeler, güç ve nüfuzlarını kullanarak şahısları korkutup şikayetlerinden vazgeçirtmiş olabileceği ihtimali bulunmaktadır.

Bu tip vakalar sadece Kayseri sancağında vuku bulmamıştır. Vilayetin başka bölgelerinde benzer durumların yaşandığına belgelerde rastlanılmıştır. Örneğin Akçakızanlık kadısına ve serdar ve ayanlarına ithafen yazılmış olan hükme göre ayan Akçakızanlık sakinlerinden olan Abdülbakizâde İbrahim isimli şahıs kendi halinde

---

⁷⁰⁸ KAD 9, s. 161.

olması ve bir ferde dahi zulüm eylemediği halde bazı fitne kimseler ayanlık iddiasında olduklarından dolayı İbrahim'e türlü iftira atmışlardır. Bundan dolayı cezalandırılan İbrahim'in daha sonradan yapılan yargılama sonucunda suçsuz olduğu anlaşılmıştır ve affedilmiştir. Abdülbaki oğlu İbrahim'in kendi halinde olup vilayet işlerine karışmamak şartıyla tahliye olunduğuna dair kazanın idarecilerine ferman yazılmıştır.⁷⁰⁹ Halk ayandan hoşnut olmasına rağmen bazı kişilerin iftirasına uğradığı görülmektedir.

Kayseri ayanlarının yargılama süreci her zaman Kayseri'de olmamıştır. Örneğin vergi defterine fazladan akçe eklemelerinden dolayı Zennecizadeler hakkında yapılan şikâyetin yargılaması Konya'daki mahkemede olmuştur. Benzer bir örnek, ayanlık iddiası ile toplumun huzurunun bozulması sonucu Kalayczadelerin de yer aldığı şikâyet davasının Karaman'da görülmesi gösterilebilir. Davaların bazılarında suçlu kişilerin İstanbul'a çağrıldığına da rastlanılmıştır. Ayanların buldukları kaza dışında yargılanmalarının temel sebebi şikâyet edilen kişilerin güç ve nüfuzlarını kullanarak ceza almaktan kurtulmaları gösterilebilir ki Emirağazadelerin karıştığı bir usulsüzlük davası bu endişeden dolayı halkın isteği doğrultusunda Nevşehir'de görülmüştür. Ayanların kaza kadıları ile sıkı iş birliği içerisinde bulunduğu ortada olduğundan dolayı haklarında yapılan herhangi bir şikâyet neticesiz kalabilirdi.

3.4.2. Bir Müdahale Yöntemi Olarak Azil

Merkezi hükümetin ayanlar hakkında yapılan şikâyetlerle başa çıkmasının yöntemlerinden biri *azletmektir*. Ayanlar yapılan mahkeme sonucu eğer suçlu bulunursa ellerindeki idari görevlerden uzaklaştırılırdı. Kayseri sancağındaki halk, sıkıntı çıkarıcı ayanları özellikle Zennecizadeleri sık sık merkeze şikâyet ettiklerinde idari görevlerinden azlediliyorlardı. Kayseri ayanlarının mütesellimlik görevini ifa ettikleri ve bu makam için büyük mücadeleler içerisinde olduklarına değinilmiştir. Kanuna aykırı bir tutum içerisinde buldukları zaman ellerinde tuttıkları mütesellimlik görevinden azledilmekteydiler. Örneğin Zennecizade Ahmed Ağa mütesellim olarak atandıktan kısa bir süre sonra ahali tarafından arzuhaller gönderilmiştir. Ağa'nın mütesellim iken ahaliye yaptığı zulümlerin nihayetinin olmamasından dolayı mütesellimlikten azledilmesi emredilmiştir. Zennecizadenin halka uyguladığı zorbalıktan dolayı görevine son verilince yerine Derviş Mustafa mütesellimliğe tayin edilmesi için Kayseri'ye 1791

---

⁷⁰⁹ MD 170, s. 50, h. 95.

yılında emri şerif gönderilmiştir.⁷¹⁰ Zennecizadelerin yanı sıra Kalaycıoğulları hakkında da benzer bir şikâyet vaki olmuştur. 1738-41 yıllarında Kayseri sancağı mütesellimlik görevini ifa eden ayan Kalaycıoğlu Mustafa Ağa hakkında imdadiyeleri toplayıp sancak sahiplerine göndermediği ve kanuna aykırı hareket ettiğine dair merkezi hükümete şikâyet edilmiştir ve bu doğrultuda Ağa mütesellimlik makamından azledilmiştir.⁷¹¹ Bu hususta verilebilecek bir diğer örnek, merkezi hükümetle mücadele içerisinde olan Tavaslızade Osman Ağa verilebilir. Ağa hakkında yapılan şikayetler sonucunda, Osman Ağa görevinden azledilmiştir ancak Ağa daha sonradan tekrardan görevine geri dönmüştür.⁷¹²

Kayseri Sancağı'nda mutasarrıflar atandıkları yerlere gitmeyince bölgenin idaresi için yerlerine atanan mütesellimler, mutasarrıfların uzakta olmalarından dolayı daha özerk bir şekilde yönetimlerine devam etmişlerdir. Kontrol mekanizmasının zayıflaması sonucunda mütesellimlerin diğer idari görevliler gibi haksız uygulamaları da baş göstermiştir. Bundan en çok etkilenen tabii ki kaza ahalisi idi. Mütesellimlik görevini elinde bulunduran ayanların haksız uygulamalarına dair yapılan şikayetler karşısında merkezi hükümet tarafından kazalara fermanlar gönderilmiştir. Bunlardan biri de ayan ve mütesellim ve iş erlerine hitaben Anadolu'nun orta kolu ve sair nahiyelere dair yazılan fermanıdır. Ahali, reaya ve fukaranın mevcut mezalim ve sıkıntıdan muhafaza ve sıyanetleri hususu vurgulanmıştır.⁷¹³ Bir diğer ferman Anadolu'nun ve Rumeli'nin üçer koluna gönderilmiş olup bundan sonra gerek mütesellim, ayan ve zabitan makuleleri ve gerek vezir ve mir-i mirandan her kim kanun dışı davranıp *sakinlere tasallut eyleser haklarından gelineceği ve cezalandırılacağı* vurgulanmıştır. Vezirlerin tuğ ve sancaklarının çıkarılacağı ve ayan makulesinden isimleri belli olanlardan zulme dahil olanların cezalandırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca belgenin devamında Bolu ve Kastamonu ahaliyelerinden göçler olduğu ve vatanlarını terkine dair kendilerine sorulduğunda zulümden dolayı kaçtıklarını belirtmişler. Ayanlara ve mütesellimlere halka iyi davranılması hususunda tekrardan uyarı yapılmış olup zulümden sakınmaları tembihlenmiştir. Aksi durumda ise geçim kaynaklarına el konulacağı yani görevlerinden azledilecekleri bildiriliyordu (1778-1779).⁷¹⁴ Görüldüğü

---

⁷¹⁰ KŞS 168, s. 5, h. 11.

⁷¹¹ Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri", 680.

⁷¹² Ertaş, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezleşme Karşısında Bir Osmanlı Ayanı", 132.

⁷¹³ MD 195, s.33, h. 130. (Filibe ve civarındaki halkın eşkiyalardan korunması); s. 36 h. 152 (Rumeli canibinde halkın ayanlardan ve eşkiyalardan korunması hususunda).

⁷¹⁴ KŞS 159, s.4, h.6.

üzere Kayseri sancağında hukuka aykırı davranışlarda bulunanların mütesellimlik, vezirlik, valilik gibi idari makamları ellerinden alınmaktadır. Bunun yanı sıra ayanların önemli gelir kaynakları olan mukataaların da ellerinden alınabileceği uyarısı yapılmıştır.⁷¹⁵

Çözüm aracı olarak görülen *azledilmek* sorunları çözmek için her zaman caydırıcı bir ceza yöntemi olmamıştır ki bundan dolayı halkın katlanmak zorunda olduğu sıkıntılar yüzyıl boyunca devam etmiştir. Merkeze şikâyet edilen ayanlar gidince yerine atanan mütesellimlerin de Kayseri’de aynı mezalimleri uyguladığına dair şikayetler mevcuttur. Benzer şekilde, Karaferye örneklemini üzerinden ayanların sebebiyet verdiği düzensizlik ve iç çatışmaları ele alan Anastasopoulos, bölgede yaptıkları ile halkı canından bezdiren ayanları görevlerinden azletmek ve meydana gelen olayları hafifletmek için merkez tarafından gönderilen görevlilerin de ayanlardan kalan bir yanının olmadığını belgelerle ortaya çıkarmıştır. Halk onların da yaptıklarına katlanmak zorunda kalmıştır.⁷¹⁶

3.4.3. Nefy/Sürgün- Kalebend Cezaları

Kayseri ayanlarının aldığı en sık ceza nefy/sürgün ve kalebend cezalarıdır. Osmanlı arşiv belgelerinde nefy olarak tabir edilen sürgün cezası merkez tarafından ayanlar için sıkça başvurulmuş cezalardan biri olarak görülmektedir. Haksız vergi toplama gibi uyguladıkları zulümlerden dolayı pek çok ayan sürgün edilmiştir. Cezalandırılan ayanlar genelde Kayseri S-sancağı ve hatta Karaman eyaleti dışına sürgüne gönderilmiştir. Kayseri ayanların en çok sürgün edildiği yerlerin başında Sinop, Kıbrıs, Kastamonu ve Adana gelmektedir. Buralarda genelde kalebend cezası uygulanmıştır.

Devlet, ayanlık iddiaları ile ortaya çıkan ve resmi olarak tanıdığı ayanların çıkardığı problemlerle yüzyıl boyunca uğraşmıştır. Bunları bertaraf etmek için emri şerifler göndererek genelde kalebend ile cezalandırılmalarını istemiştir. Örneğin 13 Eylül 1731 tarihinde Bekir Ağa’ya yollanan belgede Kayseri ayanı Emir Ağa’nın kâl’abend edilmesi istenmiştir.⁷¹⁷ Ayanın neden kalebend edilmesi gerektiği hükümde

---

⁷¹⁵ Bu hususta daha önce birçok örneğe değinilmiştir. Örneğin Cabbarzade’den talep edilen askeri desteği içeren bir fermanın sonunda yolda firar eden olur ise veyahut askerlerin eksik varmaları söz konusu olur ise mukataanın elinden derhal alınacağı tehdidi yer almaktadır.

⁷¹⁶ Antonis Anastasopoulos, “Lighting the Flame of Disorder: Ayan Infighting and the State Intervention in Ottoman Karaferye, 1758-59”, *International Journal of Turkish Studies*, 8/1 (2002): 73-88.

⁷¹⁷ KŞS 126, s. 63, h.3

yazılmamıştır ancak kazaya gönderildiğine göre ayanın bir suçu olduğu ve merkez tarafından da takip edilip cezasının verilmesinden çekinilmemiştir. Haksız vergi almak gibi birtakım suiistimallerde bulunan ayanların aldıkları cezaların uygulanıp uygulanmadıklarını maalesef takip etmek zor. Genelde kalebend edildikleri ve akabinde geri döndüklerine şahit olunmaktadır.

Kayseri sancağında ayanların kalebend cezasına çarptırıldığına dair pek çok belge mevcuttur. Alınan tüm kararların uygulandığına dair kesin bir tespit yapılamamıştır. Örneğin 1760 senesinde ayan Zennecizade Seyyit Mehmet Ağa Samsun'a kalebend cezasına çarptırılmıştır ve Ağa bir yıl sonra tekrardan Kayseri'ye dönmüştür. Ancak takip edilen bazı davalarda ise kalebend cezasının ya hiç uygulanmadığına ya da alınan ceza karşısında firarların olduğu görülmüştür. Karar sonrası hükmün uygulanıp uygulanmadığına dair kayıtlar yetersiz olduğundan dolayı kesin bir hükümde bulunmak zordur lakin ayanların çoğuna verilen cezalar sonrası tekrardan önemli vazifelerde yer aldıkları görülmüştür. Bu yüzden Kayseri ayanlarına ciddi bir yaptırım uygulandığı söylenemez.

İmparatorluk topraklarındaki ayanların çıkardıkları huzursuzluk ve isyanlar ile baş etmek zorunda kalan merkezi hükümetin kitlesel sürgün gibi yöntemlere başvurduğu da görülmüştür. Örneğin Doğu Karadeniz bölgesinde hakimiyet kuran Tuzcuoğullarının bölgede çıkardığı karışıklık ile uzun süre uğraşmak zorunda kalan merkezi yönetim çareyi bu ailenin hemen hemen tüm fertlerini Rusçuk ve Varna taraflarına sürgün etmekte bulmuştur. Böylece bölge halkı Tuzcuoğullarının sürgünü ile zulüm ve baskıdan kurtulup rahat nefes almıştır.⁷¹⁸ Kayseri ayanlarında ise bu tarz toplu bir sürgün olayına rastlanılmamıştır. Ayanların çıkardıkları sıkıntılar şahsi olduğundan sürgüne genelde tek gönderilmiştir. Ancak bazı vakalarda ayanların himayelerindeki eşkıyalar ve bölgenin idarecileri ile iş birliği içerisinde olduğu tespit edilmiştir ki böyle durumlarda asayiş bozanlar hep beraber cezaya çarptırılmıştır.

3.4.4. Muhallefata El Konulması

Merkez tarafından bozulan ekonomiye çare olarak başvuru en önemli yollardan biri müsadere usulüdür. Merkez tarafından sıkça başvuru bu yöntemin tek

---

⁷¹⁸ Münir Aktepe, "Tuzcuoğulları İsyanı", *Tarih Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5-6 (2011), 51-52.

sebebi artan nakit ihtiyacının karşılanması değildir. “XVIII. yüzyıl müsaderecinin temel sebepleri devlete ve topluma karşı işlenen suçlardır. Devletin emirlerine uymamak, ayanlara verilen görevlerin yerine getirilmemesi, devletin yönetim işlerine müdahale edilmesinin yanı sıra halka eziyet etmekte müsaderecinin temel gerekçeleri arasında sayılmıştır. Bu fiillerin cezası müsadere değildir ancak müsadere cezası şiddetlendiren bir uygulamadır.”⁷¹⁹

Kayseri ayanlarından Zennecizade Mehmet Ağa nüzul emniyeti görevi sırasında vefat etmiştir ve malları müsadere işlemine tabi tutulmuştur. İleride detaylı olarak terekisi ele alınacak olduğundan dolayı burada değinilmemiştir. Ağa'nın mallarının müsadere edilmesinin bir cezanın sonucu olarak değerlendirilmemelidir. Ancak servetinin varislere devrini engelleyerek zengin bir zümrenin doğmasını önlemekten ziyade aileyi kontrol altında tutmak amacıyla Ağa'nın mallarına el konulduğu söylenebilir. Zennecizade Mehmet Ağa'nın dışında ailenin üyelerinden Zennecizade Mehmet Sadık Ağa'nın muhalefatına da el konulduğu kayıtlara yansımıştır.⁷²⁰ Bölgede gittikçe kuvvet kazanan Zennecizadelerin muhalefatına el konularak güç ve nüfuzları da böylece kırılmak istenmiş olunabilir. Zennecizadeler dışında sancakta etkin olan Kayseri ayanı Kalaycızade Mustafa Ağa'nın da vefatı üzerine tereke ve muhalefatına el konulduğuna rastlanılmıştır. Hükme göre, Ağa'nın mallarının varisleri olan oğullarına intikal etmesi söz konusu olmamasına rağmen tereke ve muhalefat üzerinde hak iddia etmişlerdir.⁷²¹ Bu arada belirtmek gerekir ki Ağa'nın sadece muhalefat kayıtlarına rastlanılmış olup muhalefat defteri henüz bulunamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda muhalefata el konulması sadece ayanlara özgü bir durum değildir. Merkezi yönetim tarafından servet sahibi idarecilerin mallarına da el konulurdu. Örneğin Kayseri ve Niğde mutasarrıfı İbrahim Paşa idam edilince Cabbarzade Süleyman Bey tarafından muhalefatı kayıt altına alınmıştır. Paşa ile Azımcıadeler zamanında mezalimle servet ve zenginlik elde eden kethüdası Ömer

---

⁷¹⁹ Cahit Telci, “Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhalefat ve Müsadere Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2 (2007), 148.

⁷²⁰ MAD 9726 nolu defterde muhalefatının kayıt altına alındığı belirtilmiştir. 4. kısımda detaylı olarak değinilecektir.

⁷²¹ KAD 1, s. 5, h. 2-3. Ayrıca, s. 6, h.2. Ağa'nın terekesine ulaşılmamıştır ancak Ahkam defterindeki bir hükümde: “Kayseriyye â'yânından iken bundan akdem vefât iden Kalaycızâde Mustafa Ağa dimekle ma'rûf kimesnenin oğulları es-Seyyid İsmâ'il ve Mehmed ve Abdullah ve sâ'ir vereselerini tereke ve muhalefatını ırs-i şer'le vârislere intikâl ve âhardan dahl olunmak icâb itmez iken ecânibden ashâb-ı a'râz mücedded tacîz ve icrâ-yı 'arz içün hilâf-ı imtîhâ' da'vâlara te'âddî ve kâh Karaman valisi ve kâh Kayseriyye mutasarrıflarına hitâben emr-i şerîf isdâr...” şeklinde Ağa'nın muhalefatına dair kayıta rastlanılmıştır.

Ağa'nın tüm mal ve emlaklarına el konulmuştur. Defterlere kaydedilmesi işlemlerinden ayan ve mütesellim Cabbarzade görevlendirilmiştir.⁷²²

3.4.5. Adalet Fermanlarının Yollanması ve Affedilme

Ayanların ahaliye baskılarını önlemek için alınan önlemlerden biri de vilayetlere sık sık gönderilen adalet fermanlarıdır. 18. yüzyılda merkez tarafından çıkarılan adalet fermanlarında sadece ayanlara değil, vali, paşa, kadı ve hatta naiplere de uyarılar yapılmaktaydı. Toplanan usulsüz vergilerden kaçınılması ve tevzi defterlerine fazla akçe yazılmamasının sıklıkla tembihlendiği adaletnameler Anadolu'nun her yerine gönderilmiştir. Kanuna aykırı davranışta bulunanların yargılanacağı emredildiği bu fermanlara yüzyılın ikinci yarısında daha çok rastlanılmaktadır.⁷²³ Merkez, adalet fermanları ile ayanlara bir nevi göz dağı vererek onları olumsuz hareketlerinden vazgeçirmeye çalışmıştır. Defalarca uyarı yapılmasına rağmen ayanların zulümlerinden geri durmadıkları görülmüştür. Bundan dolayı bu yöntemin caydırıcılık açısından başarılı olduğu söylenemez. 18. yüzyılın son yıllarında dahi ayanların Kayseri kaza halkına uyguladıkları zulüm ve teaddilerin menedilmesi eğer emre itaat etmeyen ayan olursa cezalandırılacağı hususunda Kayseri kadısına ferman gönderilmiştir. (Şubat 1789).⁷²⁴

Ayanların uyguladıkları usulsüzlükler ve zorbalıklar üzerine merkeze Anadolu'nun dört bir yanından şikayetler gitmekteydi. Merkezi yönetim halktan gelen şikayetler doğrultusunda olayı soruştururdu ve ayan kusurlu bulunursa cezalandırırdı. Ancak zaman zaman idarecilerin de istekleri doğrultusunda affedildiklerine de rastlanılmıştır. 1712 yılında Kayseri kalesine kalebendlik cezasına çaptırılan Kırşehir sakininden Hacıbektaş ayanı olan Hızır isimli kişi yapılan tahkik sonucunda *erbab-ı namustan* olduğu belirlenmiş ve kaza sakinlerinin de mahzarı üzerine söz konusu ayan affedilmiştir.⁷²⁵ Benzer durum Kayseri sancağında da görülmüştür. 18. yüzyıl boyunca Kayseri sancağında Zennecizadeler, Emir Ağazadeler ve Kalaycıoğulları ayan ailelerinin hakimiyeti görülmektedir. Halk ile yaşadıkları sıkıntılar ve teşkil olunan problemler sonucunda İstanbul'a sık sık şikayetler gitmiştir. Merkez tarafından çeşitli

---

⁷²² C. ADL. 8/521.

⁷²³ KŞS 164, s. 33, h.1.

⁷²⁴ KŞS 173, s.58, h. 62.

⁷²⁵ AE. SAMD III 102 /10097

cezalara çarptırılmalarının yanı sıra affedildikleri ve lütuf gördükleri söylenebilir. Diğer bir deyişle, merkez- taşra arasındaki karşılıklı çıkar ilişkisinden dolayı uzlaşma yolu ile ayanlar affedilmiştir. Merkezin özellikle asker konusunda ayanlara muhtaç olmasından dolayı onların hatalarını göz yumarak affettiği gibi çeşitli rütbelere ile de taltif etmiştir. Devlet- merkez arasındaki bu karmaşık-çıkarcı ilişkisinden en çok etkilenen grup bölge halkı olmuştur. Diğer bir ifade ile, bu iki güç arasında ezilen yine reaya olmuştur.

İmparatorluk sınırlarında ayanların yaptıkları kanunsuzluklar karşısında bazılarının idam cezasına çarptırıldığına dair örnekler mevcuttur. Örneğin Yılanlıoğlu Musa Efendi'nin oğlu Mehmet Ağa bölgedeki eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı yakalanıp idam edilmiştir.⁷²⁶ Bir diğer çarpıcı örnek Gönen ayanı Sepetoğlu Osman verilebilir. Kanuna aykırı hareketleri merkezi hükümet tarafından defalarca affedilmesine rağmen Ağa'nın haksız uygulamalarının sonu gelmeyince idam cezasına çaptırılmıştır.⁷²⁷ Ayanlar, idam kararı olsa bile ahalinin ve idarecilerin merkeze gönderdiği arzlar sayesinde affedildiklerine dair hükümler mevcuttur. Kuğuzade Süleyman Paşa hakkında iki kez idam kararı çıkarılmasına rağmen halkın ve yöneticilerin isteği doğrultusunda affedilmiştir.⁷²⁸ Kayseri sancağı ayanlarının aldıkları cezalar içerisinde idam cezasına dair herhangi bir hükme rastlanılmamıştır.

Merkezi yönetimin sorunlu ayanlara karşı aldığı önlemlerden biri de seçim sistemindeki uygulamalar gösterilebilir. Ayanların güçlenmesini engellemek açısından ayanlık seçiminde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Valilerin rüşvet ile sahte ayanlık buyruhdularını dağıtması üzerine çıkarılan ferman ile bu yetki sadrazamlara devredilmiştir. Böylece, valilerin ayanlık seçimine karışması engellenmiştir. Ayanlık buyruhdusunun sadrazamlar tarafından verilecek olması gittikçe güçlenen ayanların nüfuzlarını sınırlayarak kontrol altında tutulmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra, 1786 senesinde yayınlanan ferman ile ayanlık kaldırılıp yerine şehir kethüdalığı getirilmiştir. Bu ferman, merkezi hükümetin güçlük çıkarıcı ayanlar ile baş etmek için başvurduğu

---

⁷²⁶ Mehmet Ak, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir Ayanlık Örneği Yılanlıoğulları" (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 116.

⁷²⁷ Özer Küpeli, "Anadolu'da Ayanlık Tarihine Dair Bir Derkenar: Gönen Ayanı Sepetoğlu Osman", *Perspectives on Ottoman Studies, Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb*, ed. Ekrem Causevic, Nenad Moacanin, Vjeran Kursar, (Berlin: LIT Verlag, 2010), 992.

⁷²⁸ Emre Yürük, "Trabzon-Giresun-Gümüşhane Eksenindeki Ayan Aileleri ve Faaliyetleri (1750-1800)" (Yüksek Lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2014), 74.

yöntemlerden biri olarak görülebilir.

Toparlamak gerekirse, Kayseri ayanları askeri- mali- idari-adli gibi birtakım görevleri ifa ederek merkezi hükümetin yanında olmuştur. Devletin taleplerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Cabbarzade Süleyman Bey'e devlete gösterdiği yararlılıktan dolayı 1775 senesinde Kayseri mütesellimliğinin tevcih edilmesi gibi ayanların orduya askeri, lojistik, zahire ve mühimmat desteklerinden dolayı merkezi hükümet tarafından çeşitli rütbeler ile taltif edildikleri bilinmektedir. Tüm bu yararlılıklarının yanı sıra merkezi hükümet ahaliden gelen şikayetler karşısında kayıtsız kalmamıştır ve belli ceza yöntemleri ile ayanları kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Kayseri ayanlarının merkez-ahali ve idarecilerle ilişkilerinde yaşadıkları problemler karşısında ceza olarak en çok sürgün veyahut kalebend cezalarına çarptırıldıkları daha önce belirtilmiştir.

Ayanlara verilen cezaların her zaman uygulanmadığı; bazı durumlarda affedildiklerine dair pek çok hüküm ile karşılaşmıştır. Kayseri sancağında, halkın ayanlar lehine ifade vermeleri onları kurtaran bir durum olmuştur. Diğer bir ifade ile, halka çeşitli mağduriyetler yaşatan ayanlardan ahalinin memnun oldukları belirtilerek kurtuldukları görülmüştür. Kayseri ayanlarının affının halkın istekleri doğrultusunda gerçekleştiği gibi merkez ile daha yakın ilişki içerisinde bulunan kazanın kadı veyahut vali gibi idarecilerin araya girerek yazdıkları olumlu ifadelerinde etkisi de göz ardı edilemez.

Kayseri ayanlarının merkezi hükümet tarafından tamamen ortadan kaldırılmaya çalışıldıklarına dair herhangi bir hükme rastlanılmamıştır. Caniklizadeler-Çapanoğulları çekişmesindeki gibi devletin onları idam gibi ciddi bir ceza ile engellemeye veyahut kuvvetlenmelerinin önünü kesmek gibi bir gayretin içinde olduğu söylenemez çünkü Kayseri ayanları merkeze karşı asi bir tutum içerisine girerek “*yönetime ortak olmak*” gayesinde bulunmamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜÇ VE SERVET: KAYSERİ AYANLARININ İKTİSADİ FAALİYETLERİ, SERVETLERİ VE HAYIR İŞLERİ

4.1. Ekonomik Güç Kaynakları

Kayseri sancağı ayanlarının bölgede güç ve nüfuz kazanmalarının en önemli temellerinden biri sahip oldukları servettir. Bu servetlerin temel dayanağı mütesellimlik gibi idari makamlarından elde ettikleri vergi toplama görevidir. Sancakbeyleri atandıkları sancağa varıncaya kadar bölgedeki otoriteyi sağlayan mütesellimler, Kayseri sancağında olduğu gibi genelde ayanlar arasından seçilmiş ve böylece sancağın vergilerini toplayarak zenginliklerini arttırmışlardır. Bunun yanı sıra, ayanların mukataalar sayesinde gelirlerini arttırdıkları fikri yapılan çalışmaların tamamında ortak kabul edilmiştir. İstanbul'daki zengin yöneticiler, taşradaki malikanelerini temsilcileri konumundaki ayanlara devrederek bölgenin topraklarını ve çeşitli mukataalarını iltizam veyahut malikane yoluyla işletmelerine yol açmışlardır. Zaman içerisinde sancağın gelir toplama yetkilerini tamamen ellerine geçiren ayanlar, bölgenin idari ve askeri işlerini de üstlenmeyi başarmışlardır. Böylece, 18. yüzyılın ortalarından itibaren güçlerinin zirvesine çıkan ayanlar merkezin sancaklardaki tüm idari, mali, askeri ve adli işlerini yerine getirmişlerdir.

Ayanların vergi toplamalarının yanı sıra ticaret alanındaki faaliyetleri ile servetlerini arttırdıkları tespit edilmiştir. Terekeler, vakfiyeler ve muhtelif arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda zenginlik kaynaklarında ticaretin büyük bir rolü olduğu görülmüştür. Ancak, aşağıda görüleceği üzere ayan olan kişinin servetlerini bir bütün halinde kapsayan herhangi bir arşiv defterine rastlanılmamıştır. Bundan dolayı, tüm mal varlıkları ve zenginliklerinin değeri net ve kesin bir şekilde ortaya çıkarılamamıştır. Kayseri ayanları, ticaret alanında etkin olmalarının yanı sıra kurdukları vakıflar ile de ön plana çıkmışlardır.

4.1.1. Vergi Toplamak

16. yüzyıldan itibaren uzun süren savaşlar başta olmak üzere daha önceden detaylı değinilen nedenlerden dolayı Osmanlı mali sisteminde değişimler meydana gelmiştir ve vergi toplama usulü değişmiştir. Tımarlar, mukataaya dönüştürülerek

iltizam ve malikane sistemiyle gelir elde etmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, mukataalar genelde muhassıl, voyvoda, mültezim veya mütesellime iltizam edilerek idare edilmiştir. Zaman içerisinde bu vergi toplama işini bölgenin yerlilerden olan ayanların üstlendikleri görülmüştür.

4.1.1.1. Mütesellimlik Görevi ve Kayseri Mütesellimleri

18. yüzyılda Kayseri sancakbeyleri veya mutasarrıflar atandıkları görev yerlerine gelinceye kadar ya da sefer için görevli oldukları sancaktan ayrıldıkları zamanlarda yerlerine vekili konumundaki mütesellimler iltizamla görevlendirilmiştir.⁷²⁹ Kayseri sancağının 18. yüzyıla ait mülki amiri olan mutasarrıf ve onun vekili mütesellimlerin listesi aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere tespit edilmeye çalışılmıştır:⁷³⁰

Tablo 2. 18. Yüzyılda Kayseri Sancağına Atanan İdareciler

Tarih	Mutasarrıf	Mütesellim
Mart 1700	Ali Paşa (Eski Arapkir Sancağı Mutasarrıfı)	Seyyid Halil Efendi
30 Aralık 1701	İbrahim Paşa	
Şubat 1708	Ahmet Paşa	
1708	Abdulgafur Paşa	Cafer Ağa
1709	Abdulgafur Paşa	Mustafa Ağa
Ocak 1710	Ebubekir Paşa	
1711		Hasan Paşazade Mehmet Bey
30 Mayıs 1712	Ömer Paşa	
Temmuz 1712	Ebubekir Paşa	
16 Aralık 1713	Mustafa Paşa	
1714		Abdulkadir
1715	Derviş Paşa	
26Ağustos 1717	Ali Paşa	
Ekim 1716	Murtaza Paşa	
1719	Mahmut Paşa	
Aralık 1720	Osman Paşa	

⁷²⁹ Mütesellim ve mutasarrıf atamaları hususunda daha fazla bilgi edinmek için birinci bölümdeki sancağın idari yapısına bakılabilir.

⁷³⁰ Bu tablonun hazırlanışında Şeriyeye Sicilleri, Karaman Ahkam ve Mühimme defterleri başta olmak üzere arşiv kaynaklarının yanı sıra ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır: Karasu, “Osmanlı Devleti’nde Ayanlık; Karakaş, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775); Karagöz, “XVIII. Asrın başlarında Kayseri (1700-1730); Ahmet Gündüz, *XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri (1775-1800)* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998); Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye* (Kayseri Tarihi); Hamiyet Sezer, “III. Selim Zamanında Kayseri’de Şehir Hayatı” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990), 29-35; *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi Merkez ve Taşra Yönetimi 1756-1792* (İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2019), 187-190.

4 Mayıs 1721	Mustafa Paşa	Kapı kethüdası Halil Paşa
8 Aralık 1721	Hacı Mirza Yakup	Mustafa Ağa
Ekim 1722	Osman Paşa	Kalaycızade Mustafa Ağa
Nisan 1722	Vezir Mustafa Paşa	Kethüdası Seyyid Ömer
1723		Mustafa Ağa(vekil)
Mayıs 1727	İbrahim Paşa	
Mart 1728	Hacı Hüseyin Paşa	Ahmet Ağa
Temmuz 1729	Rüstem Paşa	Ahmet Ağa
1730		Derviş Ağazade Salih Ağa
1730		Es-Seyyid Mustafa Ağa (Kalaycıoğlu)
1730		Es-Seyyid Osman Ağa (Zennecizade)
1731		Ramazan Bey
1731		Es-Seyyid Mustafa Ağa
1731	Es-Seyyit İbrahim Paşa	Zennecioğlu Osman
1731		Es-Seyyid Mustafa Ağa
1731		Dervişzade Seyyid Salih Ağa (1Ağustostanitibaren atanmış)
1731		Dervişzade Seyyid Salih Ağa- Zennecizade Es Seyyid Mustafa Ağa
1731	Mamaluzade (veyahut Mumaluzade) Osman Paşa	Eski Mamalu Aşireti Beyi Kantemir Bey (Aralık'ın 15.den itibaren atanmıştır ve o da kendi tarafından Mustafa Ağa'yı tevkil etmiştir.
1731		Kalaycızade Mustafa Ağa
1734		Kalaycızade Mustafa Ağa
1734		İbrahim Ağa
1735		Şah Efendizade Es-Seyyid Mehmed Ağa
1738		El-Hac Salih Ağa
1738	Çirmen Sancağı Mutasarrıfı Es- Seyyid Mehmed Paşa	Kalaycızade Mustafa Ağa
1740	Muhammed Paşa	Koca Halil Ağa
1741	Ömer Paşa	Mütesellim ataması yapılmamış
1741	Es Seyyid Mehmet Paşa	Es-Seyyid Mehmed Ağa
1741	Murtaza Paşa	Es-Seyyit Mehmed Ağa
1742	Murtaza Paşa	Kalaycızade Mustafa

1742		Zennecizade Es Seyyid Mustafa
Ağustos 1742		Es-Seyyid el hac Salih
1744	Abdullah Efendi	Es-Seyyid Mustafa Ağa
1745		Zennecizade es-Seyyit Mustafa
1745	Ahmet Han	
1746	Ahmet Han	Develizade Süleyman Ağa
1746		Umdetü'l-ayan Zennecizade Mustafa Ağa
1746		Emir Ağa
Eylül 1746		Mikdad Beğ
1749	İbrahim Paşazade es-Seyyit Mehmed Paşa	Kalaycızade Mehmet Ağa
1749	Karahisar Sahibi Mutasarrıfı Murtaza Paşa	
1749	Evliya Hasan Paşa	
1750	Cevher Paşa	Es-Seyyid Mustafa
1750	Abdürrahim Paşa	Kalaycızade Mehmet Ağa
1751	Kara Mehmed (Sabık İç-il Mutasarrıfı)	
1753	Seyyit Mustafa (Sabık Bender Muhafızı)	
1754	Hüseyin (Sabık Eğri Muhafızı)	Turunçzade Mustafa Ağa
1755	Hüseyin Paşa	Zennecizade Mehmed Ağa
1755	Mehmet Paşa (Halen Kefe Sancağında Mutasarrıfı)	
1755	Recep Paşa (6 Temmuz 1756 ibkadır.)	Hacı Salih Ağa
1756	Şehsuvarzade Mustafa Paşa (7 Ağustos 1756 senesinde atanması yapılmıştır. Musul eski mutasarrıfıdır.)	Zennecizade Mehmed Ağa
1757	Faş Kalesi eski Muhafızı Yusuf Paşa (15 Mart 1757 senesinde ataması yapılmıştır)	Es-Seyyid Mustafa
1758		Zennecizade Es-Seyyid Mehmed Ağa
4 Haziran 1758	Sabık Maraş Beylerbeyi Darendeli Yusuf Paşa	Osman
1759	Ebubekir Paşa	
24 Mayıs 1759	Karahisar-ı Sahip sancağı eski mutasarrıfı Hasan	
1760	Çorum sancağı eski mutassarrıfı	Ali Ağa

(Mayıs/Haziran)	Ebubekir Paşa	
1761	Hasan Paşa	Zennecizade Es-Seyyid Mehmed Ağa
1762	Ebubekir Paşa	Topal Ağazade Ahmed
1762 (29 Nisan)	Hasan Paşa	Emir Ağazade Mustafa Ağa
1762 (7 Ağustos)	Cevher Paşa (eski Amasya sancağı mutasarrıfı idi)	Emir Ağazade Mustafa Ağa
1763	Bozpaşazade Ahmet Paşa ⁷³¹	Zennecizade Ahmet
1763	Hasan Paşa	Rüstem Ağa
1764	Sabika Şehr-i Zor Beylerbeyisi Cevher Paşa	Es-Seyid Ali Ağa
1764	Bozpaşazade Ahmed	Rüstem Paşa
Mayıs 1764		Zennecizade Es-Seyyid Mehmet
1764 (1 Eylül)	Abdürrahim Paşa	Mütesellim Ataması Yapılmamış
1765 (1 Nisan)	Abaza Mehmet Paşa (Goniya sancağı eski mutasarrıfı)	Es-Seyyid...(isim silik)
1765(13 Kasım)	Ömer Paşa (İçil Sancağı eski mutasarrıfı)	Mütesellim Ataması Yapılmamış
1765	Ömer Paşa (eski İçil Sancağı mutasarrıfı)	Es-Seyyid...(isim silik)
1766	Abaza Mehmet Paşa	Es-Seyyid Mustafa Ağa
1766	Hüseyin (Sabık Aksaray Sancağı Mutasarrıfı)	Koca Ağazade Osman
1767 (1 Şubat)	Abaza Mehmet Paşa (Eski Bozok Sancağı Mutasarrıfı)	
1767 (5 Mart)	Hüseyin Paşa (Eski Aksaray mutasarrıfı)	Zennecizade Es-Seyyid Mehmet
1768 (23 Şubat)	Memiş Paşazade Ebubekir Paşa (Ohri sancağı eski mutasarrıfı)	Kocaağazade Osman
1768-1769-1770-1771	Memiş Paşazade Ebubekir Paşa	Zennecizade Es-Seyyid Mustafa Ağa
1770	Ebubekir Paşa	Kayseriyeli Kocaağazade Osman Ağa
1770		Kayseri ayanından Zennecizade Mustafa
1771	Ebubekir Paşa	Koca Ağazade Osman Ağa
1772	İbrahim Paşa	Zennecizade Mehmet
1773	Çankırı eski mutasarrıfı Seyyid	Halilzade Osman

⁷³¹ Bazı kaynaklarda Tuz Paşazade Ahmed şeklinde okunmuştur.

	Ahmet Paşa	
1773	İbrahim Paşa	Zennecizade es-Seyyid Mustafa
1773 (11 Şubat)	Babadağı Muhafızı Çerkes Hasan Paşa	Dergâh-ımuallakapıcılarından Bozok malikane mutasarrıfı Çaparzade Mir Mustafa'nın vekili olarak Şate Mustafa Ağa
1774	Üsküp eski mutasarrıfı Vezir Çerkez Hasan Paşa	Zennecizade Mustafa
12 Ocak 1775	Vezir Çerkez Hasan Paşa	Bozok malikanesi mutasarrıfı ve Yeni-İl Hassı voyvodası Çabbarzade Mir Mustafa
3 Haziran 1775	Kars eski Beylerbeyi Yeğenzade Ömer Paşa	
1777	Hanya eski muhafızı Vezir el-Hac Ali Paşa (Şubat'ın 17. Gününden itibaren)	Cabbarzade Mustafa Bey ve onun emirleriyle Kocağazade Derviş Mehmed Ağa tevkil olunmuştur
Temmuz 1778	Kars eski Muhafızı Vezir Osman Paşa	Zennecizade Ahmed
1779	Vezir Çerkez Hasan Paşa	Zennecizade el hac Osman
1779	Ahmet Paşa-zade İsmail	İşçi-zade el Hac Hüseyin
1779	Mustafa Paşa	
Şubat1780	Osman Paşa	Zennecizade Ahmet
1780	Memiş Paşazade Ebubekir	EmirAğazade Mustafa
24 Şubat 1781	Memiş Paşa-zade Ebubekir	Emir Ağazade Mustafa
1782	Hamid Hüseyin Paşa	
1783	Hamid Hüseyin Paşa	Zennecizade Ahmet
1784	Akkirman eski Muhafızı Hamid Hüseyin Paşa	Zennecizade Ahmet
Ağustos 1784	Kili eski Muhafızı Hamid Hüseyin Paşa	Hüseyin Paşa
Haziran 1785	Vezir Abdülcélil-zade Süleyman Paşa	Zennecizade Ahmet
Eylül 1785	Tırhala sancağı eski mutasarrıfı El- Hac Ali Paşa	Seyyid Mehmed Ağa
1786	El-Hac Ali Paşa	Ayan es Seyyid Derviş Ağa
Mart 1787	İsmail Paşa	Seyyid Derviş Mehmet
Ekim/Kasım 1787	Eflak Başbuğu İbrahim Paşa	Ahaliden Ahmet
1787	Sabıka Akşehir Mutasarrıfı	Koca Ağa-zade Es Seyyid

	Kocabaşzade Ahmet	Koca Halil
1789	Sabıka Akşehir Sancağı mutasarrıfı Kocabaş-zade Ahmet	Derviş Mehmet
1789-1790	Vezir Gürcü Osman Paşa	Cündibeğzade Es Seyyid Sadık
Nisan 1790	Tutrakan eski muhafızı El Hac Osman	Zennecizade Hacı Ahmed
Haziran 1791	İbrail Muhafızı Osman Paşa	Derviş Mustafa
1792	Vezir Mehmet Paşa	Yakup Efendi
1792	Vezir Mehmet Paşa	Emir Ağa
Eylül 1792		Ali Ağa
1792	Sabıka Adana Valisi İbrahim Paşa	Abbas-Zade Mehmet Sadık
Haziran1793 ⁷³²	Anapa eski Muhafızı Mustafa Paşa	Abbas-Zade Mehmet Sadık
1794	Anapa Muhafızı Mustafa Paşa	Abbas-Zade Mehmet Sadık
1794	Vezir Seyyid Mustafa Paşa	Abbas-Zade Mehmet Sadık
Şubat 1795	Abdi Paşa	Hasan Bey
1796	Anapa Muhafızı Melek Ahmed Paşazade Osman Paşa	Abbas-Zade Mehmet Sadık
Nisan 1796		Zennecizade Mehmet Sadık Ağa
1798		Halil Beğ
1798		Kalabalı Sarı Mehmed Ağa
1798	Mahmut Çavuşzade Mevlâna Ahmed Şemseddin	Es Seyyid Sadık Ağazade Salih Ağa (Akçakayalı)
1799	Anapa ve Soğucak eski Muhafızı Osman Paşa	Halil Bey
1799	Anapa ve Soğucak Muhafızı Osman Paşa	Silahşör Mehmet
1799	Anapa ve Soğucak Muhafızı Osman Paşa	Mehmet Salih Ağa
Ocak 1799	Anapa ve Soğucak Muhafızı Osman Paşa	Ömer Bey
1800	Anapa ve Soğucak Muhafızı Osman Paşa	
1803	Ömer Paşa	Cabbarzade Süleyman Bey (o

⁷³² 1793 yılın mutasarrıf ve mütesellim hususunda kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur: “1207 tarihinde Kayseri ve Niğde Sancakları mutasarrıflığı, Arpalık olmak üzere İsmailiye Muhafızı Memed Paşaya tevcih ve adı geçen tarafından Kayseri müteselliliğine Muhtar Beyzade Emir Ağa tayin olunmuştur. Mezkûr sene Cemaziyelahirinin on sekizinde Kayseri sancağı eski Adana valisi vezirlerinden İbrahim Paşa'ya tevcih edilip adı geçen tarafından 5 Ramazan 1207 tarihinde yine Akça Kayalı Abbaszade Sadık Ağa Mütesellim tayin kılınmıştır.” Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye*, 157. Müellifin bu bilgiye nasıl ulaştığı hususunda dipnotlar olmadığı için bilgilerin güvenilirliğini maalesef teyit edemiyoruz.

		da yerine Salih Bey'i vekil olarak atamıştır)
28 Ocak 1803	Cabbarzade Süleyman Bey	Kapıçıbaşı Mehmed Ağa
1804-1805	Cabbarzade Süleyman Bey	Kapıçıbaşı Mehmed Ağa
1805	Cabbarzade Süleyman Bey	Dırazzade Hacı İsmail Ağa
1806	Cabbarzade Süleyman Bey	Dırazzade Hacı İsmail Ağa
1809-1810	Cabbarzade Süleyman Bey	Osman Ağa
1810-1814	1812 yılına kadar bölgenin mutasarrıfı Cabbarzade Süleyman Bey'dir.1812 yılında Karlı Ali Paşa tayin buyrulmuştur.1814 yılında Süleyman Bey'in vefatı üzerine Bozok sancağı mutasarrıflığı da Ali Paşa'ya tevcih edilir. Onun da yerine Memiş Efendi tayin edilir.	

18. yüzyıl boyunca Kayseri sancağının idari biriminde önemli bir konumda olan mutasarrıf ve onun vekili konumundaki mütesellimlerin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı bu tabloda 1700-1808 yıllarını içeren sicillerin bazılarının eksik olmasından dolayı tespit edilemeyen yıllar boş bırakılmıştır. Ayrıca, bazı mutasarrıfların mütesellim ataması yapmamış olması ihtimalinden dolayı kayıtlara herhangi bir atama hükmü yansımamış olabilir. Bilindiği üzere, atanan mutasarrıfların bazıları yerlerine mütesellim tayin etmiş iken bazıları Kayseri'de bizzat bulunarak sancağı yönetmiştir. 18. yüzyılda atanan bu mutasarrıflar Kayseri'de hükümet sarayı denilen yerde ikamet etmekteydiler.⁷³³

Mutasarrıf ve mütesellimlerin görevlerine dair kesin bir başlangıç ve bitiş tarihleri bilinmediğinden dolayı görev sürelerini tam olarak tespit etmek zor olmuştur. Diğer bir ifade ile, ne kadar sürede hizmet ettiklerini belgelerden takip etmek zordur. Bunun en önemli nedeni, azledilen kişiden sonra yeni atamanın hemen yapılıp yapılmadığı hususunun net olmamasıdır. Ancak 3 ay gibi bir kısa sürede mutasarrıf olanlar olduğu gibi 4 yıl gibi uzun bir sürede mutasarrıflık yapanlarda mevcuttur. Örneğin Seyyid Mustafa üç yıldan fazla mutasarrıflık görevi yapmıştır. Ancak, genel olarak yukarıdaki tabloya bakıldığında görev süreleri bir yıldan daha az olmaktadır.

Yukarıdaki tablo analiz edildiğinde mutasarrıflara nazaran mütesellim atamaları

⁷³³ Gündüz, "XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri", 25.

daha fazla olmuştur. Bazı durumlarda mutasarrıfın bir yıllık görev süresine düşen mütesellim atamasının üçü bulduğu görülmektedir. Özellikle 1780'lerden itibaren mutasarrıf atamalarında çok değişiklik olmamasına karşılık mütesellimlerin sık değiştiği göze çarpmaktadır. Atanan mütesellim, eğer ahali ile ittifak içerisinde değilse veyahut idari açıdan belli kriterleri taşımıyorsa mutasarrıflar tarafından padişaha danışılmadan görevinden azledilirdi. Eğer, tayin edilen mütesellimin görevinde başarılı olduğu görülürse, tam tersine, görevine uzun süre devam edebilmekteydi. Örneğin mütesellim tayin edilen Abbaszade Mehmet Sadık 4 yıllık gibi uzun bir süre mütesellimlik görevini ifa etmiştir.⁷³⁴

Mutasarrıfların menşelerine bakıldığında Cabbarzade dışında ayanlar arasından herhangi bir atamaya rastlanılmamıştır. Yonca Köksal tarafından hazırlanan doktora tezinde Zennecizadelerin ödüllendirilmek üzere merkezi hükümet tarafından mutasarrıf olarak atandığı iddia edilmesine rağmen böyle bir atama söz konusu değildir. Zennecizadeler dahil olmak üzere Kayseri ayanlarının mutasarrıf olarak atandığına dair herhangi bir hüküm ile karşılaşılmamıştır.⁷³⁵

Atamalarda dikkati çeken en önemli hususlardan biri Cabbarzade de dahil olmak üzere sancağın yerlisi olmayan kişiler arasından diğer bir deyişle dışarıdan atamaların olmasıdır. Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere, mutasarrıf atamaları Kayseri sancağına yakın yerlerde ikamet eden kişiler arasından olabildiği gibi sancağa uzak çevrelerden de atamaların olduğu görülmüştür. Ancak, mutasarrıfların aksine mütesellim atamaları çoğunlukla yerelden yapılmıştır. Hatta, atananların büyük çoğunluğunun kaza ayanlarının arasından seçilmesinden dolayı mütesellimlik için ayanlığın bir basamak olduğu çıkarımı yanlış sayılmaz. Kayseri'nin önemli ayan ailelerinden Zennecizadeler, Emirağazadeler ve Kalaycıadeler sancağın önemli mukataalarını ve mütesellimlik görevini ellerinde tutmuşlardır. Bunların içerisinde ise Zennecizadelerin daha fazla görev aldığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda olaya bakıldığında neden yerel ayanlardan mutasarrıf ataması olmadığı sorgulanması gereken hususlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İlerleyen sayfalarda ayanların mütesellimlik makamında tercih edilmelerinin sebeplerine detaylı olarak değinilecektir ancak bu tez çalışmasına genel çerçevede bakıldığında devletin bu mevkileri sancağın güçlü kişilerine vererek bir nevi

---

⁷³⁴ Ayrıca bakınız: Gündüz, "XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri", 182-185.

⁷³⁵ Yonca Köksal, "Local Intermediaries and Ottoman State Centralization: A Comparison of the Tanzimat Reforms in the Provinces Ankara and Edirne" (Columbia University: Doktora Tezi, 2002),172.

onların hem mali hem idari açıdan sancaktaki güç ve nüfuzlarının artmasına olanak sağlayarak askeri, mali, asayiş gibi taleplerin yerine daha kolay getirilmesi amaçlanmış olabilir.

Sancağın önemli ayanlarından başta Zennecizadeler olmak üzere Kalaycıoğulları, Emirağazadeler ve Çapanoğulları gibi ayan aileleri mütesellimlik görevini ifa etmişlerdir. 1720'lerden itibaren mütesellimlik görevi ara ara Zennecizadelerin elinde olmasına rağmen yüzyılın ortalarına doğru daha çok Kalaycıadelerin hakimiyetinde olmuştur. 1740'lardan itibaren Kalaycıadelerin sancaktaki etkisinin azalmasına paralel olarak mütesellimlik görevini ekseriyetle Zennecizadelerin ifa ettiği görülmektedir. Yüzyılın ikinci yarısından 1790'lara kadar mütesellimlik makamına Zennecizadeler ile Emirağazadelerin atandıkları görülmüştür ancak bu görevi yoğun olarak Zennecizade ailesi üyeleri üstlenmiştir. Arşiv kayıtlarına da yansıdığı gibi bu iki önemli aile arasında mütesellimlik makamı için ciddi bir çekişmenin varlığı söz konusudur. Bu makamı ele geçirmek için birbirleriyle yaptıkları mücadele yüzyıl boyunca devam etmiştir. Hatta bu uğurda kendilerine destek yaratmak için bölgenin idarecileri ve Kayseri halkı ile ittifak kurma içerisine girdikleri bilinmektedir. Bu hususta büyük mücadele veren Zennecizadelerin mütesellimlik görevini tekelleri haline getirdikleri yukarıdaki tabloda açık bir şekilde görülmektedir.⁷³⁶

1790'lardan itibaren büyük ayan ailelerinin nüfuz ve etkilerinin azalmasına paralel olarak Bozok sancağı mutasarrıfı Cabbarzade mütesellimlik görevini üstlenmiştir. Cabbarzadeler daha sonradan sancakta mutasarrıflık görevini de ifa etmişler ve yerlerine vekil olarak (mütesellim) kendi çevrelerinden kişileri atamışlardır. Yukarıdaki tabloya bakıldığında 1790lardan itibaren sancağın mütesellimlik görevlerine artık büyük ayan ailelerinden kişiler atanmamıştır. Sadece 1796 yılında Zennecizade Mehmet Sadık Ağa vekil mütesellim olarak kısa süreliğine bu vazifede bulunmuştur.

Kayseri ayanlarının mütesellimlik makamına atamalarını ortaya çıkarmak için hazırlanan bu tablo, ayan ile merkezi hükümet arasındaki ilişki ağına dair ipucu vermektedir. Tabloda görüleceği üzere hem mütesellimlik hem de mutasarrıflık makamları çok sık el değiştirmektedir. Ayanlar arasındaki değişimde ise göze çarpan en önemli husus babadan oğula intikal eden bir atamanın söz konusu olmasıdır. Bu durum

---

⁷³⁶ 1700-1800 yılları içerisinde büyük ayan ailelerinden toplamda 54 kez mütesellim olarak atamaların yapıldığı görülmektedir. Geriye kalanların ekseriyeti profil olarak incelendiğinde sancak yerlisinden olduğu ortaya çıkmaktadır. Dışarıdan atamalara çok az rastlanılmıştır.

bizlere atamalarda merkezden ziyade yereldeki idarecilerin etkisinin büyük olduğu ihtimalini uyandırmaktadır. Diğer bir deyişle, tayin ve atamalarda kaza yöneticilerinin ve ayanların etkilerinin yüksek olduğu izlenimini vermektedir.

Kayseri ahalisinin ayanlardan şikayetçi olmalarına rağmen mütesellim olarak tayin edilmeleri sorgulanması gereken önemli bir meseledir. Merkez tarafından problemlili ayanların görevlerinden azledilmelerine rağmen kısa bir süre içerisinde tekrardan göreve getirildiği görülmektedir. Bu durumun en temel sebebi ayanların sancağı ve ahalisini iyi tanımaları ve ellerinde bulundurdıkları güç ve nüfuzdur. Başka bir ifade ile, mütesellim ve ayan atamalarında sancağın yerlilerinden seçilmesinin en büyük dayanaklarından biri tayin edilecek kişinin bölgeyi ve halkı iyi biliyor olmasıdır. 18. yüzyılda merkezi hükümet, taşradan başta vergi toplamak ve asker temini olmak üzere birtakım yardımlar talep etmiştir. Özellikle savaş dönemlerinde bu isteklerin daha çok olduğu görülmüştür. İstanbul'un ihtiyaçlarına zamanında cevap verebilmek için işlerin aksamadan yerine getirilmesi gerekmektedir. Halkı tanıyan ve onlar üzerinde nüfuz elde edebilecek güçte olan birilerine ihtiyaç olduğundan dolayı mütesellim atamaları sancağın ayanları arasından seçilmiştir. Diğer bir ifade ile, atanan mütesellimin idari yönden kabiliyetli olması çok önemli bir husustur. Aksi bir durumda, mutasarrıflar tarafından hemen görevleri ellerinden alınırdı. Örneğin, Kayseri sancağına daha önce atanan Salih adlı kişi mütesellimlik görevini yerine getiremediğinden (*mütesellimlik ruiyyetini ve idare ve vergilerin toplanması vakit ve zamanıyla edemediğinden*) ve ahali ile anlaşamadığından dolayı mütesellimlik görevinden azledilerek yerine ahaliyi koruyacak olan Bozok Sancağı mutasarrıfı olan Cabbarzade'nin adamlarından olan Ömer mütesellim olarak tayin edilmiştir.⁷³⁷ Görüldüğü üzere mütesellim olacak kişinin halkı koruyabilecek ve vergileri zamanında toplayabilecek özelliklerde olması önemli hususlardır.

Atamaların ekseriyetinin güçlü ayan ailelerinden olmasının bir diğer sebebi besledikleri kapı halkına bağlanabilir. Kayseri ayanlarının himayelerinde besledikleri kapı halkı ile aralarındaki sıkı sadakat ilişkisi mütesellimlik makamlarını da elde etmelerinde önemli role sahiptir. Rakiplerini bertaraf ederek mücadeleyi kazanmalarında önemli bir güç olarak görülmüştür. Hatta, dışarıdan atanan kişilerin bölgede yabancı olmalarının yanı sıra yeteri kadar askeri kuvvete sahip olmadıklarından

---

⁷³⁷ KŞS 176, s. 24, h. 57

dolayı bu makamlarda pek tutunamadıkları arşiv kayıtlarına yansımıştır. Ayrıca merkezin askeri ve idari taleplerini yerine getirmek hususunda ayanlar tarafından kullanılan önemli güç kapı halkından oluşmaktaydı. Güçlü kapı halkının varlığı merkezi yönetim tarafından ayanların tercih edilmesinde önemli rol oynamaktaydı.

Bir diğer etken olarak, mütesellim atamalarında önemli rol oynayan mutasarrıfların etkisi gösterilebilir. Atanan mütesellimlerin görevlerinde kalmaları için mutasarrıfların desteğini alması gerekir. Bundan dolayı atanan mütesellimlerin genelinin mutasarrıfların güvendiği kişileri atadığı görülmektedir. Örneğin Cabbarzade mutasarrıf iken güvendiği yakınlarından birilerini sancağa mütesellim olarak atamıştır. Vekil olarak atanan bu kişilerin mutasarrıfların desteğini aldığı söylenebilir.

Ayanların kendi aralarında büyük çekişmelerine sebebiyet veren mütesellimlik görevinin çoğunlukta yerli ailelere verilmesine karşın dışarıdan da atamaların olduğuna dair belgeler mevcuttur. Ancak dışarıdan atanan kişilerin sancakta uzun süre tutunamadıkları hatta ayan ve ileri gelenlerinin ittifak ederek çeşitli entrikalarla yerli olmayanların görevlerinden ayrılmasına sebebiyet verdikleri bilinmektedir. Sancağa dışarıdan atanan Rüstem Paşa örneğinde görüleceği üzere, Zennecizadeler başta olmak üzere kaza ayanları birlik olup mütesellimin görevinden ayrılması için çeşitli güçlükler çıkarmışlardır. Peki bu makam ayanlar için neden önemliydi? Özkaya'nın belirttiği gibi ayanların sivrilmesinde büyük etkene sahip olduğunu iddia ettiği mütesellimlik makamının⁷³⁸ Kayseri ayanları açısından önemi nedir? Diğer bir ifade ile mütesellimlik görevi ayanların güç ve servet edinmesinde nasıl bir rol oynadığı sorgulanması gereken meselelerin başında gelmektedir.

Mütesellimlik makamının en büyük avantajı servetlerini arttırmanın yolu bir diğer deyişle gelir kapısı olarak görülmesidir. Mütesellimlik görevini ifa edenlerin devletten herhangi bir maaş alıp almadıkları halen tartışmalı bir meseledir. Özkaya, mütesellimlerin bir maaşının olmadığını iddia ederken Şimşek tarafından hazırlanan doktora tezine göre bazı yerlerde mütesellimlerin maaş aldıkları ortaya koyulmuştur.⁷³⁹ Kayseri sancağına ait ne Kayseri sicillerinde ne de ahkam, mühimme ve maliye müdevver defterlerinde mütesellimlik yapan ayanların bu görevleri karşılığında herhangi bir ücret aldıklarına dair bir bilgi ya da şikâyet belgesine rastlanılmamıştır.

⁷³⁸ Yücel Özkaya, "Mütesellimlik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32 (İstanbul: 2006), 203-204.

⁷³⁹ Fatma Şimşek, "Anadolu Sancaklarında Mütesellimlik Kurumu" (Doktora Tezi: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2010), 59-65.

Ancak yapılan doktora tezinde Kayseri mütesellimlerinden ayan olmayan bir mütesellime “750 guruş harç-ı bab ile 1250 guruş olarak 3 aylık şehriyenin” verildiği belirtilmektedir. Yazar, harç-ı babın Kayseri’de adet olmadığını da belirtmektedir.⁷⁴⁰

Kayseri ayanlarının mütesellimlik şehriyesi almadığını ancak mutasarrıflar ile olan anlaşmalarına bağlı olarak alındığını iddia eden çalışmalar da mevcuttur. Karasu, hazırladığı tezinde mütesellimlik ücretinin sancak mutasarrıfına ödenmesi gereken bir ücret olarak yorumlamaktadır.⁷⁴¹ Buna kanıt olarak 126 numaralı şerhiye sicilindeki belgeyi örnek göstermektedir: “(mürekkep döküldüğünden okunmuyor)... *Vech-i tahrir hurûf oldur ki bin yüz kırk dört senesi Rebî’ü’l-evvelinin yirminci gününde Kayseriye Sancağı mütesellimliği fermân-ı âlî ve kapu kethüdâsı temessükü tarafımıza ihsân buyurulub ve biz dahi yine Kayseriye sâkinlerinden Zennecizâde Es-Seyyid Mustafa Ağa’ya yalnız mütesellimliği beher mâh ikişer yüz guruşa olmak üzere iştirâk iyledim (silik) mâ’adâ yine tarafımızdan fermân-ı âlî ve kapu kethüdâsı temessükü tarafımıza ihsân buyurulan hâssa ihtisâb ve aşr-i mahsûl ve (silik) ve kışlak tarafımıza ihsân buyurulduğu minvâl üzere yine Es-seyyid Mustafa Ağa’yı rub’ hisse olmak üzere iştirâk iyledi bundan akdem hâslara iştirâkim olan ve vekîlim olan Es-seyyid Hâcî Ömer Çelebi ve Es-seyyid Hüseyin Çelebi ile mukaddemâ zabt idüb mutasarrıf olalar ve olageldiği minvâl üzere tarafımıza â’id ve râci’ olan cüz’i ve küllî ahz ve kabzetmek üzere işbu ma’mûlün bih temessükü yedlerine virdüüm amel oluna sene 1144.*”⁷⁴² Kayseri mütesellimliğinin Zennecizade Seyyid Mustafa Ağa’ya kiralandığına dair 1144 tarihli temessükte Zennecizadenin aylık 200 guruşa mütesellimliği iltizam olarak aldığı belirtilmektedir. 200 guruşun mutasarrıflar adına verildiği yorumu ortaya çıkabilir. Aynı şekilde başka bir kaynakta da mütesellimliklerin iltizama verildiği ve ücretlerin mutasarrıfların zimmetinde olduğuna dair bilgiler mevcuttur.⁷⁴³ Fakat bu iltizam karşılığında verilen ücretler maaş olarak yorumlanamaz. Bundan dolayı Kayseri ayanlarının mütesellimlik maaşı aldığı söylenemez.

Ayanların kendileri için mütesellimlik şehriyesi toplamadığına dair örnekler mevcuttur. Mütesellimlerin, mütesellimlik şehriyesi adı altında halktan kanuna aykırı para topladığına dair bir belgeden anlaşılacağı üzerine toplanan paralar mutasarrıflara

⁷⁴⁰ Şimşek, “Anadolu Sancaklarında Mütesellimlik Kurumu”, 61.

⁷⁴¹ Karasu, “Osmanlı Devleti’nde Ayanlık”, 84.

⁷⁴² KŞS 126, s. 219, h. 1.

⁷⁴³ Karakaş, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775)”, 113.

verilmiştir. 1774 tarihinde mutasarrıf olan İbrahim Paşa için mütesellim Zennecizadenin aylığı 250 guruştan mütesellimlik şehriyesini topladığını ancak bu parayı mutasarrıf İbrahim Paşa'ya gönderdiği örneği bu durumu açıklığa kavuşturmuştur.⁷⁴⁴

Kayseri ayanlarının bu makamı ellerinde tutarak maddi olarak ne kadar bir kazanç elde ettiklerine dair yeteri kadar bir bilgi yoktur. Ancak mütesellimlik makamının getirmiş olduğu vergi toplama yetkisi, ayanların maddi açıdan zenginleşmelerine dolaylı yollardan katkıda bulunmuştur. Vergi toplama işlerini ifa ederken mütesellim olan ayanların sancak ahalisine karşı çeşitli yolsuzluk ve suiistimallerde bulunduğu bilinmektedir. Diğer bir ifade ile ayan olan mütesellimler, yetkilerine dayanarak yaptıkları yolsuzluklar ve haksız uygulamalar ile kuşkusuz kayıt dışı bir gelir sağlamışlardır. Örneğin Kayseri sancağına mütesellim olarak atanan ayandan Zennecioğlu Mehmed Ağa halktan 500 keseden fazla parayı zorla almıştır.⁷⁴⁵ İncelenen yüzyıl boyunca, ayanların mütesellimlik görevleri süresince bu mevkiilerinin vermiş olduğu güçten dolayı halka zulümler ederek gereksiz yere ve kendi nefisleri için fazladan vergiler toplayarak zenginliklerini artırdıkları aşikardır.

4.1.1.2. Malikane-İltizam Sistemi

Çoğu araştırmacı, ayanların 18. yüzyılda yükselip sivrilmemesinin temel dayanağını iltizam ve malikane sisteminde aramaktadır. İhale sistemi ile devletin satışa çıkardığı mukataaları ele geçiren ayanlar bölgede güç ve nüfuz sahibi olmuşlardır. İltizamın kayd-ı hayat şartıyla ayanların eline geçmesi iktisadi güçlerinin artmasında paralellik olduğu çalışmalarda değinilen ortak konulardan birisidir. Kayseri ayan aileleri Zennecizadeler, Emirağazadeler, Kalaycıadeler ve Gübgüpzadelerin bölgede önemli mukataaları tasarruflarına alarak vergi topladıkları ve zenginliklerini arttırdıkları bilinmektedir.

Ayanların sahip olduğu mukataalara geçmeden önce Kayseri sancağındaki mukataaları değerlendirmekte fayda vardır. 18. yüzyılın ikinci yarısında Kayseri de bulunan mukataalar şunlardır:⁷⁴⁶

---

⁷⁴⁴ Gündüz, "XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri", 186.

⁷⁴⁵ C.DH. 214/10677. Bu hususta verilebilecek bir diğer örnek Abaza Mehmet Paşa'nın vergi toplama sırasında ahalden 13 bin guruş fazla akçe talep ettiği sicil kayıtlarına yansımıştır. (20 Temmuz 1746).

⁷⁴⁶ Bu tablonun hazırlanışında şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Muhammet Karakaş, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri Mukataaları", III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyum Bildirileri (Kayseri:

Tablo 3. 18 Yüzyılda Kayseri Sancağında Bulunan Mukataalar

Mukataa Adı
Boyahane Mukataası (geliri 450-600 guruş arasında değişmektedir.)
Doğın, Çakır ve Şahin Mukataası
Tütün Gümrüğü Mukataası
Ağnam Mukataası (Mustafa Ağa'ya yıllık 1150 guruşa iltizama verilmiştir.)
Talas Mukataası (1732 senesinde 116 guruş iken 1786 senesinde 216 guruşa verilmiştir)
Köşk ve Eşkun Mukataası (1708-1753-1775 tarihli belgelere göre yıllık geliri ortalama 500-600 guruş arasındadır)
Palas Mukataası
Eşkun Mukataası (1701 senesinde 366.000 akçe iken 1775 tarihli belge göre 18600 akçe tespit edilmiştir)
Darsiyak Mukataası (senelik 13000 akçeye iltizama verilmiştir)
Cırlavuk Mukataası (1753 tarihine ait belgede Zennecizade Mehmet'e 136 guruşa verildiği tespit edilmiştir)
Kozluca Mukataası (senelik 2330 akçeye iltizama verilmiştir)
Nize Mukatataası
Efkere Mukataası
Istafana Mukataası
Sarımsaklı Mukataası
Germir Mukataası
Kayseri Hassı Mukataası
Miri mukataalar
Güherçile Mukataası
Kayseri saçma mukataas
İncesu Mukataası
Erkilet Mukataası (167,5 guruş geliri olan bu mukataa 1715 tarihinde Mustafa Ağa'ya verilmiştir.)
Şadgeldi Mukataaası (Mukataanın 1716 senesindeki 40 bin guruş akçe geliri

2000), 253-266. Ayrıca Özen Tok, "XVIII. Yüzyılda Kayseri Sancağının İdari ve Sosyo- Ekonomik Durumu", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, (Ankara: 2009), s. 780; Mehmet Karagöz, "Mukataalar", *Kayseri Ansiklopedisi*, Cilt 5, (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 40-46.

Zennecizade Ahmed'e verilmiştir)
Hoca Vatan Mukataası
Kapan- Kıyık Mukataası
Harbendlü Mukataası
Danişmendlu Mukataası (senelik 2.475 ve 1 rub guruş gibi muazzam geliri olan bu mukataa idarecilere tahsis edilmiştir)
Maden Mukataası
Bakır Mukataası
Bostan Mukaatası (1701 senesinde gelirin miktarı 830,5 guruştur.)
İhtisap Mukataası (1700-1730 yılları arasında senelik 1000 guruştur.)
Cure Mukataası (Tuz çeşididir. Yıllık 400 akçe geliri olduğu bilinmektedir.)

Kayseri ayanları mukataaları iltizam veya malikane yöntemiyle işletmişlerdir. Kayseri sancağında etkin önemli ayanlardan olan Zennecizadelerin kuvvetlenmesini sağlayan ve bilinen ilk kişisi Ahmed Ağa idi. 18. yüzyılın başlarında mukataaların malikane olarak satılmasından sonra Zennecizade Ahmed, Enderlik köyünü ailelerine malikane olarak kaydetmiştir ve bu malikane uzun süre ailenin tasarrufunda kalmıştır.⁷⁴⁷ 1721 tarihli bir fermanda, Enderlik köyü halkının Eradna Vakfı mültezimi ayan Zennecioğlu Mustafa Ağa'dan⁷⁴⁸ şikayetçi olması sonucu köyün halen bu ailenin elinde olduğu ortaya çıkmıştır. 1760 senesinde torunu Zennecizade Seyyid Mehmet'in Enderlik'i malikane olarak işlettiği ve buradan yaklaşık olarak 30 bin guruş fazla vergi topladığı yapılan şikâyet ile ortaya çıkmıştır.⁷⁴⁹ Tüm şikayetlere rağmen, ailenin diğer ferdi olan Zennecizade Sadık Ağa tarafından da bu malikanenin işletildiği bilinmektedir. Ağa vefat edince uhdesinde olan Enderlik köyünün ahalisinin Zennecizadelerin zulmünden kurtulmak için bu mukataanın merhumun akrabalarından alınıp Cabbarzadeye verilmesini talep etmişlerdir.⁷⁵⁰ Görüldüğü üzere, Enderlik köyü uzun bir süre Zennecizadelerin tasarrufunda kalmıştır.

⁷⁴⁷ Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirışleri", 678-79.

⁷⁴⁸ KAD 5, s. 87, h.2. Halk, Eradna vakfına ait köylerinin Zennecizadeler tarafından kendilerine malikane olarak kaydedildiğini ve kendilerine zulümler yapıldığını iddia etmişlerdir. Zennecizadelerin 1708 yılından beri harman dökmek için "izin akçesi", harman savurmak için 200 guruş ve "resmi gerdek" gibi kanuna aykırı olarak fukaradan fazla akçe aldıkları belgeye yansımıştır. Özkaya, "Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", 678.

⁷⁴⁹ Karakaş, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775)", 186.

⁷⁵⁰ TS. MA. e. 958/79.

1752'den itibaren Kayseri sancağında mütesellim olarak bulunan Zennecizade Seyyit Mehmed Ağa, 1755'te Karaman eyaletindeki Eşkun mukataası emini olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı zamanda İstanbul'da tüccar olan Esiroğlu Mehmet Esat ile Köşk, Ergun ve çevresindeki mukataaları malikane adı altında ortaklaşa edinmişlerdir.⁷⁵¹ Başka bir belgede Zennecizade Seyyid Ahmed Ağa'nın Çırlavık mutasarrıflığını üstlendiği görülmüştür.⁷⁵² Bunların dışında, Zennecizadeler, bir süre Ağnam⁷⁵³ ve Sarımsaklı gibi diğer mukataa gelirlerini de ellerinde tutmuşlardır.

Zennecizadelerin uzun bir süre Eşkun ve Köşk mukataalarını ellerinde buldukları defterlerdeki hükümlerden anlaşılmaktadır. Köşk ve Palas mukataaları yirmi beş yıldan uzun bir süre Zennecizadelerin tasarrufunda olduğu merkez tarafından gönderilen belgeden anlaşılmaktadır. Zennecizadelerin uhdesinde olan bu mukataalardan kalan gelirlerin merkeze gönderilmediği belirtilerek acilen merkeze ulaştırılması istenmiştir.⁷⁵⁴ Ayanlara ait vakıfları detaylı olarak incelediğimizde ayanların tek başlarına sahip oldukları mukataalar olduğu gibi diğer aile fertleri veyahut bölgenin ileri gelenleri ile ortak/hisseli olarak ihaleyi aldıkları görülmektedir.⁷⁵⁵

Köşk mukataası Zennecizade Seyyit Mehmet Ağa'da iken 30350 guruş gibi büyük bir meblağ topladıkları kaydedilmiştir.⁷⁵⁶ Eşkun ve Köşk mukataaları haricinde söz konusu ayan ailesinin Kirbas Mukataası ve Memlaha Palas Tuzlası mukataalarını bir seneliğine ellerinde tuttıkları arşiv belgelerinde ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında, 1181/1767 senesinde Zennecizade Mehmed Ağa uhdesinde Bac Bazar-ı Damgay-ı Nakş-ı Seydişehir Mukataası bulunmaktadır.⁷⁵⁷ Zennecizadelerin merkeze yaptığı şikayetlerden anlaşıldığına göre İslamlı nahiyesine tabi karyelerdeki malikanelere de sahip oldukları söylenebilir.⁷⁵⁸ Zennecizadelerin bu malikanelerden ne

⁷⁵¹ Mert, "Kayserili Bir Ayan", 325-328.

⁷⁵² KŞS 163, s. 10, h.3.

⁷⁵³ 1774-1775-1776 senelerine ait ağnam mukataasının 1/3 hissesinin vergi toplama hakkı Zennecizade es- Seyyid Mehmet Ağa'ya satılmıştır. Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 93. Ayrıca 1755 senesinde Kayseri Ağnam mukataası Zennecizade Seyyid Ahmed'in uhdesinde kalmış. Zennecizadelerin uhdesinde olan mukataalar için bakınız: *AE. SSLM III* 275/15881.

⁷⁵⁴ *C.ML.* 310/ 12670. 1204 R 23 / 10 Ocak 1790.

⁷⁵⁵ Zennecizadelerin Eşkun ve Köşk mukataalarını İstanbul'da bulunan Kayserili tüccar olan Mehmet Esat Efendi ile ortaklaşa almışlardır. Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 93.

⁷⁵⁶ Karakaş, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775)", 225.

⁷⁵⁷ *AE.SMST.III* 79/ 5854.

⁷⁵⁸ *KAD* 17, s. 216. (Kayseri Kazası Naibi Abdullah'a ki kendisinin göndermiş olduğu mektuba cevaben yazılan hükm-i şerifte; Kayseri sakinlerinden Zennecizade Seyyid Ahmed mahkemeye varıp Kayseri sancağı ve kazası mülhakatından İslamlı nahiyesine tâbi' Karye-i Çukaviran ve Dadağı adlı cemaat yerleşip köy olmuştur, yine aynı nahiyeye tâbi' Karye-i Güllüce İslamlı Yörüklerinden Toklu Cemaati

kadar gelir elde ettiği sicil ve diğer arşiv defterlerinden takibini yapmak mümkün gözükmemektedir ancak sancağın önemli mukataalarını elde tuttıkları söylenebilir. Örneğin “eşkun mukataasına bağlı Davud Paşa Zaviyesinin 60.000 akçe olan yıllık malına ve 60.000 guruş olan kalemiyesine 24.000 akçe zam yapılmıştır”. Görüldüğü üzere ayan ailesi bu mukataadan yüklü miktarda gelir elde etmiştir.⁷⁵⁹

Sancağın diğer ayan ailesi Kalaycızadelerin de bir süreliğine büyük bir geliri olan Sarımsaklı mukataasına ve Sahra nahiyesindeki Erkilet mukataasına⁷⁶⁰ sahip oldukları arşiv belgesine yansımıştır. Bunun dışında “Maraş sancağında Zamantı Mukataasına Matbah-ı Amire Emine el-Hac Halil Efendi ile ortak” oldukları kaydedilmiştir.⁷⁶¹ Emirağazadelerin iltizam ve malikane yöntemleriyle vergi toplama görevini sancağın diğer ayanları ile ortaklaşa yaptıkları görülmüştür.⁷⁶² Ayrıca Emir Ağazade Mehmet Emin Ağa'nın adet-i ağnam mukataasını 1794 senesinde iltizam olarak aldığı kayıtlara geçmiştir.⁷⁶³

Güpgüboğullarının vakfiyesi incelendiğinde, Kayseri sancağında birçok mukataanın tasarruflarına verildiği görülmektedir. Tam veyahut eksik hisseli olarak Akin Köyü, Argın mezralarında bulunan malikâneler Ağa'nın vakfiyesinde geçen bazı malikanelerdir Bunun dışında Şehremin mezraası, Dam mezraası, Kızılırmak civarı, Zenciyedere (Zincidere) karyesiyle Espile karyesi mezraaaları malikane olarak söz konusu ayan ailesinin tasarrufuna verilmiştir.

Cizye toplanmasında ayanların görev aldığı arşiv belgelerine yansımıştır. Örneğin Kayseri sancağı cizye vergisinin toplanma görevi Zennecizade Mehmet'e verilmiştir.⁷⁶⁴ Kayseri sancağına ait cizyenin iltizamının yanı sıra, 28 Ca 1142 (19 Aralık 1729) senesine ait belgeye göre Ankara ve Kengiri (Çankırı) aklamı cizyeleri cibayetinin yarar kefil göstermesi karşılığında cizyedar Zennecizade Seyyid Mustafa Ağa'ya

---

yerleşip köy olmuştur diye kasaba karyelerinin defterleri tımar ve malikaneleri Sadıklı Zaviyesi olduğu defter-i hakani de kayıtlıdır. Seyyid Mehmed Ağa, zaviye vakfının beratla mütevellisi olup adı geçen köyleri Defter-i Hakani gereğince Divani mutasarrıflarıyla zabt ve malikaneleri tarafına ait mahsulü zabt etmek murad eylediğinde hariçten (ecanib-yabancı ve ehl-i garaz) müdâhale ile zaviye vakfına ait köylerin malikanesini tahsile mani olmaları sebebiyle engel olunmaması için göndermiş olduğu arzına istinaden Defterhane'deki Defter-i Mufassal, Defter-i Evkaf'a müracaat olunup kayıtları yukarıda olduğu gibi Defter Emine tarafından arz edildikten sonra kayıtlara göre amel edilmesi için yazılmıştır.)

⁷⁵⁹ Karasu, “Osmanlı Devleti'nde Ayanlık”, 73.

⁷⁶⁰ *AE. SMST. II. 54 /5520.*

⁷⁶¹ Karasu, “Osmanlı Devleti'nde Ayanlık”, 90.

⁷⁶² Karasu, “Osmanlı Devleti'nde Ayanlık”, 91.

⁷⁶³ *KŞS 171, s. 291, h. 382.*

⁷⁶⁴ Yıldırım, “133/3 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, 241-242.

verilmiştir.⁷⁶⁵ Bunun dışında, Mustafa Ağa 1730-1731 yıllarına ait Karaman eyaletinin cizyesini üstlenmiştir.⁷⁶⁶ Yine 1159/1746 senesine ait Maraş cizyesi Kayseri ayanından Zennecizade Seyyid Mustafa'ya verilmiştir.⁷⁶⁷ Mustafa Ağa dışında ailenin diğer üyesi ayan Zennecizade Seyyid Osman Ağa'nın Recep 1136/ Mart 1724 senesinde Adana cizyesi ve 1730 senesinde ise Konya'nın cizye vergilerini iltizamına aldığı kayıtlara yansımıştır.⁷⁶⁸

Ayanlar, en önemli görevlerinden birisini teşkil eden vergi tahsilinin yanı sıra salyane tevzi işlerini de üstlenmişlerdi.⁷⁶⁹ Ayanların kadı ve diğer idarecilerle birlikte hareket ederek kendileri için bu defterlere fazla vergi yazdırdıkları defaten şahit olunan bir durumdur. Çeşitli adlarla fukaradan zorla para toplama gibi pek çok yasa dışı yollara başvurdukları halkın merkeze yaptığı şikayetlerle ortaya çıkmaktadır. Bu tür suiistimallerden ne kadar para kazandıklarını tespit etmek maalesef ki güçtür. 18. yüzyıla ait ahkam, şikâyet ve şer'iyeye sicil defterlerine en çok bu hususta yapılan şikâyet hükümlerine rastlanıldığından dolayı ciddi bir haksız kazanç elde ettikleri söylenebilir.

Ayanların zenginlik kaynakları içerisinde büyük bir yer edinen mütesellimlik-mültezimlik görevleri ile vergi toplamanın yanı sıra bazı araştırmacılara göre çiftliklerin de ekonomik kaynaklar içerisinde büyük bir payı bulunmaktadır. Kayseri bağlamında ekonomik etkinlikler ele alındığında iltizam gelirleri öne çıkmaktadır. Kayseri ayanları, Batı Anadolu bölgesindeki Karaosmanoğulları ve Rumeli bölgesindeki bazı ayanların sahip oldukları gibi büyük çiftliklere sahip değillerdir. Örneğin Tepedelenli Ali Paşa ve ailesine ait 900'den fazla çiftliğin var olduğu ve bu çiftliklerden yıllık 2 milyon guruş elde edildiği iddia edilmektedir.⁷⁷⁰

Ayanların devlet ile olan ilişkilerinde göze çarpan hususlardan biri ayanların miriye olan borçlarını ödememeleri veyahut geç ödemeleridir. Öldükten sonra ayanların özellikle Zennecizadelerin geriye yüklü bir borç bıraktıkları görülmüştür. Örneğin cizye kalemi malından Zennecizadenin oğlunda kalan 15 bin guruşun kendisinden tamamen tahsil edilip merkeze ulaştırılması için ferman yollanmıştır.⁷⁷¹ Çarpıcı bir diğer örnek ise

⁷⁶⁵ *AE. SAMD. III*, 116/11390.

⁷⁶⁶ Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 95.

⁷⁶⁷ *C. ML. 525/21486* (18 Za 1159/ 2 Aralık 1746).

⁷⁶⁸ *İE. ML. 106/10029*.

⁷⁶⁹ *KŞS 172*, s. 43, h. 54.

⁷⁷⁰ Tamer Güven, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlar, Sermaye Birikimi ve Girişimcilik", *Türkiye İslam İktisadi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1 (Şubat 2016): 78.

⁷⁷¹ *KŞS 157*, s. 13, h. 25. Belgelerde ayanların uhdelerinde ola mukataaların gelirlerinin taksitlendirildiği

Zennecizadenin uhdesinde olan Köşk, Palas ve Cırlavık mukataaları taksitlendirilmesine rağmen ayanın ödeme yapmadığı görülmüştür.⁷⁷² Bir başka örnekte yine Zennecizadelerden tahsil edilemeyen vergi gelirinin tahsili için Cabbarzade'den yardım istenmiştir.⁷⁷³ Ayan vefat etse bile zimmetinde kalan meblağın oğullarından tahsil edildiğine şahit olunmasına rağmen⁷⁷⁴ ayanların topladıkları vergileri geç göndermeleri veyahut tamamını göndermemeleri zenginliklerini arttırmanın bir diğer yolu olarak yorumlanabilir. Ancak en nihayetinde müsadere sisteminden dolayı biriktirdikleri servete merkez tarafından el konuluyordu.

Yukarıda anlatıldığı üzere, merkez ve taşra ilişkilerinde mali açıdan büyük bir yer edinen vergi toplama sistemi iltizam ve malikane sistemiyle ayanlara geçmiştir. Diğer bir deyişle, tımar sisteminin çözülmesinin ardından iltizam ve malikane sisteminin yaygınlaşması ayanların taşrada mali açıdan güçlenmesine sebebiyet vermiştir. Malikanecilik ve mültezimlik ile zenginleşen ayanlar zaman içerisinde böylece idari ve askeri güçlerini arttırmışlardır. İltizam-malikane sistemi dönemin koşullarında en güvenilir vergi toplama yöntemi olarak görülmesine rağmen Osmanlı Devleti içinde bu sistem çöküş paradigması ile eşleştirilmiştir ki bunun temel sebebi iltizam mekanizmasından yararlanarak servet ve güç sahibi olan ayanların ortaya çıkışı gösterilmektedir. Ayanlığın güçlenmesine sebebiyet verdiği için bu uygulamalar, bazı tarihçiler tarafından taşrada merkezi otoritenin zayıflaması (desentralizasyona) ve devletin çöküş paradigması ile ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Diğer bir ifade ile ayanların güçlenmesi ve iltizamların ömür boyu kişilere verilmesi olan malikane uygulaması 18. yüzyılın *adem-i merkeziyetçilik* olarak adlandırılmasına sebebiyet vermiştir. Ancak son dönemlerde yapılan çalışmaların bu yorumlamanın tam aksi yönünde olduğunu göstermektedir.

Ariel Salzman, *Osmanlı Ancien Regime* kitabında Mehmet Genç başta olmak

---

fermanlardan anlaşılmaktadır. KŞS 177, s. 180, h. 268.a

⁷⁷² KŞS 167, s. 46, h.78. KŞS 178, s.52-53, h. 787/s. 51.

⁷⁷³ KŞS 168, s. 11, h.1./ KŞS 176, s. 6, h. 432. Sicillerde ayanların merkeze göndermesi gereken vergi meblağlarını göndermedikleri veya yapılan taksitlendirilmeleri aksattıkları hususunda birçok hüküm bulunmaktadır. Sicil dışında maliye belgelerinde de Zennecioğullarının miriye olan borçlarının tahsiline dair Bozok mutasarrıfı Cabbarzade'ye yazılan hükümler bulunmaktadır.: C. *ML*. 189/7837.

⁷⁷⁴ KŞS 171, s. 257, h. 327. Ayrıca bakınız: *AE. SABH. I. 273/18363* (Maraş Valisi saadetlü Çerkes Hasan Paşa hazretlerinin Kayseriye mutasarrıfı iken irsal edildiği tahriratı hulasasında Kayseriye ayanından müteveffa Zennecizade Mehmed Ağa'nın ve oğulları ve etbalarının muhtelifeye mahsuben zimmetinde bakaya kalan 16232,5 guruş akçe ve Karaman cizyesi bakayasından 22595 guruşun tahsili babında sadır olan...)

üzere malikane sistemini *adem-i merkeziyetçilik* olarak yorumlayan tarihçilerin görüşlerine katılmamakta ve durumu tam tersi olarak yorumlamaktadır. Yazar, malikane sistemi ile devletin mali imkanlarını ellerinden kaçırmak olarak yorumlanmanın yanlış olduğunu aksine sosyo-politik bir bütünleşme sağladığını iddia etmektedir. Malikane sistemi sayesinde *ancien regime*'in bütün aktörleri böylece kontrol altında tutuluyordu. Yazarın dediği gibi malikane sistemi ile devletin taşraya nüfuz etmesinin yolu kolaylaşmıştır. Ömür boyu iltizam sistemi olan malikane sistemine geçilmesi ve ayanların mukataaları ele geçirmeleri yönetim dizginlerinin elden bırakıldığı anlamına gelmediği Kayseri sancağı örneğinde de görülmektedir. Merkez -taşra ilişkilerinde ayanların rollerine bakıldığında söz konusu zümrenin hükümetin büyük destekçisi olduğu görülmektedir. Hatta zaman içerisinde merkezin vazgeçilmez “aracıları” olmuşlardır ki bunun en büyük kanıtı hükümlerde Zennecizadeler gibi büyük ayan ailelerine bizzat hitap edilmesidir.

Kayseri ayanlarının vergi toplama tekeli ellerine almaları merkezin güçsüzlüğünü göstermediğine dair ayanların taşradaki hizmetleri gösterilebilir. Örneğin merkezin ayanlardan asker talebi yüzyılın ikinci yarısından sonra daha fazla olmuştur. Merkezi yönetimin bu isteğine himayelerindeki kapıkulları ile cevap vermişlerdir. Bu durumun ne kadar maliyetli olduğu kısa bir matematiksel hesap ile daha somut ortaya konulabilir. Osmanlı’da savaşa katılmayan bir askerin nezd ücretinin ortalama 40 guruş olduğu bilinmektedir. Zennecizade Mehmet Ağa’nın Rus harbi sırasında 1771 tarihinde 150 nefer ile sefere katılmıştır. Bu durum üzerinden hesap yapıldığında en azından bu savaş için 6000 guruş gibi bir masraf ortaya çıkmıştır. Devlete yaptıkları hizmetlerin devamı için gelire ihtiyaç olduğu aşikardı ve bunu da merkezin vermiş olduğu vergi toplama yöntemi ile karşılamaktaydılar. Böylece, mütesellimlik makamı ile malikane - iltizam yöntemiyle mukataaları tasarruflarında bulundurmaları mali olarak devletin imkanlarının ellerinden kaçırılıp adem-i merkeziyetçiliğe yol açmadığı; aksine Salzman’nın dediği gibi *sosyo-politik bir bütünleşme* sağladığı bu çalışmada da görülmüştür.

4.1.2. Ticari Faaliyetler

Kayseri'nin ticari alanda gelişmesinde bulunduğu coğrafi konumun etkisi oldukça fazladır. İmparatorluğun önemli sancaklarından olan Kayseri “Anadolu'nun Doğu- Batı (Antalya'dan başlayıp Tebriz'e ulaşan yol) ve Kuzey- Güney (Sinop'tan başlayıp Halep'e ulaşan yol) istikametindeki ticaret yollarının kesişme noktasında bulunmasının yanı sıra İpekyolu üzerinde yer almasından dolayı her dönemde ilgi görmüş bir bölgedir”.⁷⁷⁵ Kayseri'nin ticari açıdan gelişmesi ve güçlenmesinde bulunduğu kritik yolların yanında önemli hammaddelerin üretim yeri olması da önemli rol oynamaktadır. Yapılan çalışmalar, 16. yüzyılda “Kayseri'nin Bursa, Tokat, Ankara gibi şehirlerle mukayese edilebilir” önemli ticaret yerlerinden biri olduğuna işaret etmektedir.⁷⁷⁶ “Milattan önceki zamanlarda, Kültepe'deki Kaniş Karumu ile ticari ve iktisadi hareketliliğini ortaya çıkaran Kayseri”⁷⁷⁷ bu canlılığını 18. yüzyılda da devam ettirmiştir.

Ayanlar, Kayseri'nin önemli çarşı ve pazarlarında farklı iktisadi faaliyetler ile uğraşmışlardır. 18. yüzyılda Kayseri sancağında oldukça gelişmiş olan ticari faaliyetin başında debbağcılık gelmektedir. Kayseri, deri işlemeciliği ve debbağlık mesleği bakımında önemli bir yer işgal etmektedir. 16. yüzyıldan itibaren Türk derileri Avrupa ülkelerinin fazla ilgisini çekmesi sonucu debbağlık sanatı önemli bir meslek haline dönüşmüştür ve zaman içerisinde devlet kontrolü altına alınmıştır çünkü deriler savaş malzemesi olarak da kullanılmıştır. Debbağlar, 18. yüzyılda da üstünlüklerini korumuşlardır.⁷⁷⁸ Kayseri, meşin ve sarı sahtiyanın üretildiği en iyi yerlerden biriydi ve daha ziyade Beykoz Debbağhanesince satın alınmıştır.⁷⁷⁹ Kayseri ayanı Zennecizade Seyyid Mehmet Ağa'nın vakfiyesine göre Ağa'nın Yenice Mahallesi'nde bir debbâğhânesi⁷⁸⁰; Gübgüpzadelere ait vakfiyede ise debbağlar sahtiyanı imal ettikleri yerin ismi ⁷⁸¹geçmektedir. Burada imal edilen sahtiyanlar merkeze gönderilirdi.

⁷⁷⁵ Doğan Yörük- Ömer Faruk Çakır, “Sivil Toplum Bağlamında Osmanlı Kent Yapısı: Kayseri Örneği”, 3. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi (2015), 176.

⁷⁷⁶ Karagöz, “XVII- XVIII. Asırlarda (1650-1750) Kayseri”, 262.

⁷⁷⁷ Muhammet Köse- İbrahim Kurtcebe Akkuş “1988 Numaralı Kayseri Müslim Nüfus Defterine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarına Doğru Kayseri Şehrinin İktisadi Yapısı”, *Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, Sayı 3: 177.

⁷⁷⁸ Zeki Tekin, “Türkler'de Dericilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9 (İstanbul: 1994), 177.

⁷⁷⁹ Mehmet Metin Hülagü, “Kayseri'de Sahtiyan Üretimi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13 (2002), 4-5.

⁷⁸⁰ *KŞS* 146, s. 94.

⁷⁸¹ *KŞS* 179, s. 18

Debbağlık dışında boyahane de önemli bir sektör olarak kente damgasını vurmuştur. Boya imali için gerekli olan çehri bitkisi Kayseri ve çevresinde yetiştiriliyordu ve elde edilen boyalar ipekli ve pamuklu kumaş dokumasında kullanıldığı gibi İngilizler başta olmak üzere çeşitli Avrupa ülkesine ihraç ediliyordu.⁷⁸² Dokumacılık sektöründe önemli katkı maddesi olan boya üretimine Kayseri ayanlarından Zennecizade Mehmet Ağa'nın kentte boyahane ihdas ederek katkıda bulunduğu arşiv kayıtlarına yansımıştır.⁷⁸³ Ayrıca Zennecizade Mustafa Ağa'nın da 1774 yılında boyahane kiralaması boya imal işlerinde aktif olduklarını kanıtlamaktadır.⁷⁸⁴

Kayseri sancağı, barutun ham maddesi olan zengin güherçile yataklarına sahip olmasından dolayı İmparatorluğun ihtiyacı olan güherçilenin temininde önemli rol oynamıştır. Sancağın ekonomik üretiminde mühim bir yer edinen ve savaş zamanlarında çok fazla ihtiyaç duyulan bir madde olan güherçilenin satışı devlet kontrolündeydi. Merkezi yönetim tarafından ayanlardan güherçile talep edilen belgelerde maddenin yabancılara satışının yasak olduğu aksi durumda cezalandırılacakları sık sık vurgulanırdı.⁷⁸⁵ Ancak daha önceki kısımda değinildiği gibi güherçile temini hususunda ayanların İstanbul'a eksik mal gönderdiği bilinen bir durumdu ve yollanan fermanlara rağmen ayanların bu maddeyi devletin teklif ettiği ücretten fazla veren yabancı tüccarlara satmayı tercih etmelerinin önüne geçilememiştir.⁷⁸⁶

Kayseri ayanlarının savaş sırasında merkezin sıkıntı çektiği lojistik alanında destekler verdiği dair arşiv belgeleri ile ortaya konulmuştur. Ayanların deve (özellikle taşımacılık için kullandıkları mekkari develeri) at gibi hayvanlarla orduya destek verdiği bilinmektedir. Kayseri ayanlarının sahip oldukları hayvanlar hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz ancak hayvancılık ile uğraştıkları özellikle devecilik ile ilgilendikleri söylenebilir. Kayseri sancağının hayvancılık için elverişli olmasından dolayı bazı aşiretlerin de bu alanda aktif oldukları ortaya konulmuştur. Örneğin Danişmendlü

---

⁷⁸² Mehmet İpşirli, "Kayseri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25 (İstanbul, 2002), 97-99.

⁷⁸³ *C. BLD.* 125/ 6210.

⁷⁸⁴ *KŞS* 156, s. 11-12, h.2.

⁷⁸⁵ Örneğin bu belgede güherçilenin yabancılara satışı karşısında kalebend ile cezalandırılacakları belirtilmiştir. *KŞS* 159, s. 50, h. 202.

⁷⁸⁶ Bu hususta Mehmet Karagöz'ün ve Özen Tok'un çalışmalarına bakılabilir. Bakınız: Tok, "XVIII. Yüzyılda Kayseri", 779-780.

Türkmenleri devecilik ticareti ile yoğun bir şekilde uğraşmışlardır.⁷⁸⁷

Kayseri ayanları merkezin önemli çarşı ve pazar yerlerindeki dükkanları ile ticari faaliyetin gelişmesinde aktif rol oynamışlardır. Kayseri ayanlarına ait elimizdeki vakfiyelerden tespit edildiği kadarıyla At Pazarı, Araba Pazarı, Penbeciler Pazarı, Haffaf Pazarı, Odun Pazarı, Un Pazarı, Bit Pazarı, Pastırma Pazarında ayanların çeşitli mesleki faaliyetlere dair dükkanları bulunmaktaydı. Tüccar kökenli ayan ailelerinden Zennecizadeler diğer ayan ailelerine nazaran ticari faaliyette oldukça etkili olmuştur. Bu ayan ailesinin ticaret ile uğraştığının en büyük delili merkezde bulunan dükkanlardır.

Kayseri ayanları dokumacılık sektöründe de aktif olmuşlardır. Gübgüpzadelerin Bitpazarı gibi önemli pazaryerinde yaklaşık olarak 40 adet dikici ve iplikçi, oturakçı⁷⁸⁸ ve bezzaz dükkânı bulunmaktaydı.⁷⁸⁹ Halı ve kilim üretimi sancak için çok önemli sektörlerden biri olduğu ayanların bu sektöre bu kadar çok yatırım yapmasından anlaşılmaktadır. Şehrin ticari imkanlarını arttıran bir diğer sektör pastırmacılıktır. Kayseri’de bugün de üretilerek talep bölgesi olma özelliğini koruyan bu ürünün ticaretinde ayanların dahil olduğu bilinmektedir. Örneğin ayanların, Kayseri’nin yüzyıllardır bilinen en meşhur ekonomik kaynaklarından birisi olan sucuk ve pastırma imalinin yapıldığı dükkanlara sahip oldukları vakfiyelerde ortaya çıkmaktadır. Gübgüpzadelerin Şabcılar çarşısında Pastırmacı Pazarında tam veyahut hisseli olarak dükkanları bulunmaktaydı. Bunların dışında, merkezin önemli pazarlarında ayanların ekmekçi dükkânı, kalaycı dükkânı, çilingir dükkânı, kuyumcu dükkânı, kahve dükkânı, demirci dükkânı, berber dükkânı gibi şehrin ticari imkân ve faaliyetleri dahilinde çeşitli sektörlerde etkin olmuşlardır.

Vakfiyelerde dikkati çeken en önemli hususlardan biri ayanların ekonomik faaliyetlerinin bağ, bahçe ve tarım temelli olmasıdır. Zennecizadelerin, merkezin çeşitli yerlerinde sebze bahçeleri, tarlaları, Argıncık karyesinde yoncalıkları, şehir yakınlarında üzüm bağları, meyve ağaçları bulunmaktadır. Ayrıca, ayanlar sermayelerini sancağın farklı yerlerine hamam, menzil ve değirmenler inşa ederek sarf etmişlerdir.

İmparatorluk sınırlarındaki bazı ayanların faiz ile borç verme yoluna başvurarak

---

⁷⁸⁷ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bakınız: Karagöz, “XVIII. Asrın başlarında Kayseri (1700-1730)”, 252-254.

⁷⁸⁸ Kilim, halı gibi işler ile uğraşılan meslektir. Aynı zamanda toptancı anlamına da gelmektedir. Ancak, Ağa’nın uğraştığı ticaret dallarına bakıldığında ilk anlamın olması daha makul gözükmektedir.

⁷⁸⁹ KŞS 179, s. 17-20. Bu dükkanların hudutları hakkında detaylı bilgi için vakıflar kısmına bakınız.

zenginliklerini arttırdıkları bilinmektedir. Örneğin Canikli Ali Paşa faizcilik ile uğraşan ayan ailelerinden birisidir. Ancak Kayseri ayanlarının köylülere faiz ile para vererek tefecilik yaptıklarına dair herhangi bir hüküm ile karşılaşılmamıştır. Hatta tam tersi, tefecilere karşı ahali ile bir olmuşlardır. Zennecizade es-Seyyid Ahmed ile Seyyid Mehmed Ağa ve karyede mevcut ahali ve adları yazılı kişilerin merkeze yolladıkları şikâyet dilekçesi bu duruma örnek gösterilebilir. Borcu olan ahalden murabahacıların fazla para alması üzerine Zennecizadeler ile ahalinin birlikte söz konusu tefecileri şikâyet ettikleri ortaya çıkmıştır.⁷⁹⁰

4.2. Mal Varlıkları: Tereke

Osmanlı İmparatorluğu'nda vefat eden kişilerin ardından bıraktıkları malların kaydedildiği tereke defterleri kişinin sosyo-ekonomik durumunun tespiti açısından çok mühim koleksiyonlardır. Tereke ve muhallefat kavramları birbirlerinin yerine kullanılmakta olup ölen kişinin geride bıraktığı tüm mal varlıklarını ifade etmektedir.⁷⁹¹ Kayseri ayanları askeri zümreye mensup olduklarından dolayı terekeleri herhangi bir isteğe bağlı olmadan zorunlu olarak kayıt altına alınırdı.

Kayseri'nin önemli ayanlarından Kalaycızade Mustafa Ağa'nın muhallefatına dair bazı hükümler ile karşılaşılmasına rağmen muhallefat defteri yapılan araştırmalarda bulunamamıştır. 1742 senesinde vefat eden Kalaycızade'nin terekesine oğullarının müdahalelerinin engellenmesi için Kayseri mollasına yazılan hükme göre Ağa'nın malları kayıt altına alınmıştır.⁷⁹² Benzer şekilde, Kayseri ayanlarından Zennecizade Seyyid Mehmed Sadık Ağa'nın da muhallefatının tahrir edildiğine dair hüküm bulunmakta olup defterine ulaşılamamıştır. Ağa'nın vefatı sonrası çeşitli *emval, akar, hayvanat, nukud, emlak vesair* muhallefatının merkezi hükümetçe kaydedildiğine dair maliye müdevver kataloğunda hüküm bulunmaktadır.⁷⁹³

⁷⁹⁰ KŞS 160, s. 168, h. 1.

⁷⁹¹ Tahsin Özcan, "Muhallefat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30 (İstanbul: 2005), 406

⁷⁹² KAD 1, s. 5, h. 3: "vefât iden Kalaycızâde Mustafa Ağa dimekle ma'rûf kimesnenin oğulları es-Seyyid İsmâ'il ve Mehmed ve Abdullah ve sâ'ir vereselerini tereke ve muhallefatını ırs-i şer'le vârislere intikâl ve âhardan dahl olunmak icâb itmez iken ecânibden ashâb-ı a'râz mücedded tacîz ve icrâ-yı 'arz içün hilâf-ı imtihâ' da 'vâlara te'âddi ve kâh Karaman valisi ve kâh Kayseriyye mutasarrıflarına hitâben emri şerîfîsdâr.." Fî Evâ'il-i C Sene (1)155 (Ağustos 1742) Ayrıca KAD 1, s. 5 h.2. "...Kayseriyye a'yânından Kalaycızâde Mustafa dimekle ma'rûf kimesne bu sene-i mübârekede fevt oldukta sagir oğulları Seyyid İsmâ'il ve Mehmed ve Abdullah ile sair vereseleri ashâb-ı a'râzdan bazı işтира müceddeden 'arzları icrâ içün şerir ve tevir biz pederinizden hilâf-ı imtihâ' ve mürasele ile mezbûrları Karaman vâlisi tarafına ve sâ'ir mahallere ihzâr için...."

⁷⁹³ MAD 9726, s. 298.

Elimizde terekesi bulunan tek kişi Zennecizadelerden Mehmet Ağa'dır. Kayseri'nin önemli ayan ailelerinden olan Zennecizade Seyyid Mehmed Ağa'nın Rus Harbi sırasında nüzul eminliği görevini ifa ederken vefat etmesi sonucu terekesi kayıt altına alınmıştır.⁷⁹⁴ Ağa'nın kesin ölüm tarihine dair herhangi bir kayda rastlanılmamıştır ancak terekenin tanzim tarihinden bir ya da iki gün önce vefat ettiği düşünülmektedir. Zennecizade'nin nüzul eminliği görevi esnasında yanında bulundurduğu mallar deftere kaydedildiği için söz konusu Ağa'nın gayri menkulleri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Örneğin Ağa'nın vakfiyesinde söz konusu olan bağ, bahçe, menzil ve değirmen gibi gayrimenkuller terekede yer almamaktadır. Ağa'nın savaş sırasındaki mallarının yanı sıra geride kalan diğer tüm servetinin tahrir edilmesi için merkezi hükümet tarafından Kayseri'ye hükümler gönderildiği ve eşi Hasene Hatun'un terekeden isteklerde bulunması sonucu Ağa'nın mal varlıklarının tamamının kayıt altına alındığı iddia edilmektedir.⁷⁹⁵ Ağa'nın cepheye giderken geriye 1 akçe dahi bırakmadığını iddia eden eşi Hasene Hatun, büyük bir elmas yüzük ile Cemile isimli cariye'nin kendisine ait olduğunu iddia ederek tereke kapsamına alınmamasını talep etmiştir.⁷⁹⁶ Daha önce değinildiği gibi bu terekeye de ulaşamadığımızdan dolayı Ağa'nın tüm servetinin detayları bilinmemektedir. Baş muhasebe kalemine bağlı Muhallefât Halifesi defterinin 55/35 numaralı kaydında yer alan terekesi ayanın yanındaki mal varlıklarını ihtiva etmektedir.

1. Askeri Aletler: Zennecizade Mehmed Ağa'nın kaydedilen terekesi savaş sırasında vefat ettiği için daha çok askeri malzeme ağırlıklıdır. Tüfek, kılıç, gaddâre⁷⁹⁷, piştov, hançer gibi farklı silahlar mevcuttur. Bunların büyük çoğunluğu simli ve sade ağırlıklıdır.

---

⁷⁹⁴ D. BŞM. MHF. 55/35. Bu tereke Özcan Mert tarafından II. Kayseri ve Yöresi Tarih sempozyumunda sunulmuştur lakin detaylı bilgi verilmemiştir. Defter taramalarında bu belgeye rastlanılmasının yanı sıra D.BŞM.MHF 55/26 numaralı defteri tespit ettik. Bu kısımda her iki defteri detaylı olarak ele alıp inceledik. (*Hacıoğlu Seraskeri vezîr-i rûşen-zamîr Saâdetlü Abdi Paşa Hazretleri'nin ordusunda Nüzül Emîni iken bundan akdem vefât iden Zennecizâde Seyyid Mehmed Ağa'nın terekesi bâ-fermân-ı âlî cânib-i mirîden kabz olunup hâlâ Başbakıkulu İzzetlü Abdullah Ağa marifetiyle tahrîr ve bey' ve defter olunan tereke-i müteveffâ-yı mezbûrdur ki ber-vech-i âti zikr olunur fî gurre-i Muharremü'l-harâm sene seb'a ve semânîn ve mi'e ve elf. (1 Muharrem 1187- 25 Mart 1773)*)

⁷⁹⁵ Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 79.

⁷⁹⁶ Karasu, "Osmanlı Devleti'nde Ayanlık", 69.

⁷⁹⁷ Geniş yüzüğü ağır, iki tarafı da keskin kısa kılıç. (bkz: Kubbealtı Lugatı).

Tablo 4. Zennecizade Mehmet Ağa'nın Askeri Malzemeleri

Silahlar	Değeri
Sîm Bilezikli Tüfenk	3005
Def'a Sîm Tüfenk	8020
Sâde Tüfenk	810
Sîm Bilezikli Tüfenk	2300
Sîmli Kılınç	7500
Def'a Kılınç	8000
Sîmli Gaddâre	3170
Def'a Sîmli Gaddâre	3200
Def'a Gaddâre	2520
Piştov Çift maa Kubur	3700
Tek Sîmli Piştov	5100
Tek Piştov	820
Sîmli Debbûs ⁷⁹⁸	1000
Toplam	49. 145

2. **Binek Hayvanlar ve Koşum Takımları:** Osmanlı İmparatorluğu'nda savaşın en önemli araçları at, deve gibi binek hayvanlarından oluşmaktadır. Farklı sahalarda kullanılan atların birtakım unsurları da tereke defterinde kayda geçilmiştir. Tereke içerisinde en değerli grup *Al esb* denilen atın fiyatıdır. Ağa'nın atlarının ve kürklerinin değeri tereke içerisinde çok yüksek yüzdellik dilimin içerisinde yer almaktadır.

⁷⁹⁸ Eskiden sapından tutularak kullanılan, ucu top biçiminde demir, bakır veya ağaçtan bir savaş âleti

Tablo 5. Zennecizade Mehmet Ağa'nın Hayvan Takımı

Hayvan Takımı	Değeri
Sımlı eğer ve üzengi	3035
Kem-ayâr raht ve Sînebend ⁷⁹⁹	3760
Sîm Çapkun Raht ⁸⁰⁰	11160
Sîm Raht maa Reşme ⁸⁰¹	6400
Sîm Raht maa Reşme ve Debbûs	17000
Sîm Kabaralı Haşa ⁸⁰²	13550
Köhne Kadife Eğer	620
Çuval Çift, ve Pâyband, Çenber ve Köstek	600
Al Esb	12000
Yağız Esb	5520
Esb-6, Bargir-1	55200
Toplam	128.845

3. Giyim- Kuşam: Halkın giyim kuşamında önemli yer tutan kumaşlardan, kemha, keremsud, şal gibi çeşitlerinin yanı sıra simli, sade, beyaz gibi renklerinin tercih edildiği görülmektedir. Kürkler genelde zengin veyahut orta halli kişilerin terekelerinde muhakkak bulunan eşyalardandır. Ağa'nın da lüks olarak kabul edilen biniş, cübbe, ferace ve kürk sahibi olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, kıyafetlerin üstüne giyinen ve astarsız esvab olarak bilinen kaftanlar dönemin en lüks kıyafetleri olarak kabul görmektedir⁸⁰³ ve Ağa'nın terekesi içerisindeki en pahalı gruplar arasında gösterilebilir.

⁷⁹⁹ At koşumunda eyerin geriye kaymaması için hayvanın göğsüne bağlanan enli kayış, işlemeli veya gümüşlü göğüslük, gömüldürük. (bkz: Kubbealtı Lugatı).

⁸⁰⁰ At takımı, eyer takımı.

⁸⁰¹ At başlığında atın alını ve burnu üzerine sallandırılan, üstüne gümüş veya altın yaldızlı süsler takılmış zincir. (bkz: Kubbealtı Lugatı).

⁸⁰² Eyerle atın sırtı arasına konan örtü.

⁸⁰³ Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* (Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969), 137-138.

Tablo 6. Zennecizade Mehmet Ağa'ya Ait Giyim- Kuşam

Malzeme Adı	Değeri
Çakşırlı Şâlî	600
Parça Şâlî, 2	3240
Beyâz Sâde ve Anterî	705
Keremsûd ⁸⁰⁴ 1 Top	1400
Kaftan ve Anterî	3000
Kırmızı Lebâde ve Kemer	1805
Köhne Çuka Çakşır ve Kaftan	1200
Kadife Palaska, Vezne ve Sağır Kuşak	1520
Çukaya Kaplı Kontuş Nafe Kürk	10000
Biniş Nafe Kürk	6805
Köhne Şal	3120
Kabut ve Harc	4900
Peştamal Gömlek Cavi Silecek ve Boğça	610
Gümüşt Çuka Biniş ⁸⁰⁵	1230
Köhne Çakşır ve Kürk Kabı	1260
Köhne Antari maa Kaftan	610
Kaftan ve Antari ve Lebâde	1320
Müstamel Şatır Dolaması	720
Köhne Biniş Kakum Kürk	4750
Köhne Antari ve Şâlî Çakşır	730
Köhne Çuka Şalvar	600
Köhne Cübbe Kakum Kürk	1030
Don, Gömlek	2505
Destar (Sarı)	2100
Çuka Biniş	1230
Neftî Çuka Biniş	1330
Köhne Kontuş Cild-i Kafa (Cılıkava) Kürk	3005
Köhne Cübbe Vaşak Kürk	1205

⁸⁰⁴ Bir tür kumaş türü.

⁸⁰⁵ Çok bol ve geniş cüppe, ferâce.

Köhne Yedekteş (?)	60
Köhne Cübbe Nafe Kürk	1200
Köhne Beyâz Destar	240
Çizme- Çift 1	500
Çizme-Çift 4	720
Çizme-Çift 4	300
Çizme-Çift 2	480
Çizme-Çift 5	750
Çizme-Çift 1	180
Toplam	66.960

4. **Ev Eşyaları – Para ve Diğer Malzemeler:** Yemek pişirmek için çeşitli mutfak eşyalarının yanı sıra sofrâ bezleri ve bunların hangi malzemeden yapıldığı ile kaydedilmiştir. Kahve eşyalarının yanında ibrikler, köhne kilim de mevcuttur. İbadet eşyaları ve nakit paralar ve bakırlar(*nuhas*) da göze çarpan diğer malzemelerdendir.

Tablo 7. Zennecizade Mehmet Ağa'ya Ait Ev Eşyaları ve Diğerleri

Malzeme Adı	Değeri
Destimâl (3) ve Yağlık ⁸⁰⁶ Oya (2)	1340
Cavi (?) Peşkir ⁸⁰⁷ , Tas ve Kîse	720
Sîm Zarf-ı Tonbak	2025
Köhne Antari ve Hırdavât	1330
Köhne Çarşeb ve Zibun	205
Köhne Yorgan, Yasdık	1700
Köhne Yedek Örtüsü	420
Köhne Sofra Peşkir	200
Fincan maa Kutu	640
Şilte	600
Kırmızı Kilim	750
Cezve, İbrik ve Kise	610

⁸⁰⁶ Büyük mendil.

⁸⁰⁷ Havlu, peçete.

Köhne Yasdik	100
Sahan maa Tas	780
Bir Mikdâr Nühâs	3000
Bir Mikdâr Bahâr	300
Sakka Müşkü (Meşki?) Ve Garar ve Çuval	240
Köhne Kilim-6	3000
Timur İskemle	120
Çuval Çift- 3, Tek- 1	240
Bir Mikdâr Nühas	3600
Lenger	180
Hırdavât Sikke ve Köstek	1010
Enâm-i Şerîf maa Kîse	1400
Köhne Seccâde	1100
Toplam	25.610

Terekenin Toplamı: 270.395 Akçe (2253 Guruş, 35 Akçe: 1 kuruş 120 akçe değerindedir.)

Tablo 8. Yapılan Harcamalar

Minha	
Masrafın Çeşidi	Tutarı
Berâ-yı Kâtib-i Şer'î	3244
Berâ-yı Kâtib-i Muhallefât	3244
Dellâliye	1622
Harc-ı Vezzân	811
Harc-ı Hazînedârân	811
Yekûn	9732 Akçe (81 Guruş, 12 Akçe)

Bilindiği gibi muhallefat hesapları yapılırken bu işte görevli memurların alması gereken harçlar vardır ki onu da bu tereke üzerinden alırlardı. Bunların içerisinde yukarıdaki masrafları çıkardığımızda terekenin net tutarı 260,662 (2171 guruş, 23 akçe)

akçe olarak kalmaktadır. *Hâfiz İsmâil e'l-me'mûr bi-istimâi'l-me'mûru'ş-şer'iyye be-Ordû-yı Hümâyûn nemakahû el-fakîr ileyhi azze şânühû.... Nemakahû* tabiri ile terekenin yerinde kayıt altına alındığı anlaşılmaktadır. Tereke defterlerinin son bölümü, kalan miktarın varisler arasında bölüştürüldüğü kısımdır.⁸⁰⁸ Ancak bu tereke defterinde böyle bir taksimat bölümü bulunmamaktadır.

Zennecizade Seyyid Mehmet Ağa'nın terekesi hesaplandıktan sonra hemen satışı yapılmıştır. Ağa'nın terekesinin satışına dair detaylı bilgiler D. BŞM. MHF. 55/26 künyeli defter de bulunmuştur. *Hacıoğlu Nüzûl Emîni iken vefât iden Dergâh-ı Âlî Kapucubaşularından Zennecizâde Mehmed Ağa'nın uhdesinde olan mukâtaât zimmeti Sergulambâkî Abdullâh Ağa marifetiyle bi'l-müzâyede furuht olunan muhallefâtı defteridir.*⁸⁰⁹ Yukarıdaki tablo ile karşılaştırıldığında Ağa'nın mallarının değeri ile satış değerlerinin aynı olduğu ancak aşağıdaki tabloda bazı eşyaların adet ve özellikleri daha detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 9. Zennecizade Mehmet Ağa'ya Ait malların Satışı

Malın Cinsi	Satış değeri	Alan kişi
Yağız Esb (1 Re's)	5520	Serhabbaz ⁸¹⁰
Al Esb (1 Re's)	1200	Servezzan ⁸¹¹
Katır (6 adet)-Bargir (1 Adet)	55200	-
Sîm Bilezikli Tüfenk	3005	Halîfe-i Sergî
Sîmlî Tüfenk	8020	Serhâzin ⁸¹²
Sâde Tüfenk	810	-
Sîmlîce Tüfenk	2300	
Gaytan Bendli Sîmlî Kılınç	7500	
Gaytan Bendli Sîmlî Kılınç	8000	
Sîmlî Gaddare ⁸¹³	3170	
Sîmlî Gaddâre	3200	
Sîmlî Gaddâre	2520	
Sîmlî Eğer ve Rikab	3035	Ahmed Ağa
Çakşırlı Şâlî	600	
Beyaz ve Neftî Şâlî Parça (2)	3240	

⁸⁰⁸ Fatih Bozkurt, "Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22 (İstanbul, 2013): 203.

⁸⁰⁹ D. BŞM. MHF. 55/26.

⁸¹⁰ Ekmekçibaşı

⁸¹¹ Başveznedar

⁸¹² Hazinedarbaşı

⁸¹³ Pala cinsinden, ağzı ve uç tarafının sırtı keskin, irice ve eğri bir çeşit kesici silâh. Bkz: Kubbealtı Lügatı

Sâde Yemeni (6)	1340	İsmail Ağa
Sâde Cavi (1)-Peşkir-i ⁸¹⁴ Berber (1)- Nevacem Tas (1)	720	
Kem-ayâr Hafif Haydarî Raht ile Sînebend (2)	3760	Sergulambaki Ağa
Beyaz Sâde ve Antari (1)	705	
Sîm Zarf (12)- Tombak (1)	2025	İsmail Ağa
Sincâbî Keremsûd	1400	
Alaca Kaftan Antari	3000	Halîfe-i Sergî
Kutnî ⁸¹⁵ Lebâde ve Kemer	1805	
Çuka Çakşır ve Köhne Kaftan	1200	
Kabaralı Kubur ile Piştov	3700	
Sim Çapkur (?) Rahtı ile Başlık	11160	Halîfe-i Sergî
Sim Kaplama Piştov	5100	
Sâde Sagîr Piştov	6400	İsmail Ağa
Haydari Sim Raht ile Hafif Reşme	6400	Kisedar-ı Sergulambaki Ağa
Sim Raht ile Reşme ve Debbûs	17000	
Kadife Palaska ve Vezne, Reşme ve Sağır Kuşak	1520	
Yeşil Sof Kaplı Nogar (?) Nafe Kontoş	?	Serhazin
Nafe Biniş Kürk	6705	Serhâzin
... Köhne Şali	3120	
... Kaput ile Harc	?	İsmail Ağa
Beyaz Peştamal, Gömlek, Silecek, Cavi, Boğça	610	
Gümüşi Biniş	1230	
Keremsud Kürk Kabı ve Köhne Çakşır	1260	
Köhne Antari ile Kaftan	610	Servezzân
Köhne Antari,Kaftan, Lebâde.	1320	
Düğmesiz Şatır Dolaması	720	
Kakum Biniş Kürk	4750	
Köhne Antari, Sâde Çakşır	730	
Mâî Şalvar	600	Ali Ağa
Köhne Kakum Cübbe	1030	
Sim Kabaralı Haşe	13550	
Sim Debbûs	1000	İsmail Ağa
Gömlek (5)-Don (5)- Uçkur (3)	2505	

⁸¹⁴ Havlu

⁸¹⁵ Pamuklu

Destâr (2) ⁸¹⁶	2100	
Çuka Biniş Angori	1320	
Def'a Yeşiş Biniş	1330	İsmail Ağa
Köhne Gubarî ve Nevacem ve ...	1330	
Köhne Çarşaf (2) ve Zibun (1)	205	
Yorgan-Yasdık (2)	1700	
Köhne Yük Pûşîdesi (2)	420	
Köhne Sofra, Peşkir	210	
Köhne Kadife Eğer	620	
Fincan (8) Kutu (1)	240	
Cild-i Kafa Köhne Kontoş ⁸¹⁷	3005	
Köhne Vaşak Cübbe	?	İsmail Ağa
Köhne Yedek ....(2)		Sergulambakı Ağa
Köhne Nafe Cübbe	1200	Serhâzin
Kalıçe Seccâde	1100	Halîfe-i Sergî
Şilte, Baş Yasdığı,	600	
Köhne Beyâz Destâr	240	
Kırmızı Kilim	610	Sergulambakı Ağa
Kahve İbriği (4)-Heybe-Kahve Kîsesi	610	Halîfe-i Sergî
Enâm-ı Şerîf	1400	
Köhne Tehî Kadife 2, Boğça, 1	100	
Yalduzlı Saçak (4) ile ...-i Tas	780	Halîfe-i Sergî
İbrik Leğen, Tencere ile Kapak (4) Sürgü- Leğen-i Cameşûy-Taba- Tebsi (2)-Güğüm	3000	
Bahârât	40	
Çuval, Çift Pâ-bend, Çenber Kolanı, Tavîle, Köstek	600	Halîfe-i Sergî
Çizme Çift (2)	500	
Çizme Çift	240	
Çizme Çift	720	
Çizme Çift (4)	300	
Çizme Çift (2)	480	
Çizme Çift (5)	750	
Çizme Çift (1)	180	
Meşk-i Sakkâ Çift, 1 Örtü, Gaddâre ve Çuval	240	
Kilim (6)	3000	Serhâzin

⁸¹⁶ Sarık

⁸¹⁷ Uzun kollu üstlük

Timur İskemle	120	Halife-i Sergî
Köhne Çuval (6)	240	
Kazan (?) (1), Tencere (5) Sahan (9), Karavana (2) Kapak- ı Sahan (9), Lenger, Fenar (2), Sürgü (1) Kefçe (3), Kefgir, Matara, Taba, Ceveze, Tınbâr,	3600	
Lenger	180	
Pâyband, Mahlût Bir Mikdâr Sikke, Köstek	1010	Sergulambakı Ağa

Yekûn: İki yük yetmiş bin üç yüz doksan beş akçedir (1 yük 100.000 akçedir). Selh-i Z sene 1186.

Ağa'nın terekesinde çok sayıda ev eşyası, değerli kürkler ve kumaşlardan yapılmış çeşitli giyim kuşamın (ki bununla ayanın dış görünüşüne önem verdiği veyahut servetinin gösterisi anlaşılabilir) yanı sıra hayvanlar ve çeşitli askeri teçhizatın varlığı dikkati çekmektedir. Ağa'nın askeri sınıfa mensup olmasından dolayı şahsi kullanımında sahip olduğu atlar ve gösterişli simli at takımları olduğu aşıkardır. Mehmed Ağa'nın terekesinde yer alan en önemli kalem doğal olarak hayvanların olduğu kısım iken Ağa'nın bu terekesinde en az değere sahip grup ise ev eşyaları ve ibadet için kullandığı malzemelerdir. Konakta olması gereken çeşitli döşek, şilte, yorgan, çarşaf, kilim gibi ev eşyalarının da askeri bölgede olması dikkat çekicidir. Kahve tüketimine de ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Herhangi bir kitaba rastlanılmaması Ağa'nın okur yazarlığı hakkında bizleri pek bir bilgiye ulaştıramaz ancak dini kitapların (en'am-ı şerif) ve seccadenin varlığı ayanın dini hassasiyetinin varlığına işaret etmektedir.

Değinilmesi gereken diğer bir konu, terekedeki malların satışının kimlere yapıldığı hususudur. Yukarıdaki listede alan kişilerin isimleri kaydedilmiştir. Satın alanlar genelde kayıt işlemlerindeki görevliler ve bölgenin diğer idari hizmetlilerinin yanı sıra varlıklı zengin kişilerden oluştuğu aşıkardır. Ayrıca bu fiyatların nasıl belirlendiği konusu da muğlaktır. Fiyatın yüksek mi yoksa değerinden düşük mü gösterildiğini bilemiyoruz. Ancak, yapılan çalışmalarda, görevli memurların ne kadar yüksek fiyat ile satış gerçekleştirirse kendilerine o kadar çok pay kalacağından dolayı malları değerinden fazla satma eğiliminde oldukları varsayılmaktadır. Ağa'nın terekesinden ailesinin veyahut alacaklıların payı düşürülmediği de dikkati çeken konulardan birisidir. Normalde terekelerde söz konusu kişinin şahıslara olan borçları öncelikle hesaplanır ve terekeden düşürülür. Bunun yanı sıra aile efradına düşen miras

da hesaba katıldıktan sonra net bir tutar ortaya çıkarılmaktadır. Ancak bu tereke defterinde sadece görevli memurların ücretleri göz önünde tutulmuştur. Örneğin terekenin yazım işleri ile uğraşan katibiyye kalemine 3244 akçe ödenmiştir. Söz konusu tereke satış sırasında kayıt altına alındıktan 1 gün sonra satışa sunulmuştur.

Satışların halka açık olarak yapıldığını *dellaliyye* adı ile ilgili bir kaleme ücret ödendiğinden çıkartabiliriz. Diğer bir deyişle Ağa'nın mallarının satışından o bölgedekilerin haberi vardır. Bundan dolayı malların satışında herhangi bir usulsüzlük yapılması imkansızdır. Ayrıca Ağa'nın bu terekesinden yola çıkarak diğer ayanların terekeleri ile kıyaslama yapılamıyor çünkü bu muhallefet, daha önce değinildiği gibi sadece sefer sırasındaki mal varlıklarını içermektedir. Bundan dolayı Ağa'nın total olarak ne kadar serveti olduğu hakkında sağlıklı çıkarım yapılamamaktadır. Ağa'nın elimizde olan vakfiyesi ile değerlendirildiğinde mal varlıkları hakkında detaylı ve sağlıklı bir çıkarım söz konusu olabilir.

4.3. Kayseri Ayanlarının Vakıf Faaliyetleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir *hayır müessesesi* olan vakıflar yüzyıllar boyunca toplum üzerinde sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan etkili olmuştur.⁸¹⁸ Ekonomik gelirleri artan Kayseri ayanları içinde buldukları toplumun ve kentin kalkınmasına kurdukları vakıflar ile katkıda bulunmuşlardır. Sancağın imar yönünden gelişmesinde önemli roller oynadıkları geriye bıraktıkları vakfiyelerden anlaşılmaktadır. Vakfiye, *bir vakfın kurucusu tarafından düzenlenen vakfın işleyişiyle ilgili resmî belgedir.*⁸¹⁹ Vakfiyeler, ağaların döneminin sosyo-ekonomik durumu hakkında ipucu vermektedir. Kayseri'de vakıf kuran iki önemli ayan ailesi olan Güpgübzadeler ve Zennecizadelere ait vakfiyeler de dönem hakkında bilgiler vermektedir. Bu vakfiyelerin ikisi de zürri vakıflardır. Bilindiği üzere, yararlanan açısından vakıflar hayri ve zürri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Vakıftan, vakfedenin yakın akrabalarının yararlandığı evlatlık veyahut zürri vakıflar, Osmanlı toplumunda oldukça yaygın olan türdür.⁸²⁰

4.3.1. Güpgüzbâde Ebubekir Ağa Vakfiyesi

Kayseri ayanları arasında yer edinen Güpgübzadeler sicillerde ve diğer arşiv

⁸¹⁸ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42 (İstanbul: 2012), 479.

⁸¹⁹ Osman Gazi Özgüdenli, "Vakfiye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42 (İstanbul:2012), 465.

⁸²⁰ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, (İstanbul, 2012), 478.

belgelerinde sıkça karşımıza çıkmamaktadır. Bundan dolayı, 18. yüzyılın son çeyreğinden sonraki arşiv kayıtlarında adı geçen bu ayan ailesi hakkında detaylı bilgi maalesef yoktur. Sicillerde Güpgübzade *el-Hac Ebubekir Ağa* ve kardeşi Güpgübzade *Hacı Mustafa Ağa* ayan olarak zikredilmektedir. Davaların şühudu'l-hal kısımlarında isimleri sıklıkla geçmekte olup eşraf ve ayan arasında önemli bir mevkiye bulunmaktaydılar.

Elimizdeki vakfiye, 179 numaralı Kayseri kadı sicilinin 16 ile 21. sayfa aralığında yer almaktadır. 1802 tarihli Güpgübzâde vakfiyesinde Ebubekir Ağa, el-Hâc Ömer Ağa'nın oğlu el-Hâc Musa'nın oğlu Mehmed Ağa'nın oğlu olarak tanıtılmıştır.⁸²¹ Ağa, tüm mal varlıklarını 1802 tarihli bu vakfiye ile vakfetmiştir. Vakfiyenin mühürlenmiş ve ciltlenmiş başka suretleri bulunduğu dair şerh verildiği en tepesine yazılmıştır. Rika- Nesih karışık bir yazı çeşidi ile ele alınmış olan bu vakfiyeye giriş yapılmadan önce bir Arapça bölüme yer verilmiştir:

Mâ zübire fih mine'l-vakf ve't-tesbîl kad sâra lâzîmen bi'l-hükmi ve't-tescîl
ve innî kadaytü bi-sıhhatihî ve lüzûmihî fi husûsîhî ve umûmihî âlimen
bi'l-hilâfi ve'l-ihtilâfi'l-cârî beyne'l-e'immeti'l-eslâf
fi mesâili'l-evkâf ve ene'l-fakîru ileyh azze şânuhû
el-Aziz Osmanzâde es-Seyyid Ahmed
ibnü's-Seyyid Ahmed el-müvellâ-hilâfe
bi-medîneti Kayseriyyeti'l-mahrûse
gufire lehümâ.⁸²²

Vakfiye *E'üzü bi'llâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm* şeklinde besmele ile başlayıp Allah'a hamd ve sena ile Hz. Muhammed'e salavat ile devam etmektedir.⁸²³ Ardından vakfin neden kurulduğu ayet ve hadislere dayandırılarak

⁸²¹ KŞS 179, s. 17, h. 55.

⁸²² KŞS 179, s.16.

⁸²³ KŞS 179, s. 16. “*Hamd-ı bî-had ve senâ-yı lâ-yuhsâ ve lâ-yu'ad ol Hayy, Kayyûm, Vâhid ve Ferd, Kuddûs, Samed dergâh-ı bî-misâline muhtas ve maksûrdur ve şükr-i sipâs-ı nâ-ma'dûd ve müstedîmü'l-vürûd ve müfeyyüzü'l-fazl ve'l-cûd bârgâh-ı dâimü'n-nevâline mahsûs ve mahsurdur ki bu kâinâtı ketm-i ademden ahsen-i uslûb ve tarz-ı mergûb icâd ve ibdâ' ve inşâ ve ihtirâ' edip ibâd-ı mü'minîn ve imâ'-i mü'minât sübül-i hayrâta hidâyet ve irşâd eyledi ve efdâl-i salavât ve ekmel-i tahiyât ve etemm-i teslîmât imâm-ı rüsûl ve hümmâm-ı sübül ve muktedâ-yı enbiyâ' ve pîşvâ-yı gürûh-ı âsfiyâ Hazret-i Muhammedü'l-Mustafa sallâllâhü te'âlâ aleyhi ve sellim hazretlerinin rûh-ı şerîfine olsun ki nûr-ı nübüvvet ile âlemi münevver eyledi ve zülâl-i şer'-i mübîn ve dîn-i metîn ile levs-i küfr ve dalâlden vech-i arzı mutahhar ve*

uzun bir şekilde açıklanmıştır. Bu dünyanın geçiciliğine vurgu yapılarak sadaka ve hayrat yapmanın ehemmiyeti anlatılmaktadır.⁸²⁴

Vakfiye, Güpgübzâde es-seyyid el Hac Ebubekir Ağa'nın vakfettiği binaların ve taşınmazların yerleri detaylı bir şekilde anlatılarak devam etmektedir. Vakfiyede, Ağa'nın sahip olduğu tüm taşınmazlarının yerleri ve sınırları detayı ile anlatılmıştır.⁸²⁵

Tablo 10. Güpgübzâde Ebubekir Ağa'nın Vakfiyesi

Vakfın Cinsi	Yeri	Hissesi
Beş bâb müstakil mülkü olan kuyumcu dükkânları	Bezzâzistânın kuzeyine açılan kapının taşra tarafında sol tarafa doğru gidilen yolda	Tam Hissesi
Üç bâb kuyumcu dükkânları	Sarımsaklı dükkanının bitişiğinde	Nısf hissesi (Yarım)
Bâb kuyumcu dükkânı	Penbe Hanı tarafına çıkacak kapının sağ tarafında su terâzîsi bitişiğinde	Nısf hissesi (Yarım)
Bir bâb berber dükkânı	Kapının kible tarafında	Nısf hissesi (Yarım)
Kuyumcu dükkânı	Penbe Hanı Meydânı	Nısf hissesi (Yarım)
Otuz dört bâb dikici	Bitpazarının kuzeyindeki	Nısf hissesi (Yarım)

mu'attar eyledi ve dahi âl ve ashâbının rûh-ı tayyibelerine olsun ki her biri necm-i felek-i dîn ve misbâh-ı râh-ı yakîn olup kimi ilim ve seyf ile i'lâ-yı kelime-i Rabbül-âlemîn etmekte bezl-i maddûr ve sa'y-i mevfûr eyledi".

⁸²⁴ KŞS 179, s. 16-17. : "...Ammâ ba'd işbu kitâb-ı sıhhat-nisâb tahrîrine bâ'is ve badî ve hitâb-ı sedâd-intisâb tasvîrine sebeb ve dâ'î budur ki basâir-i ûlû'l-ebâr ve zamâir-i zevi'l-ahyâra nihân ve hafî ve pûşide ve muhtefî değıldir ki bu dünyâ-yı dîn ve bu çarh-ı bukalemûnun binâsı esâs-ı fenâ üzere mevzû' ve kavâid ve erkânı in'idâm ve inhiâm ve intifâ' üzere merfû' olup imâreti harâb ve hâsılı türâb ve muhabbeti ile mihneti hem-şekil ve tev'emân ve zahmeti ile merhametinin sûreti hem-inân lezzetinin madca'ı zillet ve devletin ahiri let, dînârının sonu nâr, dirheminin sonu hem ve vücudunun âkibeti adem, muzahrafâtına insilâkin nihâyeti nedem olup ubûr-ı pür-asûrî muntehî ile'l-kubûr idüğü lede külli ehadin meşhûr ve gayr-ı mestûrdur ve her âkil ve lebîb katında bu dahi pûşide ve hafî değıldir ki "İzâ mâte İbnu Ademe inkata'a [anhu] amelihî illâ an selâsin ilmin yüntefe'u-bihî ve veledin sâlihîn yed'û lehû ve sadakatin câriyyetin alâ yedeyhî" illâ ve hiye'l-vakf hadîs-i şerifi ve binâ-i latifi üzere sadaka-i mü'ebbededen meddü'd-dühûr ve'ş-şühur vesîle-i du'â ve sebeb-i zikr-i cemil ve senâ olup umûr-ı müstesnanın ehemm ü a'zamî ve etemm ü ekmeli ve ber-fehvâ-yı bedâyi'-penâh "Ve mâ tukaddimûne li-enfisüküm min hayrin tecidühû indallâh" takdîm etdikleri hayrın mukaddimesinin üçür-ı dâiresine bir mikdâr-ı zerre noksân arz ve tayarân etmeyip "Men' câ'e'l-hasene fe-lehü aşeru emsâlihâ hasenâtin" mukaddimesinin aşer-i emsaline ve dahi "Meselü'llezîne yünfikûne emvâlehüm fî sebîli'llâhi ke-meseli habbetin enbetet seb'a senâbile fî külli sünbiletin mi'etü habbetin vallâhu yudâ'afu li-men' yeşâ'" misdâkınca ol Ra'ûf-ı Rahîm ve Rabb-i Kerîm hasr u adedden bîrûn ve husûr ve hadden efzûn a'tâfina mazhar olurlar pes..."

⁸²⁵ KŞS 179, s. 17-20.

mağazasıyla bir bâb kahve dükkânı ve mezkûr iplikçi dükkânı	mağazalar kapısından girince kapının sağ tarafında birbirine muttasıl iki bâb mağazalar Tahmîs ağası merhûmun kuyu vakfı olup onların bitişiğinde karlık önünde bir bâb iplikçi dükkânı ve ittisâlinde olan mağazadan karşı tarafında ilâ nihâyetihâ Penbe Hanı karşısında olan sokak duvarına ve ândan kenef duvarı ve mekteb duvarından bâb-ı mezkûrun sol tarafına varınca beş sokak ile birbirine muttasıl	
Bir bâb oturakçı dükkânı	Söz konusu çarşıda ve sağ tarafı Tebriz Ağası oğlu el-Hâc Ali Ağa dükkânı ve sol tarafı Kocabey Vakfı dükkân ve Tahmîs Ağası Kuyu Vakfı ile çevrili	Tam hisseli
Bir bâb oturakçı dükkânı	Çarşıda etrâfı Burhanoğlu Vakfı ve sol tarafı Mollâzâde ile Akçakayalı Salih Ağa dükkânları ve arka tarafı yine diğer dükkanlar ile çevrili	Nısf hissesi (Yarım)
Bir bâb haffâf dükkânı	Çarşıda Haffâflar sağ tarafı Torun Ağazâde vereseleri dükkânı ve sol tarafı Mancısun Karyesi Câmii Vakfı dükkân çevrili	Tam hisseli
Bir bâb dikici mağazası	Düğmeciler sükûnda vâki'	Nısf hissesi (Yarım)

	sağ tarafı Burhanoğlu Vakfi ve sol tarafı Hacı İbiloğlu es-Seyyid Ebubekir Ağa dükkânı ve arka tarafı Kaytazzâde el-Hâc Ali Ağa mülkü ile çevrili	
Bir bâb dikici mağaza	Çarşıda ve sağ tarafı Emir Ağazâde mülkü ve sol tarafı Mükremin Mahallesi Vakfi mağaza ile çevrili	Tam hisseli
Bir bâb dikici mağazası	Çarşıda ve sağ tarafı kardeşinin mülkü mağaza ve sol tarafı yine Burhanoğlu Vakfi ve arkası Mükremin Mahallesi Vakfi ile çevrili	Tam hisseli
Bir bâb dikici mağazası	Uzun Çarşı'ya giden yolsa batı yönündeki çarşıda ve sol tarafı Mükremin Mahallesi Vakfi mağaza ve sağ tarafı mahalle vakfi ve arkası karlık ile çevrili	Tam hisseli
Bir bâb dükkân	Attârlar başında batı yönündeki çarşı ve kuzeyinde Mikdad Beyzâde Emir Ağa ve kıbleten Zennecioğlu Ali ile çevrili	Nısf hissesi (Yarım)
Bir bâb çilingir dükkânı	Mahkeme kurbünde Çilingirler çarşısında vâki' Kığlamazzâde Vakfi ve Gurumzâde (Kurumzâde) Vakfi ve arkası Muradîlerin (?) vîrânesi ile çevrili	Tam hisseli
Bir bâb menzil	Veziir Hanı kapısı karşısında	Nısf hissesi (Yarım)

	olan sokakda Mollacık Mahallesi derûnunda vâki' etrafı Cingilloğlu el-Hâc Mahmud menzili ile çevrili	
Bir bâb kalaycı dükkânı	Kazancılar çarşısı başında Ziyaüddin Odası tahtında vâki' kıbleten Mikdad Beyzâde'nin yeniden inşa ettiği dükkân ve kuzeyden Kurumzâde Vakfî dükkânı ile çevrili	Tam hisseli
Bir bâb dükkânı	Serrâclar başında olan kuzeyden Serrâclar çarşı ve doğudan Şehzâde Câmi' Vakfî ile çevrili	Tam hisseli
Bir bâb dükkân	Doğu tarafta Pervane Bey Medresesi Vakfî ve sol tarafı Fazlı Vakfî ile çevrili	Nısf hissesi (Yarım)
Bir bâb ekmekçi dükkânı	Kale kapısı karşısında kuzeyden sol tarafı câmi'-i şerîf ve arkası ve bazen sol tarafı Nasrullah Vakfî mektebi ile çevrili	Nısf hissesi (Yarım)
Bir bâb bezzâz dükkânı	Hacı Efendi Çarşısı'nda sağ tarafı Kenise Vakfî ve sol tarafı Şeyh Taceddin Câmi' Vakfî ve arka tarafı Eskiciler dükkânları ile çevrili	Nısf hissesi (Yarım)
Bir bâb müstakil dükkânı	Çarşıda kıbleten câmi'-i şerîf sûku ve bir tarafı Bağçevân Mahallesi Vakfî ve bir taraf Şeyh Ömer Mescid-i Şerîfi Vakfî ile çevrili	Tam hisseli

Bir bâb dükkân	Sol tarafı Muýtâblar Câmî'î duvarı ve sağ tarafı Çiğdelizâde Câmî'î Vakfî dükkânlar ile çevrili	Nısf hissesi (Yarım)
Bir bâb leblebici dükkânı	Meydan Kapısı çarşısında ve sağ tarafı mekteb vakfî dükkân ve sol tarafı Atça (?) Mescid Vakfî ile çevrili	Nasrullâh Vakfî ile müşterek olup nısf hissesi
Bir bâb börekçi dükkânı	Çarşıda sağ tarafı ( ) ve sol tarafı Kığlamazzâde Vakfî ve arkası harâbe ile çevrili	Katartaş Câmî'î Vakfî ile müşterek olup ¼ hissesi
Birbirine bitişik iki bâb dükkân	Kurşunlu Câmî'ye giderken sağ tarafı kardeşinin dükkânı ve sol tarafı Mehmed Çavuşzâde Emir Ağa'nın bağçe vîrânesine giden yol ile çevrili	Tam hisseli
Bir bâb dükkân	Çarşıya giden yolsa ve sol tarafı kardeşinin dükkânı ile çevrili	Nısf hissesi (Yarım)
Bir bâb kahve dükkânı	Meydan Kapısı karşısında tarafeyni Yalak Mahallesi'nin kebîr kassab dükkânı ve sebzeçi dükkânı ve arkası merkûm Emir Ağa bağçe vîrânesi ile çevrili	Nısf hissesi (Yarım)
Bir bâb demirci dükkânı	Paşa Hammâmı karşısında vâki' sağ tarafı Musluk ve sol tarafı kardeşinin dükkânı ile çevrili	Tam hisseli
Bir bâb pasdırmacı dükkânı	Şabcılar çarşısında Pasdırma Pazarı'na giderken köşedeki yerde ve sol tarafı	Tam hisseli

	Gurumzâde ve arkası Katartaş Mahallesi Vakfi dükkânlar ile çevrili	
Bir bâb dükkânı	Keçi Kapı'nın karşısında vâki'sağtarafı Zahideoğlu'nun mescidi vakfi sol tarafı Kara Mehmed Ağazâde mülkü ve arkası bağçe ile çevrili	Tam hisseli
Bir bâb berber dükkânı	Çarşıda sağ tarafı Mikdad Beyzâde'nin İshak Efendi Vakfi ve sol tarafı Gurumzâde dükkânı ve arkası kale duvarı ile çevrili	Tam hisseli
Salahaddin Hamâmı denilen büyük hamam	Çarşıya yakın yerde	
Bermek ta'bir olunan küçük hamâm	Çarşıya yakın yerde	
Debbâğlar sahtiyân i'mâl eyledikleri mahal ve ilavelerin tamamı	Çarşıya Yakın	
Müstakil bir bâb ekmekçi fırını dükkânı	Yeni Câmi' diye bilinen şehir Akkaş Câmi'-i Şerifi kapısı karşısında sağ tarafı Kuyumcu Bedros zimmî menzili ve câmi'-i şerifin berber ve eskici dükkânları ile çevrili	Tam hisseli
Birbirine bitişik müstakil iki bâb dükkân	Tekyeönü diye bilinen meydana giderken çarşıda etrâfi Cafer bey Câmi' Vakfi dükkânı ve arkası Toros zimmî menzili ile çevrili	Tam hisseli

Bir bâb fırıncı kârhânesi	Çarşıda ve bir taraftan Keçebaşoğlu zimmî ve Berber Karabet zimmî menzilleri ile çevrili	Nısf hissesi (Yarım)
Bir bâb berber dükkânı	Çarşıda Kasârcı Bogos zimmî ve Cingözoğlu zimmî menzilleri ile çevrili	Tam hisseli
Bir bâb kazancı kârhânesi	yokuş başında	Nısf hissesi (Yarım)
Bir bâb etmekçi dükkânı	Mahalle-i Selbasdı'da etrâfi Dülger Payid zimmî menzili ile çevrili	Tam hisseli
Bağçe	Cirid Meydanı'na giden yolda Yanıkoğlu Câmî'-i Şerîfi karşısındaki Mezârlıbağçe	8/126 mülk hissesi
İki müd tohumluk (1 müd 875 gram ağırlığındadır) tarla	Cirid Meydanı tepesinden Talas karyesine giden yol üzerinde cârî olan çeşmenin üst tarafında olan bir kıt'a tarla	Nısf hissesi (Yarım)
Tahminen 4 müd tohumluk 2 tarla	Talas yolu üzerinde olan Meşhürtepe ve şarkan Ahırtepe tarlası ve şimâlen Baratalı Hacı Hasan tarlası ve garben Talas karyesine giden yol ile çevrili	Nısf hissesi (Yarım)
Tahmînen sekiz kile tohumluk tarla	Kaytazzâde es-Seyyid el-Hâc Ali Ağa ve Ahi Şeyh tarlaları ve garben ve şimâlen Baratalı el-Hâc Hasan ve Torun Ağazâde vereseleri tarlalarıyla çevrili	Tam hisseli
2 bölge ve 1 tarla	Talas karyesine giden yolun sonunda çay kurbünde Taşıçi	Tam hisseli

	demekle bilinen mahalde vâki'kibleten Debbâğlar Mahallesi'nde câmi'-i şerîf vakfi tarla ve şarkan Emir Ağazâde ve şimâlen Birincioglu tarlalarıyla çevrili	
3 kile tohumluk tarla	Emir Ağazâde ve garben Talas Câmi'-i Şerîfi Vakfi tarlası ile çevrili	Tam hisseli
Tahmînen beş kile tohumluk müstakil bir kıt'a tarla	Kuzeyden Kaytazzâde es-Seyyid el-Hâc Ali Ağa ve batıdan Kargözoğlu'nun sekili tarla ve doğudan yine Emir Ağazâde tarlalarıyla çevrili	Tam hisseli
İki müd tohumluk tarla	Talas karyesine giden yolun sol tarafında kibleten Karagözoğulları tarlası ve doğuda Kaytazoğlu es-Seyyid el-Hâc Ali Ağa ve kuzeyde ve batıda Kuyumcu zimmî tarlalarıyla çevrili	Tam hisseli
Tahmînen dört müd tohumluk birbirine muttasıl iki kıt'a müstakil tarlam	Ali Cafer türbesinden Germir karyesine giden yolun sol tarafında kavak yeri yakını ve Kaytazzâde es-Seyyid el-Hâc Ali Ağa ve Mumcuoğlu vereseleri tarlaları ve doğudan Kığlamazzâde Vakfi tarla ve kuzeyden Kurumzâde Vakfi ve Semendullah Ağa tarlalarıyla ve Palamudoğlu yeri ile çevrili	Tam hisseli

Bir müd tohumluk bir kıt'a tarla	çayın yukarı tarafında kibleten yol üzerinde ve doğudan Zendcizâdeler ve kuzeyden Emir Ağazâde ve batıdan Keçeci tarlalarıyla çevrili	Tam hisseli
Tarla	Doğuda zikr olunan Hâned (Hunad) Câmî'-i Şerîfi Vakfı olan tarla ve kuzeyde Minâreci harkı ve batıda Serrâc Emin ve güneyde Çelebiler harkı ile çevrili.	on yedi hissesinden sadece 1/3 hissesi
5 dönüm bir kıt'a tarla	Hâned (Hunad) Câmî'-i Şerîfi Vakfı olan tarla ve kuzeyden Minâreci harkı ve batıdan Serrâc Emin tarlası ile çevrili	
On beş dönüm iki kıt'a birbirine bitişik tarlalar	Pınarsöğüdü denilen şehir mahaldeki Kocabeyzâde es-Seyyid el-Hâc Hüseyin Ağa vereseleri ve doğudan tarîk kenârı pınar harkı ve kuzeyden Kurumzâde el-Hâc Salih Ağa ve batıdan Pınaroğlu Seyyid Şeyh Mehmed tarlaları ile çevrili	Nısf hissesi (Yarım)
Beş dönüm bir kıt'a tarla	Tozkoparan isimli yerde kibleten Feyzi Efendizâde doğudan Pervane'nin hark-ı kebîr ve kuzeyden Hâc Hüseyin Alemdâr vereseleri ve batıdan Mîrâsyedi Mahmud Efendi tarlalarıyla çevrili	Nısf hissesi (Yarım)

Mâlikâne	Akin nâm karye	yüz on dirhem mülk hissesi
Mâlikâne	Şehremin mezra'ası	iki yüz altmış beş dirhem mülk hissesi
Mâlikâne	Kulu (Kullu) karyesi ile Mahzemin karyesi arasında vâki' Dam mezra'asının	bin iki yüz dirhem mülk hissesi
Mâlikâne	Kızılırmak üzerinde Yalnızgöz isimli cisrin öte tarafından İstanbul'a giden yoldan sol tarafa ırmağa inip kenarından Çaşaklı Çalısı ve Karaçağıl'dan sağ tarafa giden Kocakaklan ve Uluyol'dan Arpaçukuru'nun Gedik ve Beşiktepe ve Belağıl ve Pınar'dan Pekmeztobrağı ve Demirci mezra'asından gelen tarîk Hüsam Efendi yakınları ile çevrili	bin iki yüz dirhem nısf hissesi
Bir bâb iki ocak değirmen ve harkının yemîn ve yesârında olan adalar	Kayseri kurrallarından mutasarrıf olduğu Karahöyük karyesi arâzisinde Sarmısaklı Suyu üzerinde	Nısf hissesi (Yarım)
Değirmen	Ağırnas karyesi arâzîsinden geçer Bürüngüz'den cârî su üzerinde	Tam hisseli

Mâlikâne	Zenciyedere (Zincidere) karyesiyle Espile karyesi (...) mezra'ası	sekiz yüz dirhem mülk hissesi
----------	---	-------------------------------

Kaynakça: KŞS 179.

Görüldüğü üzere Ağa, yaklaşık 43 tane dükkanı, 1 ev, 38 mağazası, Salahaddin Hammâmı demekle bilinen bir büyük hamam ile Bermek ta'bir olunan bir küçük hamamı, 1 bağçe, farklı mezralarda sahip olduğu malikanelerin gelirleri, 16 tarla ve değirmen gibi taşınır taşınmaz gayrimenkullerini vakfetmiştir. Dikkati çeken bir diğer konu ise vakfa konu mallarının büyük bir kısmında kardeşi ile ortak olması ve sadece kendi hissesine düşen kısmı vakfetmiş olmasıdır. Birkaç taşınmazın bölgenin ileri gelenleri ile ortak olduğu da göze çarpmaktadır. Örneğin sancak ayanı Kığlamazzade ile ortak bir tarlası olduğu görülmektedir.

Vakfiyenin devamında Ağa'nın istekleri ve şartları yer almaktadır:

- Kardeşi Seyyid Hacı Mustafa Ağa'ya vakfin teslim edilmesini ancak vakfa ait tüm koşulların ve şartların değiştirilmesi hususu hayatta olduğu sürece kendisinde kalması
  - Vefat ettikten sonra vakfettiklerinden elde edilen gelirlerin ihtiyaç dahilinde harcanması⁸²⁶
  - Kendisi vefat ettikten sonra oğullarının müteveli olması ve vakıf gelirlerinden onlara belli bir pay ödenmesi
  - Ramazân ayında Câmî'-i Kebîr minâresinden ümmet-i Muhammedi ikâz için vakt-i imsâkdan önce güzel sesli birinin temcid okuyup Hz. Muhammed'e salat ve selam edip kendisinin duada yad edip günlük yirmişer paradan on beş guruş verilmesi
  - Ramazan ayı boyunca her gün bir guruş olan ekmekten alınıp fukaraya dağıtılması
  - Oturduğu menzilin yakınındaki Sivas Kapısı'ndaki Çığdelioğlu Cami'i Şerif'ine her sene bir batmanlık berat (mum) yaptırılması ve yine mutassarrıf olduğu Hasanca karyesindeki cami'i şerifin mihrabının iki tarafına konulmak üzere bir batmanlık

⁸²⁶ "emlâk-i mevküfede bi-hasebi'l-iktizâ rakabe-i şer'iyye zuhûr ederse vech-i şer'i üzere kadr-i kifâye sarf oluna..."

iki mumun alınması ve yine mutasarrıfı olduğu Karahöyük karyesindeki cami’i şerifte bulunan şamdan üzerine her sene iki mum yaptırılması

- Ebeveyni ve ecdâdı ve kardeşi es-Seyyid Ömer Ağa ile merhûm zevcesi Fatma Hâtun’un ruhları için yaz günlerinde kale önündeki Katrancılar çarşısında olan kebîr musluğa şiddetli sıcaklarda her gün kar konulması için yirmi iki guruş ve su getirene üç guruş toplamda yirmi beş guruş ayrılması

- Kardeşi Fatma Hatun’a hayatta olduğu sürece her ay kendisine beşer guruş verilmesi

- Vefat ettikten sonra zevcesi eğer evlenmez ise *hisse-i irsiyye* gibi yani evlat gibi sümün hissesi alması ve ölünce evlatları arasında bir fark olmaması; tevliyet hissesinden başka evlatlarından mütevellî olanlar da gelirlerden kalanları alması

- Vakfedilen gayrimenkuller harap olsa dahi icare-i zemin ile başkasına verilmemesi ve eğer mütevellî bu şartların aksine hareket eder ise ona amel ve itibar olunmaması

- Evlatlarından birisi vefat eder ise hissesi kalan çocukları arasında taksim olunması ve evlad-ı vakıftan olmayanlara ise herhangi bir şey verilmemesi

Ağa öldükten sonra vakfa oğlu Seyyid Derviş Ebu Bekir Efendi’nin mütevellî olmasını şart eylemiştir. O da vefat ettikten sonra yerine evladlarından büyük ve esen ve akıllı ve dürüst olanın geçmesi ve devamında *evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı zükûrunun zükûrununda bu şart-ı mezkûra ri’âyet* olunmasını tembihlenmiştir. Eğer erkek evladından soyundan kimse kalmaz ise kız çocuklarının soyundan akıllı selim birilerinin seçilmesi istenmiştir. Eğer tüm evladlarından soyu tükenir ise kardeşi Hacı Mustafa Efendi’nin soyundan gelen evladlarından seçilmesini ve eğer *ânlar dahi ma’âzallâhi te’âlâ bi’l-küllîyye münkariz olur ise hâkimü’l-vakt olan ulemadan bir emîn ve müstakîm kimesneyi mütevellî nasb* edilmesini vurgulamıştır. Atanan mütevelliden gelen gelirler ile yoldaki kaldırımların, köprülerin, tamire muhtaç çeşmelerin, camilerin onarımına harcanması istenmiştir.⁸²⁷

Vakfiye, vakfın şartlarına ihtimam gösterilmesi ve kesinlikle değiştirilmemesi hususundaki ayetlerden yapılan alıntılar ışığında ikazlar ile bitmektedir. 19 Şaban 1217/ 15 Aralık 1802 tarihli bu vakfiyenin en sonunda uzun bir şahitler listesi yer almaktadır.

---

⁸²⁷ KŞS 179, s. 20- 21.

Bilindiği gibi vakfiyenin kurulduğu alenen duyurulması gerekmektedir. Hukukta bunun yolu ise belgenin sonundaki şahitler ile teyit edilmektedir. Bu vakfiyenin de son kısmında isimleri ve meslekleri ile uzunca bir şahitler listesi bulunmaktadır ki aşağıda görüldüğü üzere şahitler genelde sancağın ileri gelenlerinden oluşmaktadır:

“Şuhûdü'l-hâl: Mefharu'l-a'yân Mîr-alay es-Seyyid el-Hâc İsmail Ağa, Mefharu'l-a'yân Abbâszâde es-Seyyid Salih Ağa mütesellim-i Kayseriyye, Mefharu'l-a'yân Bektaşzâde es-Seyyid Mehmed Ağa, Mefharu's-sâdâti'l-kiram Kâimmakâm-ı Nakîbü'l-eşrâf es-Seyyid el-Hâc Mehmed Efendi, Umdetül-ulemâ el-Hâc Abdullah Efendi, Umdetü'l-ulemâ 'i'l-muhakkikîn Müftî es-Seyyid Abdullah Efendi, Mefharu'l-a'yân Mikdad Beyzâde es-Seyyid Emir Ağa, Fahru'l-ulemâ Kale İmâmı es-Seyyid Hâci Ahmed Efendi, es-Seyyid Hâci Efendi, Seyyid ... Said Efendi bin es-Seyyid Hacı Ahmed Efendi, ... İmâmı Mehmed Efendi, Abdülvehhâb Efendi torunu es-Seyyid Mustafa Efendi, Oğlu es-Seyyid İbrahim, Tennûrizâde Hacı İsmail Ağa, Topçu es-Seyyid Ebubekir, Hacı Hüseyin oğlu Seyyid Mustafa, Dülgerzâde es-Seyyid Hacı Mehmed Ağa, Nalçacı Küçük Seyyid Mehmed, Bacakoğlu es-Seyyid hüseyin, Bacakoğlu İbrahim, Molla Ali oğlu Seyyid Ömer, Baratacioğlu Seyyid Paşa Ağa, Keş Hacı oğlu Mehmed Beşe, Hacı Mahmud oğlu Seyyid Ahmed, Bacakoğlu Seyyid Mehmed [s. 22] Balıkçı'nın oğlu Hacı Ebubekir, ..., Balıkçı'nın oğlu es-Seyyid Hacı Mehmed, Hâci Hasan oğlu Seyyid Ali, Bacakoğlu Köse'nin Emir Hacı Mehmed, Kale Müezzini Emir, Çedikoğlu Hacı Seyyid Ağa, Dizdâroğlu Mehmed Ağa, Kapıcı Aşık Mustafa, Emin Seyyid Ali, Gübgüboğlu Hacı Ömer, ... Salih Ağazâde es-Seyyid Abdullah Ağa, Kassâblar Şeyhi Hâci Seyyid Hasan, Pazarbaşı Hacı Ahmed oğlu es-Seyyid Ömer, Bacakoğlu'nun oğlu Seyyid Ahmed, Gübgüboğlu es-Seyyid Musa Eendi, Kebâbcı es-Seyyid Mehmed Çelebi, Kaytazzâde es-Seyyid Hacı Ali Ağa, Çevikzâde Hacı Ahmed Ağa, Başkâtib Ahmed Efendi, İkinci Kâtib es-Seyyid Kasım Efendi, Kâtib Seyyid İsmail Efendi, Kâtib es-Seyyid Muharrem Nebi Efendi.”⁸²⁸

4.3.2. Zennecizâde es-Seyyid Mehmed Ağa Vakfiyesi

Kayseri ayanlarından olan Zennecizade ailesinden Zennecizâde es-Seyyid Mehmed Ağa ibn-i es-Seyyid Osman Ağa hazretlerinin vakfiyesi Zennecizade ayan ailesinin zenginlikleri hakkında detaylı bir bilgi vermesi açısından önemli olan bir

⁸²⁸ KŞS 179, s. 21- 22.

vakfiyedir.⁸²⁹ Bu belge, ayanların zenginlikleri hakkında daha sağlıklı bir değerlendirme imkânı vermektedir.

3 Muharrem 1174/ 15 Ağustos 1760⁸³⁰ tarihli vakfiye Kayseri’de Hunad mahallesinde oturan es-Seyyid Osman Ağa hazretlerinin oğlu Zennecizâde es-Seyyid Mehmed Ağa’nın vakfiyesidir.⁸³¹ Vakfiye *rik’a* yazı stili ile kaleme alınmıştır ve giriş yapılmadan önce Arapça bir bölüme yer verilmiştir:

Mâ fih mine'l-vakfi ve't-tescîl ve's-şerâyit vaka‘a indî ve hakemtü bi-sıhhatihî
ve lüzûmihî âlimen bi'l-hilâfi beyne'l-e’immeti'l-eslâf ve

ene'l-fakîru ileyh azze şânuhû te‘âlâ

Ahmed Münîb el-müvellâ-hilâfe bi-medîneti Kayseriye

Vakfiye diğer vakfiyeler gibi Allah’a hamd ve şükür ile başlayıp Peygamber’e salat, selam ve tahiyyat ile devam etmektedir. Diğer vakfiye de olduğu gibi bu hayatın faniliği ve *dâr-ı dünyâ medâr-ı fenâ* ifadesiyle dünyanın geçiciliğine vurgu yapılmıştır. Ayet⁸³² ve hadis-i şeriflerden⁸³³ alıntılar yaparak sadaka vermenin ve vakıflar kurmanın ehemmiyetine dikkat çekilmiştir.

Ağa, mütevellî tayin eylediği Süleyman Efendi mahzarında *safiyâne* niyetler ile kurduğu vakfına tasarrufunda olduğu tüm mallarını vakfetmiştir. Detaylı yer bilgileri ile vakfettiği malları şunlardır: ⁸³⁴

---

⁸²⁹ Bu vakfiye Hamit Karasu tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde kullanılmıştır ancak detaylı incelenmemesinden ve tezimizin ana belgelerinden olduğu için belgenin aslına ulaşıp birebir tercümesi transkript edilmiştir. Bu vakfiyenin orijinal ve renkli versiyonuna ulaşarak bana ileten *Salih Değirmencioğlu*’na teşekkürü bir borç bilirim. Bakınız: Ekler kısmı.

⁸³⁰ *Fi'l-yevmi's-sâlis min Muharremi'l-harâm li-seneti erba‘a ve seb‘în ve mi‘e ve elf min hicreti [men lehü]’l-izzü ve's-şerefü.*

⁸³¹ KŞS 146, s. 93.

⁸³² “*Ve mâ tekaddemü li-enfüsiküm min hayrin tecdihü inda’llâhi*”/ Kendiniz için her ne iyilik yaparsanız onu Allah katında bulacaksınız. (Bakara 110. Ayetten alıntılanmıştır.)

⁸³³ “*İzâ mâte ibnü Âdem inkutâ‘a amelehü illâ an-selâsin sadakatün câriyetün ve ilmün nâfi‘un (yüntefe‘u bih) ve veledün sâlihun yed‘ü lehü*”.

⁸³⁴ KŞS 146, s. 93-94.

Tablo 11. Zennecizâde es-Seyyid Mehmed Ağa Vakfiyesi

Vakfın Cinsi	Yeri	Hissesi
Bağçe	Oturduğu evin karşısı	Tam hisseli
Sebze Bağçesi	Oturduğu yerin yakınında mezâristân bitişiğinde	Tam hisseli
Sebze Bağçesi	Hoca Vatan (?) türbesi bitişiğinde	Tam hisseli
Bir kıt'a bağçe	Saray Câmî'-i Şerîfi yakınında	Tam hisseli
Bir kıt'a bağçe	Hunad Mahallesi'nde şehir kenârında	Tam hisseli
Bir kıt'a bağçe	Yeni Hammâm yakınında	Tam hisseli
Bir kıt'a bağçe	Yenice Mahallesi'nde debbâğhâne yakınında	Tam hisseli
Bir bâb demirci dükkânı	Hunad Mahallesi'nde	Tam hisseli
Bir bâb dükkân	Kiçi Kapı'da	Tam hisseli
İki bâb dükkân	Yeni Kapı'da	Tam hisseli
Bir bâb haffâf dükkânı	Eskiciler çarşısında	2/3 hisseli
Bir bâb dükkân	Atpazarı'nda Demirkapı hâricinde	Tam hisseli
Dükkân	Eskiciler başında	Hâcı Bayramoğlu ile müşterek
Bir bâb dükkân	Eskiciler başında	Tam hisseli
Bir bâb dükkân	Mumcular çarşısı	4/10
Bir bâb dükkân	Çerçiler çarşısı	Hâcı Ömer Efendi ile müşterek
Bir bâb (silik) dükkânı	Penbeciler başında	Tam hisseli
Bir bak ekmekçi dükkânı	Kiçi Kapı'da	Tam hisseli
Bir bâb menzil	Şarkıyan Mahallesi'nde	Tam hisseli
Bir bâb menzil	(silik) sâkin	Tam hisseli
Bir bâb menzil	Karabet Mahallesi'nde	Tam hisseli
Bir bâb menzil	Köy-yıkan Mahallesi'nde	Tam hisseli
Bir bâb menzil	Bekdaş Mahallesi'nde	Tam hisseli
Bir bâb kılıcı kârhânesi	Hanesinin yakınında	Tam hisseli
Bir bâb fırın dükkânı	Hanesinin yakınında	Tam hisseli
Çifte bezirhâne	Şehir kenârında	Tam hisseli
Güllük Hammâmı	Güllük (Gülek/Gölek) Mahallesi'nde	Yarım Hisseli
Üç aded selle ⁸³⁵ ve on üç aded hekden	Yağhânede	Tam hisseli

⁸³⁵ Selle: “Yayvan sepet” anlamındaki sele'nin eski metinlerde geçen asıl şeklidir. (bkz: Kubbealtı lügati)

Elli sekiz aded selle	Yenice Mahallesi'nde debbâğhânedede	Tam hisseli
Bir kıt'a tarla	Germiralta isimli mahalde	Tam hisseli
Bir kıt'a tarla	Germiralta isimli mahalde	Tam hisseli
Bir kıt'a tarla	Germiralta isimli mahalde	Tam hisseli
Bir kıt'a tarla	Şehir kenârında Kûmesöğütlü yakınında	Tam hisseli
Yedi put ⁸³⁶ tohumluk beş kıt'a tarla	Yine şehir kenarında	Tam hisseli
Dört buçuk put tohumluk dört kıt'a tarla	Namâzğâh yakınında	Tam hisseli
Bir kıt'a tarla	Şehir kenârında	Şehzâde ile müşterek
Tarla	Namâzğâh yakınında	Tam hisseli
Bir kıt'a tarla	Şehrin kenarında Pervane isimli mahalde	Tam hisseli
Yirmi kile tohumluk tarla	Pervane'de	Tam hisseli
Tarla	Tontarburnu mevzinde	Yarım hisseli
İki put tohumluk bir kıt'a tarla	Kuruçay başında	Tam hisseli
Tarla	Namâzğâh yakınında	Tam hisseli
Bir kıt'a tarla	Pervane'de koru başında	Tam hisseli
İki kıt'a tarla	Namâzğâh kurbünde bâğçe kenarında	Tam hisseli
Bir kıt'a tarla	Argıncık civârında	Tam hisseli
Bir kıt'a tarla	Debbâğhâne kurbünde	Tam hisseli
Üç dönüm bir kıt'a tarla	Şazgeldi yakınında	Tam hisseli
Yoncalık	Argıncık karyesinde	Tam hisseli
Yoncalık	Argıncık karyesinde	Tam hisseli
Bir kıt'a Yoncalık	Haydar Bey Köşkü yakınında	Tam hisseli
İki kıt'a Yoncalık	Gömeç nâm karyede	Tam hisseli
Bir kıt'a bâğ	Gömeç karyesinde	Tam hisseli
Eşcâr ⁸³⁷	Şehir yakınında Kızıldepe dibinde	Tam hisseli
Bir kıt'a bâğ (üzüm bağı)	Şehir yakınında Kızıldepe dibinde	Tam hisseli
Bir kıt'a bâğ (üzüm bağı) ve eşcar	Yozgad nâm karyede	Tam hisseli
Yirmi kıt'a eşcâr-ı müsmire (meyve ağaçları)	Karahisar Kasabası'nda	Tam hisseli
Bağlar	Karahisar Kasabası'nda	Tam hisseli

⁸³⁶ 16 kg. ağırlık ölçüsüdür.

⁸³⁷ Ağaçlar demektir.

Bir bâb ⁸³⁸ değirmen	Gömeç karyesinde	Tam hisseli
Bir bâb değirmen	Kızık nâm karye yakınında	10/12 hisseli
Bir bâb değirmen	Şehircivarında MSarmısaklusuyu Köprüsü civârında	
Bir bâb değirmen	Zincidere nâm karyede	Yarım Hisseli
Bir bâb değirmen	Kuşcu karyesinde	2/3 hisseli
Bir bâb hân ve bir bâb develik ve ittisâlinde bir tamâm bir dam ve bir çardak	Kayseriye nevâhîsinden Karahisar Kasabası'nda	Tam hisseli
(silik)	Göstere Nâhiyesi'nden Bisatlı isimli karye	Bir hisse
Bir bâb anbar	Ağın karyesinde	Tam hisseli
Yüz zirâ' arsa-i hâliye emlâkı	Un Pazarı'nda	Tam hisseli
İki bâb dâhiliyye ve bir bâb hâriciyye menzili	Sakin olduğu yere yakın	Tam hisseli

Vakfiye, Ağa'nın vakıf için istediği şartlar, talepler ve gelirlerin nasıl harcanacağı hususları ile devam etmektedir:

- Gelirlerinden evvela vakıflar için gerekli tamirat ve onarımın yapılması
- Yeni yapılan binanın ve çeşmenin su yolunun onarımının yapılması ve baki kalan gelirden Muharrem ayı için her sene 25 guruş ayrılması ve fukaraya ve münasip mahallere çorba dağıtılması
- Hunad Mahallesi'nde ecdâdının inşa eyledikleri mu'allimhânedeki fakir öğrencilerin ve muallimlerin masrafları için yıllık 24 guruş verilmesi ve sıbyan mektebi öğretmenlerine mesleğe başlaması itibariyle yevmî üç akçe verilmesi.
- Kur'ân-ı Kerîm için mütevelliyeye bir Mushaf-ı şerîf alınmasının talep edilmesi
- Bu vakfiye şartlarının kendisi hayatta oldukça değiştirilmeyeceği ve kendisinin tasarrufunda olacağı; öldükten sonra evladları arasında *esenn ü erşed* olanı yani en büyüğü ve en akli selim olanın müteveli olarak atanması
- Öldükten sonra eşinin çocuklarıyla beraber oturması ve kendisine bir

⁸³⁸ “*Bab* kelimesi değirmenlerin büyüklüğünü ifade eden taş sayısıdır ve bir değirmende taş sayısı ne kadar çoksa o kadar büyük kabul edilirdi.” Gökhan Civelek,” XVII. Yüzyıl Ortalarında Elit Bir Kadının Terekesi: Manastırlı Aişe Hatun”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 54 (Haziran 2015), 250.

oğlan hissesi kadar verilmesi ve vakfın babadan oğula nesiller boyunca devredilmesi

- Erkek evladından soyu devam edilmez ise kız çocuklarından neslinin devam etmesi
- Eğer her iki taraftan soyunu devam ettirecek kimse kalmaz ise Hunad Mahallesi ahâlîsinden dindar ve emin olan birinin mütevellî tayin edilmesi ve vakfiyenin şartlarına uyması emredilmiştir.⁸³⁹

Vakfiyenin sonunda vakfın lüzumuna ve gerekliliğine tekrardan vurgu yapılarak belirtilen şartlara ve kurallara uyulması gerektiği belirtilmiştir. Vakfiye, uzun bir şuhûdü'l-hâl listesi ile bitmektedir: Gurumzâde es-Seyyid el-Hâc Abdülkadir Ağa, Fahru'l-a'yân Mollazâde es Seyyid Osman Efendi, Fahru's-sâdât Mehdizâde es-Seyyid Yusuf Ağa, Fahru'l-akrân Hüseyin Bey, Hatîb Osman Efendi, Hallâczâde el-Hâc Ömer Ağa, Çölmekzâde es-Seyyid İsmail Ağa, Gübgübzâde Ömer Ağa, Bağçecioğlu Mustafa Beşe, Malioğlu Mehmed Ağa, Fahru'l-a'yân Emir Ağazâde es-Seyyid Mustafa Ağa, Sarı Bâkîoğlu damadı Mustafa Ali, Halil Kethüdâ, Gürcü Ahmed Ağa, Yedekcizâde es-Seyyid Mehmed Ağa, Malaşlızâde es-Seyyid Mehmed Ağa ve gayruhum.⁸⁴⁰ Görüldüğü üzere şahitler Kayseri bölgesinin ayan ve ileri gelenlerinden teşkildir. Gayruhum ile bitirilmesi şahitlik edenlerin daha çok olduğunu göstermektedir.

İki tabloya bakıldığında, Zennecizade'nin tam veyahut eksik hisseli 16 dükkânı, 6 evi, 18 tarlası, 1 hamamı, 61 sellesi, 2 yoncalığı, 5 değirmeni ve farklı yerlerdeki bağları, çardağı ve anbarı bulunmaktadır. Güpgübzade'nin ise 43 tane dükkânı, 1 ev, 38 mağazası, Salahaddin Hamâmı demekle bilinen bir büyük hamam ile Bermek ta'bîr olunan bir küçük hamam, 1 bağçe, farklı mezralarda sahip olduğu malikanelerin gelirleri, 16 tarla ve değirmen gibi taşınır taşınmaz gayrimenkulleri bulunmaktadır.

Ayan ailelerinin bu malları nasıl elde ettikleri daha önceki kısımda açıklanmaya çalışıldığından dolayı burada tekrardan değinilmemiştir. Ancak iki ayan ailesinin vakıf malları karşılaştırıldığında farklı yollardan zenginliklerini elde ettikleri söylenebilir. Mutasarıf- mütesellim tablosunda Güpgübzadelerin mütesellimlik gibi herhangi bir idari görevi üstlendiklerine rastlanılmamıştır. Güpgübzadelerin aksine Zennecizadelerin

---

⁸³⁹ KŞS 146, s. 95.

⁸⁴⁰ KŞS 146, s. 96.

sancakta mütesellimliği en çok elinde tutan ayan ailesi olduğu görülmüştür. Diğer bir ifade ile, Zennecizadelerin servetlerinde mütesellimliğin payı çok fazla yer tutmuştur.

Kemal Karpat, bazı ayanların idari görevleri ellerinde tutmalarından dolayı güç ve nüfuz sahibi olmalarına rağmen bazılarının toprak tasarrufu, ticari ve zirai sermaye ile zengin olduklarını vurgulamaktadır.⁸⁴¹ Güpgübzadeler Karpat'ın ikinci tanımına uymaktadır. Ayan ailesi sancakta idari görevleri elde etmemiştir ancak Kayseri sancağının getirmiş olduğu coğrafi konumunun avantajlarından dolayı ticarete etkin olmuşlardır. Bunun en büyük kanıtı olarak söz konusu ayan ailesinin şehrin önemli çarşılarında sahip oldukları onlarca dükkân gösterilebilir. Ticari faaliyetlerdeki etkinliklerden dolayı ayanlığın getirmiş olduğu saygınlığı elde ettikleri çıkarımında bulunulabilir.

Ağa'nın terekesinde de görüleceği üzere daha fazla mal varlığı bulunmaktadır ancak vakfiyede bunların isimleri zikredilmemektedir. Zennecizadelerin gelirlerine rağmen hayrat amaçlı ayrılan gelir çok az bir kısmı kapsamaktadır. Vakıftan hayratlara ise maksimum 100 guruş ayrıldığı görülmektedir. Ağa'nın terekesindeki kişisel bir ata 12 bin guruş verdiği tespit edilmiştir. 19. yüzyılda yüksek rütbeli bir memurun yıllık maaşından daha fazla miktara satılan atın ne kadar pahalı ve kıymetli olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde, bu dönemlerde “bir ustanın günlük yevmiyesinin 2 guruş ve normal bir bağın ortalama 200-500 guruş ve normal büyüklükteki bir evin 400-800 guruş”⁸⁴² olduğu göz önünde bulundurulduğunda Zennecizadelerin zengin oldukları söylenebilir. Ancak her iki ayan ailesi de vakıf gelirlerinden sancağa ve ahaliye harcamalar yaptıkları gibi bu tür yardımların devamı için vakfiyeye özel şartlar hazırlamışlardır. Ayrıca, her iki vakfiyenin ortak noktalarından biri de yapılan yardımların genelde dini alanda olduğudur. Ayanların hayırseverliklerinde dini yatırımların fazlalığı toplum nezdinde itibar kazanma gayesi güdebileceği gibi dini bütün bir kişilik sergileyerek nüfuzlarını arttırdıkları düşünülmektedir veyahut düşündürmektedir.

---

⁸⁴¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Devleti'nin Kısa Sosyal Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 115-116.

⁸⁴² Tamer Güven, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlar, Sermaye Birikimi ve Girişimcilik”, *Türkiye İslam İktisadi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1 (Şubat 2016):78.

Zennecizadeler ile Güpgübzadelerin vakfiyelerinde göze çarpan hususlardan biri de malikane gelirlerini vakfa bağışlamalarıdır. Her iki ayan ailesinin iltizam veyahut malikane sistemiyle sancağın mukataalarını tasarruflarına aldıkları görülmektedir. Karen Barkey, ayanların iltizam kaynakları ile bir nevi “*yerel kalkınma örneğine dönüştürme*” gücüne ve dehasına sahip olduklarını söylemektedir. Diğer bir deyişle ayanların buldukları bölgenin altyapısının gelişmesinde büyük katkıları olduklarını ve kazandıkları servetlerinin ailelerinin haricinde dağıtıp yerel yatırımlar yaparak modernleşme sürecinin ilk adımlarını attıklarını iddia etmektedir.⁸⁴³ Kayseri örneğinde de ayanların sahip oldukları gelirleri vakfa bırakarak kent ve toplumun gelişmesine katkıda buldukları bilinmektedir.

Vakfiyelerde dikkati çeken bir diğer husus şahitler kısmındaki isimlerin sıralanmasında sancağın önemli kişilerinden başlanmasıdır. Statü ve zenginlik bakımından bölgenin önde gelenlerinin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Güpgübzadelerin vakfiyesinde ise ileri gelenlerin yanı sıra şahitler arasında aile üyeleri de bulunmaktadır.

Vakıf- ayan çalışmalarında göze çarpan en önemli sorunsal ayanların elde ettikleri servetleri müsadere eden korumak için mi vakıf kurdukları yoksa gerçekten toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için mi yatırım yaptıklarıdır. Kayseri özelinde bakıldığında vakıf müessesesinin çok yaygın olduğu ve ayanlar dışında kentin önemli şahısların da vakıflar kurduğu görülmektedir. 18. yüzyılda ayanlara ait vakıf sayısının çok az olduğu ve sonraki dönemlerde olmadığı göze çarpmaktadır.⁸⁴⁴

Ayan- vakıf ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğu müsadere sisteminden dolayı vakıfları, *aile zenginliklerinin korumanın* bir yolu olarak yorumlamıştır. Öncelikle müsadere sistemine açıklık getirmek gerekmektedir. 18. yüzyıldan önce de İmparatorluk topraklarında hâkim olan müsadere sistemi bu yüzyıla özgü yeni bir uygulama değildir. Yüzyıl öncesinde olduğu gibi 18. yüzyılda da vefat eden yüksek rütbeli idarecilerin yanı sıra sancağın zengin kişilerinin tüm mallarına el konulmuştur. Bundan dolayı muhalefatlara el konulması ayanlara özgü bir durum da değildir. Ayrıca, ayanların ve mütesellim, voyvoda, mutasarrıf gibi diğer idarecilerin

---

⁸⁴³ Barkey, *Empire of Difference*, 226-228.

⁸⁴⁴ Bu hususta detaylı bilgi için bakınız: Karakaş, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775)”, 77-83. Ayrıca: Karagöz, “XVIII. Asrın başlarında Kayseri (1700-1730)”, 77-83.

zenginlik kaynaklarına bakıldığında iltizam ve malikane yöntemiyle merkezi hükümete ait mukataaların tasarrufundan elde ettikleri bilinmektedir. Diğer bir ifade ile, devletin kendilerine tanıdığı imkanlar sayesinde zenginlik ve nüfuzlarını arttırmışlardır. Bu bağlamda olaylara bakıldığında, ayan ve önemli kişiler vefat ettiğinde el konulan muhalefatlar bir nevi devlet sayesinde zengin olanların mal varlıklarıdır. Ancak, vefat eden ayanların vakıflara ait mal ve akçelerine dokunulmamıştır. Çünkü bu vakıf yatırımlarında toplumun yararına maddesi vardır. Her iki vakfiye incelendiğinde, ayan ailelerinin vakıf gelirlerinden toplumun çıkarlarını gözeterek sancağa ve ahaliye harcamalar yapacağına dair bazı şartları ihtiva etmektedir. Ayrıca vakıflar sayesinde merkezi hükümetin üstlenmesi gereken yol yapımı, çeşme gibi kamu hizmetleri karşılanmaktaydı. Şartlar göz önünde bulundurulursa kâr amacının çok ön planda olmadığı görülebilir. Mal varlıklarını kaçırdıklarına dair herhangi bir bulgu yoktur. Aksi yönde bir niyet olsa bile, Zennecizadeler gibi sancağın etkin ve nüfuzlu ayan ailelerinden Kalaycızadelerin ve Emirağazadelerin de vakıfları olurdu. Ayrıca Zennecizade ayan ailesinden ise sadece Zennecizade Seyyid Mehmet Ağa vakıf kurmuştur ki Ağa müteveli tayin eylediği Süleyman Efendi mahzarında “*safiyane niyetler ile*” kurduğunu belirtmiştir. Toparlamak gerekirse, elimizde var olan vakfiyelerden yola çıkıldığında, ayanların merkezi hükümetten mal kaçırarak servetlerini arttırma niyetinde olduklarından dolayı vakıflar kurduklarını iddia etmek neredeyse zordur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

16. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorluk sathında zuhur eden siyasi, mali, idari ve askeri alandaki gelişmeler sonucu ayan denilen bir zümre ortaya çıkmıştır. Yerli ve yabancı tarih araştırmacılarının ele aldığı ayanlık çalışmalarında genellikle ayan ailelerinin tarihine odaklanılmıştır. İlk bölümde yapılan literatür çalışmalarına bakıldığında bu tarz araştırmaların ayanlık literatüründe azımsanmayacak kadar çok yer kapladığı görülmektedir. Bunda 19. yüzyılda Marc Bloch ve Lucien Febvre tarafından geliştirilen *Annales Okulu*'nun büyük bir tesiri vardır.

Annales ekolünün etkisi ile ayanlık konusunda farklı perspektifte çalışmalar ortaya konulmuştur. Ayanların toprak tasarrufundaki dönüşümler (iltizam-malikane) ile ilişkileri, savaş dönemlerindeki etkileri gibi çeşitli ekonomik, sosyal, kültürel ve askeri dinamikler esas alınarak farklı yorumlamaları içeren muhtelif tezler ortaya konulmuştur. Ancak, merkez- taşra ilişkileri çerçevesinde ayanların durumu ve rollerine dair ortak net bir görüş ortaya konulamamıştır. Kimi araştırmacılara göre⁸⁴⁵, ayanlar daha çok merkezi otoriteye meydan okuyan ve adem-i merkeziyetçiliğe sebebiyet verdiği iddia edilerek negatif aktörler içerisinde konumlandırılmıştır. Bu görüşe karşılık, Ariel Salzmann gibi bazı tarihçiler bu savın aksini iddia ederek ayanların merkezin yanında durduğu ve onlar ile her zaman iş birliği içerisinde olduğunu savunmuşlardır. Bu çalışmanın temel gayesi de merkez ve toplum ile ilişkileri bağlamında Kayseri sancağı ayanlarının sistem içerisindeki yerini konumlandırarak bu alana katkıda bulunmaktır.

Zennecizadeler, Kalaycızadeler, Emir Ağazadeler ile yüzyılın son çeyreğinden sonra karşılaşılan Çapanoğulları ile Güpgübzadeler Kayseri sancağında etkin olan ayan aileleridir. Çalışma boyunca *Kayseri ayanı...oğlu/zade* şeklinde ifade edilen bu ayanlar, merkezi hükümet ile ilişki içerisinde bulunan sancağın nüfuzlu ve servet sahibi kişileridir. Ancak, Kayseri sancağı özelinde daha çok Zennecizadeler, Kalaycızadeler ve Emir Ağazadelerin ön planda olduğu bilinmektedir. Bu ayan ailelerin ortak özellikleri arasında sancağın idari, mali, askeri ve adli görevlerini üstlenmeleri, kapı halkı adı verilen askeri bir güce sahip olmaları, sancağın vergisini toplama hakkını ellerinde

---

⁸⁴⁵ Bu araştırmacıların ayanlığı negatif aktörler içerisinde konumlandırarak yorumlamaların temel sebebi devlet memurları tarafından kaleme alınan kronik ve resmî belgelerin etkisinde kalmaları olabilir. Yapılan arşiv çalışmalarında ayanların bazen “mütegallibe”, “eşkıya taifesi” gibi olumsuz sıfatlar ile kaydedildiğine rastlanılmıştır. Bu tarz olumsuz adlandırmalar kadı sicillerine nazaran ahkam defterlerinde daha çok karşımıza çıkmıştır.

tutmaları sayılabilir.

Araştırmamızda, ayanlık hususundaki tartışmaların genel bir değerlendirilmesi yapılmış ve Kayseri sancağı özelinde tartışmalarda ortaya konulmuş olan sorunsallar tekrardan ele alınmıştır. Konunun uzmanları arasında anlaşmaya varılamamış konulardan biri ayanlığın müessese olarak kabul edilip edilemeyeceğidir. Elimizdeki verilerden hareketle, Osmanlı kurumsal yapısı içinde yetkilerinin tam belirlenmemesi, hiyerarşik bir yapı içinde konumunun belli olmaması, tüm imparatorluk sathında geçerli yazılı kuralları veyahut değişmez kriterlerinin bulunmaması gibi nedenlerden dolayı ayanlığı müessese olarak vasıflandırmak zordur. Yapılan bir diğer tartışma ayanlık seçimi üzerinedir. Kayseri ayanlarının vali ya da sadrazam buyruldu ile atandıklarına dair henüz resmî bir belgeye rastlanılmaması tezimizi güçlendiren gerekçeler arasında sayılabilir. Diğer bir ifade ile, ayanlık *defacto* oluşum olarak görüldüğünden dolayı atamalara dair belgeler resmi mahiyette değildi ve bu bağlamda ele alındığında kadı sicillerine kaydedilmemiş olması doğal bir sonuçtur.⁸⁴⁶ Kayseri ayan atamalarının buyruldu ile gerçekleşmediği ve her zaman halkın isteğine bağlı olarak seçilmiş olanların buyruldusuz olarak atandıkları görülmüştür.

17. yüzyılın sonu 18.yüzyılın başında mutasarrıf Burhaneddin ve İshak Efendilerin ayanlık iddialarında bulunmaları temel alındığında Kayseri sancağında ayanlığın izlerinin erken tarihlerde görüldüğü söylenebilir. 1740'lara kadar Kayseri ayanlarından Kalaycızadeler sancakta etkin olurken, daha sonradan Zennecizadeler ve Emirağazadeler ön plana çıkmıştır. 1780'lerden itibaren Cabbarzadeler ile sıklıkla karşılaşmıştır. 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başlarından itibaren ise Cabbarzadelerin yanı sıra Güpgübzadelerin sancakta etkinlik kazanmaya başladığı söylenebilir. Ancak, ayanlık resmi bir müessese olmadığından dolayı Emecen'in de ifade ettiği gibi ne zaman ortaya çıktığı hususunda "*kat'i bir tarih aramak nafile bir uğraştır*".

Merkezi yönetimin hâkim olduğu imparatorluk topraklarındaki eyalet ve sancağın hiçbirinde Avrupa'daki gibi feodaliteye rastlanılmamıştır. Kayseri sancağı ayanlarının da derebeyleri gibi bağımsızlık peşinde koşma gibi bir niyetleri olmamıştır. Kayseri ayanlarının menşe'ilerine bakıldığında tüccar ve asker sınıfından oldukları söylenebilir. Ayanların kullandıkları seyyid/ sadat gibi ünvanlar ile toplumsal statüleri

---

⁸⁴⁶ Buradaki yorum ve tabirin yapılan akademik görüşmede Yıldırım Beyazıt Üniversite'sinde doktora yapan bir öğrenciye ait olduğunu akademik etik gereği belirtmem gerekmektedir.

hakkında bilgi elde etmek mümkündür. Kayseri ayanlarının tamamında bu ünvanlar kullanılmıştır ve Barkey'in de değindiği gibi bu tarz dini ve ilmi ünvanlar ayanların toplumdaki statülerini güçlendirmiştir.

İdarî, askerî, malî ve toplumsal temellerde meydana gelen değişimler Kayseri sancağında ayanlığın oluşum ve gelişim sürecine katkıda bulunmuştur. Sancakta güçlenen ayanlar, özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra sancağın asayişini sağlama, vergi toplama, kamu ve beledî hizmetlerde bulunma gibi birtakım sorumlulukları üstlenerek merkezi hükümetin taşradaki en büyük dayanak ve destekçileri olmuştur. 16. yüzyılın sonlarından itibaren imparatorlukta meydana gelen idarî problemler sonucu valilerin yetkileri kısıtlanmış ve doğan boşluktan muhassıl, voyvoda, mütesellim gibi birtakım idari görevler altında ayanlar önemli roller üstlenmiştir. Kayseri sancağında muhassıl veyahut voyvoda olarak atanan herhangi bir ayana rastlanılmamıştır. Kayseri ayanları daha ziyade mütesellimlik ve mültezimlik görevlerini üstlenerek sancaktaki nüfuzlarını arttırmışlardır. Kayseri sancağında mutasarrıf tayin ve azillerinin çok sık görülmesi veyahut görev gereği sancakta bulunmamaları ayanları daha özerk ve başına buyruk bir güç haline getirmiştir. Bir yılda dörtten fazla mutasarrıfın atandığı göz önünde bulundurulduğunda sancakta doğan otorite boşluğundan mütesellim olan ayanlar istifade ederek güçlenmişlerdir. Ekonomik ve toplumsal artıları olan bu makamı uzun süre elinde tutan Zennecizadelerin diğer ayan aileleri ile kıyaslandığında daha çok sivrilmelerinin nedeni de bununla ilgilidir.

18. yüzyılda devam eden uzun savaşlar ve beraberinde gelen mali sıkıntılar karşısında güç durumda kalan merkezi yönetim, asker ihtiyacını karşılayamaz hale gelince ayanların askeri gücünden yararlandığı gibi taşrada asker toplama işi de büyük oranda ayanlar aracılığı ile yapılmıştır. Özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra ayanlardan asker talep edilmesi daha sık olmuştur. Merkezi hükümetin ayanlara yolladığı bazı fermanlarda bizzat ismen hitap ederek cihad ve gaza gerekçeleri öne sürülerek kabiliyetli, genç ve yiğitlerden asker toplanılması talep edilmiştir. Bu durum ayanların yereldeki güç ve nüfuzlarının kabul edildiğini gösterdiği gibi ayanların daha da güçlenmesinin önünü de açmıştır. Ayanların askeri gücüne sadece savaş zamanlarında ihtiyaç duyulmamıştır. İmparatorlukta zuhur eden büyük ictimai hadiselerin bastırılmasında da ayanların askeri kuvvetinden yararlanılmıştır ki dağlı isyanı buna verilebilecek en güzel örneklerden birisidir. Asker toplamanın yanı sıra

merkezin isteği doğrultusunda herhangi bir firarın önlenmesi için Kayseri ayanlarının maiyetlerindeki askerler ile seferlere iştirak ettikleri görülmüştür. Merkezin bu konudaki hassasiyetinin farkında olmaları ve sahip oldukları idari görevleri ellerinden kaçırmamak için bizzat kendileri sefere iştirak ettikleri gibi güvendikleri yakın akrabalarını da göndermişlerdir. Ayanlar, asker talebi ve sefere katılmalarının yanı sıra, güherçile ve kurşun, sefer sırasında askerlerin sevki ve iaşelerin taşınabilmesi için hayvan, ordunun yiyecek ve hububat gibi zahire ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Askerî ve idarî alanlarda değişimin beraberinde gelen toplumsal hadiseler de ayanların taşradaki rollerini doğrudan etkilemiştir. Toplumdaki düzenin bozulması sonucu kaza ahalipleri uzun süre eşkıyalık hadiselerine maruz kalmıştır. Bireysel veyahut grup şeklinde eşkıyalık yapanlar ile mütegalibelerin taşkınlıkları, kapusuz ve başıboş leventler ile bir türlü iskân edilemeyen aşiretlerin sancakta çıkardıkları asayiş problemleri karşısında çözüm olarak yine ayanlara başvurulmuştur. Ayanlar, merkezi hükümetin idari güvenliği ve toplumsal asayışı sağlama taleplerine cevap verebilmek için eşkıyalık yapan leventler, başıboş asiler ve aşiret mensuplarını himayelerine alarak askeri kuvvet oluşturmuştur. Böylece, bir yandan merkezi uzun süre uğraştıran eşkıyaların bastırılması talebine karşılık veren ayanların diğer taraftan onlar ile iş birliği içerisine girmeleri bir nevi meşruiyetlerinin merkezi hükümet tarafından tanınması demektir. Ertaş'a göre ayanlar eşkıyalarla mücadele edip onları bastırdıkları gibi bu süreç bölgesel eşkıyalarla temas kurma, onları himayelerine alma yolunu açmıştır. Bu da ayanlara asayışı sağlama imkanı kadar eşkıyalarla iş birliği yapıp onların silahlı gücünden istifade etme fırsatı vermiştir. Eşkıyalarla bazen çatışma bazen iş birliği şeklinde kendini gösteren bu yakınlık ayanların bölgedeki mali, askeri ve idari güç ve otorite kazanmalarının önemli bir sebebidir.⁸⁴⁷ Ayanların sancakta zuhur eden eşkıyalık hadiselerini önlemesi toplum ve merkezi yönetim nezdinde itibarlarının artmasına yol açtığı gibi problem yaratan bir grup böylece hem kontrol altında tutulmuş oluyordu hem de askeri güç haline geliyordu. Barkey'in de vurguladığı gibi eşkıyalar ayanlar sayesinde sisteme entegre edilmiş oluyordu.

Yoğun savaşlar ve ekonomik krizler ile uğraşan merkezi hükümetin taşradaki güçleri ihmal etmesi neticesinde daha serbest davranmaya başladıkları söylenebilir.

---

⁸⁴⁷ Mehmet Yaşar Ertaş, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Eşkıyalık Hareketleri Üzerine Gözlemler", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, ed. Osman Köse (Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü, 2009):147- 156.

Ancak Kayseri ayanları himayelerindeki güçlü askeri kuvvetleri hiçbir zaman devlete zarar verecek şekilde kullanmamıştır. Zennecizadeler ile Cabbarzadeler imparatorluğun ciddi destekçileri arasındaki güçlü ayan aileleridir. Bunları ayrılıkçı ve daha büyük özerklik kazanmak amacıyla devlet güçlerine karşı isyan eden, direnen ve hatta ihtirash bir şekilde siyasi ikbal peşinde olan Balkan ayanları ile karşılaştırmak mümkün değildir. İmparatorluğun en güçlü ayanı olan Alemdar Mustafa Paşa'nın himayesindeki kuvvet ile saraya yürüdükleri bilinmektedir. Taşradan gelen bu ayan, sultanı tahtından indirerek merkezi hükümetin işlerine ciddi müdahalede bulunmuştur. Hatta 1808 *Sened-i İttifak* ile gücünün zirvesine çıktığı ve merkezin ciddi manada güç kaybetmesine sebebiyet veren anlaşmayı oluşturduğu resmi kayıtlarda mevcuttur. Bu örneğin askine, Anadolu ayanları gibi Kayseri ayanlarının tek gayesinin toprak ve vergi toplayarak nüfuz kazanmak olduğu söylenebilir. Bunun için de yoğun bir mücadele sergiledikleri görülmektedir.⁸⁴⁸

Merkezi devletin askeri gücü temin etme ve asayiş sağlama ihtiyacını ayanlara yüklemesi sadece Osmanlı imparatorluğuna özgü bir durum değildir. Benzer durum Avrupa devletlerinde de görülmüştür. Asker toplama ve askeri ihtiyaçların giderilmesinde *private contractors* denilen paralı askerlerden yararlanmışlardır. 17. yüzyılın ortalarında (1630-1735) yaklaşık olarak 400 *military enterprisers* olarak adlandırılan bir nevi mültezim bulunmaktaydı. Avrupalı devletlere para karşılığı askeri hizmet sağlayan mültezimler sadece askeri insan gücünü karşılamak ile yetinmeyip diğer ihtiyaçları da (zahire temini gibi) gidermişlerdir. Bu askeri mültezimlerin en temel özellikleri ellerinde bulundurdukları ekonomik güçtür. Bu güçleri, askeri yatırımların da önünü açmaktaydı.⁸⁴⁹ Osmanlı Devleti'nde de durum aynı idi. Ayan dediğimiz kişiler mütesellimlik ve iltizam- malikane sistemi sayesinde zenginleşerek ekonomik güçlerini sağlamlaştırmışlardır.

Kayseri ayanlarının merkezi hükümet ile olan bağlarını arttıran diğer bir etmen

---

⁸⁴⁸ Barkey, *Empire of Difference*, 218.

⁸⁴⁹ Geoffrey Parker, *The Military Revolution*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 64. Parker'ın *Military Revolution* kitabında Avrupa'da askeri değişikliklerin nasıl geliştiği ve nasıl ortaya çıktığı; bu askeri yeniliklerin Dünya'yı nasıl etkilediği tartışılmaktadır. Kitapta Osmanlı askeri tarihine de değinilmiştir. Parker'a göre Osmanlı askeri devrimi uygulamada 3 alanda eksiklik yaşamıştır. Bir, yeterli insan gücü ve kaynağa rağmen, Türkler Batılıların ateşli silah kullanma seviyesine yetişememiştir. (bkz: s. 126); İki, meydan savaşlarında kendilerini geliştirmemeleri (bkz: s 126-127.); Üçüncü, Osmanlıların metalürji alanındaki zayıflığı. (1571 yılında Venedikliler ile yapılan Lepanto (İnebahtı) seferinde 225 bronz taşıyan ateşli silahlar Venedikliler tarafından ele geçirilmiş lakin askerler bunların güvensiz, zayıf ve kullanışlı olmamasından dolayı eritmişlerdir. (bkz: s. 128)

sancağın mali ve iktisadi faaliyetlerindeki rolleridir. Ayanlar vergi toplamak, kazalara ait vergilerin taksimi ve tevzi işlerinde görev almışlardır ancak bu görevlerini ifa ederken ahaliden fazla akçe olarak bazı suiistimallerde buldukları merkeze gönderilen şikayetler ile ortaya çıkmıştır. Ayanların vergi toplama konusunda kayıtlara yansıyan bir diğer şikâyet, topladıkları vergileri düzenli bir şekilde merkeze yollamamalarıdır. Şevket Pamuk gibi bazı tarihçiler ayanların vergilerin büyük bir kısmını kendilerinde tutmasının ekonomik bunalımı daha çok arttırdığını ve adem-i merkezîyetçiliğe yol açtığını iddia etmiştir. Kayseri sancağına ait belgeler ışığında bu husus incelendiğinde ahaliden fazla vergi toplamanın sadece ayanlara has bir problem olmadığı ortaya koyulmuştur. Ayrıca, Zennecizadeler örneğinde görüldüğü üzere ayan vefat etse bile kalan borç ayanın oğullarından tahsil edilmiştir. Diğer bir deyişle, ayanda kalan vergi borcu en nihayetinde tahsil edilmiştir.

Ayanların vergi toplama, koruma ve askeri gücü temin etmeleri Tilly'nin teorisine göre bir devletin can alıcı faaliyetlerdir.⁸⁵⁰ Bu perspektiften ayanlığı ele alanlar, devlet olmanın asgari şartlarının ayanlar tarafından yapıldığı ve devlete eş veyahut ortak bir gücün zuhur etmesi olarak yorumlamışlardır. Ayrıca bu bağlamda olaya baktıklarından dolayı ayanları merkezileşmenin önündeki en büyük engel olarak görmüşlerdir. Ancak, Kayseri sancağı örneğinde görüldüğü üzere ayanlar himayelerindeki kapıkulları ile bizzat savaflara iştirak ederek devletin ağır mali yükünü hafifletmişlerdir. Merkezi hükümetin içinde bulunduğu mali sıkıntıdan dolayı ilgilenemediği vergi toplama, asayiş ve idari düzenin sağlanması gibi görevleri üstlendikleri göz önünde bulundurulduğunda ayanların merkezin karşısında değil tam aksine yanında durdukları sonucuna varılmaktadır. Merkezileşme yolunda merkezi hükümete engel olmadıkları tam tersine destekçi oldukları görülmüştür. Kayseri ayanlarının tek derdi mukataa sahibi olmak ve kişisel servetlerini arttırmaktır. Ayrıca vurgulanması gereken bir diğer nokta, ayanların üstlendikleri görevlerin benzerlerini ifa eden grupların varlığı Avrupa ve diğer ülkelerde de görülmesine rağmen⁸⁵¹ adem-i

---

⁸⁵⁰ Charles Tilly, *Coercion, Capital and European States* (Cambridge: Basil Black, 1990), 96. Dört can alıcı faaliyet şunlardır: Devlet Yapma, Savaş Yapma, Koruma ve Elde Etme.

⁸⁵¹ Yayıncıoğlu, ayanların bölgelerinde sahip oldukları prestiji ve gücü kullanarak mali, askeri ve yönetici vasıfları ele aldığı altını çizerek Hint-Babür İmparatorluğu'ndaki yerel güçleri için ünlü tarihçi Sanjay Subrahmanyam ve C.A. Bayly tarafından "portfolio-capitalist" olarak adlandırılan sınıfa benzetmektedir. Yazara göre, portföy-sermayeci denilen bu yerel güçler de tıpkı ayanlar gibi bölgenin tüm iktisadi ve idari görevlerini yerine getirmiştir. Ali Yayıncıoğlu, "Provincial Power-Holders and The Empire in the Late Ottoman World", *The Ottoman World*, ed. Christine Woodhead (London, Routledge Basım, 2012), 445. Benzer şekilde William McNeill *Pursuit of Power* adlı çalışmasında Avrupalı devletlerin savaş

merkeziyetçiliğe yol açtıklarına dair herhangi bir yorumlama ile karşılaşılmamıştır.

Ayanların iktisadi, askeri ve idari sorumluluklarının yanı sıra kamu ve beledi hizmetleri de bulunmaktaydı. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehirlerin mamur hale gelmesinde ayanların üstlendikleri görevlerden dolayı Batı Avrupa'daki gibi bir şehir aristokrasisi işlevini görmeye başladıkları söylenebilir.⁸⁵² Ayanlar, Kayseri'de tahrip olmuş kamu yapılarının onarım görevini üstlendikleri gibi zabıtalık açısından da birtakım işlerle ilgilenmişlerdir. Ekonomiyi ilgilendiren iç düzenlemeler (örneğin narh sistemi), çarşılarda esnaf ile halkın mağduriyetlerinin giderilmesi ve ticaret düzeninin sağlanması, tayin ve azil işlemlerindeki görevleri, şehir için harcama yapma yetkileri vs. ayanın bu özelliğini daha çok ön plana çıkarmıştır.

Merkezi hükümet tarafından kadıların yetkilerinin kısıtlanması sonucu doğan boşluktan istifade eden ayanlar, kadıların görevi olan muhallefatin tespiti, miras taksimi, mahkemelerde bilirkişi olarak görev yapılması, halk arasındaki anlaşmazlıkların çözümü gibi birtakım işlerde önemli roller üstlenmişlerdir. Sancağı ilgilendiren çoğu kamu problemlerinde ayanların kanunlar çerçevesinde müdahalede buldukları ve çözümler ürettikleri görülmüştür. Bunun yanı sıra ayanlar ve ileri gelenler, kazada zuhur eden ekonomik, mali ve sosyal içerikli davalarda şahitlik etmişlerdir. Ancak, şühûdul hal kapsamında şahitlik eden ayanların hukuki savunmada kendilerinden beklenen tarafsız duruşu her zaman yerine getiremedikleri de görülmüştür. Gerek mahkeme ve gerek halk nezdindeki itibarlarının farkında olan ayanlar bu durumdan istifade ederek zaman zaman rüşvetler alıp yalancı şahitlik yaptıkları ihtimal dahilinde olduğuna dair belgelere rastlanılmıştır.

Ayanlar, merkezi hükümet ile ilişkilerinin yanı sıra toplum ile de etkileşim içerisinde olmuştur. Kayseri ayanları ile halkı karşı karşıya getiren en temel bağ vergi toplamaktır ve ahaliden haksız vergi aldıklarına dair şikayetlere sıklıkla rastlanılmıştır. 18. yüzyılda Kayseri ayanları ile halkı karşı karşıya getiren bir diğer problem sulama kaynaklarının kullanımı ve paylaşımıdır. Ayanların özellikle Zennecizadelerin beledi hizmetlerinde şehrin su yollarının onarımı için vakıflarından gelir ayırmalarına rağmen ahalinin su kullanımını engellediklerine dair şikayetler ile karşılaşmıştır. Kayseri

---

zamanlarında tüccar ve burjuva kesimin finansman gücüne ve müteahhitliğine ihtiyaç duyduğunu ele almaktadır. Tıpkı ayanlar gibi, devlet bu kesimin askeri ve maddi desteklerini almıştır.

⁸⁵² Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 25.

ayanları ile toplum arasında meydana gelen ihtilaflardan bir diğeri arazi kullanımını ve sınır tespitinden doğan anlaşmazlıklardır. İltizam ve malikane yoluyla elde ettikleri mukataalar konusunda da ahali ile sıkıntılar yaşamışlardır ve arşiv kayıtlarına bu hususta sahte temessükler hazırladıklarına dair şikayetler yansımıştır. Ayanlar ile ahaliyi karşı karşıya getiren bir diğere durum ayanlık- mütesellimlik makamını elde etmek için meydana gelen çekişmelerdir. Kayseri ayanları bu makama sahip olmak için ciddi mücadeleler içerisinde girmişlerdir. Mütesellimlik atamalarında ahalinin etkin rollerinin farkında olan Kayseri ayanları ahaliyi de bu mücadelenin içine çekerek onlar ile ittifak kurmaya çalışmıştır.

Kayseri ayanları ahali ile yaşadığı çeşitli problemlerde tek başına hareket etmemiştir. Himayelerindeki kuvvetlerden destek almışlardır. Ayrıca, sancağın vali, kadı ve kethüda gibi diğere idarecileri ile sıkı bağlar kurmuşlardır. Bu ilişkide genelde toplumun lehine davranmadıkları ve kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri görülse de aksi yönde belgeler de mevcuttur. Ayanların ahalinin karşısında olmadığı ve tam tersine haklarını korudukları ve zor durumda olanları himaye ettiklerine dair örneklerle karşılaşmıştır. Bunun yanı sıra, kurdukları vakıflar aracılığıyla şehrin beledi ve kamu ihtiyaçlarını karşıladıkları ve hayır işlerinde bulunarak halka çeşitli hizmetlerde buldukları görülmüştür. Bu bağlamda, ayanların “şehir düzenini bir arada tutmaya çalışan çimento vazifesi” görevini üstlendikleri söylenebilir.⁸⁵³

Kayseri ayanlarının özellikle Zennecizadelerin halk ile ilişkilerinde yaşadıkları sıkıntıların ayanlara özgü olmadığı ve benzer problemleri sancağın diğere idarecileri ile de yaşadıkları çalışma boyunca vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu problemleri öne sürerek ayanları *mütegallibe- eşkıya taifesi- zorba* gibi sıfatlar ile tanımlayarak sancaktaki asayişsizlik ve huzursuzluğun sebebini onlara atfetmek durumun yorumlanmasını basitleştirmektedir. Ayan ile ahali arasında meydana gelen problemlerin ayanların güçlenmeye başladığı 18. yüzyıla özgü bir sıkıntı olmadığı, daha önceki yüzyıllarda da benzer hadiselerin yaşandığı görülmüştür. Ancak, Yaycıoğlu gibi bazı tarihçilerin değindiği gibi ayanlar var olan sistem içerisinde yer almaya çalışırken bazı sıkıntıların olması tabii bir sonuçtur. Tüm bunların yanı sıra, Kayseri ayanlarından Zennecizadelerin

---

⁸⁵³ Dina Rizk Khoury, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Merkez ile Taşradaki Güç Sahipleri Arasındaki İlişkiler: Bir Tarih Yazımını Çözümlemesi”, *Türkiye Tarihi 1603-1839*, ed. Suraiya Faroqhi, (İstanbul, Kitap Yayınevi, 2016), 186.

sancaktaki varlığı yüzyıl boyunca etkin bir şekilde devam etmiştir ve hatta 19. yüzyılın ortalarında meclis azalığı gibi etkin roller üstlenerek kazadaki etkinliklerine devam etmişlerdir. Belgelerde yer yer mütegalibe veyahut zorba taifesi olarak adlandırılan ayan ailesinin bu kadar uzun bir süre sancakta faaliyet gösterebilmeleri sorgulanması gereken bir diğer durumdur ki merkezi hükümetin mütegalibe ve eşkıya taifesi olarak sıfatlandırılan söz konusu ayana bu kadar uzun bir süre göz yummayacağı aşikardır.

Kayseri ayanlarının ahali ve merkezi yönetim ile ilişkilerinde yaşadıkları sıkıntıları merkeze yapılan şikayetler sonucu öğreniyoruz. İmparatorluk topraklarının dört bir tarafına kurulan mahkemeler, halkın doğrudan devlet ile irtibata geçip sorunlu ayanlar tarafından haksızlığa uğradıklarını iletebilme imkanını sağlamıştır. Merkezi yönetim, halkın bu şikayetlerini göz ardı etmemiş ve taşradaki vekili konumundaki kadı ile muhatap olmuştur. Olayın soruşturulması görevini üstlenen kadıların hazırladığı rapor sonucunda dava neticelenmekteydi. Ancak kadıların bazı durumlarda ayanlar ile iş birliği içerisinde usulsüzlük yaptıkları, gerçeği saptırdıkları görülmüştür. Kadıların makam ve mevkilerini bu şekilde suiistimal etmelerinde kişisel faktörlerin dışında ayanların baskısı ve ekonomik kaygıların önemli bir rolü vardır. Bu durumda halkın şikayetlerini doğrudan merkezi hükümete ulaştırma hakkı bulunmaktaydı. Bu yol çok masraflı olsa da hukuki sürecin sağlıklı yürümediği düşünüldüğünde reaya arzuhal ve mahzarlarla istek ve şikayetlerini İstanbul'a iletmışlerdir. Benzer şekilde, ayanların da mahkemeye başvurarak halka karşı hak talebinde bulunduğu dair çok sayıda örnek mevcuttur.

Merkezi hükümet tarafından Kayseri ayanlarına idam gibi ağır cezalar uygulanmamıştır. Bunun en temel gerekçesi, Kayseri ayanlarının merkezi otoriteyi sarsacak herhangi bir eylem içerisinde bulunmaması gösterilebilir. Ayrıca, merkezi hükümetin isteklerinin ayanlar tarafından yerine getirilebilmesi için halk ile sağlam ilişkiler içerisinde olan güçlü bir ayan profilinin çizilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı, yapılan çalışmalarda da vurgulandığı gibi, hükümetin bazı taleplerde bulunduğu ayanların toplum nezdindeki itibarlarının sarsılmasını istememesi diğer bir gerekçe olabilir.

Bu gibi gerek halkla ayan arasındaki anlaşmazlıklarda gerekse ayanların birbirleriyle olan ihtilaflarında merkezi hükümetin tutumu da önemlidir. Uzunçarşılı'ya göre ayanlardan zarar gören halk şikayetlerini devlete mahzarlar ile bildirmesine rağmen

cididi bir yaptırım uygulanmamıştır. Hükümet kanadından herhangi bir tesir görmeyen halkın ister istemez her türlü mezalim ve meşakkate katlanmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Ayanların birbirlerini şikâyet etmeleri durumunda ise “*taziya tut tavşana kaç siyasetini takip ettiğini*” vurgulamıştır. Diğer bir deyişle, yazara göre iki tarafı yatıştırıcı fermanlar gönderilmiş veyahut bir taraf sakinleştirilerek olaylar halledilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, gelen şikayetler karşısında merkezin her zaman arabulucu rolü oynadığını fakat ayanların birbirleriyle ittifak etmemesi için durumu takip edip aralarını da bozduklarını belirtmiştir.⁸⁵⁴ Ancak, Kayseri sancağında merkez tarafından gönderilen fermanlara bakıldığında merkezi yönetimin ayanlara görevden azletmek, sürgün, kalebent gibi cezaların yanı sıra müsadere yöntemini uygulayarak güç ve nüfuzlarını kırmaya çalıştığı söylenebilir. Ayrıca şikayetler sonucu merkezin ayanlara hitaben gönderdiği fermanlar ile taşrayı ihmal etmediği ve merkezileşme özelliklerinden taviz vermedikleri çıkarımı yapılabilir. Diğer bir ifade ile, Uzunçarşılı'nın belirttiği gibi merkezin acziyetine işaret edebilecek herhangi bir duruma en azından örneklem sancağında rastlanılmamıştır. Şunu da belirtmekte fayda vardır devletin sorunlu ayanları cezalandırma yöntemlerinde Kayseri ayanlarına özellikle Zennecizadelere ait davalarda bir nevi denge politikası uyguladığı söylenebilir. Özellikle savaş dönemlerinde ayanlardan birtakım taleplerde bulunan merkezi hükümetin halkın şikayetlerini göz ardı etmeden hareket ettiği ve kısa süreli cezalar verdiği görülmüştür ki böylece mütesellimlik makamından azledilen bir ayanın üç ay gibi kısa bir süre sonra tekrar makamına geri atanması durumu da izah edilebilir.

Kayseri ayanlarının merkezi imparatorluğun idarî, askerî, adlî, malî gibi farklı alanlardaki isteklerini yerine getirebilmesi için maddi olarak gelire ihtiyacı bulunmaktaydı. Ayanların iktisadi faaliyetlerine değinilmeye çalışıldığı son bölümde görüleceği üzere, Kayseri ayanlarının ikbal basamakları olan mütesellimlik makamına atanmaları maddi açıdan zenginleşmelerine sebebiyet verdiği gibi sancaktaki güç ve nüfuzlarının artmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra sancağın mukataalarını iltizam veyahut malikane yöntemiyle işleterek zenginliklerini arttırdıkları görülmüştür. Bu şekilde elde ettikleri gelirleri vakfa bağışlayarak toplumun ve kentin gelişimine katkıda bulunmuşlar ve Karen Barkey'in belirttiği gibi malikane ve iltizam gelirlerini bir nevi

---

⁸⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllık oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010), 5-7.

“*yerel kalkınma örneğine dönüştürmüşlerdir*”. Burada değinilmesi gereken bir diğer konu, merkezi yönetimin vergi toplama görevinin genelde ayanlardan tercih edilmesinin bilinçli bir tutum olabileceği ihtimalidir. Çünkü daha önce değinildiği gibi ayanların kazanın işlerini yürütmesi ve merkezden gelen taleplere cevap verebilmesi için maddi olarak belli bir yeterlilikte olmaları gerekmektedir

Kayseri ayanları gerek mütesellimlik gerek mültezimlik yolları ile sancağın vergi toplama görevinde aktif rol oynamışlardır fakat bu işlemler sırasında bazı usulsüz yöntemlere başvurdukları ve ahaliden kanuna aykırı olarak fazladan akçe aldıklarına dair merkeze şikâyetler gönderilmiştir. Ancak bu durum hiçbir zaman Avrupa’daki mahalli senyörlerin köylülerin üretim sürecine müdahale ederek zenginleşmesi gibi bir duruma benzememiştir. Ayrıca, iltizam ve malikane sistemiyle toprakları işleten Kayseri ayanları Avrupa’daki gibi hiçbir zaman serbest değildi ve özel mülkiyete yol açan tüm yollar kapalıydı.⁸⁵⁵ Bunun yanı sıra, müsadere sisteminin varlığı Avrupa’daki gibi babadan oğula geçebilecek bir zenginliğinin oluşumuna ket vurmaktaydı. Bundan dolayı, ekonomik açıdan bağımsız olamayan ayanlar, merkeze rakip olabilecek güçlü bir sınıf olarak hiçbir zaman ortaya çıkmamıştır.

Ayanların kurduğu vakıflar, vakıf için tahsis edilen gelirler ve vakfiye şartları ayanların servetlerine ilişkin bilgi verdiği gibi onların sosyal sorumlulukları ve yaklaşımlarına dair ip uçları taşımaktadır. Elimizdeki vakfiyelerde Kayseri ayanlarının bağısladığı gelir gurubunda en dikkati çeken şey dükkanlardır. Bu durum, Kayseri’nin muhtelif çarşılarında ayanların çok sayıda dükkan sahibi oldukları, bunları doğrudan işlettikleri veya kiraladıklarını gösterir. Anadolu ayanlarının servetleri genellikle toprağa dayandığı düşünüldüğünden Kayseri ayanlarının ticaretle bağlantılı bir servete sahip olmaları dikkat çekicidir. Bu da önemli bir ticaret merkezi olan Kayseri’nin iktisadi dinamikleri ile açıklanabilir.

Araştırmanın sonucunda Kayseri ayanlarının, yerel bir grup olarak servetleri, toplumsal rolleri, üstlendikleri idari ve askeri görevleri ve edindikleri bölgesel güç ve nüfuzlarıyla Osmanlı Devleti’nin 17. yüzyıldan itibaren izlenebilen siyasi, idari, mali ve sosyal dönüşümünü açık bir şekilde yansıttığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte sancağın

---

⁸⁵⁵ Bu hususta bakınız: Çağlar Keyder, “Osmanlı İmparatorluğunda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?”, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 10-12.

yerleşim coğrafyası, demografik niteliği ve iktisadi yapısıyla bağlantılı olarak Kayseri ayanlarının merkez- taşra ilişkileri çerçevesinde özgün bir karaktere sahip olduğunu da belirtebiliriz.

KAYNAKÇA

CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI

1. ALİ EMİRİ TASNİFLERİ

1.1. Ali Emiri Sultan Abdülhamit I (AE.SABH.I.)

219/ 14473	136/ 9197	32/2414	87/5969	46/3316
138/ 9303	135/9074	42/3038	31/2336	46/3279
79/5510	220/14574	309/ 20748	111/7528	47/3353
138/9302	273/18363	45 /3256	45 /3254	46

/3275

1.2. Ali Emiri Sultan Mahmut I (AE.SMHD.I.):

194/15201	79/5273	42/2488	195/ 15258	93/6449
249/ 20279				

1.3. Ali Emiri Sultan Mustafa II (AE. SMST. II)

54/5520.

1.4. Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE.SMST.III.):

184/14502	23/ 1553	8/561	37/2565	3/147
79/5854.				

1.5. Ali Emiri Sultan İkinci Ahmed (AE. SAMD II)

4/372

1.6. Ali Emiri Sultan Üçüncü Ahmed (AE. SAMD. III):

136/ 13262	102/10097	116/11390		
------------	-----------	-----------	--	--

1.7. **Ali Emiri Sultan Üçüncü Selim (AE. SSLM III)**

275/15881.

2. **BAB-I DEFTERİ**

2.1. **Muhallefat Halifeliği (D. BŞM. MHF.)**

55/35   55/26.

3. **CEVDET TASNİFLERİ**

3.1. **Cevdet Adliye (C. ADL)**

83/50002   8/521   8/531   41/2485   37/2207

3.2. **Cevdet Askeriye (C. AS.)**

1036/45449   909/ 39235   482/ 20121   577/ 24274   172/7518
932/40359

3.3. **Cevdet Belediye (C. BLD)**

125/ 6210

3.4. **Cevdet Dahiliye (C. DH.):**

262/13064   241/12011   328/ 16390   55 /2703   269/13412
19/903   281/14034   66/3297   94/ 4678   266/

13291

322/16093   263/13147   214/10677   282/14087   253/12603
269/13412

3.5. Cevdet Evkaf (C. EV.):

322/ 16383

3.6. Cevdet Maliye (C. ML.):

269/11021   189/7837   595/24530   310/12670   525/21486

3.7. Cevdet Zabtiye (C. ZB.):

9/ 420   48/2390   59/2926   78/3864   23/1150

4. HATT-I HÜMAYUN:

42/2160   295/17546   300/17830   300/17850   688/33364A
117/4754

5. İBNÜLEMİN TASNİFLERİ

5.1. İbnülemin Maliye (İE. ML)

106/10029

6. İRADE TASNİFLERİ

6.1. Meclis-i Vala (İ. MVL)

111/2603

7. KARAMAN AHKAM DEFTERLERİ:

1 Numaralı Karaman Ahkam Defteri

3 Numaralı Karaman Ahkam Defteri

5 Numaralı Karaman Ahkam Defteri
6 Numaralı Karaman Ahkam Defteri
7 Numaralı Karaman Ahkam Defteri
8 Numaralı Karaman Ahkam Defteri
9 Numaralı Karaman Ahkam Defteri
13 Numaralı Karaman Ahkam Defteri
16 Numaralı Karaman Ahkam Defteri
17 Numaralı Karaman Ahkam Defteri
19 Numaralı Karaman Ahkam Defteri

8. MECLİS-İ VALA KALEMİ

8.1. Meclis-i Vala (MVL)

613/31.

9. MALİYEDEN MÜDEVVER DEFTERLER (MAD d.)

9726.

10. MÜHİMME DEFTERLERİ:

141 Numaralı Mühimme Defteri
143 Numaralı Mühimme Defteri
149 Numaralı Mühimme Defteri
150 Numaralı Mühimme Defteri
160 Numaralı Mühimme Defteri
162 Numaralı Mühimme Defteri
164 Numaralı Mühimme Defteri
165 Numaralı Mühimme Defteri
166 Numaralı Mühimme Defteri
168 Numaralı Mühimme Defteri
169 Numaralı Mühimme Defteri

170 Numaralı Mühimme Defteri
171 Numaralı Mühimme Defteri
173 Numaralı Mühimme Defteri
174 Numaralı Mühimme Defteri
178 Numaralı1 Mühimme Defteri
183 Numaralı Mühimme Defteri
191 Numaralı Mühimme Defteri
193 Numaralı Mühimme Defteri
195 Numaralı Mühimme Defteri
198 Numaralı Mühimme Defteri
201 Numaralı Mühimme Defteri
204 Numaralı Mühimme Defteri
205 Numaralı Mühimme Defteri
207 Numaralı Mühimme Defteri
213 Numaralı Mühimme Defteri

11. SADARET KALEMİ

11.1.Mektubi Kalemi Evrakı (A.} MKT.)

84/87   100/83

12. ŞER'İYE SİCİLLERİ

126 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1143-1144 M. 1730-1732)
146 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1173-1174 M. 1759- 1761)
152 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1179-1182 M. 1765-1769)
155 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1187-1188 M. 1773-1775)
156 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1188- 1191 M. 1774-1779)
158 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1191-1192 M. 1777-1779)
159 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1192 M. 1778-1779)
160 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1193-1195 M. 1779-1781)
161 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1195-1196 M. 1780-1782)
162 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1196-1197 M. 1781-1783)

- 163 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1198-1199 M. 1783-1785)
164 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1199-1201 M. 1785-1787)
166 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1202-1203 M. 1787-1789)
167 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1204-1205 M. 1789-1791)
168 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1205-1206 M. 1790-1792)
169 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1207 M. 1792-1793)
170 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1207-1208 M. 1792-1794)
171 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1208-1210 M. 1793-1796)
172 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1209-1227 M. 1792-1813)
173 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1210-1211 M. 1795-1797)
174 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1212 M. 1797-1798)
175 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1212-1213 M. 1797-1799)
176 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1213-1215 M. 1798-1801)
177 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1215-1216 M. 1800-1802)
178 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1216-1217 M. 1801-1803)
179 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1217-1219 M. 1802-1805)
180 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1219-1220 M. 1804-1806)

Yayınlanmış Şer'iyeye Sicilleri:

Caner, Songül. “138 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1161-62/M.1748-1749), Transkripsiyon ve Değerlendirme”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1997.

Gündüz, Tufan. “1201- 1202 Tarihli 165 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.

Şekeroğlu, Erdal. “183 No'lu Kayseri Şer'iyeye Sicil Defteri, Transkripsiyon ve Değerlendirme”. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

Temur, İlhami. “136 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirme”. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Tok, Özen. “130 Numaralı Kayseri Şer’iye Sicili (H.1151/M. 1738-39) Transkripsiyon ve Değerlendirme”. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

Yıldırım, Sevda. “133/3 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi, 2011.

13. ŞİKÂYET DEFTERLERİ:

A.Dvn. Şkt. d. 1006   A.Dvn. Şkt. d. 1007   A.Dvn. Şkt. d.
1008

A.Dvn. Şkt. d. 1009

14. TOPKAPI SARAYI

13.1.Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e.)

958/79

YAZMA / YAYINLANMIŞ KRONİKLER İLE TETKİK ESERLER

Ahmed Nazif. *Mirat-ı Kayseriyye* (Kayseri Tarihi). çev. Mehmet Palamutoğlu. Kayseri: Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği, 1987.

Ahmet Rıf’at. *Osmanlı Toplumunda Sadat-ı Kiram ve Nakibüleşraflar, Devhatü’n-Nukaba*. haz. Hasan Yüksel- M. Fatih Köksal. Sivas: Dilek Matbaası, 1998.

Halil Edhem. *Kayseri Şehri*. Haz. Kemal Göde. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.

İzzi Süleyman Efendi. *İzzi Tarihi*. haz. Ziya Yılmaz, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

Naima. *Naima Tarihi*. çev. Zuhuri Danışman, Cilt 6. İstanbul: Kardeş Matbaası, 1969.

Raşid Mehmed Efendi. *Tarih-i Raşid ve Zeyli*. Cilt I-II-III, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.

Şani-zâde Mehmed Atullah Efendi. *Şani-zâde Tarihi*. haz. Prof. Dr. Ziya Yılmaz, İstanbul: Çamlıca, 2008.

Topal, Mehmet. “Silahtar Fındıklılı Mehmed Ağa- Nusretnâme”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

XVIII. *Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi Merkez ve Taşra Yönetimi 1756-1792*, 16 Numaralı Tahvil Defteri. İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2019.

KİTAPLAR, TEZLER, MAKALELER, BİLDİRİLER, ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Adanır, Fikret. “Balkanlar ve Anadolu’da Yarı Özerk Taşra Güçleri”, *Türkiye Tarihi 1603-1839*, ed. Suraiya Faroqhi. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.

Afyoncu, Erhan. “Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt I, Sayı 2, (İstanbul: 2003):101- 172.

Alkan, Necmettin. “Ayanlık'ın Son Dönemlerinde Tipik Bir Örnek: Gümüşhane Sancağı Kürtün-i Zir Kazası Ayanı Süleyman'ın Meselesi”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, (2007): 69-84.

Ak, Mehmet. “Osmanlı İmparatorluğunda Bir Ayanlık Örneği Yılanlıoğulları”. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Akdağ, Mustafa. “Osmanlı Tarihi’nde Ayanlık Düzeni Devri, 1730-1839”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, no. 14-23, (1974):51-61.

Akdağ, Mustafa. “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”. *A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, no. IV/6-7, (1966): 201-247.

Akdağ, Mustafa. “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, *D. T. C. F. D.*, Cilt XVIII, Sayı 1-2, (Ankara: 1955): 27-51.

Akdağ, Mustafa. “Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk (1603-1606)”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2-3, (1964 Ankara):1-51.

Aksan, Virginia H. *Ottoman Wars 1700-1800; An Empire Besieged*. London and Newyork: Routledge, 2013.

Aktepe, Münir. “Tuzcuoğulları İsyanı”, *Tarih Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5-6 (2011): 21-52.

Anastosopoulos, Antonis. “Provincial Elites in the Ottoman Empire”. *Halycon Days in Crete V*, A Symposium Held in Rethymno, (2005): XV- XXVIII.

Anastasopoulos, Antonis. “Lighting the Flame of Disorder: Ayan Infighting and the State Intervention in Ottoman Karaferye, 1758-59”. *International Journal of Turkish Studies*, 8/1 (2002): 73-88.

Avcı, Nuray. “Bazı Arşiv Belgeleri Işığında Kayseri”. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi, 2018.

- Avcı, Yasemin. "Tanzimat Döneminde Osmanlı Belediyeciliği Üzerine Karşılaştırmalı Analizler", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 24 (2016): 181-194.
- Aydın, Muhammed. "Sivas'ta Ayan Aileleri". Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2011.
- Aynur, Hatice. "Surname". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37. İstanbul: 2009.
- Baltacı, Cahit. "Arpalık", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3. İstanbul:1991.
- Barkey, Karen. *Empire of Difference; The Ottomans in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Barkey, Karen. *Eşkıyalar ve Devlet-Osmanlı Tarzı Merkezileşme*. çev. Zeynep Altıok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Batmaz, E. Şükrü. "XVIII. Yüzyıldaki Mali Uygulamaların Osmanlı Taşra Yönetimi Üzerindeki Etkileri Hakkında Bir Araştırma". Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995.
- Batmaz, Eftal Şükrü. "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 18, Sayı 29, (1996): 39-50.
- Baykara, Tuncer. "Kaza". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25. Ankara, 2002.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Bozkurt, Fatih. "Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22 (İstanbul, 2013): 193-229.
- Boztepe, Mehmet. "Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimi Şekillendiren Merkezîyetçilik Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 36, (Nisan 2013):1-14.
- Bragg, John K. *Ottoman Notables and Participatory Politics: Tanzimat Reform in Tokat, 1839-1876*. England: Routledge, 2014.
- Braudel, Fernand. *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. vol. I, California Press, 1996.
- Canatar, Mehmet. "Kethüda". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25. İstanbul: 2002.
- Canbakal, Hülya. "On the Nobility of Provincial Notables". *Provincial Elites in the Ottoman Empire: Halycon Days in Crete V*, Rethymno (1996):39-50.
- Cezar, Mustafa. *Osmanlı Tarihinde Levendler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- Cezar, Yavuz. "Bir Ayanın Muhallefatı: Havza ve Köprü Kazaları Ayanı Kör İsmail-oğlu Hüseyin". *Belleten*, XLI/161, (Ocak 1977): 41-78.

- Civelek, Gökhan. “XVII. Yüzyıl Ortalarında Elit Bir Kadının Terekesi: Manastırlı Aişe Hatun”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 54 (Haziran 2015): 241-260.
- Cömert, Hüseyin. *19. Yüzyılda Kayseri*. Kayseri: Mazaka Yayıncılık, 2007.
- Çadırcı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çakır, Ömer Faruk. “Sivil Toplum Bağlamında Osmanlı Kent Yapısı: Kayseri Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Çayırdağ, Mehmet. “Emir Ağa oğulları”, *Kayseri Ansiklopedisi*, Cilt 2. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.
- Çetin, Cemal. “Anadolu’da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Çetin, Cemal. “Ereğli- Kayseri ve Nevşehir- Aksaray Yol Güzergahı Üzerinde Hizmet Veren Menzilhaneler”, *Uluslararası Lale Devri’nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, ed. İlyas Gökhan, Hüseyin Saraç, Gökçe Özcan. Kayseri: Kömen Yayınları, 2018.
- Deveci, Çetinkaya, Sefure. “Ekonomi”, *Kayseri Ansiklopedisi*, Cilt 2. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın kitabevi, 2013.
- Doğan, Ahmet Deniz (editör). *Kayseri Medeniyetlerin Beşiği*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Doğan, Mehmet. “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Askeri İslahatları (1703-1789)”. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Efe, Ayla. “Muhassıllık Teşkilatı”. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2002.
- Ekinci, İlhan. “Sinop’ta Bir Ayan Ailesi, Kavizadeler Hakkında Bazı Bilgiler”. *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop’ta Türk- İslam Kültürü Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Cilt II. Sinop: Sinop Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Emecen, Feridun M. “Ayan ve Muhallefatı: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa”, *Ciepo Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004.
- Emecen, Feridun M. “Doğu Karadeniz’de Ayanlık: Tirebolulu Kethüdazade Mehmet Emin Ağa”. *Belleten*, LXV/242, (Nisan 2001): 193- 214.

- Emecen, Feridun. "Osmanlı Taşrasında Yerel Güçlerin Yükselişi, Kethudazadeler Örneği". *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Emecen, Feridun. "Cebelü". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7. İstanbul: 1993.
- Ergenç, Özer. "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Ayan Üzerine". *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, (1982): s.105-118.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkiya İlişkileri". *Osmanlı'dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, ed. Osman Köse. (Samsun: Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü: 2009): 147-156.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. "XVIII. Yüzyılda Bir Osmanlı Eşkiyası: Sarıbeyoğlu Mustafa". *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler* (Isparta, 2007): 399-411.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. "Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması" *Türklük Araştırmaları Dergisi*. Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan, Sayı 19 (İstanbul, 2008): 211-233.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. "Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezileşme Karşısında Bir Osmanlı Ayanı: Tavaslızade Osman Ağa". *History Studies*, Prof, Dr. Enver Konukçu Armağanı, Cilt 4 (2012): 117-133.
- Faroqhi, Suraiya. *Devletle Başa Çıkmak*, çev. Hamide Koyukan Bejsovec. İstanbul: Alfa Yayınevi, 2016.
- Faroqhi, Suraiya. *Men of Modest Substance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Frankopan, Peter. *İpek Yolu: Alternatif Dünya Tarihi*. çev. Mengü Gülmen. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018.
- Gara, Eleni. "Moneylenders and Landowners: In the Search of Urban Muslim Elites in the Early Modern Balkans", *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete Unviersity Press, 2005):135- 147.
- Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 2014.
- Genç, Mehmet. "Osmanlı Maliyesinde Mukataa Kavramı". *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*, Haz. Mehmet Genç ve Erol Özvar, Cilt I. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006.
- Gibb, H.A.R. ve Bowen. *Islamic Societe and The West*. London: Oxford University, 1957.
- Gökbilgin, M. Tayyip. *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977.

- Gökbilgin, Tayyip. "XVI. Asrın Başlarında Kayseri Şehri ve Livası". *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Z.V. Toğan'a Armağan* (İstanbul, 1950-1955):93-108.
- Gökbunar, Ali Rıza. *Türk Maliye Tarihinde Ayanlık Kurumu, Rantiyer Bir Sınıfın Oluşum Mücadelesi*. Bursa: Ekin Yayın, 2000.
- Gradeva, Rossitsa. "Towards Portrait of the rich in Ottoman Provincial Society: Sofia in the 1670s", *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete University Press, 2005): 149-199.
- Güldüoğlu, Emine. "Osmanlı Merkez- Taşra İlişkileri Çerçevesinde XVII. Yüzyılda Kayseri Sancağı". Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2011.
- Güler, Mustafa. "Tarik-i Sultanî (İstanbul-Mekke Hac Yolu) Güzergâhında Kocaeli Menzilleri", *Kocaeli Sempozumu Bildiriler* (Kocaeli, 2020): 405- 419.
- Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42. İstanbul: 2012.
- Gündüz, Ahmet. "XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kayseri (1775-1800)". Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Güven, Tamer. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlar, Sermaye Birikimi ve Girişimcilik". *Türkiye İslam İktisadı Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1 (Şubat 2016): 63-88.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Menzil". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29. Ankara: 2004.
- Hathaway, Jane. "Rewriting Eighteenth- Century Ottoman History". *Mediterranean Historical Review*, ed. Amy Singer, Cilt 19, Sayı 1. Tel Aviv University A Frank Cass Journal, 2004.
- Hobsbawn, Eric J. *Bandits*. New York: Pantheon Books, 1981.
- Hülagü, Mehmet Metin. "Kayseri'de Sahtiyan Üretimi". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, (2002): 1-18.
- İlgürel, Mücteba. "Celali İsyanları". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7. İstanbul: 1993.
- İnalcık, Halil. "Tımar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41. İstanbul: 2012.
- İnalcık, Halil. "Eyalet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11. İstanbul: 1995.
- İnalcık, Halil. "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration". *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, ed. Thomas Naff and Roger Owen, (Londra: 1977): 27-52.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- İnbaşı, Mehmet. “Abaza Mehmet Paşa İsyanı”, *Kayseri Ansiklopedisi*. Cilt 1. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi yayınları, 2015.
- İnbaşı, Mehmet. “Celali İsyanları, Büyük Kaçgunluk”, *Kayseri Ansiklopedisi*. Cilt 1. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.
- İpşirli, Mehmet. “Kayseri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25. İstanbul: 2002.
- İpşirli, Mehmet. “Naima”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32. İstanbul: 2006.
- İşbilir, Ömer. “Nüzül”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33. İstanbul: 2007.
- Karagöz, Mehmet. “XVII- XVIII. Asırlarda (1650-1750) Kayseri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1 (Elazığ, 2009): 259-279.
- Karagöz, Mehmet. “XVIII. Asrın başlarında Kayseri (1700-1730)”. Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 1993.
- Karagöz, Mehmet. “Mukataalar”, *Kayseri Ansiklopedisi*, Cilt 5. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.
- Karakaş, Muhammet. “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775)”. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 1997.
- Karakaş, Muhammet. “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayan ve Mütegalibeler”. *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*. (Kayseri:1998): 259-268.
- Karakaş, Muhammet. “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri Mukataaları”, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyum Bildirileri*. (Kayseri: 2000): 253-268.
- Karasu, Hamit. “Osmanlı Devleti'nde Ayanlık: Kayseri sancağı örneği (1730-1774)”. Yüksek Lisans, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2014.
- Karpat, H. Kemal. *Osmanlı Devleti'nin Kısa Sosyal Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Keçeoğlu, Sonay. “Şer'iyye Sicillerine Göre Kayseri'de Gayrimüslimler (1800-1850)”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Keleş, Bahattin. “Anadolu'da Gelişen Bazı Önemli Ticaret Merkezleri”. *Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri*. İstanbul: Globus Dünya Basımevi, 2002.
- Keskin, Mustafa ve Metin Hülagü. *Geçmişteki İzleriyle Kayseri*. Erciyes: Erciyes Üniversitesi Yayınevi, 2007.

- Keyder, Çağlar. “Osmanlı İmparatorluğunda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?”, *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- Keyder, Çağlar. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Khoury, Dina Rizk. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkez ile Taşradaki Güç Sahipleri Arasındaki İlişkiler: Bir Tarih Yazımı Çözümlemesi”. *Türkiye Tarihi 1603-1839*, ed. Suraiya Faroqhi. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- Khoury, Dina Rizky. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu, Musul 1540-1834*. çev. Ülkü Tansel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Kılıç, Orhan. “XVII. yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Cilt VI. Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Koç, Yunus. “Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları”. *Bilig*, Sayı 65. (Bahar 2013): 177-202.
- Koçu, Reşat Ekrem. *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınlar, 1969.
- Köksal, Yonca. “Local Intermediaries and Ottoman State Centralization: A Comparison of the Tanzimat Reforms in the Provinces Ankara and Edirne”. Columbia University, Doktora Tezi, 2002.
- Köprülü, M.Fuad. “Ayan”. *İslam Ansiklopedisi* (İ.A.), Cild II, (İstanbul:1944)
- Köse, Ensar. “Âyanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.
- Köse, Muhammet. *Kayseri Şehri, 1830-1860 İdari, Demografik, Sosyal ve İktisadi Yapısı*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Kuniholm, Peter I. “Archeological Evidence and Non-Evidence for Climatic Change”, *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, Cilt 330, Sayı 1615.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Seyyid”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37. İstanbul:2009.
- Küpeli, Özer. “Anadolu'da Ayanlık Tarihine Dair Bir Derkenar: Gönen Ayanı Sepetoğlu Osman”. *Perspectives on Ottoman Studies, Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb*, ed. Ekrem Causevic, Nenad Moacanin, Vjeran Kursar. Berlin: LIT Verlag, 2010.
- Masters, Bruce. “Arap Vilayetlerinde Yarı Özerklik Güçler”. *Türkiye Tarihi 1603-1839*, ed. Suraiya Faroqhi, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.

- McGowan, Bruce. “Ayanlar Çağı 1699-1812”. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarih*, ed. Halil İnalçık ve Donald Quataert. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- McGowan, Bruce. *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade, and Struggle for Land, 1600-1800*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- McNeill, William H. *Pursuit of Power: Technology, Armed Force and Society since A.D. 1000*. Chicago: The University of Chicago Press, 1982.
- Mert, Özcan. “Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, C. VI. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Mert, Özcan. “Kayserili Bir Ayan: Zennecioğlu Seyyit Mehmet Ağa”. *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (Kayseri: 1998): 323-331.
- Mert, Özcan. *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1980.
- Mert, Özcan. “Ayan”. *DİA*, Cilt 4, İstanbul, 1991.
- Mutaftçieva, V.P. “L'institution de l'ayanlık pendant les dernieres decennies du XVIII siecle” (XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi). çev. Bayram Kodaman, *İ.Ü. Tarih Dergisi*, sayı:31 (1977): 163-182.
- Moutafchieva, Vera P. *Agrarian Relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries*. Newyork: Columbia University Press, 1988.
- Naff, Thomas. “Introduction”, *Studies in Eighteenth Century Islamic History*. ed. Thomas Naff ve Roger Owen, Carbondale: Southern Illinois University, 1977.
- Nagata, Yuzo. “Ayan in Anatolia and the Balkans During Eighteenth and Nineteenth Centuries: A Case Study of the Karaosmanoğlu Family”, *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete Unviersity Press, 2005): 269-294.
- Nagata, Yuzo. *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*. İzmir: Akademik Kitapevi, 1999.
- Nagata, Yuzo. *Tarihte Ayanlar: Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1987.
- Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdari Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.

- Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti 'nde Kadı*. Ankara: Turhan Kitapevi, 1994.
- Örenç, Ali Fuat. "Mutasarrıf". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3. İstanbul: 2006.
- Özcan, Abdülkadir. "Asım Efendi Çelebizade". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3. İstanbul: 1991.
- Özcan, Abdülkadir. "Cülus". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8. İstanbul: 1993.
- Özcan, Tahsin. "Muhallefat". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 30. İstanbul: 2005.
- Özdemir Rıfat., *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Fiziki, Demografik, İdari-Ekonomik Yapısı 1785-1840*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Özdeğer, Mehtap. "Ayan Era in the Ottoman Government". *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2003):29-42.
- Özdeğer, Mehtap. "Osmanlı Devlet Teşkilatında Ayanın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt.50 (İstanbul, 2000): 69-132.
- Özel, Oktay. "Population Changes in Ottoman Anatolia during the 16th and 17th Centuries: the Demographic Crisis Reconsidered". *International Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt 36, Sayı 2, (May 2004): 183- 205.
- Özel, Oktay. *Türkiye 1643- Goşa'nın Gözleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Vakfiye". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42. İstanbul:2012.
- Özkaya, Yücel. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Özkaya, Yücel. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*. Doçentlik Tezi. Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları. (Bu eserin farklı tarihlerde yayınlanan 2 baskısından da yararlanılmıştır.)
- Özkaya, Yücel. "Anadolu'daki Büyük Hanedanlıklar". *Bellekten*, Cilt LVI- Sayı 217 (Aralık, 1992):809-845.
- Özkaya, Yücel. "Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar". *Osmanlı*, ed. Güler Eren Cilt VI. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Özkaya, Yücel. *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Şubat 2008.
- Özkaya, Yücel. "Mütesellimlik". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32. 2006.

- Özkaya, Yücel. *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808)*. Ankara: Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Basımevi, 1983.
- Özkaya, Yücel. “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”. *Belleten*, Cilt 168, (Ankara:1978): 667-723.
- Özkaya, Yücel. “XVIII. Yüzyılda Kayseri”, *Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri*. Kayseri: Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği Yayınları, 1986.
- Öztürk, Mense. “XIX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Müsadere Usulünde Alemdar Mustafa Paşa Örneği”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Özvar, Erol. *Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması*. İstanbul: Kitabevi, 2018.
- Özvar, Erol. “Osmanlı Devleti’nin Bütçe Harcamaları, (1509- 1788)”. *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*, Haz. Mehmet Genç ve Erol Özvar, Cilt I. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006.
- Özvar, Erol Özvar. “Voyvoda”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43. İstanbul: 2013.
- Pakalın, Mehmet Zeki. “Ayan”. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Pakalın, Mehmet Zeki. “Derebeyi”. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı-Türkiye İktisadi Durumu 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Pamuk, Şevket- Kahraman Kıvanç, “Ottoman State Finances in European Perspective, 1500-1914”. *The Journal of Economic History*, Vol. 70, No.3, (September, 2010): 593- 629.
- Parker, Geoffrey. *The Military Revolution*. Cambridge: Cambridge University Press,1996.
- Peirce, Leslie. “Entrepreneurial Success in Sixteenth Century Ayntab: The Case of Seydi Ahmed Boyacı, Local Notables”, *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete Unviersity Press, 2005): 115-132.
- Peirce, Leslie. *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümranlık ve Kadınlar*. çev. Ayşe Berktaş. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Sahillioğlu, Halil. “Avarız”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4. İstanbul: 1991.
- Salzmann, Ariel. “İmparatorluğu Özelleştirmek: Osmanlı XVIII. Yüzylında Paşalar ve Ayanlar”. *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Editör: Güler Eren, Cilt 3, (Ankara,

1999): 227-235.

Sami, Şemsettin. *Kamûs-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317.

Şahin, Gürsoy. “Osmanlı Devleti’nin 1684 Avusturya- Macaristan Seferi Hazırlıkları ve Bunların Afyonkarahisar Kazasında Halka Yansımaları”, *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4 (2003):111-125.

Sezer, Hamiyet. “III. Selim Zamanında Kayseri’de Şehir Hayatı”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.

Stathi, Pinelopi. “Provincial Bishops of the Orthodox Church as Members of the Ottoman Elite”, *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete University Press, 2005): 77- 83.

Şafak, Nurdan. “Ali Akyıldız, Haremın Padişahı Valide Sultan: Harem’de Hayat ve Teşkilat”. Kitap Değerlendirmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 13, (İstanbul: 2019):505-510.

Şahin, Canan. “The Rise And Fall Of An Ayân Family in the Eighteenth Century Anatolia: The Canıklizâdes (1737-1808)”. Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2003.

Şahin, İlhan. “Sancak”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36. İstanbul: 2009.

Şakul, Kahraman- Çiçek, Ayşe. “Bir Çalıştayın Ardından, 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu: Süreklilik ve Değişim”. *Toplumsal Tarih*, Sayı 237 (İstanbul, 2013): 58-67.

Şimşek, Fatma. “Anadolu Sancaklarında Mütesellimlik Kurumu”. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi SBE, Antalya, 2010.

Tabakoğlu, Ahmet. *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985.

Tabakoğlu, Ahmet. “XVII-XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 41, Sayı 1-4 (1985: Ö.L. Barkan’a Armağan Sayısı): 389-414.

Güven, Tamer. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlar, Sermaye Birikimi ve Girişimcilik”. *Türkiye İslam İktisadı Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, (Şubat 2016):63-88.

Tekin, Zeki. “Türkler’de Dericilik”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9. İstanbul, 1994.

Telci, Cahit. “Osmanlı Devleti’nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 22, Sayı: 2, (2007): 145-166.

- Temel, Eşref. “Konya’da Ayanlık (1639-1839)”. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2017.
- Tilly, Charles. *Coercion, Capital and European States*. Cambridge: Basil Black, 1990.
- Todorova, Maria. “Was There a Demographic Crisis in the Ottoman Empire in the Seventeenth Century?”. *Etudes Balkaniques*, Sayı 2, (1988): 55-63.
- Tok, Özen. “Kayseri Kronolojisi: 1398-1920 Osmanlı Dönemi”, *Kayseri Ansiklopedisi*, Cilt 4. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.
- Tok, Özen. “XVIII. Yüzyılda Kayseri Sancağının İdari ve Sosyo- Ekonomik Durumu”. Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi (Ankara: 2009): 768-786.
- Tuncer, İsmet. “18. Yüzyılda Antakya’da Ayanlar”. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Tülüveli, Güçlü. “Şeriyeye Sicillerinin Işığı Altında Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri-Reaya Ayrışması Üzerine Bazı Gözlemler”. *Ciepo Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004:765-771.
- Uluçay, Çağatay. *Harem-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,1992.
- Uluçay, M. Çağatay. “Karaosmanoğulları’na Ait Bazı Vesikalar”. *Tarih Vesikaları Dergisi*, Cilt III, Sayı 14, (1944): 117-126.
- Ursinus, Michael. “The Çiftlik Sahipleri of Manastır as a Local Elite, Late Seventeenth to Early Nineteenth Century”, *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halycon Days in Crete V* (Rethymno, Crete University Press, 2005): 247-257.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Meşhur Rumeli ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllık oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu,2010.
- Ünver, Metin. “Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1876)”, *1864 Vilayet Nizamnamesi*, ed. Erkan Tural- Selim Çapar. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2015.
- Wallerstein, Immanuel. “Ottoman Empire and the Capitalist World-Economy: Some Questions for Research”. *Research Foundation of Suny, Review* (Fernand Braudel Center), vol. 2, No. 3, (Kış 1979): 389-398.
- Yaycıoğlu, Ali. *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*. Stanford,2016.
- Yaycıoğlu, Ali. “Rahova 1784: 18. Yüzyıl Osmanlı Balkanlarında Katılım, Bilgi ve Güç”. *Özer Ergenç’e Armağan*, ed. Ümit Ekin. İstanbul: Bilgi Kültür Sanat, 2013.

Yaycıoğlu, Ali. "Porvincial Power-Holders and The Empire in the Late Ottoman World", *The Ottoman World*, ed. Christine Woodhead. London: Routledge Basım,2012.

Yediyıldız, Bahaeddin. "Vakıf". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42. İstanbul: 2012.

Yörük, Doğan- Çakır, Ömer Faruk. "Sivil Toplum Bağlamında Osmanlı Kent Yapısı: Kayseri Örneği". 3. *Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi* (2015): 171-185.

Yücel, Yaşar. "Osmanlı İmparatorluğunda Desentralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Bellekten*, Cilt 38, Sayı 152 (Ekim, 1974): 657-708.

Yüksel, Ayhan. *Kuğuoğulları: Eski Bir Osmanlı Ayan Ailesi*. Trabzon: Serander,2017.

Yürük, Emre. "Trabzon-Giresun-Gümüşhane Eksenindeki Ayan Aileleri ve Faaliyetleri (1750-1800)". Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2014.

Zens, Robert. "Provincial Powers: The Rise of Ottoman Local Notables (Ayan)". *History Studies*, cilt 3, sayı 3, (2011): 433-447.

Zens, Robert W. "The Ayanlık and Pazvantoğlu Osman Paşa of Vidin in the Age of Ottoman Social Change 1791-1815". Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Winconsin, 2004.

Website

1. "17. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi", *Kültür- Tarih Sohbetleri* programı, 1.10.2019.

<https://www.youtube.com/watch?v=t7wZDambDrQ>

2. "Tedirgin Anadolu", *Ottoman History Podcast*, 1.10.2019. (Taylan Akyıldırım)

<http://www.ottomanhistoricalpodcast.com/2013/02/celali-rebellions-anatolia.html>

3. "[Kubbealtı Lugatı](http://www.lugatim.com/)"

<http://www.lugatim.com/>.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.	Cami-i Kebir Su Yolunun Tamiri	157
Tablo 2.	18. Yüzyılda Kayseri Sancağına Atanan İdareciler	209
Tablo 3.	18 Yüzyılda Kayseri Sancağında Bulunan Mukataalar	222
Tablo 4.	Zennecizade Mehmet Ağa'nın Askeri Malzemeleri	234
Tablo 5.	Zennecizade Mehmet Ağa'nın Hayvan Takımı	235
Tablo 6.	Zennecizade Mehmet Ağa'ya Ait Giyim- Kuşam	236
Tablo 7.	Zennecizade Mehmet Ağa'ya Ait Ev Eşyaları ve Diğerleri	237
Tablo 8.	Yapılan Harcamalar	238
Tablo 9.	Zennecizade Mehmet Ağa'ya Ait malların Satışı	239
Tablo 10.	Güpgübzâde Ebubekir Ağa'nın Vakfiyesi	245
Tablo 11.	Zennecizâde es-Seyyid Mehmed Ağa Vakfiyesi	259

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Zennecizadelerin Soyağacı..... 94

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. 18. Yüzyılda Karaman Eyaleti'nin Sınırları.....	73
--	----

EKLER

Ek 1. Zennecizade es- Seyyid Mehmet Ağa Vakfiyesinin Transkripsiyonu

Mâ fih mine'l-vakfi ve't-tescîl ve's-şerâyit vaka'a indî ve hakemtü bi-sıhhatihî
ve lüzûmihî âlimen bi'l-hilâfi beyne'l-e'immeti'l-eslâf ve

ene'l-fakîru ileyh azze şânuhû te'âlâ

Ahmed Münîb el-müvellâ-hilâfe bi-medîneti Kayseriye

Gufire lehû

Hamd-i mevfûr ve şükr-i nâ-mahsûr ol vâkıf-ı umûr ve kâşif-i esrâr-ı cumhûr cenâbına mu'ayyen ve maksûrdur ki dâr-ı cefâyı a'mâl-i hasenât erbâbına lütf ü ihsân eyledi ve salavât ve tahiyyât evvel evvel seyyid-i kâinât ve mefhar-ı mevcûdât ve makbûl-i dergâh-ı ilâh ve mahrem-i halvethâne-i mâli (?) ma'a'llâhi te'âlâ a'nî Muhammedün Resûlullâh hazretlerinin merkad-i münevver ve meşhed-i mu'attarlarına îsâr oluna ki turuk-ı hayrâtı beyân ve tesbîl-i meberrâtı ayân eyledi ve dahi zümre-i âl ve evlâd ve firka-ı ashâb [ve] ahfâdları meşâhid-i münevverlerine nisâr olunur ki herbiri vâkıf-ı esrâr-ı şerâyî'-i ahkâm ve kâşif-i esrâr-ı hakâyik-i dîn-i nebiyyi'l-muhtâr aleyhi's-selâm olmağla nücûm-ı semâ-yı sa'âdet ve kevâkib-i felek-i izz ü rif'atdırlar rıdvânu'llâhi te'âlâ aleyhim ecma'în ammâ ba'd sebep-i inşâ-i nemîka-i şer'iyetü'l-medûl ve'l-ma'ânî ve bâ'is-i inhâ-i vesîka-i mer'iyetü'l-usûl ve'l-mebânî oldur ki işbu menşe'-i hayrât [ve] hasenât ve tâlibü rızâ'i'r-rahmân ve râğibi'l-hasenât-ı bî-imtinân ki mahmiye-i Kayseriye'de Hunad Mahallesinde sâkin hânedân-ı belde kıdvetü'l-a'yân Zennecizâde es-Seyyid Mehmed Ağa ibn-i es-Seyyid Osman Ağa hazretleri bu dâr-ı dünyâ medâr-ı fenâ ve makarr-ı 'anâ' olup na'îmi zıll-ı zâyil ve na'îmi za'îf-i râh ve vücûduna adem-i lâzım ve sıhhatine sekam-ı mülâzım idüğüne yakînen âlim ve câzim ve inşâ-i hayrâta âzim olmağın tevfiik-i rabbânî refîk ve inâyet-i rahmânî hâdî-i tarîk olup e'ûzû bi'llâh: "Ve mâ tekaddemû li-enfûsiküm min hayrin tecdihû inda'llâhi" âyet-i kerîminin mazmûn-ı şerîfî ve "İzâ mâte ibnü Âdem inkıtâ'a amelehû illâ an-selâsin sadakatün câriyetün ve ilmün nâfi'un (yüntefe'u bih) ve veledün sâlihun yed'û lehû" hadîs-i şerîfinin mefhûm-ı münîfî ile âmil olup dâr-ı bekâda ve yevm-i takâda fevz-i necâta vesîle olan umûru mehmâ emken zuhûra getirip binâen alâ hâzâ meclis-i şer'-i şerîf ve mahfil-i dîn-i münîf-i râsihu'l-evtâdda hâzır olup vakf-ı âti'l-beyâna li-eclit-tescîl ve li-maslahati't-tekmîl mütevellî nasb eylediği Süleyman Efendi mahzarında

niyyet-i sâfiyye ve taviyyet-i vâfiyye ile ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î edip silk-i mülk-i sahîhimde muntazam ve rişte-i tasarrufumda münsecim olup sâkin olduğun hânemin kapısı karşısında bir kıt'a sebzevât bağçesi ve yine konak kurbünde mezâristân ittisâlinde bir kıt'a sebzevât bağçesi ve Hoca Vatan (?) türbesi ittisâlinde bir kıt'a sebzevât bağçesi ve Saray Câmi'-i Şerîfi kurbünde bir kıt'a bağçe ve yine Hunad Mahallesi'nde şehir kenârında bir kıta bağçe ve Yeni Hammâm kurbünde bir kıt'a bâğçe ve Yenice Mahallesi'nde debbâğhâne kurbünde bir kıt'a bâğçe ve Hunad Mahallesi'nde bir bâb demirci dükkânı ve Kiçi Kapı'da bir bâb dükkân ve Yeni Kapı'da ma'lûmü'l-hudûd ve'l-cîrân iki bâb dükkân ve Eskiciler sükûnda vâki' bir bâb haffâf dükkânından iki sülüs hisse ve Atpazarı'nda Demirkapı hâricinde bir bâb dükkân ve yine Eskiciler başında Hâcî Bayramoğlu ile müşterek dükkân ve yine Eskiciler başında bir bâb dükkân ve Mumcular sükûnda ma'lûmü'l-hudûd ve'l-cîrân bir bâb dükkândan rub'-ı aşer hisse ve Çerçiler sükûnda Hâcî Ömer Efendi ile müşterek bir bâb dükkân ve Penbeciler başında bir bâb (silik) dükkânı ve yine Kiçi Kapı'da bir bak ekmekçi dükkânı ve dahi Şarkıyan Mahallesi'nde lede'l-ahâlî ma'lûmü'l-hudûd ve'l-cîrân büyü-tü adîdeyi müstemil bir bâb menzil ve yine (silik) sâkin olduğu büyü-tü adîdeyi müstemil [s. 94] bir bâb menzil ve yine Karabet Mahallesi'nde büyü-tü adîdeyi hâvî bir bâb menzil ve Köyyıkan Mahallesi'nde ma'lûmü'l-cîrân bir bâb menzil ve yine Bekdaş Mahallesi'nde ma'lûmü'l-hudûd büyü-tü adîdeyi müstemil bir bâb menzil ve hânemiz kurbünde bir bâb kılıcı kârhânesi ve yine hânemiz kurbünde bir bâb fırın dükkânı ve şehir kenârında çifte bezirhâne ve Güllük (Gülek/Gölek) Mahallesi'nde vâki' Güllük Hammâmı denmekle şehîr bir bâb hammâmından nısf hisse ve büyük ve yağhânede üç aded selle ve on üç aded hekden ve Yenice Mahallesi'nde vâki' debbâğhânede elli sekiz aded selle ve nefsi-i Şehir arâzî-i memlûkesinden Germiraltı nâm mahalde köşe tarla denmekle şehîr bir kıt'a tarla ve yine mahall-i merkûmda ma'lûmü'l-hudûd ve'l-cîrân bir kıt'a tarla ve yine mahall-i merkûmda bir kıt'a tarla ve yine şehir kenârında Kumesöğütlü kurbünde bir kıt'a tarla ve yine şehir kenarında Tarda Ağazâde'den iştirâ olunan yedi put tohum isti'âb eder beş kıt'a tarla ve Namâzgâh kurbünde hudûd-ı erba'ası ma'lûm dört buçuk put tohum isti'âb eder dört kıt'a tarla ve yine şehir kenârında Şehzâde ile müşterek tarla ve yine nefsi-i Şehr'in arâzî-i memlûkesinden Pervane nâm mahalde bir kıt'a tarla ve Namâzgâh kurbünde ma'lûmü'l-etrâf bir kıt'a tarla ve yine şehrin kenarında Pervane nâm mahalde bir kıt'a tarla ve yine Pervane'de yirmi keyl tohum isti'âb eder bir kıt'a tarla ve Tontarburnu denmekle arîf mevzi'de nısf tarla ve Kuruçay başında ma'lûmü'l-hudûd iki

put tohum isti'âb eder bir kıt'a tarla ve def'a Namâzgâh kurbünde bir kıt'a tarla ve def'a Pervane'de kuru başında ma'lûmü'l-etrâf bir kıt'a tarla ve def'a Namâzgâh kurbünde bâğçe kenarında bir tarafı çayır konak iki kıt'a tarla ve Argıncık civârında bir kıt'a tarla ve dahi debbâğhâne kurbünde bir kıt'a tarla ve Şazgeldi kurbünde üç dönüm bir kıt'a tarla ve yine Argıncık karyesinde bir kıt'a ma'lûmü'l-hudûd ve'l-cîrân Yoncalık ve def'a Argıncık karyesi önünde bir kıt'a yoncalık ve yine karye-i merkûmede Haydar Bey Köşkü kurbünde câr-ı dîvâr bir kıt'a Yoncalık ve Gömeç nâm karyede lede'l-ahâlî ma'lûmü'l-hudûd iki kıt'a Yoncalık ve yine Gömeç karyesinde vâki' bir kıt'a bâğ ve nefsi-i Şehir kurbünde Kızıldağ dibinde eşcâr ve kürûmu hâvî bir kıt'a bâğ ve medîne-i merkûma tâbi' Yozgad nâm karyede eşcâr ve kürûmu hâvî bir kıt'a bâğ ve medîne-i merkûme nevâhîsinden Karahisar Kasabası'nda inde'l-ahâlî hudûd ve sınuru ma'lûm yirmi kıt'a eşcâr-ı müsmire ve kürûmu hâvî bâğlar ve medîne-i mezbûreye tavib Gömeç karyesinde vâki' iki göz bir bâb değirmen ve yine medîne-i mezbûrede tâbi' Kızık nâm karye kurbünde Ali Çavuş Değirmeni denmekle şehîr bir bâb değirmende on iki sehimde on sehime hisse ve nefsi-i Şehir civarında Sarmısaklusuyu Köprüsü civârında Erkilet tariki üzerinde Orta Değirmeni denmekle şehîr iki ocak bir bâb değirmen ve Zincidere nâm karyede bir bâb değirmenden nisf hisse ve yine medîne-i mezbûra tâbi' Kuşçu karyesinde kuşçu ağasıyla müşterek olarak Kızırırnak üzere bir bâb değirmenden sülûsân hisse ve yine Kayseriye nevâhîsinden Karahisar Kasabası'nda bir bâb hân ve bir bâb develik ve ittisâlinde bir tamâm bir dam ve bir çardak ve yine medîne-i mezbûre nevâhîsinden Göstere Nâhiyesi'nde vâki' Bisatlı nâm karye (silik) bir sehime hisse ve yine medîne-i mezbûra tâbi' Ağın karyesinde bir bâb in anbar ve nefsi-i Şehir derûnunda kâin Un Pazarı'nda yüz zirâ' arsa-i hâliye emlakimi hasbeten li'llâhi te'âlâ ve taleben li-merzâtihî vakf-ı sahîh-i şer'î ve habs-i sarîh-i mer'î ile vakf ve habs edip ve bu emlakden mâ'adâ sâkin olduğum büyût-ı adîdeyi müşterim ve ta'rîf ve tavsîfden müstağnî iki bâb dâhiliyye ve bir bâb hâriciyye menzilimi dahi kezâlik vakf-ı sahîh ve habs-i sarîh ile vakf edip bi'l-izn ilâ hâzâ'l-makâm tahrîr ve beyân olunan emlak ve akârâtın küllisini mütevellî-i mûmâ-ileyhe teslim eyleyip şöyle şart eyledim ki emlak-ı mezkûrât ecr-i misliyle îcâr ve zirâat ve harâset olup hâsıl olan galleden evvelâ rakabe-i vakf takvîm olup iktizâ eden evkâfın ta'mîrâtına ve termîmâtına [sarf oluna] [s. 95] müceddeden binâ ve ihyâ eylediğim çeşmenin mecrâsına lede'l-iktizâ başından çeşme-i mezkûre gelinceye kadar mecrâsının ta'mîr ve termîmine sarf oluna ve bâkî kalan galleden mâh-i Muharrem duhûl etdikde beher sene yirmi beş guruş ifrâz ve âşûrâ çorbası tabh olup

fukaraya ve münâsib mahallerine verile ve Hunad Mahallesi'nde ecdâdım binâ ve ihyâ eyledikleri mu'allimhânede her kim ta'lîm-i sıbyân olur ise fukarâ evlâdlarının hastalık ve bî-hastalıkları dahi için senevî mu'allim-i merkûma yirmi dört guruş verile ve mu'allim-i sıbyân olana yevmî üç akçe vazife-i evveleden verile ve kırâet-i Kur'ân-ı Kerîm için mütevellîye bir Mushaf-ı şerîf alına işbu evkafa ben hayâtda oldukça tevliyet ve gallesine ben mutasarrıf olup bi-irâdeti'llâh ecel-i mev'ûd gelip ruhum kafes-i tenden pervâz etdikde evlâdımdan esenn ü erşedi mütevellî olup tevliyet-i mezkûre batnen ba'de batnin ve karnen ba'de karnin mutasarrıf olup umûr-ı evkafî istikâmet ile rü'yet ve ihyasına sa'y ve gayret eyleyip ba'de ihrâci'r-rakabe hâsıl olan galleden tevliyet için humsunu mütevellî ahz eyleyip zevce-i metrûkem menzil-i mezkûrda evlâdlarım ile ma'an sâkine olup zevcem mezkûreye bir oğlan hissesi verilip bâkî fazla-i vakfa evlâdım ve evlâd-ı evlâdım ve evlâdım li-zekeri mislü hazze'l-ünseyeyn iktisâm edeler ve evlâdımdan hissedâr olanların evlâdları ben dahi evlâd-ı vâkıfdanım deyu babaları hayâtında hisse talep etmeyeler babaları vefât etdikde hisse verile ve babaları hissedâr olmayan evlâda hisse verilmeye ve eğer evlâdımdan zükûr olmaz ise evlâd-ı inâsımdan batn-ı evvelde esenni mütevellîye olup zikr olunan şürût ve kuyûda ri'âyet oluna ve ben hayâtda oldukça evkafımın tebdîl ve tağyiri yedimde ola ve el-iyâzû bi'llâhi te'âlâ evlâd-ı zükûrum ve inâsım münkarız olurlar ise utekâm ve evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı utekâm bâlâda olan şart etdiğim şürût üzere tevliyet ve ta'mîrât ve vezâif ve hisseler ri'âyet oluna ve utekâm ve evlâdları dahi münkarız olurlar ise merkûm Hunad Mahallesi ahâlîsinden bir mütedeyyin kimesne re'y-i hâkim ile mütevellî olup menzil-i mezkûrda sâkin olup evkâf-ı mezkûru uslûb-i sâbık üzere rü'yet ve ta'mîr [ve] termîmâtına galle-i vakıfdan harc u sarf ve bâkî fazla-i vakıfdan hums-i galleyi tevliyet için ifrâz eyleyip fazla her ne bâkî olur ise mahalle-i mezkûrun fukarasına ale's-seviyye taksîm oluna deyu vakfiyyet üzere mütevellî-i mûmâ-ileyh Süleyman Efendi'ye teslîm eyleyip ol dahi tesellüm ve sâir evkaf mütevellîleri evkâf tasarruf eyledikleri misilli tasarruf eyledikten sonra vâkıf-ı müşârun-ileyh efâza'llâhu te'âlâ sicâle rahmetihî îade-i kelâm edip vakf-ı akâr e'imme-i meşâhîr rıdvânüllâhi te'âlâ aleyhim ecma'în hazerâtından pîşvâ-yı kül ve reh-nümâ-yı hayrîsi İmâm-ı A'zam ve hümâm-ı efham Ebû Hanîfe-i Kufî ve cüziye bi'l-hayr ûfiye katında vakıf lâzım olmamağın zikr olunan emlâk ve akârâtın vakfiyyetinden rücû' edip [s. 96] yine'l-ke'l-evvel silk-i mülkûme mülhak edip mülkiyyet üzere tasarruf murâd ederim deyu mütevellî-i mezkûrdan istirdâd eyledikde muvakkî'-ı tevkî'-i refî'-i sadr-ı kitâb-ı anber-nikâb olan hâkim-i hâsim huzûrunda müterâfî'ân olduklarında

mütevellî-i mûmâ-ileyh Süleyman Efendi dahi cevâb-ı bâ-savâba âniden şürû‘ edip vakf-ı akâr imâm-ı dîn-i mübîn İmâm-ı A‘zam hazretleri ind-i şerîflerinde vakıf lâzım değil ise imâmeyn-i hümâmeyn-i bedreyn-i muhteremey İmâm Muhammed ve İmâm Yusuf aleyhimâ'r-rahmetü indlerinde husûsan ba‘de't-teslîm ile'l-mütevellî vakıf sahîh ve lâzım olmağla ânların mezheb-i şerîfleri üzere vakfiyyetinin sıhhat ve lüzûmuna hüküm talep ederim dedikde hâkim-i hâsim-i müşârun-ileyh hazretleri dahi cânibeynin kelâmına ve tarafeynin makâline te‘emmül-i enîk ve tefekkür-i dakîk eyleyip cânib-i vakf ve hayrât i‘tibârını ahsen ve evlâ ve ahrâ ve hakîk görüp dekâkîn ve menâzil ve bâğ ve bâğçe ve tarla ve değirmen ve cemî‘ zikri sebk edip tahrîr olunan emlâk ve akârât ve şürût ve kuyûdun vakfiyyet ve sıhhatine ve lüzûmuna ve şerâyet-i muharrere ve zavâbit-ı mukarrere üzere hükm edip vakf-ı mersûm ve turuk-ı ma‘lûm üzere vakıf sahîh ve lâzım ve mü‘ebbed olup min ba‘d nakz ve nakîzına mecâl muhâl ve ihtilâl [ve] ibtâli mümteni‘u'l-ihtimâldir e‘ûzü bi'llâhi "Fe-men beddelehû ba‘demâ semi‘ahû fe-innemâ ismühû ale'llezîne yübeddilûnehû inna'llâhe semî‘un alîm" ve ecrâ'l-vâkıf ale'l-Hayyi'l-Kerîm cerâ zâlik.

Fi'l-yevmi's-sâlis min Muharremi'l-harâm li-seneti erba‘a ve seb‘în ve mi’e ve elf min hicreti [men lehü]’l-izzü ve’ş-şerefü.

Şuhûdü'l-hâl: Gurumzâde es-Seyyid el-Hâc Abdülkadir Ağa, Fahru'l-a‘yân Mollazâde es-Seyyid Osman Efendi, Fahru's-sâdât Mehdizâde es-Seyyid Yusuf Ağa, Fahru'l-akrân Hüseyin Bey, Hatîb Osman Efendi, Hallâczâde el-Hâc Ömer Ağa, Çölmekzâde es-Seyyid İsmail Ağa, Gübgübzâde Ömer Ağa, Bağçecioğlu Mustafa Beşe, Malioğlu Mehmed Ağa, Fahru'l-a‘yân Emir Ağazâde es-Seyyid Mustafa Ağa, Sarı Bâkîoğlu damadı Mustafa Ali, Halil Kethüdâ, Gürcü Ahmed Ağa, Yedekcizâde es-Seyyid Mehmed Ağa, Malaşlızâde es-Seyyid Mehmed Ağa ve gayruhum.

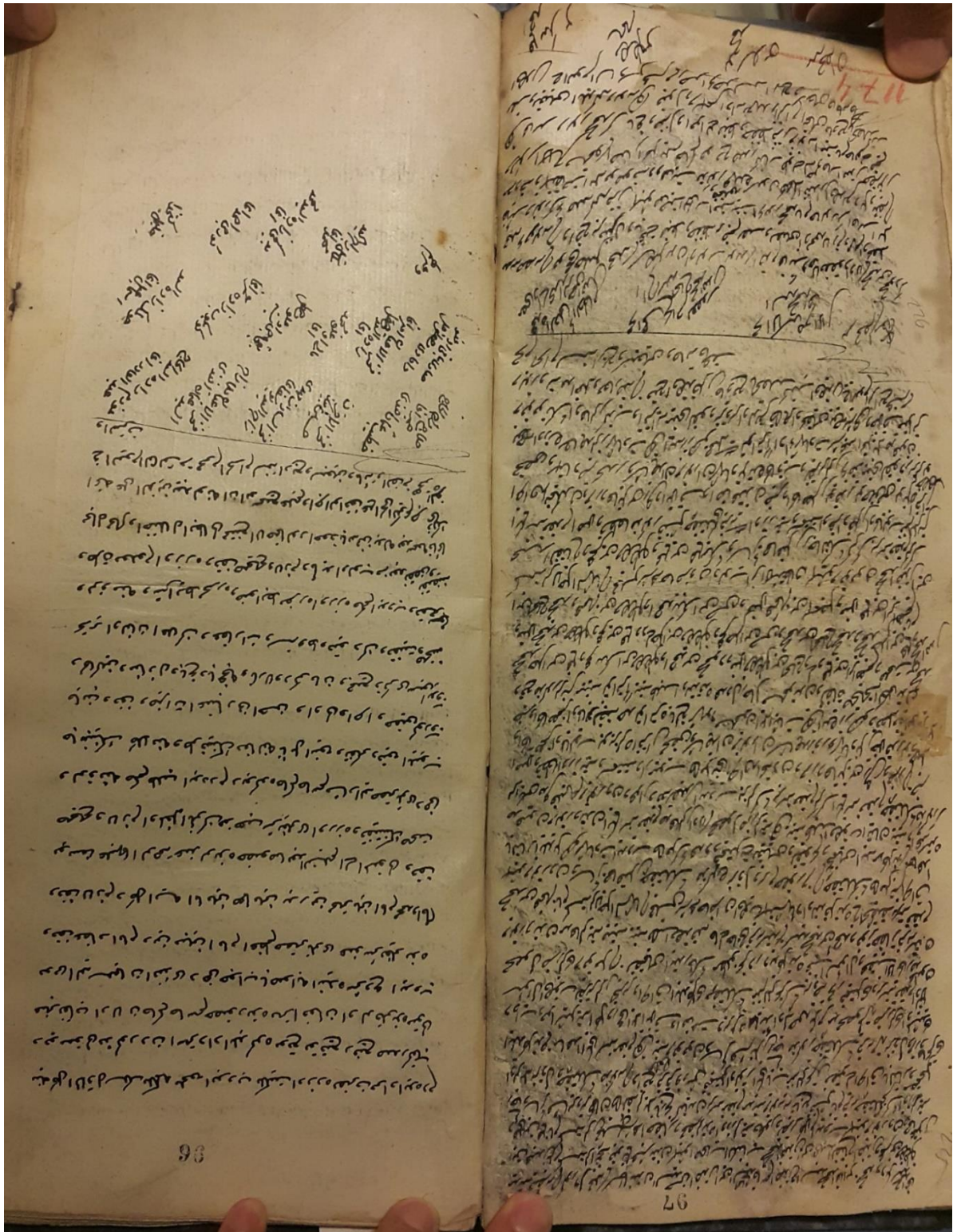

EK 3. Zennecizade Mehmet Ağa Vakfiyesinin Orjinal Suretine Ait Bit

Varak

EK 4. Kayseri Sancağı Haritası

Kaynak: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Ansiklopedisi, Cilt 1, ekler kısmında.

Ek 5. Benzerlik Raporu

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
BENZERLİK TESPİT FORMU

(Dikkat: Bu form tez teslim esnasında eksiksiz doldurularak, TEZ ÖĞRENCİSİ tarafından imzalanarak, Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne teslim edilecektir.)

Analiz Edilen Doküman İsmi	18. Yüzyılda Merkez- Taşra İlişkileri Çerçevesinde Kayseri Ayanları
Analizde Kullanılan Program	“TURNITIN”
Analiz Tarihi	02.06.2020
Benzerlik Oranı (%)	%2

Açıklamalar

- 1) Benzerlik oranı %24 ve üzeri ise Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından tez **kabul edilmeyecektir***.
- 2) Tezin ilk benzerlik tespiti jüri kararının altında yer alacaktır.
- 3) Tez orijinalliği bakımından jüri tarafından onaylanmayan tez, Enstitü tarafından benzerlik programına **ikinci kez yüklenmeyecektir.**
- 4)Eğer Enstitü tarafından tez tesliminden sonra, benzerlik programı ile ikinci kez tez onaylanmaz ise, **öğrenci mezun edilmeyecektir.**

ÖZGEÇMİŞ

6 Eylül 1990 tarihinde İzmir’de doğan araştırmacı Nevvar Salih İşgören Anadolu Lisesi’nden mezun olduktan sonra Boğaziçi Üniversite’si Tarih bölümünü kazanmıştır. 2013 yılında Boğaziçi Üniversite’sinden mezun olduktan sonra Öğretim Görevlisi Yetiştirme Programı (ÖYP) ile Karabük Üniversite’si Tarih Bölümüne araştırma görevlisi olarak atanmıştır. Yüksek Lisansını 35. madde görevlendirmesi kapsamında tamamladıktan sonra 2015 yılında Karabük Üniversite’sine geri dönmüştür. Doktora eğitimini Haziran 2020 tarihinde Karabük Üniversite’si Tarih bölümünde tamamlamıştır.